

T.C.

İstanbul Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü

12953

BULGARİSTAN'DAKİ TÜRK AZINLIĞI
AÇISINDAN
TÜRK-BULGAR İLİŞKİLERİ
VE
GÖÇ SORUNU

(Yüksek Lisans Tezi)

T. G.
Yükseköğretim Kurulu
Dokümantasyon Merkezi

O. SUAT ÖZÇELEBİ

(88- 3351)

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Acar Örnek

İstanbul 1991

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ

I. Bölüm

1.	: GÖÇ VE GÖÇMENLİK OLGUSU	
1.1.	: Uluslararası Hukuk ve Örgütler Açısından Göç ve Göçmenliğin Yakın Tarihi	1
1.2.	: Göç Hareketlerinin Ekonomik ve Sosyal Sonuçları	12
1.3.	: Göç Hareketleri ve Türkiye	15
1.4.	: İnsan Hakları Açısından Göç ve Göçmenlik Olgusu	20

II. Bölüm

2.	: TARİH BOYUNCA TÜRK-BULGAR İLİŞKİLERİ VE BULGARİSTAN TÜRK AZINLIĞI	25
2.1.	: Bulgarların Tarihsel Kökeni	25
2.1.1.	: Bulgar Devletleri	28
2.2.	: Osmanlı İmparatorluğu Yönetimi Altında Bulgaristan	30
2.2.1.	: 1396-1800 Dönemi	31
2.2.2.	: 1800-1878 Dönemi	35
2.3.	: Prenslik ve Krallık Döneminde Bulgaristan Türk Azınlığı	39
2.3.1.	: 1878-1908 Dönemi	39
2.3.1.1.	: Türklerin Nüfusu ve Toprakları	42
2.3.1.2.	: 93 Göçü	47
2.3.2.	: 1908-1923 Dönemi	50
2.4.	: Türkiye Cumhuriyeti ve Bulgaristan İlişkileri	55
2.4.1.	: 1923-1950 Siyasi ve Ekonomik İlişkiler	55
2.4.2.	: 1950-1960 Siyasi ve Ekonomik İlişkiler	64
2.4.2.1.	: 1950-1951 Göçü	66
2.4.2.1.1.	: 1950-1951 Göçünün Türkiye'ye Ekonomik ve Sosyal Etkisi ve Göçmenlerin Durumu	74
2.4.3.	: 1960-1970 Siyasi ve Ekonomik İlişkiler	79
2.4.3.1.	: 1968 Yakın Akraba Göçü	82
2.4.4.	: 1970-1984 Siyasi ve Ekonomik İlişkiler	85
2.4.4.1.	: Siyasi ve Ekonomik İlişkiler	87
2.4.4.2.	: Kaçakçılık ve Uluslararası Terörizm	94

T12953

III. Bölüm

3.	: BULGARİSTAN TÜRK AZINLIĞININ TARİHSEL KÜLTÜREL VE SOSYAL VARLIĞI	98
3.1.	: Bulgaristan Türklerinin Nüfusu ve Sosyal Yaşamı	98
3.1.1.	: Nüfus ve Yerleşme Yerleri	98
3.1.2.	: Sosyal Yaşam ve Türk Azınlığın Kurumları	105
3.1.2.1.	: Eğitim-Öğretim Kurumları	108
3.1.2.2.	: Dini Örgütler	117
3.1.2.3.	: Encümenler ve Mahkemeler	119
3.1.2.4.	: Tarihi Anıtlar	121
3.2.	: Bulgaristan'daki Türk Basını ve Türk Dili	123
3.2.1.	: Türk Dili	123
3.2.1.1.	: Türk Edebiyatı ve Sanatı	125
3.2.2.	: Gazeteler ve Dergiler	126

IV. Bölüm

4.	: ANAYASAL HAKLARI, ULUSLARARASI HUKUK VE SÖZLEŞMELER AÇISINDAN BULGARİSTAN'DAKİ TÜRK AZINLIĞI	129
4.1.	: Bulgaristan Türklerin Azınlık Statüsü	129
4.1.1.	: Bulgaristan Anayasaları ve Azınlıklar	131
4.1.1.1.	: 1948 Anayasası	131
4.1.1.2.	: 1971 Anayasası	132
4.2.	: Bulgaristan'daki Türk Azınlığın Varlığını ve Haklarını Belirleyen Uluslararası Antlaşma ve Sözleşmeler	133
4.2.1.	: 1878 Berlin Antlaşması	134
4.2.2.	: İkili Antlaşmalar	136
4.2.2.1.	: 1909 İstanbul Protokolü ve Sözleşmesi	136
4.2.2.2.	: 1913 İstanbul Barış Antlaşması ve Müftülüklerle İlgili Sözleşme	
4.2.2.3.	: 1925 Türkiye-Bulgaristan Dostluk Antlaşması ve Türk-Bulgar Oturma Sözleşmesi	139
4.2.2.3.1.	: 1925 Antlaşması'nın Değerlendirilmesi	142
4.2.2.4.	: 1968 Göç Antlaşması	148
4.2.3.	: Çok Taraflı Antlaşmalar ve Sözleşmeler	149
4.2.3.1.	: 1919 Neuilly Antlaşması	149
4.2.3.2.	: 1947 Paris Barış Antlaşması	152
4.2.3.3.	: 1945 Birleşmiş Millet Şartı	153

4.2.3.4.	: 1948 İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi	1
4.2.3.5.	: İnsan Hakları ile İlgili Diğer Belgeler	1
4.2.3.5.1.	: 1948 Genocide Sözleşmesi	1
4.2.3.5.2.	: 1965 Her Türlü Irk Ayrımcılığının Kaldırılması Uluslararası Sözleşmesi	1
4.2.3.5.3.	: 1966 Ekonomik, Toplumsal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi	1
4.2.3.5.4.	: 1966 Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi	1
4.2.3.5.5.	: 1973 Apartheid Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Hakkında Uluslararası Sözleşme	1
4.2.3.5.6.	: 1975 Helsinki Konferansı Sonuç Belgesi	1
4.2.3.5.7.	: 1981 Uluslararası Din ya da İnanç Temeline Dayalı Azınlık ve Hoşgörüsüzlüğün Her Biçiminin Ortadan Kaldırılması Bildirisi	1
4.2.4.	: Uluslararası Örf ve Adet Kuralları	1

V. Bölüm

5.	: BULGARİSTAN'IN 1984'TEN SONRA TÜRK-İSLAM AZINLIĞA KARŞI "ASİMİLASYON" EYLEMİ VE 1989'DA YAŞANAN "ZORUNLU GÖÇ"	10
5.1.	: 1984'ten Sonra Bulgaristan'daki Türk-İslam Azınlığa Karşı Asimilasyon Eylemi	10
5.1.1.	: Niçin Asimilasyon? Ve Dayanıksız Bulgar Savları	17
5.2.	: Türkiye'nin Tepkileri ve Girişimleri	17
5.2.1.	: Uluslararası Kamuoyunun Tepkisi ve Bulgaristan'ın Tutumu	17
5.3.	: 1989'da Bulgaristan Türklerinin "Zorunlu Göçü" ve Türkiye'nin Tutumu	18
5.3.1.	: Uluslararası Kamuoyunun Bulgaristan'dan Göç Sorununa Yaklaşımı	18
5.3.1.1.	: Türkiye ve Bulgaristan Arasındaki Görüşmeler	19
5.4.	: Bulgaristan'dan Göç Sorunu ve Türk Dış Politikası	19
5.5.	: Değişen Bulgaristan ve Türk Azınlığı	19

VI. Bölüm

6.	: DEĞİŞEN DÜNYA BULGARİSTAN VE TÜRKİYE BAĞLAMINDA ELEŞTİRİLER VE ÖNERİLER	203
6.1.	: İnsan Hakları, Türkiye ve Bulgaristan	203
6.2.	: Değişen Dünya, Türk Dış Politikası Üzerine Değerlendirme ve Öneriler	206
6.3.	: Bulgaristan'dan Göç Sorunu ve Türkiye'nin Karşılaştığı Sorunlar	211
6.3.1.	: Göçmenlerle İlgili Yapılan çalışmalar ve Ters Göç	211
6.3.2.	: Göçmenlerin Ruhsal Durumu	215
6.3.3.	: Göçmenlerin Sorunları ve Çözüm Önerileri	217
6.4.	: 10-17 Haziran 1990'da Bulgaristan'da Yapılan Milletvekili Seçimleri ve Türk Azınlığın Durumu	221
SONUÇ		230
EKLER		232
KAYNAKÇA		269

EKLER LİSTESİ

EK 1	: Bulgar Prensiği'nin Kuruluşundan Sonra Türkiye'ye Göç Edenler	2
EK 2	: Bulgaristan Türkleri Vatan Cephesinin Düzenlediği 27-28 Aralık 1944 Türk Azınlığı Konferans Kararları	2
EK 3	: Bulgaristan Göçmenlerinin Yerleştirildikleri İller (1950-1960)	2
EK 4	: 1950-51 Göçü Sırasında ve Sonrasında İngiliz Dışişleri Bakanlığı'nın Yazışmalarının Belgeleri	2
EK 5	: Bulgaristan Türk Nüfusunun % 2 Artış Varsayımıyla Sayısal gelişmesi Tahmini	2
EK 6	: Bulgaristan'da Türk İlkokul, Öğretmen ve Öğrenci Sayısı (1894-95) İllere Göre Dağılımı	2
EK 7	: Bulgaristan'da Türk İlkokul ve Öğrenci Sayısı (1909/1910 Ders Yılı) - Bulgaristan Türkleri Arasında Okuryazar Oranı (1900-1910)	2
EK 8	: Bulgar Resmi İstatistiklerine Göre Bulgaristan'da Türk Okulları (1921-1950) - 1956 Nüfus Sayımına Göre Bulgaristan Türklerinin Eğitim Düzeyin	24
EK 9	: 1956 Yılında Bulgaristan Nüfus Sayımına Göre Bulgaristan'da Bulgar, Türk Tatar ve Çingene Nüfusunun İllere Göre Dağılımı	24
EK 10	: Bulgaristan Çiftçi Birliği'nin 1945'teki Kongresinde Aldığı Kararlar	25
EK 11	: Bulgaristan Türklerinin Bulgaristan'da Yayımlanan Yapıtları	25
EK 12	: Bulgaristan'da Çıkmış Olan Türk Gazete ve Dergileri	25
EK 13	: The Economist'e Göre Bulgaristan ve Türkiye'nin İnsan Hakları Puanları	25
EK 14	: Bulgaristan Yönetiminin 1984'te Uygulamaya Başladığı Asimilasyonun Belgeleri	26
EK 15	: 21-25 Mart 1988, 7. İslam Dışişleri Bakanları Konferansı'na "Temas Grubunun" Sunduğu Bulgaristan'daki Müslümanların Durumuyla İlgili Rapordaki Öneriler	26
EK 16	: Bulgaristan'dan Sınır Dışı Edilen Türklerin Giriş Yerleşim ve Son Durumlarını Gösterir Çizelge	26
EK 17	: Bulgaristan Şehirlerinin Eski ve Yeni Adları	26

...

...

Ne demiş uğurumda açan ęięek
Yurdumsun ey uğurum.

Cemal Süreya

"Bir kimsenin yurduna, yurdunun geçmişi
bugünkü durumuna ve geleceğine karşi,
diline, yaşama düzenine, ormanlarına
kırlarına, köylerine karşi - ister dahi
olsun, isterse basit bir eskici - herha
bir yurttaşına karşi ilgisiz kalması ka
insanileden çıkaran bir şey olamaz."

K. Paustovski*

* Tanju Akad, Emperyalizm, ulusal sorunlar ve Türkiye,
Türkiye Sorunları 1988 yillığı, Istanbul 1988, s.14

GİRİŞ :

Bulgaristan'daki Türk azınlığı ve göç sorununu incelemek, sonuçları tam anlamıyla alınmamış ve etkileri hâlâ süren bir olguyu ele almanın bütün zorluklarını taşımaktadır. Bugün, Bulgaristan'da yaşanan büyük değişime ve Türk azınlığının bazı haklarının iadesine rağmen göç sorunu çözümlenmiş değildir.

Türk azınlığa karşı Jivkov yönetimince girişilen asimilasyon eylemi sonucu gerçekleşen bu göç, Türk-Bulgar ilişkilerini kopma noktasına sürüklemiş, birçok boyutuyla geçmişte yaşanan "göç" olaylarının bir tekrarı biçiminde gelişmiştir.

Ancak unutulmamalıdır ki, "Tarih hiçbir zaman kendini tekrar etmez, çünkü değişim geçirir... Tarihin tehlikeli yanı iş isten geçtikten sonra insanları tek yönlü bir nedenselliğe inandırmasıdır." (1)

Araştırma boyunca "tek yönlü bir nedensellik kanısı" uyanmaması için yoğun bir çaba sarfedildi. Bu çaba araştırmanın çok boyutluluğunu ve kaynak zenginliğini de etkiledi. Araştırmada kullanılan kaynakların seçilmesinde etkili olan konu, bu kaynakların soruna farklı açılardan yaklaşımları (2) konunun açılmasına yardımcı olacak ve düşünceleri zenginleştirecek nitelikte olmalarıdır.

Bulgaristan'daki Türk azınlığa yapılan baskılar ve göç sorunu bütün boyutlarıyla, tarihsel süreç içinde çok yönlü olarak aktarılmaya çalışıldı. Bu nedenle olayları, kimi zaman sadece yansıtmakla yetinirken, kimi zaman da bu olayın beraberrinde yürüyen diğer siyasi-ekonomik olgular da anıldı. Böylece birçok içsel verinin, dışsal dinamikler etkisinde ve yöreğinde hareket ettiği de anlatılmaya çalışılmıştır.

(1) Henri Laborit, İdeal Toplum, Çev.: Berran Gelgün, Argos Yeryüzü Kültürü Dergisi, (Eylül 1988), No.1 s.81

(2) "Bir kere, tarihin olguları bize hiçbir zaman 'ar'ı olarak gelmezler, çünkü arı bir biçimde var olmazlar: Her zaman kayıt tutanın zihninden kırılarak yansır. Bundan şu sonuç çıkar ki, bir tarih eserini ele alınca ilk ilgileneceğimiz, içindeki olgular değil onu yazan tarihçi olmalıdır."

E.H. Carr, Tarih Nedir?, Çev.: ?, İstanbul 1987, 2. baskı s.31

Türk-Bulgar ilişkilerini, Türk azınlık ve göç ekseninde ele alırken, bu eksen üzerinden dünya konjonktürüne, ekonomik ve siyasi ilişkilere de sürekli atıflar yapılmış, bu yönde bilgiler içeren kaynaklardan yararlanma yoluna gidilmiştir.

Ayrıca konuyu sadece "tarihsel gelişimi kapsamında ve uluslararası sözleşmeler ışığında ele almak", Bulgaristan'-dan göç ve Türk azınlığı sorunu ile Türk dış politikası ve Değişen Bulgaristan arasında gerekli ve açıklayıcı korelasyonun kurulamamasına neden olacağı için, Değişen Doğu Avrupa, İnsan Hakları, Türkiye'nin değişen dünya koşullarına uyumu ve diğer birçok konunun da değerlendirilmesi zorunlu olmuştur.

Göç, azınlık ve insan hakları kavramları yazının temel izleği olarak kurulurken, Bulgaristan ve Türkiye'nin bu üç kavram açısından sorgulanmasına da gayret edilmiştir.

Araştırmada ana metin dışında verilen eklerle, özellikle göç ve insan hakları açısından Türkiye'nin ve Bulgaristan'ın yakın geçmişteki durumları da sergilenmiştir.

Türk-Bulgar ilişkileri tarihsel süreç içinde anlatılırken seçilen başlıklar bazen iki ülkenin ilişkilerindeki köşe taşlarını oluşturan antlaşmalar ve önemli olayların-sorunların tam anlamıyla kesiştiği tarihler olarak belirlenmedi. İki ülkenin ilişkilerini belirleyen diğer koşulları da yansıtmak amacıyla bunun yanı sıra sorunu veya olguyu belli bir zaman kesitindeki neden/sonuç ilişkisine hapsetmemek ve daha geniş bir bakış açısı sağlamak amacıyla bu yaklaşım izlendi.

Tez boyunca bazı konularda ayrıntılı analize girerken ve yeni bilgiler sunarken (3) daha önce yapılmış birçok çalışmadan bazı bilgi ve sonuçları "ödünç alarak" değerlendirmelerin güçlendirilmesine çalışıldı.

(3) Bu konuda: İngiliz Dışişleri Bakanlığı: "Foreign Office" belgeleri için bkz: Ek 4

Bulgaristan'daki varlığı uluslararası hukuk, uluslararası örf ve adetler, insan hakları sözleşmeleri ve ikili antlaşmalarla kanıtlanmış Türk Azınlığının yaşadığı baskı ve terör de araştırma boyunca ayrıntılarıyla sergilenmiştir.

Bulgar tarihinin ana hatlarının çizildiği bölümlerde de bu tarihin belli dönüm noktaları sergilenmeye çalışılmış, Bulgaristan tarihi konusunda ayrıntıya girilmemiş konunun kavranmasına yetecek düzeyde bilgi vermekle yetinilmiştir.

"Tez"de Bulgaristan Türklerinin tarihsel, kültürel, sosyal varlığı da ortaya konurken yazı boyunca izlenen sınıflandırma tekniğiyle konu ayrıntılı olarak işlenmiştir.

Son olarak Bulgaristan Türklerinin göçleriyle birlikte ortaya çıkan sorunların Türkiye'de yarattığı etkiler ve göçmenlerin yaşadığı sorunlara değinilmekte, geçici çözümler yerine Türkiye'nin bir "Göçmen Bakanlığı" kurarak dışarıda yaşayan Türk vatandaşlarına da yönelik bir biçimde örgütlenip kalıcı bir çözüm oluşturması gereği vurgulanmıştır.

Türkiye ve Bulgaristan arasında, Türk azınlığı ve göç sorunundan kaynaklanan görüşmeler sürmektedir. Bu görüşmelerin Türk-Bulgar ilişkilerini barış, dostluk ve işbirliğine yöneltmesi ve oluşturacak iyi niyet havasının iki ülkenin ilişkilerine sürekli egemen kılınması, Bulgaristan'ın Türk azınlığına karşı giriştiği asimilasyon eyleminden sonra yarattığı acıları ortadan kaldıracak "yakın akrabaların göçü" ile "Türk azınlığın bütün haklarının ve statüsünün" geri verileceğini taahhüt eden tazminat hakkının da yer aldığı bir antlaşma yapmasına bağlıdır.

Bulgaristan'daki gelişmeler, rejimin Türk azınlığa bakışını da değiştirmekte ve demokratikleşme çabalarından Türkler de payını almaktadır. 10/17 Haziran 1990 tarihinde yapılan iki turlu seçimlerde Türkler kendi kurdukları

"Hak ve Özgürlük Hareketi" partisiyle küçümsenmeyecek bir başarı elde ederek 400 kişilik parlamentoya 23 milletvekili sokmayı başarmışlardır. Eski Komünist yeni Sosyalist Partinin seçimlerden galip çıkması ise seçimlere hile karıştığı yolund  yoğun gösterilere neden olmuştur. (4)

Bu seçimler sayesinde bir anda ülkenin 3. siyasal gücü konumuna yükselen Bulgaristan Türkleri, "hak ve özgürlüklerini" daha güçlü savunabilecekleri önemli bir platforma kavuşmuşlardır.

Türkiye'ye göç edip sonra geri dönen Türkler ise her iki tarafta da umduklarını bulamamış olduklarını dile getirirken, Türkiye'deki göçmenlerin içinde bulunduğu birçok sorunda h l  ç zümlenebilmiş değildir. (5)

Haziran 1990 seçimleri Türk-Bulgar ilişkilerindeki güvensizliğin ortadan kaldırılmasına kaynaklık edecek düzeyde demokratik atılımları beraberinde getirir ve Türk azınlığın sorunlarına yapıcı ve kalıcı ç zümler bulunması yönünde olumlu adımlar atılırsa, iki ülkenin karşılıklı olarak, değerli fırsatları içeren bu süreci çok iyi değerlendirmemeleri için hiçbir neden yoktur.

(4) Cengiz Çandar, 23 Soydaş, Bulgar Meclisi'ne Girdi, Güneş Gazetesi, 19.6.1990.

(5) Fatih M. Yılmaz, Türk Azınlığın Düş Kırıklığı, Cumhuriyet Gazetesi, 29.5.1990.

Homo sum : humani nihil a me
ailenum puto

Ben insanım : İnsanla ilgili olan
hiçbir şeye kayıtsız kalamam.

Terentius*

(Romalı Şair, MÖ. 190-159)

* Münci Kapanı, İnsan Haklarının Uluslararası Boyutları,
Ankara 1987, 1. baskı, s.6

1. GÖÇ VE GÖÇMENLİK OLGUSU

Göç (muhaceret), yeni koşullara daha iyi uyum sağlayabilmek amacıyla, doğal, ekonomik, toplumsal ya da siyasal nedenlerle bireylerin ya da toplulukların, bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine, bir ülkeden başka bir ülkeye gitme eylemi olarak tanımlanır. Bu eylemi gerçekleştiren kişi de, göçmen (muhacir) olarak adlandırılır.

Göçü, toplumdaki öteki yer değiştirmelerden ayıran başlıca ölçüt, göç edenin eski toplumsal ilişkilerini değiştirmesi, yeni yerleşim yerinde yeni toplumsal ilişkiler kurmasıdır. Bu nedenle kısa süreli mevsimlik yer değiştirmeler göç sayılmaz, bir yer değiştirmenin göç sayılabilmesi için süresinin en az bir yıl olması gerekmektedir. Yer değiştirenin yaşamını sürdürmek için seçtiği yeni yerleşme, aynı ülkenin sınırları içinde ise "iç göç", ülke sınırları dışında ise "dış göç" terimi kullanılır. (6)

Göç sorunları Türkiye'de başladığı sıralarda, Avrupa devletleri 1. Dünya Savaşı'na kadar böyle önemli bir problemle karşılaşmamışlardı. Ancak 2. Dünya Savaşı'ndan sonra Expulsion (sürgünler, kovulanlar), Convension Refugees (anlaşmalara tâbi mülteciler), International Refugees (uluslararası mülteciler), Evacuees (tahliye olunanlar), National Refugees (ulusal mülteciler), Emigrants (göçmenler), Politische Emigrant (siyasi mülteciler), geri gelenler, yurtsuzlar, devletsizler ve daha diğer terimlerle ifade olunan ve çeşitli kategorilere ayrılan göç davalarının Avrupa devletleri için önemli bir konu durumuna geldiğini görüyoruz. (7)

(6) TDK Sözlüğü, Ankara 1983, 7. baskı, s.453-454;
- Ana Britannica, İstanbul 1988, cilt 9, s.571

(7) Ahmet Cevat Eren, Türkiye Göç ve Göçmen Meseleleri, İstanbul 1966, s.11
"Avrupa devletlerinin Birinci Dünya Savaşı öncesinde ve 18. yy'dan bu yana kolonileriyle (sömürgeler) ve Amerika'ya göç gibi sorunlarla uğraştıkları unutulmamalıdır."

1.1. Uluslararası Hukuk ve Örgütler Açısından Göç ve Göçmenliğin Yakın Tarihi

Göçmenlik, uluslararası hukukta, kişinin geri dönmek üzere bulunduğu ülkeden ayrılarak başka bir ülkeye yerleşmesi olarak tanımlanır.

Göçmen (muhacir), başka bir memlekete "geri dönmek üzere" giden olarak tanımlanırken, bu tanıma "iş bulup çalışma" unsuru da eklenmiştir. (8)

İ. Soder'in yaptığı araştırmaya göre, Büyük Fransız İnkılabına kadar, Avrupa'da genel olarak fert veya toplumun bir yerden bir yere göç etme hakkı yoktu." Bir fert veya toplumun siyasi görüş veyahut daha başka zaruretler dolaşısıyla bulunduğu memleketi veya asli vatanını terk ile başka bir diyara göç etme hak ve hürriyeti çok daha sonraki tarihlere, yani 1891'de neşrolunan ve 1789 Fransız anayasasından mülhen olunarak çıkarılan ek yasalarla tanınmıştır." (9)

"1897 yılında Kopenhag'da toplanmış olan Devletler Umumi Hukuku Enstitüsü'nce "Uluslararası Hukuk Noktasından Bir Hicret Mukavelesi Lâyihası" kaleme alınmış, münferit ve toplu göç hürriyeti kabul olunmuştur. Bunu takiben 1900 yılında Madrit'te toplanan Uluslararası Komisyon'da da aynı esaslar kabul olunmuş ve göçmenlerin medeni hak ve tabiyetleri hakkında bazı temenniler izhar edilmiştir." (10)

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra göç meselesi uluslararası güncel siyasal bir dava haline geldiğinden 1919'da Milletler Cemiyeti tarafından Dr. Fridtjof Narserin başkanlığı altında kurulan Yüksek Göç Komisyonu teşekkül etti.

(8) Dr. Cevat Geray, Türkiye'den ve Türkiye'ye Göçler ve Göçmenlerin İskânı (1923-1961)

SBF Maliye Enstitüsü, Ankara 1962, No.9, s.1

(9) Eren, a.g.e., s.13

(10) Dr. Oğuz Arı, Bulgaristanlı Göçmenlerin İntibakı. Ankara 1960, s.3

Bu komisyon Rus İhtilali ve Balkan Savaşları ve Türk-Yunan mücadelelerini ve daha diğer olaylardan meydana gelmiş olan göç davalarının çözülmesine, göçmenlerin yerleştirilmesine ve bu meseleleri çözmeğe gayret etmişti.(11)

1924 yılında Roma'da toplanan Göçler Kongresi'nde "göçmen" deyimi, "iş bulmak" amacıyla kendi öz memleketini terk edenler veya buna refakat eden yahut sonradan yanına gelen kimse olarak tanımlanmıştı. 1932 yılında Cenevre'de toplanan kongrede ise süre bakımından "geçici" ve "daimi" göçmen ayırımı yapılmıştır. Böylece gezinin amacı ve süresi bakımından göçmenler diğer amaçlarla seyahat edenlerden ayrılmak istenmiştir.(12)

Cenevre'deki Millet Cemiyeti'nin göç için bu çalışmaları ancak 1938 yılına kadar devam etmiştir. 1938 yılında, Almanya ve Avusturya'dan, Alman soyundan olmayan birçok kimselerin göç etmeye başlamaları üzerine "Intergovernmental Committees for Refugees" adı altında ve Amerikan reisicumhuru Franklin Roosevelt'in himayesiyle uluslararası yeni bir cemiyet teşekkül etti. 1943'te "United Nation Relief and Rehabilitation and Administration" adı altında yeni bir cemiyet daha kuruldu. 1947 yılına kadar bu örgüt 13 milyonun üzerinde göçmenin yerleştirilmesini sağladı.

1950'de Birleşmiş Milletler (BM) tarafından Yüksek Mülteci Komiserliği kuruldu ve 21 Temmuz 1951'de BM Mültecileri statüsüne ilişkin konvansiyonu birçok devletin katılımıyla kabul edildi. Ve 1967 yılında bu statünün protokolu imzalandı.(13)

(11) Eren, a.g.e., s.17

(12) Geray, a.g.e., s.2

(13) United Nations High Commission For Refugees (UNHCR) Ayrıntılı bilgi için bkz.: Basic Facts About The United Nations, New York 1987, s.97-99

Ayrıca, Kemal Girgin, Politika Sözlüğü, İstanbul 1982, s.341. BM Yüksek Mülteci Komiserliğinin Mülteci tanımı için bkz.: a.g.e. s.97

1.2. Göç Hareketlerinin Ekonomik ve Sosyal Sonuçları

Göç hareketleri birçok ekonomik ve sosyal sorunları, göçmen yollayan ve göçmen kabul eden ülkeler açısından ortaya çıkarmaktadır.

Göçmen hareketleri, normal göçler (bireyler veya küçük gruplar) ile kitle halinde göçler olarak ikiye ayrılır. Yüzyılımızda ise göçün bu iki türü de gerçekleşmektedir. İncelediğimiz konu gereği sadece kitle halinde göçlerle ilgileneceğiz. Bu bölümde dile getirdiklerimiz Bulgaristan ve Türkiye'nin bugün yaşadığı "göç" olayından kaynaklanacak sorunlarının anlaşılmasına yardımcı olacak niteliktedir.

Kitle halinde göçler, göçün yapıldığı ülkeye ve göç nedeniyle terk edilen ülkeye ekonomik ve demografik ağır sonuçlar getirirken, bu tür göçler daima terk edilen ülkeyle ilgili ve fertlerin elinde olmayan olaylardır (doğal olaylar, yiyecek kıtlığı, politik ve dinsel baskı, savaş, istilâ ve halk ayaklanması gibi). Fakat normal göçlerde olaylar gerek terk edilen ve gerekse göç edilen yerlerdeki olayların her ikisi ile birlikte ilgilidir. Aynı zamanda bu göç, göçmenlerin kendi istekleri ve içinde bulundukları koşulların bir sonucudur. (18)

Normal göç hareketleri "Karışan nüfus" ve "Yayılan nüfus" tiplerine ayrılabilir. Karışan nüfus tipi, demografik artışı çok, fakat mali bakımdan fakir olan bir nüfus kitlesinin demografik artışı pek zayıf, fakat zengin bir nüfusla irtibat temin etmesinden meydana gelir. Yayılan nüfus tipi ise genç ve ihtiyar nüfus tipleri arasında meydana gelir.

(18) M.'de Vergonitti, Göçmen hareketleri, Çev.: Nüzhet Yalkut, Ankara 1949, s.7-8.

Bu konuda ayrıntılı bilgi bu kitaptan sağlanabilir.

Avrupa Konseyi tarafından kurulan (Reprasentant Special pour les Refugies Nationaux et les Exedents de Population en Europe) adlı Örgüt Avrupa'daki göç ve yerleştirme sorunlarını ele aldı.

BM'nin Nüfus Komisyonu da turistler, bir yıldan az süreyle yurt dışında geziye çıkanlar, geçici göçmenler, daimi göçmenler, sığınanlar (mülteciler) ve "mübadiller" ayrımı yapılmasını tavsiye etmiştir. (14)

Bazı devletler yasalarla göçmenlik statüsünü ve göç etme koşullarını düzenleme yoluna gitmiştir. Örneğin ABD ilk kez 1922'de göçmen kotalarını belirleyen bir yasa çıkarmıştır. 1948'de kurulan İsrail Devleti 1952'de çıkardığı bir yasayla İsrail'e gelen her yahudiye İsrail Yurttaş olma hakkını tanımış, ama bu yurttaşlığı dinsel bir ölçüte göre tanımlamıştır. (15)

Birçok ülke göçmenlere farklı statüler tanımışlardır. (16) Türkiye'deki istatistiklerde daha çok "yerleşmek üzere" gelenler "göçmen" sayılmakta, süre bakımından bir ayrım yapılmamaktadır. Göçmenlerin yerleştirilmeleri açısından devletçe yerleştirilenlerle devletçe yerleştirilmeyen veya bunu istemeye hakkı olmayan yahut bunu istemeyen göçmenler arasında kanuni bir ayrım yapılmakta, birinci gruba girenler "iskânlı göçmen", ikinci gruptakiler ise "serbest göçmen" olarak ifade edilmektedir (2510 sayılı iskân kanununun 3657 sayılı kanunla değiştirilen 3. maddesine bakılabilir). (17)

(14) Geray, a.g.e. s.1-2

(15) Ana Britannica, cilt 9, s.572; Girgin, a.g.e., s.197-198

(16) Örneğin; Avrupa Topluluğu bünyesinde göçmen işçiler Sosyal Sigortası için Danışma Komitesi (Advisory Committee on Social Security for Migrant Workers) bulunmaktadır. Bu komite kendi ülkeleri dışında bir üye devlette çalışan Topluluk uyrukluların çıkarlarını korur.

(17) Geray, a.g.e., s.1-2

a) YAŞ: Kendi memleketlerinde orta yaş sınıfı teşkil edenler arasından göç edenler en fazladır.

b) CİNSİYET: Memleket dışına çıkan göçmenler arasında erkek nüfus miktarı, kadın nüfus miktarına nazaran çok üstün bir durumdadır.

c) MESLEK: Göçmenler meslek bakımından da zaman ve ülkeye göre büyük farklar göstermektedir.

d) MEDENİ DURUM: Bulundukları yaşlar evlenmeğe elverişli olmasına rağmen memleket dışına giden göçmenler grubunun büyük bir kısmını bekârlar teşkil etmektedir. Örneğin, 1928-29, 1930-31'de Amerika'ya göç edenlerin medeni durum oranları: Bekârlar % 62,6; buna karşı evliler % 33,5; dul veya boşanmışlar ise % 3,9 idi.(19).

Göçmen hareketleri ile demografik gelişme arasındaki ilişki pek farklı olabilir. Bu durum birbirlerine tamamen zıt iki kuram ile açıklanır. Amerika tarafından kabul edilen kurama göre, gerek göçmen yollayan ve gerekse göçmen çeken memleketlerde nüfusun demografik gelişmesi bakımından göç hareketlerinin hiçbir etkisi yoktur. Çünkü göçmenlerin memleket dışına gitmeleri ile terk edilen memlekette bırakılan boşluklar, o mahalin fazla doğumları ve az ölümleri ile derhal kapatılacaktır. Göçmen çeken memleketlerde ise bunun aksine olarak, bu göçmen akımı memleket nüfusunun doğal artışını frenleyecektir.

Daha ziyade Avrupalıların kabul ettikleri teoriye göre ise memleket dışına göçme hareketleri, nüfusun fazla artışına karşı bir emniyet subabı teşkil eder. Bunun aksine olarak da denilebilir ki, memleket içine gelen göçmenler çok yavaş bir demografik gelişmeye karşı düzenleyici bir durumdur. Bu itibarla göçmenler, göçmen yollayan memleketlerin demografik gelişmesi için bir tesir yaptıkları halde memleket içine göçmen çeken bölgeler için pozitif bir tesir yaparlar.

"Göçmen çeken ülkelerde derhal orta yaşlı sınıfın ve erkek cinsinin fazlalaştığı daima görülen bir hakikattir. Aynı zamanda göçmen gelen memleketlerde nüfusun doğal hareketlerinin süratle değiştiği, evlenmelerin ve doğumların fazlalaştığı, buna mukabil ölümlerin azaldığı, birçok olayla ispatlanmıştır."(20) .

Göçmenlerin yaş, cinsiyet ve mesleklerine göre bu sorunlar çok boyutlu olabilmekte, her iki ülkenin de ekonomileri üzerinde beklenmeyen etkiler yapabilmektedir. Özellikle bu göçler kitle halinde gerçekleştiriliyorsa, bu etki ülkelerin ekonomilerini ve uzun vadede de sosyal yapılarını etkilemektedir. Göç, işgücü göçü ve/veya beyin göçü biçimine dönüşebilir. Bu biçimiyle de kabul eden ve yollayan ülke için farklı ve çok boyutlu sorunları beraberinde getirecektir. (21)

Örneğin verimli bir yaşıta veya ülke ekonomisine katkıda bulunabilen bir kesimde yer alanların kitle halinde göçü, göçmen yollayan ülke için büyük ekonomik zararlara yol açabilir. Göçmen kabul eden ülke bağları ise gelen göçmen kitlesinin nitelikli ve ülke kaynaklarının bu kitleyi karşılayabilecek düzeyde olması, ekonomik/sosyal uyum ve verimlilik açısından önemli bir göstergesidir.

Kitle göçüne muhatap olan ülkelerin gelen göçmenleri yerleştirecek, çalışma ve yaşama koşullarını düzenleyecek iyi bir organizasyona gereksinimi vardır. Bu konuda gerçekleştirilecek istatistiki çalışmalar, gelen ve giden göçmenlerin niceliği ve niteliği konusunda bilgi sağlarken, alınacak önlemlerin boyutlarını da sergileyecek, ekonomik-sosyal etkilerin en aza indirgenmesi için kaynak oluşturacaktır. (22)

(20) Vergonitti, a.g.e., s.17

(21) Bu konuda, özellikle, Türk Dış Göçünün 1960-1984 yılları arasındaki neden ve etkilerini Türkçe'de en yetkin biçimde sergileyen Prof. Dr. Nermin Abadan Unat'ın "sınıflandırmacı" bir yaklaşımla ele aldığı yorumlu bibliyografyasına başvurulmalıdır.

Bkz.: Prof. Dr. Nermin Abadan Unat, Türk Dış Göçü 1960-1984 Yorumlu Bibliyografya, Ankara 1986, Ankara Üniversitesi, SBF yayınları, s.555

(22) Vergonitti, a.g.e., s.25

1.3. Göç Hareketleri ve Türkiye

Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküş dönemine doğru yitirilen savaşlar ve topraklar sonucunda, sürekli olarak Anadolu'ya göç etmek zorunda kalan Türkler, özellikle Balkanlar'dan 19. yüzyıl boyunca büyük kitleler halinde anayurda gelmişlerdir. (23)

Bu göçlerin en önemlileri, Küçük Kaynarca Antlaşması (1779) sonucunda, Kırım'dan 700 bin göçmen; Kafkasya'dan 1856-65 arasında 600 bin - 1 milyon arası (24); 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'nın ertesinde 850 bin; 1912-13 Balkan Savaşları sonrasında ise yitirilen topraklardan 1,5 milyon insan göç etti. Zulümden kaçan bu insanların göçleri Kurtuluş Savaşı sırasında ve sonrasında da sürdü.

(23) "V. Gogolak, 2. Dünya Savaşı'ndan sonra, Birleşik Amerika, Rusya; İngiltere devletlerinin 1945'te Avrupa'da bulunan milyonlarca göçmenin mübadele, bir memleketten bir memlekete toptan mecburi göçe tabi tutma ve daha diğer çeşitli göç meselelerine bir çözüm yolu bulmak için yaptıkları görüşmelerde, vermiş oldukları kararların nazarıyesini doğrudan doğruya 1827'de İngiltere ile Rusya'nın Mora'dan Türkleri çıkarmak için vardıkları anlaşmanın esaslarına dayanarak tespit ettiklerini iddia eder ve bu suretle toptan kitle halinde mecburi göçe tabi tutma siyasetinin batı Avrupa ülkelerine de tatbik olunduğunu ileri sürer."

Eren, a.g.e., s.23

(24) Eren, a.g.e., s.7'de 1856'dan 1965 yılına kadar Türkiye'ye 2 milyondan fazla göçmen geldiğini vurgulamaktadır. Bu dönemdeki göçlerin Osmanlı İmparatorluğu'na etkisini, Keyder şöyle değerlendirmektedir: "19. yy'da bir yandan eskiden Osmanlı uyruğuyken pasaport almış olanların sayısı artarken bir yandan da kolay kazanç ve kanunların sınırlamadığı bir kapitalizm çekiciliğine kapılan göçmenler, Akdeniz'in her yanından gelerek Osmanlı liman şehirlerine yerleştiler. Özellikle Kırım Savaşı'ndan sonra bu şehirdeki göçmen nüfus arttı. İçlerinde önemli bir lumpen tabaka barındıran göçmenlerin yararlandıkları hukuki muafiyet, her türlü belediye reformunu ve yolsuzlukları önleme girişimini etkisiz kıldı"

Çağlar Keyder, Türkiye'de Devlet ve Sınıflar, İstanbul 1989, 1. baskı, s.24

"Tanzimat Döneminde göç meselelerinin insan haklarını müdafaa eden prensiplere uygun bir yoldan çözülmesi için nizamname ve tüzükler çıkarılmıştır. 1856'da Silistre Valisi'ne gönderilen bir talimatta Türk topraklarına sığınan gerek hristiyan ve gerek müslüman olsun her göçmene eşit hak tanınması ve aynı derecede muamele yapılması bildirilmişti. Sadrazam Emin Ali Paşa, göçmen probleminin önemini görmüş ve bu meselenin başlı başına büyük bir gaile olduğunu anlayarak Türkiye'de ilk göçmen komisyonunun kurulmasını sağlamıştır."(25)

1863 yılında Rusların Kafkasya'ya yerleşmesi sonucunda yüzbinlerce Türk, Kafkasya limanlarından anavatanına göç etti. Göçmenlerin yollarda maruz kaldıkları güçlükler İngilizlerin dikkatini çekti ve Lord Stradford'un parlamentoda yaptığı teklif üzerine Türklere yardımda bulunulmasına karar verildi bir komisyon kuruldu. O tarihte Türkiye'de muhacirin nizamnameleri basılmıştır. 1872'de tarih boyunca Padişahların buyrukları ile Beylerbeyi, Valiler ve Kadılarla başka teşekküllerin idare etmiş oldukları göç hareketleri Padişah Fermanı ile bir teşekküle bağlanmıştır. 1912 senesinde Balkan Harbinden sonra 50 bine yakın Türk ve Bulgar, muahede mucibince mübadele edilmiş ve "Muhacirleri İskân Kanunu" adlı bir kanun hazırlanmıştır. Meşrutiyet devrinde Balkan Harbi neticesinde vuku bulan göç işlerini organize etmek üzere kurulmuş olan göçmen mevzuatı ile meşgul olmuştur. (26) Türkiye 1923 yılından bu yana gelen göçmenlerin çokluğu sebebiyle göçmen "alan" veya "kabul eden" ülke durumunu göstermektedir. Gerçekten 1923 ile 1970 yılları arasında yurdumuza çeşitli memleketlerden gelen "göçmen", "mübadil" ve "sığınan"ların (bunlardan sadece yurtda yerleşmelerine izin verilenler) toplamı 1.249.461'i bulmaktadır. Bunların

(25) Eren, a.g.e., s.6. Bu tüzüğün aslı kitapta mevcuttur. Eren bu belgeyi dünya göçmen tarihinde ilk olarak din, mezhep, ırk ayrımı gözetmeden göçmenlere eşit hak tanıyan bir belge olduğunu belirtmektedir.

(26) Arı, a.g.e., s.4

Yıllara göre dağılımı gösteren tablo aşağıdadır (27):

"Göçmen", "Mübadil" ve "Sığınan"ların Geldikleri Ülkeler (1923-1970)

YILLAR

Ülkeler	1923-1933 (a)		1934-1960		1961-1970		1923-1970	
	Göçmenler Sayı	Oran (%)	Göçmenler Sayı	Oran (%)	Göçmenler Sayı	Oran (%)	Göçmenler Sayı	Oran (%)
Bulgaristan	101.507	16.3	272.971	47.0	13.114	28.9	387.592	32.0
Romanya	33.852	5.4	87.476	15.0	268	0.6	121.619	10.0
Yugoslavya	108.179	17.2	160.922	28.8	30.368	66.9	299.469	24.0
Yunanistan	384.000	61.1	23.788	4.1	712	1.6	408.720	32.7
Türkistan	—	—	2.128	0.3	382	0.8	2.576	0.2
Öteki Ülkeler	—	—	12.345	2.0	135	0.3	12.444	1.0
Sığınanlar (b)	—	—	16.993	2.8	428	0.9	17.221	0.1
Genel Toplam	627.538	100	576.623	100	45.407	100	1.249.641	100

- a) 1923-1933 yıllarında Yunanistan'dan "mübadil" olarak gelenler dışında kalanların geldikleri ülkelere ilişkin hiçbir bilgiye rastlayamadık. Bu nedenle 1927-1935 nüfus sayımları arasında Bulgaristan, Romanya ve Yugoslavya'da doğmuş olanlar sayısındaki artış hesaba alınarak bir tahmin yapılmıştır.
- b) Yurdumuza sığınanlardan nereden geldikleri bilinenler, ilgili ülkeye eklenmiştir.

Göç ve göçmenlikle ilgili bütün işler 1859 yılına kadar belediyelere bırakılmıştı. 5 Ocak 1860'da kurulan Göçmen Komisyonu Kuzey Kafkasya'dan ve Balkanlar'dan gelen göçmenlerin yerleşmeleri için çaba sarfetmiş, fakat bilgisizlik ve deneyimsizlik yüzünden büyük kayıplar verilmiştir.

1878 yılında İdare-i Umumiye-i Muhacirin Komisyonu (Göçmenler Genel İdare Komisyonu) ve 1913'te Dahiliye Nazırlığına (İçişleri Bakanlığı) bağlı olarak, göçmenler genel müdürlüğü kurulmuş ve 1912-1923 arasındaki sıkıntılı dönemde önemli ve faydalı çalışmaları, bu kuruluşlar yürütmüşlerdir. (28)

(27) Prof. Dr. Cevat Geray, "Göçler Ülkesi Türkiye ve Son Göç Olayı", Mülkiyeliler Birliği Dergisi, Sayı: 110 Ağustos 1989, s.5

(28) Kadirhan Kafalı, Türkiye'ye Göçler, İstanbul 1966, s.31

Türkiye-Yunanistan arasında, Rumlarla (850 bin) Türklerin (400 bin) mübadelesinin (28) yapıldığı 1923-1924 yılından sonra Cumhuriyet döneminde eski Osmanlı topraklarından Türkiye'ye yılda 10-30 bin kişilik sürekli bir göç akımı yaşandı.

Cumhuriyet devrinde sırası ile Sıhhat ve İctimai Muaveret Vekaleti, Mübadele, İmar ve İskan Vekâleti göçmen işleri ile meşgul olmuş. 1942'de 529 sayılı kanun ile mezkûr Vekâlet kaldırılarak bu işler Dahiliye Vekâletine bağlı "İskân ve Umum Müdürlüğü"ne devrolunmuştur. Sonradan tekrar Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekâleti'ne bağlı olarak vazife gören bu Umum Müdürlük, 1950'de toprak işlerini tedvir eden daire ile rasyonel çalışma ve tasarruf mülahazaları bakımından birleştirilmiş, 1951'de neşrolunan 5840 sayılı kanun ile (Toprak ve İskan İşleri Genel Müdürlüğü) Başbakanlığa bağlanmıştır. Sonradan Devlet Vekaleti tarafından idare edilen Toprak ve İskân Genel Müdürlüğü, daha sonra İmar ve İskân Bakanlığı'na bağlanmıştır. (29).

1950-51 yıllarında Bulgaristan'dan 154 bini aşkın göçmen geldi. Türkiye, 8.11.1951'de vizesiz ve sahte vizeli Çingenezleri Türkiye'ye sokmaya çalışan Bulgaristan'a karşı sınırı kapattı. 20 Şubat 1953 yılında sınırı yeniden açtıysa da Bulgaristan Türklerin göçlerine izin vermedi. (30)

(29) Bu konuda imzalanan Lozan Anlaşması'na ek 30.1.1923 Mukavelenamesi'nin 2. maddesindeki Milletler Cemiyeti ve Uluslararası Daimi Adalet Divanı tarafından da çözümlenememiş, ancak uzun süren gerilim, Ortodoks Patriğinin görevinden ayrılmasıyla yatışmış, 10 Haziran 1930'da Ankara'da imzalanan bir antlaşma ile çözümlenmiştir. Prof. Dr. Edip Çelik, 100 Soruda Türkiye'nin Dış Politika Tarihi, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1969, 1. baskı, s.78-80 Anlaşma metinleri için bkz.: İsmail Soysal, Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları, 1. cilt (1920-1945) TTK Ankara 1983, s.177-183 ve s.391-396

(30) Arı, a.g.e., s.4-5

1968'de imzalanan "Yakın Akrabaları 1952 yılına kadar Türkiye'ye göç etmiş olan Türk asıllı Bulgar vatandaşlarının Bulgaristan Halk Cumhuriyeti'nden Türk Cumhuriyeti'ne göç etmeleri hakkında Anlaşma'yla birlikte 1978 yılına kadar 130 bin göçmen Türkiye'ye geldi.

Türkiye'den dışarıya göç ise 6-7 Eylül (1955) olaylarından sonra Rumlar ile Yunan uyrukluların Yunanistan'a göçü biçiminde gelişti. İlk olarak ise 1948-50 arasında İsrail'in kurulmasıyla 30 bin Türkiyeli Yahudi İsrail'e göç etti. (31)

1960'lı yılların ortalarından itibaren Türk işçilerinin, başta Federal Almanya olmak üzere Avrupa'ya göçleri, 1970'li yılların ortalarından itibaren petrol zengini Ortadoğu ülkelerine kaymış ve hızını yitirerek sürmüştür.

Bu göçler, göçmenlerin (Türk) aile yapısını kökünden etkilerken, uyum sorunlarından eğitim sorunlarına, sağlık sorunlarından kriminolojik sorunlara kadar birçok yeni toplumsal sorunun ortaya çıkmasına sebep oldu. Anayurda dönüşle birlikte yeni nesilin Türkiye'ye uyum sorunları (Re-entegrasyon) ve sosyo-ekonomik eğilimleri gibi birçok olguyla karşı karşıya kalındı. Bu sorunlar bugün gündemde değilse de büyük bir bölümü, varlığını korumaktadır. (32)

(31) 1950'li yıllar içinde Türkiye'ye başka yerlerden göçler de oldu. Örneğin; Şubat 1953 tarihinde 1000 kadar Kazak, BM'nin yardımıyla Paristan'dan Türkiye'ye geldiler. Enver Konukçu, Türkiye'ye İlk Kazak Göçü, TKD 1970 Sayı: 89, s.50-52, 1952-60 arasında Yugoslavya'dan 151.812 kişi Türkiye'ye göç etmiştir. Türkistan'dan ise 2128 kişi gelmiştir. Geray, a.g.m., s.4.

- Bu yıllarda önemli bir olay da Göçmenlerin kurdukları derneklerin 1954 yılında İstanbul'da "Türk Göçmen ve Mülteci Dernekleri Federasyonu" adı altında birleşmeleridir. Bu federasyon göçmenlerin sorunlarına çözüm bulma ve yabancı ülkelerin göçmenlerin sorunlarına kayıtsız kalmamaları yönünde olumlu çalışmalar yapmaktadır. Ayrıca bkz. Kafalı, a.g.e., s.33 vd.

(32) Unat, a.g.e., s.446-473 ve s.562-569/580-581

Türkiye Cumhuriyeti kurulduğu günden bu yana siyasi mültecilere, baskı ve zulümden kaçan insanlara kapılarını açık tutmuştur. 1930'lu yıllarda Nazi Almanyası'ndan kaçan bilim, siyaset ve sanat adamlarını kabul ettiği gibi 1979'da Humeyni rejiminden kaçan İranlı mültecilere (1 milyon) ve 1988'de Irak'ın saldırdığı Peşmergelere (52 bin) elinden gelen yardımları yapmaya çalışmaktadır. Burada 1986 yılında Türkiye'ye getirilen ve iskan edilen Afganlı göçmenleri de anmak gerekir. (33)

Türkiye son yıllarda en çok mülteci kabul eden ülke konumunda olmakla birlikte, aynı zamanda çok sayıda vatan-daşı Batı'ya giden bir ülke olma özelliğine de sahiptir. Son 5 yılda 110 bine yakın vatandaşı Batı'ya iltica etmiş durumdadır. (34). Bu ilticaların nedenleri ortaya konmadığı sürece Türkiye kendi iç çelişkilerinden en büyüğüyle başbaşa yaşamak zorunda kalacaktır.

1.4. İnsan Hakları Açısından Göç ve Göçmenlik Olgusu

İnsan Hakları, günümüzde, 1789 "İnsan ve Vatandaş Hak-ları Beyannemesi"yle başlayan, 1948 "İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi"yle süren ve "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi"ne kadar uzanan bir evrim geçirmiştir. Bu evrim, saydığımız "klasik metinleri" yetersiz hale getirmiştir. Artık insan hakları sözleşmelerinin soyut değerlerden, somut çıkarımlara doğru evrilmesi ve olgusal gerçekliklerini kanıtlamaları gerekmektedir. Değişen çağ için yeni bir izlençe yapmak ve sözleşme ortaya koymak zorunludur.

(33) Nazi Almanyası'ndan kaçıp Türkiye'ye sığınanlar için bkz.: Fritz Neumark, Boğaziçine Sığınanlar, Çev.: Şekip Alp Bahadır, İstanbul 1982, İst. Üni. yay. no: 3062
Irak ve İranlı mülteciler konusunda bkz.: "Avrupa Konseyi raportörü Dagmar Luuk'un Türkiye'deki Iraklı ve İranlı mülteciler için Raporu, Avrupa Konseyi Dergisi, 1989, Sayı: 1, s.29-33
Bu raporun dışında, Irak ve İranlı mülteciler konusunda Türkiye'ye ağır eleştiriler yönelten bir kaynak: Türkiye Raporları Uluslararası Af Örgütü, İstanbul 1989, Alan Yayıncılık, s.174-192

(34) The Economist Dergisi, 23 Aralık 1989

Erem, "Göçmen İşçilerin İnsan Hakları" adlı makalesinde (35): "İnsan hakları demeçlerinin yayınlandığı tarihlerde "yabancı göçmen işçi" sorunu yoktu. "Yabancı" ile "Vatandaş" arasındaki fark genişledikçe, bundan "insan hakları" zarar görür... İnsan hakları açısından göçmen işçilerin milletlerarası statüsünün tespit edilmesi ve insan hakları ilkesini benimsemiş ülkelerin bu statüyü kabule davet olunmaları zamanı gelmiştir" demektedir.

Kapani'nin belirttiği gibi 1948 İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi; "herkesin herhangi bir devletin ülkesi içinde serbestçe dolaşım ve yerleşme hakkına sahip bulunduğu, herkesin zulüm karşısında başka ülkelere sığınmak ve bu ülkelere "mülteci muamelesi" görmek hakkına sahip olduğu yolundaki hükümlerle (Madde 13/2 ve 14/1) (36) önemli bir yenilik getirmiş olmakla birlikte, "göçmenlik" olgusunun uluslararası statüsünün tanımlanmasında yetersiz kalmaktadır. Göçmenlerin bütün haklarının ortaya konduğu "mülteci" tanımlamasını aşan ve yeni ayrıntılı tanımlar getiren, göçmen kabul eden ülkeyle, göçmen yollayan ülkenin, insan hakları açısından açık yükümlülüklerini belirleyen, bir uluslararası sözleşmenin hazırlanması gerekmektedir.

Bu sözleşmelerin, göçmenlerin haklarını garanti altına alan, örneğin; göçmen çocukların eğitiminden, göçmenliğin belli standartlarda barınma koşullarına kadar uzanan bir dizi önlemleri de içermesi ve benzeri birçok önlemin alınması, insan hakları açısından, uluslararası hukukun tüm gereklerinin yerine getirilmesi zorunludur. Bir ülkenin göçmenleri kabul etmekle bu insanların insan onuruna yakışır bir biçimde yaşamlarını sürdürmek ve geliştirmek için uluslararası hukuka uygun yaptırımları ve denetimi de kabul ettiğini bilmesi, insan haklarının korunmasında daha titiz olmasına yolaçacaktır.

(35) Prof. Dr. Faruk Erem, Göçmen İşçilerin İnsan Hakları, İnsan Hakları Yıllığı Yıl: 1 Ankara 1979, s.11-12, TODAİE. Yazıda göçmen işçilerin, sosyal güvence, ekonomik, siyasi hakları, insan hakları açısından ele alınmaktadır.

(36) Münci Kapani, İnsan Haklarının Uluslararası Boyutları, Ankara 1987, 1. basım s.23-24

Göç, 20. yy'da insanlığın "yeniden keşfetmek" zorunda bırakıldığı insanların, ırk, din, dil ve siyasal görüşleri yüzünden bireysel ve kitlesel olarak tercihe zorlandığı bir "kaçış", hayatı her şeye rağmen "sürdürme" ve direnme aracı olarak görülmektedir. Bu 1989 yılı içinde böyleydi. Yaklaşık 15 milyon insan, bu yıl içinde bir ülkeden diğerine akıp durdular. Birçok ulus/ülke, bu mülteci-göçmen trafiğinden etkilendi. Bu etki hâlâ sürüyor. 1989 "mülteci" yılıydı.

AVRUPA

- . TÜRKİYE: 300 bin Bulgaristan Türk'ü, 250 bin Afganlı, 50 bin Iraklı.
- . AVUSTURYA: 5 bin Macar, 3 bin 900 Polonyalı, 2 bin 700 Çek, 2 bin 200 Romen, 1900 çeşitli.
- . KIBRIS: 40 bin Lübnanlı.
- . YUNANİSTAN: 5 bin 500 çeşitli.
- . MACARİSTAN: 20 bin Romen.
- . İTALYA: 13 bin çeşitli.
- . İSPANYA: 9 bin 200 çeşitli.
- . YUGOSLAVYA: 1400 çeşitli.

ORTADOĞU VE GÜNEY ASYA

- . GAZZE SERİDİ: 469 bin 400 Filistinli.
- . HİNDİSTAN: 100 bin Çin-Tibetli, 91 bin 500 Sri Lankalı, 96 bin Bangladeşli, 5 bin 200 Afgan, 1400 İranlı, 200 Burmalı.
- . İRAN: 2 milyon 350 Afgan, 600 bin Iraklı.
- . İRAK: 75 bin İranlı
- . ÜRDÜN: 889 bin 800 Filistinli.
- . LÜBNAN: 294 bin 300 Filistinli.
- . NEPAL: 12 bin Çin-Tibetli.
- . PAKİSTAN: 3 milyon 622 bin Afgan, 25 bin İranlı.
- . SURİYE: 272 bin 800 Filistinli.
- . BATI SERİA: 398 bin 400 Filistinli.
- . KUZAY YEMEN: 45 bin Güney Yemenli.

DOĞU ASYA VE PASİFİK

- . HONG KONG: 57 bin Vietnamlı.
- . ENDONEZYA: 5 bin 100 Vietnamlı.
- . JAPONYA: 1300 Vietnamlı
- . MALEZYA: 82 bin Filipinli, 21 bin 700 Vietnamlı.
- . FİLİPİNLER: 26 bin 700 Vietnamlı, 1000 Laoslu.

- . TAYLAND: 320 bin 900 Kamboçyalı, 77 bin 700 Laoslu, 21 bin Burmalı, 16 bin 700 Vietnam

LATİN AMERİKA - KARAYİFLER

- . ARJANTİN: 4 bin 300 Şilili.
- . KOSTARİKA: 33 bin Nikaragualı, 6 bin El Salvadorlu, 2 bin Kübalı.
- . KÜBA: 2 bin Haitili.
- . DOMİNİK: 6 bin Haitili.
- . HONDURAS: 23 bin 300 Nikaragualı, 13 bin 300 El Salvadorlu.
- . MEKSİKA: 120 bin El Salvadorlu, 43 bin Guatemalalı.
- . NİKARAGUA: 7 bin El Salvadorlu.

AFRİKA

- . CEZAYİR: 165 bin Batı Sahralı
- . BURUNDİ: 66 bin 300 Ruandalı, 9 bin 600 Zaireli.
- . CİBUTİ: 30 bin Somalili.
- . ETİYOPYA: 350 bin Somalili, 350 bin Sudanlı.
- . MALAWİ: 720 bin Mozambikli.
- . MORİTANYA: 15 bin Senegalli.
- . SENEGAL: 58 bin Moritanyalı.
- . SOMALİ: 365 bin Etiyopyalı.
- . G. AFRİKA: 200 bin Mozambikli.
- . SUDAN: 660 bin Etiyopyalı, 23 bin Çadlı, 5 bin Zaireli, 2 bin Ugandalı.
- . SWAZİLİND: 64 bin Mozambikli, 6 bin 700 G. Afrikalı.
- . TANZANYA: 154 bin Burundili, 72 bin Mozambikli, 21 bin Ruandalı, 5 bin Zaireli.
- . UGANDA: 118 bin Ruandalı, 5 bin Sudanlı.
- . ZAİRE: 298 bin 700 Angolalı.
- . ZAMBİYA: 97 bin Angolalı.
- . ZİMBABWE: 176 bin Mozambikli.

Not: The Economist'in yayınladığı bu tablo Dünya Mülteci İncelemesi ve ABD Mülteci Komite rakamlarına dayanıyor. (37)

E. Morin, kendisiyle yapılan bir söyleşide (38), güney ülkelerinde artan nüfusun gerçekçi biçimde ele alınması gerektiğini belirttikten sonra şu sözleri söylemektedir: "Batı ülkeleri, ihtiyarlayan ülkeler, yani nüfus içinde yaşlanan insan sayısı artıyor. Karşı tarafta hızlı artış gösteren ülkeler var. Bu çelişkinin tek çaresi "göç"tür. Bunun korkulacak bir tarafı yok... Bugün Batı Avrupa ülkelerinde 320 milyonluk nüfus içinde 8 milyon göçmen var. Çünkü bir bölümü diğer AT ülkelerinin vatandaşları. Bunları düşerseniz, oldukça düşük bir rakam. Dolayısıyla, makul ölçüler içinde kalma koşuluyla göç olgusuna devam etmek, buna göz yummak zorundayız. Yaşlanan toplumların ekonomik olarak geri gidecekleri, yenelleştirmeye gitmemek koşuluyla ileri sürülebilir. Yani ikisi arasında doğrudan bağlantı olduğunu düşünmeden... Tek çözüm, başka ülkelere buraya insan aktarmaktır". Morin bize "göç" ve "göçmenliğin" önümüzdeki yıllarda da gündemin önemli bir bölümünü kaplayacağını bildirmektedir.

BM, Uluslararası Çocuk Hakları Anlaşması'nı Kasım 1989'da oybirliğiyle kabul etti. Bu anlaşmanın özellikle üç bölümü, göçmen çocuklarının haklarına ilişkin önemli düşünceleri de içermektedir.

-
- (38) Sabetay Varol, "Avrupa'yı Avrupa Yapan Coğrafya Değil", 12 Aralık 1989, Cumhuriyet gazetesi. Göçmen olmak ve kimlik sorunu, Morin'in, Avrupa'yı "düşünürken", kimlik sorununa ilişkin söyledikleri dikkate değer: "Her kimlik gibi Avrupa kimliği de çok sayıda kimlikten yalnız biri, çokkimliğin bir ögesidir. Kimliğin her zaman bir unitas multiplex (çoklu birlik) olduğunu unutarak tek ve bölünmez olduğu yanılsamasına düşüyoruz. Aslında hepimizin, biri aile kimliğimiz, biri yerel kimliğimiz, biri bölgesel kimliğimiz, biri ulusal kimliğimiz, biri uluslararası kimliğimiz (Slav, Cermen, Latin) ve yerine göre bağlı olduğumuz inanç ya da doktrinle belirlenen bir başka kimliğimiz olmak üzere birden çok kimliği vardır. Gerek Avrupa kimliği, gerek dünya vatandaşı kimliği bugün henüz az gelişmişlerdir, ama hiçbir şekilde birbirlerine karşı değildirler, tersine, ulusüstü olma düşüncesiyle Avrupa taşrası/bölgesi olma düşüncesini birbirlerine bağlayan bilinç onları da birbirlerine bağlamaktadır". Edgar Morin, Avrupa'yı Düşünmek, Çev.: Şirin Tekeli, İstanbul 1988, s.212-214

Ailelerin birleştirilmeleri: Her çocuk ve ailenin diğer bireyleri aynı ülkede birlikte yaşamak için istediği ülkeden ayrılabilir, istediği ülkeye girebilir.

Düşünce, fikir ve dinsel özgürlük: Ulusal hukukun sınırları ve ailenin yol göstericiliği çerçevesi içinde çocuklar, düşünce, fikir ve dinsel özgürlüğe sahiptir.

Azınlık nüfuslarının çocukları: Azınlık toplumlarında yaşayan çocukların kültürel yaşamı, kendi din ve dilini kullanma hakkı vardır. (39)

Bu maddeler, çocuklarından veya ailelerinden ayrı düşmüş bütün insanların özellikle göçmen çocuklarının insan haklarına ve onuruna yaraşır bir biçimde yaşamalarını sağlamada önemli bir adımdır.

Bu bölümde BM Yüksek Mülteci Komiserliğinin Mülteciler için harcadığı çabalardan da söz etmek gerekir. Komiserlik dünyadaki 12 milyondan fazla mülteciye yardım edebilmek için yoğun çaba harcamaktadır. Temel işlevi kendi ülkesinin himayesinden yararlanamayan insanların "uluslararası himaye" altına alınması sağlamak ve bunu geliştirmek olan Komiserlik maddi olanaklarını genişletmek için birçok ülkeden yardım almaktadır.

(39) "Artık Çocuklar da 'haklı'", Cumhuriyet Gazetesi, 15.11. Anlaşmayı henüz (Aralık 1989) 20 ülke imzalayıp parlamenlerinin onayından geçirmediikleri için uluslararası hukuk açısından bir bağlayıcılık taşımamaktadır.

2. TARİH BOYUNCA TÜRK-BULGAR İLİŞKİLERİ VE BULGARİSTAN TÜRK AZINLIĞI

Bu bölümde Bulgarların kökenini ortaya koyarken, tarihsel süreci içinde Türk-Bulgar ilişkilerini belirli dönemlere ayırarak incelemeye çalışacağız.

Türk boy ve oymakları, M.S. 1. yüzyıldan itibaren dalga dalga, Asya'nın güneyine, batısına ve Avrupa'ya akmaya başlamışlardır. Çinlilerin baskısı, verimli topraklarda yurt edinme arzusu, boy ve oymaklar arasındaki sürtüşme, bu akışın sürekli hale gelmesine neden olmuştur.(40) Bu dalgalardan biri de Kafkasya ve çevresinde yurt edinen daha sonra Hazarların baskısıyla batıya göçerek Tuna dolaylarına yerleşmiş olan Bulgarlardır, Feher'e göre "Bulgar Türkleri"dir.

2.1. Bulgarların Tarihsel Kökeni

200 yıla yakın bir zamandan beri Bulgarların menşei üzerinde durulmuş, yerli-yersiz deliller ileri sürülerek, Tatar (Moğol) (J. Ch. v. Engel, 1797), İslav (Y. Venelin, 1829), karışık cinslerden (Ch. Fraehn, 1832), Urallı (Fin, Ugar) (P. J. Şafarik, 1863), Fin (R. Reosler, 1871) oldukları iddia edilmiştir.(41)

Bulgarların tarihsel kökeni konusunda yapılan araştırmaların vardığı sonuçlar, Bulgarların bir Türk boyu olduğu yönündedir. İlk olarak 1882'de A. Vainbery tarafından belirtilen, Bulgarlar'ın Türk aslından geldiği görüşü, zamanımızda üç bilim adamının 1922-1939 yılları arasında Bulgaristan'da arkeolojik kazılar ve san'at tarihi araştırmaları yapan G. Feher Türk filolojisi mütehassısı Gy. Nemeth ile Rasonyi'nin

(40) Geza Feher, Bulgar Türkleri Tarihi, Ankara 1984, TTK, Sunuş, s.VII

(41) Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu, Bulgarların Kökeni, Ankara 1985, TKAE s.1

dil incelemeleri sonucunda kesinlik kazanmış ve daha sonraları da birçok dilci ve epigrafist tarafından pekiştirilmiştir.(4) Bulgar tarihçileri de yapıtlarında bu yargıya yer vermişlerdir. Örneğin Todorov; "7. yüzyılın ikinci yarısında Tuna deltasının kuzeyine doğru ilk Bulgarlara ait bir boy gelip yerleşti. Bu Bulgarlar Hazar Denizi'nin kuzeyinde, Dinyeper Nehri ile Azov Denizi'nin arasında kalan bölgede yerleşmiş olan Türk boylarındandırlar. 6. yüzyılın sonuna doğru büyük bir Tribü(*) birliği oluşturan bu Bulgar Türklerinin ülkesi Bizanslı tarih yazarlarının dilinde "Büyük Bulgaristan" diye geçer".(43)

Macar bilim adamlarından Geza Feher de bu konuyu şöyle belirtmektedir: "Bulgar Türkleri, Hun devletinin çözülmesini takibeden hareketler neticesinde ilk defa Avrupa sınırında görüldü. Bu dönemdeki Bulgar Türkleri ile ilgili olarak Priskos'da şunları okuyoruz: 463 sıralarında Onogurlar, Ogurlar ve Saragurlar Bizans'a elçi gönderdiler. Kaynaklardaki belgelere dayanarak Ogurlar ile Bulgar Türkleri'nin kasdolunduğunu biliyoruz. Muhtelif oymakları birleştiren vasıf Ogur olmalarıdır. Meselâ; On-ogur= 10 Ogur; Saragur= beyaz ogur; Ot urgur = Otuzgur (Türk-Bulgar lehçesinde otur). "...II. yüzyıldan önce Onagurlar -Bulgar Türkleri- diğer Ogur kavimleriyle birlikte Orta Volga ve Kama Nehirleri çevresinde oturuyorlardı.". (44)

(42) Kafesoğlu, a.g.e., s.1

(43) Nikolay Todorov, Bulgaristan Tarihi, İstanbul 1979, Çev.: Veyssel Atayman, Öncü Kitabevi, 1. basım, s.12

(44) Feher, a.g.e., s.4-8

- Ogur Kavimleri'nin anlatıldığı diğer bir kaynak için bkz.: Laszlo Rasonyi, Tuna Köprüleri, Ankara 1984, TKAE, özellikle s.4-7/14-28

(*) Tribü: Aynı dili konuşan ortak kurum, gelenek ve göreneklere sahip ortak bir yerleşme alanı ve ortak kökten gelen birkaç jens'in özerk bir toprak üzerinde oluşturdukları budunsal birliktir.

Kafesoğlu "Bulgarların Kökeni" adlı yapıtında, V. yüzyılın son çeyreğinden önceleri tarihte Bulgar diye bir kavim ve adın mevcut olmadığını, bu sözcüğün ilk kez Bizans İmparatoru Zenon (474-491) tarafından kullanıldığını belirtmektedir (45). Kafesoğlu, Onogurlar hakkında da Çin kaynaklarına dayanarak "M.Ö. 3. yüzyıl sonlarında, Asya Büyük Hun İmparatorluğu'nun batı kanadını teşkil eden bir Türk kolu olup, Tarbagatay'ın kuzeyi ve Kobdo havalisinde oturuyorlardı" (46) sonucunu ortaya koymaktadır.

(45) Kafesoğlu, a.g.e., s.1-3

"Bulgar kelimesi ilk defa Bizans imparatoru Zenon (474-491)'un Doğu Gutlarına karşı kendine askeri destek sağlamak için 482'de yardımlarına başvurduğu Karadeniz'in kuzey-batı kıyılarında oturan bir topluluğu göstermesi üzerine ortaya çıkmıştır. Bulgar deyimi Türkçe'den başka hiçbir dilde izah edilememiştir. Türkçe'de manası ise açıktır: Karışmak, karıştırmak, karışmış olmak."

(46) Kafesoğlu, a.g.e., s.4-9

"M.Ö. 1. yüzyıl ortalarına doğru yazılmış Çin yıllığı Shi-ch'i, Onogurları umumi Hu-kie = U-k'it (F. Hirth, 1899), Hukie = Wu-chieh = Wu-kie (P. Pelliot, 1920), Hok'ut (De Greot, 1921), Ho-ku (L. Ligeti, 1940) adı altında zikretmiş vaktiyle F. Hirth tarafından asıl söylenişinin "Ugur" (Uygur değil) olduğu tesbit edilen Wu-ki, Hu-kie (ve diğerleri) sözü de Türkçe "Ogur"dan başka bir şey değildir."

- Jean-Paul Roux ise Bulgarlardan şöyle söz etmektedir: "Bulgarların doğuya doğru çekilen bir Hun topluluğuyla onlardan sonra Asya'dan gelmiş çeşitli ögelerden oluşmuş olabilecekleri öne sürülmüştür. Kendilerini ya da egemen klanlarını oluşturan Dalo'lar (ya da Dula'lar) garip bir biçimde, Attila'nın anısını yitirmiş oldukları halde İrnek adındaki bir oğlunun anısını muhafaza etmişlerdir ve onun soyundan geldiklerini öne sürerler. "-ar" ulaç son ekli olan ve "karışmışlar" ya da "karışıklar" anlamına gelen adları, bir karışım niteliğinde olduğu kanısını uyandırmaktadır".

J.P. Roux, Türklerin Tarihi, İstanbul 1989, Çev.: Galip Üstün, s.74-75

- Prof. Dr. Laszlo Rasonyi, Tarihte Türklük, Ankara 1971, TKAE, s.91: "Onogur adı, yeknazarda Kafkas çevresinde "Hun" adından (Honagur) kalmış görünür. IV. yüzyıl Ermeni haberlerinde Moses Kagankatvacı Batı Sibirya'daki Onogurların da Hun devletine tabi olduklarını ve bazı bölüklerinin batıya düştüklerini zikreder... Şu bir gerçektir ki Onogurlar Bulgar-Türkleri'nin içinde Macarları teşkilatlandıran, hayati önemi haiz kültür ile teçhiz eden unsurdur."

Bulgarların kökeni sorunu, bilim çevrelerini birkaç yüzyılı aşkın bir süreden beri uğraştırmıştır. Başlangıçta Bulgarlar Slavlarla birleştirilmişlerse de, son yıllarda bu görüş büsbütün terk edilerek I. Bulgar Devleti'ni kuran Bulgarların Türk oldukları, bütün yetkili uzmanlarca kabul edilmiştir. Bu görüşün yaygınlık kazanmasında Bulgar bilgini Prof. Ivan Şişmanov'un katkısı büyüktür. Bulgar adının etimolojisi ve Bulgarların kökeni üzerine yaptığı çalışma, 1900 yılında yayınlanmış ve ileri sürdüğü eski Bulgarların Türk oldukları tezi, bugün bilimsel bir değer kazanmıştır. (47)

2.1.1. Bulgar Devletleri

İlk Bulgar devletleri, başlıca şu üç isim altında toplanmaktadır.

1. Büyük Bulgaria Hakanlıkları (630-1236)
2. Tuna Bulgar Hakanlığı (679/681-684)
3. İdil (Volga) Bulgar Devleti (670-1400)

Bu devletler belli süreler içinde bağımsız yaşamıştır.

Balkan Yarımadası bilhassa V. asır sonlarından itibaren kuvvetle Slavlaşmaya başladı. (49) Bizanslı 681 yılında barış yapmak zorunda bırakan Bulgarlar ile Slavlar arasındaki birliğin oluşmasını, bu zaferler kolaylaştırdı. Ayrıca gerek Slavların gerekse Bulgarların Bizans ile olan ilişkilerinin ortak bir karakter taşıması, her iki halkın da sosyo-ekonomik gelişim derecelerinin eşit olması, kaynaşmalarında önemli bir etkendi.

(47) Ayrıntılı bilgi için bkz:

Prof. Hasan Eren, Bulgaristan'daki Türk Varlığı, s.1-2

(48) Bu devletler hakkındaki ayrıntılı bilgi için bkz.:

a) Kafesoğlu s.11-33

b) Kayabalı, Arslanoğlu, s.7-15

c) Todorov, s.15-57

(49) Dr. Halil İnalçık, Tanzimat ve Bulgar Meselesi, Ankara 19 TTK (Doktora Tezi) s.III; Kafesoğlu, a.g.e., s.30-31:

"864 yılı Bulgar tarihinin en mühim dönüm noktası sayılır. O seneye kadar tek yaratıcı "Tanğra" (Tanrı) inancında yaşayan Türk-Bulgarlar, dillerinde ve umumi hayat tarzlarında kısmen islavlaşma yoluna girmiş bulunduklarından, Ortodok Hristiyanlığı kabul etmekle milli kültürlerinden büsbütün ayrılarak yerlileşme sürecini tamamlamış Türklüklerini kaybederek İslav-Bizans kültür çevresine girmiş oldular."

(50) Todorov, a.g.e., s.15

680 yılında kurulan Bulgar devleti 1015 yılında Bizans hakimiyeti altına girmiştir. Bulgarlar, bu devlete 1. Bulgar devleti adını vermektedirler. Bulgaristan'da Bizans hakimiyeti 1187 yılına kadar sürmüştür. 1187'de bağımsızlıklarını kazanan Bulgarlar yeni bir devlet kurmuşlardır. Bu yeni devlet, II. Bulgar devleti adıyla anılmaktadır. II. Bulgar devletine Türkler, Osmanlı Türkleri son vermişlerdir. (51)

Bulgar devletlerinin yaşadığı dış baskılar, bu devletlerin uzun ömürlü olmalarını engelledi: "Büyük Bulgaria" Devleti çok sürmedi. O da kurucusunun (Kurt) ölümü ile birlikte ömrünü tamamladı, denilebilir. Çünkü önce, Kurt'un evlatları arasında ülkenin bütünlüğünü koruyabilecek kudrette bir şahsiyet çıkmadı. Sonra şehzadeler arasındaki iktidar mücadelesinden yararlanan komşu Hazar Devleti'nin baskısı sonucunda gücünü kaybeden direniş çökünce ülkeden dışarı kalabalık kütleler halinde göçler başladı. Yalnız büyük oğul Bayar veya oğullarından biri (Kotrag) kuzeye doğru çekilerek Kozan etrafında İdil (Volga) Bulgar devletini kurdu, Esperükh adlı 3. oğul da, kendine bağlı Bulgarlarla batıya yöneldi ve Tuna Bulgarları (İç Bulgarlar) devletinin başına geçti. (52)

İdil (Volga) Bulgar devleti, askeri hayata önem vermediği ve ticaretle uğraştığı için Timur'un Altınordu seferine 1400-1436 yılında, Moğollar (Timur ordusu) tarafından yıkılmıştır. Tuna Bulgar Hakanlığı ise, Osmanlıların 1326'dan itibaren sürekli ve düzenli aralarla Balkan Yarımadası'na sarmaya başlamaları üzerine 1393'e kadar süren savaşlar sonucunda Osmanlıların eline geçmiştir. Bulgaristan'da geriye kalan Osmanlılara bağlı Vidin krallığı (1388) da, 1396'da Macar kralı öncülüğündeki haçlıların yenilgisiyle birlikte tümüyle Osmanlı İmparatorluğu'nun eline geçti. (53) Ve bu hakimiyet 1908 yılında kurulacak olan "Bulgaristan Devleti"ne kadar sürecektir.

(51) Eren, a.g.e., s.1

(52) Kafesoğlu, a.g.e., s.15-16

(53) Todorov, a.g.e., s.40-44

Kayabalı, a.g.e., s.13-14

Bu devletlerden Tuna Bulgar Hakanlığı'nın (bugünkü Bulgaristan) kuruluşunun 1300. yılı 1981 yılında Bulgaristan tarafından büyük törenlerle kutlanmıştır.

2.2. Osmanlı İmparatorluğu Yönetimi Altında Bulgaristan

XIV. yüzyılda osmanlı İmparatorluğu, Balkan Yarımadası'nı kontrolü altına alınca, arkasında Anadolu Türk Halk Kitleleri de dalga dalga Balkanlara veya Rumeli'ye geçtiler. Evlad-ı Fatihan olarak ve fetih hakkına dayanarak, nüfusu seyrek olan o topraklara yerleştiler. Yepyeni köyler, kasabalar kurdular. Bir yandan Anadolu, öte yandan da Rumeli, (54) Osmanlı Devleti'nin anavatan toprakları, metropol toprakları oldu. Devletin ilk başkenti Anadolu'da Bursa, ikinci başkenti Rumeli'de Edirne idi. İstanbul fethedilip başkent yapılıncı imparatorluk, Marmara'nın iki yakasında simetrik olarak büyüdü. Doğu Anadolu'nun birliği sağlandı; batıda Rumeli sınırsız devlete bağlandı. Asya'da Anadolu, Avrupa'da Rumeli ve ortada başkent İstanbul. Osmanlı İmparatorluğu işte bu denge üzerine oturdu. Bu jeopolitik denge, demografik denge ile de perçinlerdi. (55)

(54) Osmanlılar, Avrupa'da fethettikleri memleketlere "Rumeli" ismini vermişlerdi. Rumeli'nin sınırları. Osmanlı ilerlemesinin genişliğine göre değişirdi. Eflak, Boğdan, Bulgaristan, Sırbistan, Bosna-Hersek, Karadağ, Arnavutluk ve Mora gibi bölgeler için, kendi hususi isimleri kullanıldığından Rumeli terimi, bu bölgeler dışında kalan yerlere, yani eski Trakya ve Makedonya ile Tesalya'ya ve Yunanistan'ın Mora yarımadasından başka kara kısmına ve bazan da yalnız Trakya ve Makedonya'yı içine alan Edirne ve Selanik vilayetleriyle Manastır ve Üsküp cihetlerine verilirdi. Berlin Kongresi Filibe ve İslimiye sancaklarından kurduğu imtiyazlı vilayete "Şarki Rumeli" adını vermişti.

Tevfik Bıyıkoglu, Trakya'da Milli Mücadele, I. cilt, Ankara 1987, TTK, 2. baskı, s.1

(55) Bilal N. Şimsir, Bulgaristan Türkleri ve Göç Sorunu, Bulgaristan'da Türk Varlığı, s.47; İnalçık, a.g.e., s.VII

2.2.1. 1396 - 1800 Dönemi

Bu süre içinde Anadolu'dan Balkanlar'a göçler olmuştur. Osmanlıların Balkanlar'a gelişi burada hüküm süren feodal anarşiye son vermiş, köylüyü ezen eski boyarları kaldırarak, sık, muntazam bir devlet teşkilatı ve angaryaya, keyfi muamelelere meydan vermeyen sağlam bir zirai-içtimai nizam kurmuştur. (56)

Bulgaristan, Osmanlı İmparatorluğu'na bir eyalet olarak katıldı. Anadolu'dan türlü sebeplerle gelen Türkler burada yeni şehirler kurdukları gibi, mevcut şehirlerin bazılarını da Türkleştirdiler. Payitahtlarını Edirne'ye nakleden Osmanlılar, Trakya'yı, Makedonya ve Bulgaristan'ı zabt ve oldukça mühim kemmiyetle Türk muhaciriyle iskân etmişlerdir. (57) Bulgarlardan, İslamı kabul edenler de oldu. Bulgar ismiyle tanınan slavlaşmış halka din, dil ve ananeleri bağışlandı. Din ve mezhep işleri bakımından Bulgarlar Fener Patrikhanesi'ne bağlandı. Toprağı işleyen reaya ile toprak gelirinden faydalanan kimseler arasında mevcut münasebetlerle tayin ve tesbit edildi. (58)

(56) Bu konuda Todorov'un yaklaşımı: "Osmanlı işgali yalnızca Bulgar devletini yıkmakla kalmadı, aynı zamanda Bulgar toplumunun sosyal yapısında da önemli değişikliklere yol açtı. Bulgar topraklarında toplumsal dönüşmelerle birlikte etnik-dinsel değişimler de ortaya çıktı. 16. ve 17. yüzyıllarda zor ve baskı karşısında Bulgar halkının kitleler halinde müslümanlığı kabul ettiği bilinmektedir. - Prof. Dr. Yaşar Yücel "Balkanlarda Türk Yerleşmesi ve Sonuçları" adlı yazısında Osmanlıların İslamlaştırma politikası gütmediklerini ayrıntılı bir biçimde ve birçok yabancı yazardan verdiği örneklerle nesnel olarak ortaya koymaktadır.

Bulgaristan'da Türk Varlığı, s.67-78

Ayrıca, Rumeli'ye göçleri anlatan yorumlu bir kaynak için bkz.: Doç. Dr. Ömer Lütfü Barkan, Osmanlı Tarihinde Rumeli'nin İskanı İçin Yapılan Sürgünler Meselesi, 1940, CHP Konferanslar Serisi: 16

(57) Prof. Dr. Fuat Köprülü, Osmanlı Devletinin Kuruluşu, TTK Ankara 1988, s.104

(58) Enver Ziya Karal, Osmanlı Tarihi, Cilt 7, Ankara 1983 TTK, 3. baskı, s.84

Osmanlıların Balkanlar'a geçip ilerlemeye başladıkları andan itibaren Türkmenlerin de orada yerleşmeye başladıklarını görüyoruz. Aşıkpaşa-zade daha 1355'te "Karesi vilayetine gelen 'göçerlerin' Rumeli"ye geçirildiğini, bunların bir müddet Gelibolu civarında sakin olduklarını" kaydetmekte ve Hayrabolu'ya giderek yurt tutup gazâ ile meşgul olduklarını ilave etmektedir. Bu Türkmen grupların en önemlileri; Naldöken Türkmenleri, Tanrıdağı Türkmenleri, Ofçabolı Türkmenleri, Vize Türkmenleri, Kocacık Türkmenleri. Bu saydığımız Türkmen grupların asgari 500 bin kişi dolayında olduğu sanılmaktadır. Balkanların demografik yapısı içinde yalnızca Türkmenler bulunmamaktadır. Tahrir defterleri, şehirlerin, köylerin de büyük ölçüde Türk-Müslüman nüfusu barındırdığını göstermektedir. (59)

Bulgaristan, Osmanlı başkentine yakınlığı ve İstanbul'da Avrupa'ya giden yollar üzerinde bulunmasından ötürü, Osmanlılar çağında büyük bayındırlık ve refaha kavuştu. Özellikle XV. yüzyılın ortasından XVII. yüzyılın sonlarına kadar yabancı istilası görmemesi, onun zenginleşmesinde ve bolluğa kavuşmasında etken oldu. (60)

Osmanlılar, devletin büyüme çağında, şiddetle asker ihtiyacını duymuşlardır. Orduda Hristiyan askerlerin bulunuşu, bundan ileri gelir. Daha sonraları Murat II. zamanında çıkarılan kanunla "Devşirme Yöntemi" ile asker toplanmasına başlanmıştır. Osmanlı ülkesinde uygulanan bu asker alma yasaları Bulgarlar arasında da uygulanıyordu. (61)

(59) Prof. Dr. Yaşar Yücel, a.g.m., s.73-77

(60) Arif Koçak, Tarihte Türk-Bulgar İlişkileri, Ankara 1976, Genel Kurmay Başkanlığı, s.46

(61) Koçak, a.g.e., s.52-53 ; Osmanlı İmparatorluğu'nda Bulgarlar ve Voynukları inceleyen Yavuz Ercan, yapıtını özellikle Voynuk (Asker) Teşkilatı üzerine kurmuş, Ercan'a göre "Voynuk teşkilatı demek bir anlamda Osmanlı dönemi Bulgaristan Tarihi demektir...başlangıçta Osmanlı ordusunun savaşçı sınıfı arasında bulunmuş ve hatta akıncılarla birlikte akına gitmiş...daha sonraları geri hizmete alınmalarına rağmen yaptıkları hizmet yine de önemli olmuştur" Bulgarların imparatorluk içindeki yerlerini anlamak için önemli bir kaynak: Prof. Dr. Yavuz Ercan, Osmanlı İmparatorluğunda Bulgarlar ve Voynuklar, Ankara 1989, TTK 2. baskı.

Osmanlı İmparatorluğu, Balkanlar'da ilk ayaklanmayla 1403'te karşılaştı. Osmanlıların taht kavgalarından yararlanarak Bulgarlar ortak bir ayaklanmaya gidecek bir biçimde örgütlenmişti. Fakat bu ayaklanma bastırıldı. 1443 ve 1444'teki Haçlı Seferleri sırasında Bulgar topraklarından geçerken büyük sevgi gösterileriyle karşılaştı. Bulgarlar, haçlıları ellerinden geldiğince destekliyorlardı. 1444 yılında tüm Kuzey Bulgaristan, kurtuluşunu bekler hale gelmişti. Fakat Haçlı ordusu, Osmanlılar karşısında perişan oldu. Todorov'un deyişiyle: "Varna'daki tepeler, genç Polonya kralının ve askerlerinin kemiklerinin mezarıydı artık." (62)

Bir diğer ayaklanma 1598'de patlak verdi. Tırnova'da başlayan ayaklanma da, Avusturya'dan beklenen destek gelmeyince başarısızlığa uğradı. Osmanlı orduları 1683 Viyana kuşatmasından sonra yenik düşünce, Tırnova'da Rusya destekli bir komplo düzenlendi. Ne var ki 1686 yılında komplo ortaya çıkarıldı, 1688 yılında da Ciprovtri kasabasında başlayan bir ayaklanma sert bir biçimde bastırıldı.

18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Bulgar halkının toplumsal-ekonomik gelişmesinde, Balkan Yarımadası ve Akdeniz'in doğu kıyılarındaki Avrupa ticaret ağı içine gitgide daha çok girmeye başlaması önemli rol oynadı. Ticaret yolu olması, dokumacılık alanındaki gelişmelerle Bulgaristan'ın ürünleri Avrupa pazarında aranır olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk tekstil fabrikası Sliven'de kuruldu. Bulgar toplumu içinde, girişimcilerden, manüfaktür sahiplerinden ve tüccarlardan oluşan yeni bir sınıf; burjuvazi tarih sahnesine çıkıyordu. Bulgar ulusunun doğuş süreci de başlamıştı. (63)

Bu konuda diğer bir yapıt: Ahmet Refik, Türk İdaresinde Bulgaristan, İstanbul 1933, Refik'in deyişiyle bu yapıt: "Türk idaresinde Bulgarlarla mesken şehirlerin iktisadi, ticari, idari hayatına dair tertip olunan bu eser, Kanuni Sultan Süleyman zamanından Tazminatı kadar Divanı Humayundan yazılan hükümleri kavidir." s.4

(62) Todorov, a.g.e., s.52

(63) Todorov, a.g.e., s.57-58

Bugün milliyet hareketlerinin temelinde görülen milli eğitim ve fikir hareketleri Bulgar milli kalkınmasında da görülür. Bu hareketleri Bulgar papazları idare etmiştir.

Bulgarlarda, millet oldukları düşünce ve duygusunu uyandırmak için ilk defa çalışan, Paisii (Paisiy) oldu. Hilande manastırı rahibi Paisiy "Bulgar ulusunun, Çarların ve Azizlerin Tarihi" adlı yapıtında (1762), ülkesinde ulusal bilincini uyandırmayı başlıca hedef edinmiştir. (64) Paisiy'den sonra Bulgar milli şuurunun uyanmasında Sofroni adında (1735-1815) başka bir papazın da büyük rolü olmuştur. Jorge Verelin adında aslen Rus olan bir filolog da "Eski ve yeni Bulgarlar ve Rusya ile siyasi ve dini münasebetleri" isimli kitabıyla Bulgar milli kalkınmasına hizmet etti. Birinci cildi 1829'da neşredilen bu kitap, bilhassa Rusya'nın Bulgarlar üzerine dikkat nazarını çekmek için önemli bir tesir yaptı. 1840'ta Neophytos adında bir papaz, Amerikalı bir misyonerin yardımıyla İncil'i Bulgarca'ya çevirdi.

(64) Todorov, a.g.e., s.57-58

Karal, a.g.e., s.86

Bu kitabının bir bölümünde Paisiy şöyle demektedir:
"Ey Bulgar, ecdadını öğren, dilini tanı! Ber bütün Bulgarlara bizim milletimizin dahi şanlı bir millet olduğunu göstermek için bu tarihi yazmak zahmetine girdim... Ey akılsız millet! Bulgar adını taşımaktan neden utanç duyuyorsun? Sen, öz dilinde düşünmek ve okumak istemiyorsun? Bulgar, gaflete düşme, dilini ve neslini öğren, onları takdir ve tâzim et!"

Bu satırlar, Bulgaristan'ın bugün Türk azınlığa yaptığı baskıya kendi ulusal bilincini uyandıran rahiplerinin ağzından bir karşı çıkış kabul edilmelidir. Hiçbir ulus kendi dilinde düşünmek, konuşmak ve okumak hakkında alıkonulamaz.

-Bulgaristan tarihini tarihi ve siyasi olayları ön plana çıkararak 1878 yılına kadar ele alan bir yapıt için bkz.: Osman Nuri Peremeci, Tuna Boyu Tarihi, İstanbul 1942.

Bu yayınlarla Bulgar eğitim ve kültür hayatında beliren canlılık, Osmanlı İmparatorluğu'nda ve bu imparatorluk dışında ticaretle zenginleşmiş, kültürlü Bulgar burjuvalardan bazıları üzerine büyük tesir yaptı. Bunlar, Bulgar dilinde öğrenim yapan okullar açtılar. (65) Bütün bu kültür ve eğitim olaylarıyla Bulgarların ulusal bilincinin uyanmasına elverişli bir zemin hazırlanmış oldu.

2.2.2. 1800 - 1878 Dönemi

Bu dönemde Balkanlar, 1789 Fransız ihtilali sonrası milliyetçilik hareketlerinin hız kazandığı ve birçok devletin uluslararası emellerini gerçekleştirmek için kullanmayı düşündüğü bir arena görünümündeydi. (66)

1828-29 Osmanlı-Rus seferi, Bulgarların bir kısmında, Türk hakimiyetinden kurtulma ümidi yarattı. 1835'te Tırnova'daki bir isyan girişimi, Türkler tarafından bastırıldı. Fakat bu başarısızlıklar Bulgarları yıldırmadı ve 1841'de Zeskofça ve Niş'te büyük bir isyan başladı. İsyan sebebi, verginin ağırlığı ve memurların Bulgarlara kötü muamele etmeleriydi. Bu isyan da bastırıldıysa da, isyan sırasında Bulgarlara kötü davranıldığı savıyla Rusya, Fransa ve Avusturya, isyan bölgesine birer memur göndermek istedi ve büyük devletler, Bulgarlara, yalnız olmadıklarına ilişkin mesaj iletme olanağı buldular. (67)

(65) Karal, a.g.e., s.87

"Konuşma dilinde Bulgarca ders kitapları yazıldı. Samakov'da, Selanik'de, İzmir'de ve İstanbul'da, Bulgar matbaaları açıldı. Bu arada Avrupa'nın türlü şehirlerinde ve bilhassa Rus okullarında Bulgar gençleri, Avrupa bilim ve kültürü ile temasa geçtiler."

(66) "Osmanlı İmparatorluğu'nun 1774 Kaynarca Antlaşması'nı imzalamasının ardından; 1792'de Yaş Antlaşması ile yıllarca süren savaş, Kırım'ı kurtarma umudu ve yeni topraklar kaybedilmişti. Artık Osmanlı dış politikasında yeni bir şeyler kazanma, ya da kurtarma umudu hiçbir zaman olamayacak, amaç, eldekilerin korunması olacaktır."
Prof. Dr. Toktamış Ateş, Siyasi Tarih, İstanbul 1982, s.186-187

(67) Karal, a.g.e., s.88

"1848 ihtilalleri ve onu takip eden yıllarda Avrupa, liberal, milli ve içtimai mahiyetle şiddetli hareketlere sahne olmuş ve bu hadiseler, devletlerin iç teşkilatı, uluslararası münasebetler ve bütün kıtanın mukadderatı bakımından derin izler bırakmıştı. Balkanlar da rahat değildi. Bu sırada Bosna'da, reaya ve beyler arasında eskiden beri devam eden içtimai ziddiyet had bir noktaya varmıştı. Çok geçmeden Eflak'da bir isyan çıktı ve Rus orduları hemen Tuna yakınlarına kadar indiler. Bütün Rumeli'de tehlikeli bir isyan havası esmekte idi. İşte bu genel şartlar içinde 1850'de imparatorluğun en nazik bir yerinde, Vidin'de, büyük bir köylü kıyımı görüldü ve imparatorluk için her bakımdan büsbütün vahim bir durum yarattı. Bu isyan, belirli aralıklarla 2 yıl sürdü." (68)

Vidin isyanı, genel bakımdan, içtimai olduğu kadar millidir de. Asilerin başları bütün Bulgaristan'ı ayaklandırmaya çalışmakta ve Sırbistan gibi muhtar bir Bulgar beyliği kurmak gayesini gütmekte idiler, onlar durumları haki katen çetin ve isyana elverişli olan Vidin köylüleri gibi bütün Bulgar köylü kitlelerini arkalarından sürükleyeceklerini umuyorlardı. (69) Bu isyanlar, Osmanlı İmparatorluğu'nun, Tanzimatla birlikte yönetimde yaptığı değişikliklerin de önemli sebeplerini oluşturmuştur: "Bosna ve Vidin gibi toprak aristokrasisinin hakim olduğu yerler sıkı bir şekilde merkeze bağlanmış, Tanzimat'ın, İmparatorluğu merkezileştirme politikası uygulanmıştır." (70)

(68) Karal, a.g.e., s.89

(69) İnalcık, a.g.e., s.110-111

(70) İnalcık, a.g.e., s.111

"XVII. yüzyılda Bulgaristan'da bulunan sancaklar, batıdaki başka sancaklarla birlikte ayrı bir eyalet teşkil etmişlerdi. Osmanlı Devleti'nde 1864'te Avrupa'ya benzer bir teşkilata gidildiğinde (Islahat Devri) bu kanun önce Bulgaristan'da uygulanmıştı. "Tuna Vilayeti" adı altında meydana getirilen teşkilatta Rusçuk, Varna, Vidin, Tulca ve Tırnova yer alıyordu. Bu teşkilat, 1878 yılına kadar sürmüştür."

Koçak, a.g.e., s.48-49

1848 yılında Bulgarlar, Gülhane Hatt-ı Hümayunu'nda belirtilen "Osmanlı tebaasının haklar yönünden eşit olduğu" maddesine dayanarak bir "papazevi" açmak hususunda Babıali'ye müracaat ettiler. Bu izin verildi ve 1870 tarihini taşıyan bir fermanla da "milli Bulgar" kilisesi kuruldu. (71)

"Osmanlı hükümdarının bir fermanıyla (11 Mart 1870) Fener Rum Patrikhanesi'nden ayrı olarak "Bulgar eksarhlığı" adı altında müstakil bir Bulgar kilisesi kurulması. Bulgarları, Rum Ortodoks kilisesinin aşağı yukarı bin yıllık haki-miyetinden kurtarıyordu. Bu ferman, aynı zamanda, Bulgarların ruhani sahada olsa da, bir merkez etrafında toplanmalarına ve kendilerini bir millet olarak duymalarına fiilen imkân veriyordu." (72)

"Rusya, Bulgaristan kilisesinin Rum Ortodoks Kilisesi'nden ayrılmasını sağladıktan sonra, bu kilise üyeleri kanalıyla Balkanlar'da çok yoğun bir propaganda yapabilme olanağına sahip olmuştu. Her ne kadar Avusturya da bu konuda tedirginlik duyuyorsa da, Panislavizm propagandası büyük bir

(71) Todorov: "1849 yılında ilk Bulgar kilisesi açıldı... 1850 yıllarının sonlarına doğru birçok cemaat, İstanbul Patrikliği'nden ayrıldı ve 1860 yılında Hilarion Makoropouloski, Bulgar kilisesinin patriklikten koptuğunu ilan etti. Bu girişimle birlikte Bulgarlar ulusal bilinçlerine kavuştuklarını da açıkça ilan etmiş oluyorlardı. Ancak bağımsız bir Bulgar ruhani başkanlığının oluşturulması için 1870 yılını beklemek gerekiyordu. Bu olay Bulgar ulusunun Osmanlı Devleti tarafından resmen tanınması demektir." a.g.e., s.67

(72) Tevfik Bıyıkoglu, Trakya'da Milli Mücadele, Cilt 1, Ankara 1987, TTK, 2. baskı, s.60

hızla yayılıyordu. Ve Avrupalıların gözündeki "Şark Meselesi Doğu Sorunu" sürekli tahrik ediliyordu." (73)

"Osmanlı hükümetinin küçük meta üretimi ve kapitalist bir gelişmenin gerçekleştirilmesi için gerekli normal koşulları yaratmaktan yoksun oluşu ve halkı rekabetten ve dış sermayenin sömürsünden koruyamayışı, hatta bundan zenginlerin bile mağdur olması, Bulgar burjuvazisini de harekete geçirmekte gecikmedi." (74)

1867'de Bulgaristan'da girişilen isyanlar sırasında imparatorluğun birçok bölgesinde (Girit, Sırbistan, Eflak, Boğdan)da karışıklıklar vardı. "Tüm Balkan ulusları ile Osmanlı arasında gergin bir diyalog oluşuyordu. Özellikle 1876'dan 1908 yılına değin -30 yıl- Bulgarlar, Arnavutlar ve Makedonyalılar mücadele birimlerini-komite ve çetelerini Osmanlı ülkesi içinde kurmuşlardır. Rumeli çete ve komite üretiyordu." (75)

-
- (73) Prof. Dr. Toktamış Ateş, Siyasal Tarih, 1, İstanbul Üniversitesi yayını no: 2987, İstanbul 1982, s.416-417 - "Avrupa'nın, Şark meselesi olarak ifade edilen, Osmanlı devleti hakkındaki politikası, Birinci Dünya Savaşı'nın sonlarına ve yeni Türk Devleti kuruluncaya kadar esaslı bir şekilde, değişmemiş olduğunu da göz önünde tutmak gerekir. 1877/78 seferinin sonunda, Osmanlı devletinin yenilmesi, "Şark Meselesi" hakkındaki politikaları şu suretle hülasa etmektedir:
I. Rusya, toprakça genişlemek (Buna Boğazları elde etmek maksadını da katabiliriz) için, Şark meselesini bir baha olarak parmağına dolamıştır.
II. Bazı devletler, Şark Meselesi'ni, Türkiye'nin içinde bulunduğu idari karışıklıktan ve zaafından faydalanarak kendi lehlerine çözmek isterler. Türk dostu geçinen
III. Şark meselesini, insanlık, medeniyet ve terakkiyi ilgilendiren bir dava olarak ele alan bazı idealistler de yok değildir."
Bıyıkoglu, a.g.e., s.12
- (74) Todorov, a.g.e., s.71
- (75) Tarık Zafer Tunaya, Türkiye'de Siyasal Partiler, Cilt 1, İstanbul 1984, 1. baskı, s. 509-534: Özellikle "Bulgar ve Makedonya örgütleri" bölümü ve bu örgütlere ilişkin belgeler incelenmelidir; Kaal, a.g.e., s.95
Todorov, a.g.e., s.73-75

1876'da girişilen büyük bir isyan girişiminde Bulgaristan, 4 bölgeye ayrılmıştı: Tırnova, Slivan, Vroza ve Plovdiv. Her bölge için, hazırlıkları yerinde yöneten öncüler bile seçilmişti. Ve Osmanlı hükümeti uzun süredir Bulgarların faaliyetlerinden haberdardı. Fakat Rus elçisinin etkisi altında olan Sadrazam, önlemler alınmasını isteyen yöneticileri bile görevden alınca, Rus destekli isyan Nisan 1876'da patlak verdi. İsyân, az zamanda bütün bölgelere yayıldı ve Türklere yönelik bir kıyıma dönüştü. Hükümet, bütün ısrarlara rağmen, bölgeye çok geç asker gönderdi. İsyân, şiddetli bir direnişe rağmen bastırıldı. (76)

2.3. Prenslik ve Krallık Döneminde Bulgaristan Türk Azınlığı

2.3.1. 1878 - 1908 Dönemi

Bu dönem Bulgaristan'da yaşayan Türklerin ve Müslümanların ilk kez kitleler halinde Anadolu'ya göçlerine neden olan olayları kapsamaktadır.

1877-78 Osmanlı İmparatorluğu - Rusya arasında yapılan savaşla birlikte Balkanlar'daki Türk egemenliğinin azalmasına paralel olarak başlayan göçler savaştan sonra imzalanan Ayastefanos (3 Mart 1878) ve Berlin Antlaşması ile artarak sürmüştür.

Ayastefanos Antlaşması'yla oluşturulan Bulgaristan'la, Berlin Kongresi'yle oluşturulan Bulgaristan arasındaki farklılığı kesinlikle belirtmek gereklidir. Çünkü bu iki antlaşma ile çizilen Bulgaristan sınırları arasında çok büyük farklar vardır. "Berlin kongresi kararlarına göre oluşturulan Bulgaristan'ın toprakları, Yeşilköy (Ayastefanos) Anlaşmasına göre çok küçülmüş, üçte bire inmiştir." Ayastefanos anlaşmasıyla kurulan "Büyük Bulgaristan", Bulgar yönetiminde ve belirli çevrelerde uzun süre erişilmesi gereken bir hedef olarak

(76) Karal, a.g.e., s.98-99 ; Todorov, a.g.e., s.77-78; Tunaya, a.g.e., s.514-516

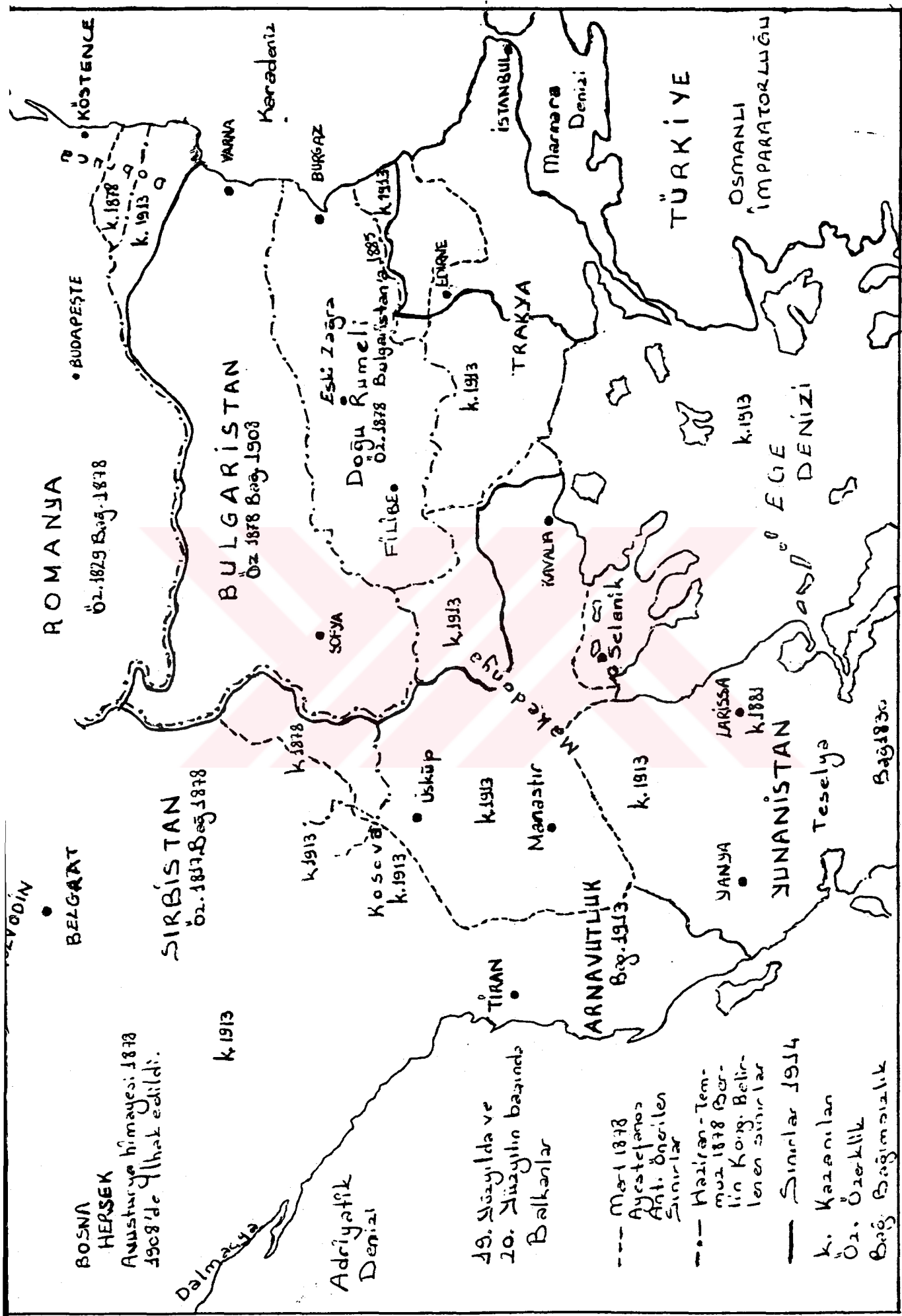
seçilmiş, ülkenin iç ve dış politikaları buna göre yürütülmüştür. (77)

Berlin antlaşması ile Tuna vilayetinin 5 sancağı üzerinde muhtar bir Bulgaristan Prensliği'nin kurulması; Edirne vilayetinin Filibe (Plovdiv) ve İslimye (Sliven) sancakları üzerinde imtiyazlı Doğu Rumeli vilayetinin kuruluşu ve 1885'te bu vilayetin de Bulgaristan'a katılmasıyla göçlerin hızı daha da artmıştır. (78)

Arka sayfadaki harita, 19. yüzyılda ve 20. yüzyılın başın Balkanların durumunu göstermektedir. Osmanlı İmparatorluğu'nda Bulgaristan'ın yanı sıra bağımsızlık ve özerklik kazanan birço Balkan devletinin, 1878 Ayastefanos Antlaşması, Berlin Kongres ve Balkan savaşları sonucunda çizilen sınırlarının birlikte gösterildiği harita, Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanlardaki çözümlüşünü de sergilemektedir.

- (77) "Yeşilköy (Ayastefanos) Anlaşması'na göre oluşturulan Bulgaristan sınırları, kuzeyde Tuna Nehri, Silistre'den Karadeniz'e kadar, doğuda Karadeniz, güneyde bugünkü Trakya sınırından daha güneye Stranez içlerine inip, Kırklareli'de içine alarak batıya doğru ilerlemekte, Edirne'yi dışarı bırakacak biçimde kuzeye çıkıp yeniden güneye Ege denizine dikey olarak inmektedir. Buradan da ege sularından Selanik'in dibinden yeniden Ege sularına inmekte, Makedonya'nın hemen tümünü kapsayacak biçimde, batıda Üsküp'ü (Skopie) de içine alarak yeniden kuzeye, Tuna nehrine uzanan bir hat içindeki alanları içermiştir. Yani, bu anlaşmaya göre kurulacak olan Bulgaristan, Batı Trakya ve Makedonya'yı da içine alacaktır."
- Prof. Dr. Nazif Kuyucuklu, Bulgaristan, İstanbul 1987 s.2-
- Berlin ve Ayastefanos Antlaşmaları için bkz.: Nihat Erim
Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri, Cilt 1,
Ankara 1953, s.387-400/403-427

- (78) İlk önce Doğu Rumeli Bulgaristan ile "de facto" olarak birleşmiştir. Daha sonra 1886'da imzalanan bir antlaşma ile Osmanlı İmparatorluğu Bulgaristan Doğu Rumeli ile birleşmesini hukuken tanımıştır. Antlaşmanın metni için bkz.: Bıyıkoglu, a.g.e., s.58
- Doğu Rumeli ile ilgili gelişmeler için bkz.: Kuyucuklu, a.g.e., s.32-35
Bu dönemde Bulgaristan Makedonya'yı kendi topraklarına katmaya çalışmıştır. Bu konudaki ayrıntılı bilgi için bkz. Kuyucuklu, a.g.e., s.30-50



Kaynak: Minorities in the Balkans, The Minority Rights Group Report No.82,

1912-13 Balkan Savaşı sonunda Bulgaristan, Batı Trakya ve Rodoplar bölgesindeki 9 Türk ilçesini de topraklarına katmıştır. Böylece Berlin Antlaşması 63 bin küsur km²'li bir prenslik olan Bulgaristan 1913'te, 103 bin km karelik bir devlet olmuş, buralarda yaşayan Türk halkı da Bulgaristan Türkleri haline gelmiştir. (79)

Bulgaristan'ın Siyasal Sınırlarının Gelişmesi (80)

Yıl ve olaylar	Alan km ² 'li
1878'de bağımsızlığını kazanılmasında	62.776.8
Doğu Rumeli	35.208.3
1886 İstanbul Anlaşmasına göre Osmanlı Hükümetine bırakılan topraklar	1.639.6
Toplam Bulgaristan toprakları	96.345.5
1912/1913 Balkan Savaşları sonrası	
Bükreş Antlaşmasına göre Romanya'ya verilen	7.695.8
Bulgaristan'a kalan toplam	88.649.7
Osmanlı İmparatorlu'ndan alınan	23.187.2
1915'te Osmanlı İmparatorluğu ile anlaşma sonrası	
Meriç boyunca Bulgaristan'a verilen	2.587.6
Toplam Bulgaristan toprakları	114.424.5
1919 Neuilly Barış Antlaşması'ndan sonra	
Yugoslavya'ya terk edilen:	
Eski topraklar	1.545.1
Struma bölgesi	1.021.2
Yunanistan'a bırakılan	8.712.0
Toplam Bulgaristan toprakları	103.146.2

Kaynak: Statisticeski Godişnik Na Tsarstvo Balgariya, 1939, Glavna Direktsiya Na Statistikata Sofiya, 1939, sy.2

- (79) Coşkun Üçok, Siyasal Tarih, Ankara 1980, 3. basım, s.185-
- Bilal Şimşir, Bulgaristan Türkleri, Ankara 1986, s.17
- "Bulgaristan'ın özerk gelişmesi kurtuluşundan sonra geçici Rus yönetiminin doğrudan idaresiyle birlikte başladı... Bulgaristan Anayasası'nı hazırlayacak kurucu meclis, 1879'da o dönemin en demokratik anayasalarından birini hazırladı. Prens Alexander von Batterburg, Bulgaristan Prenslığı'ne seçildi, geçici Rus hükümeti, yetkilerini terk etti."
Todorov, a.g.e., s.81
Bulgaristan'ın bu dönemdeki Anayasal ve yönetim açısından geçirdiği evrim için bkz.: Kuyucuklu, a.g.e., s.5-17
- (80) Kuyucuklu, a.g.e., s.68-69

2.3.1.1. Türklerin Nüfusu ve Toprakları

Tuna Vilayeti'nin 6 sancağında (Niş sancağı hariç) 1876 yılında 1.120.000 Türk-İslam, 1.300.000 Bulgar vardı. Berlin Antlaşması'yla Doğu Rumeli adını alan Filibe ve İslimye sancaklarında ise, yine 1876'da 483 bin Bulgara karşılık 681 bin Türk yaşıyordu.

Sayım Yıllarına Göre Bulgaristan'da Türk ve Müslüman Nüfus (81)

<u>Sayım Yılları</u>	<u>Türk Nüfus</u>	<u>Müslüman Nüfus</u>
1887	602.331	676.212
1892	569.728	643.258
1900	536.656	643.300
1905	505.439	603.084
1910	504.560	603.084

"1877-78 savaşı, bu nüfus dengesini Türkler zararına altüst etmiştir. Tuna cephesinde 7 ay süren bu savaşta 1 milyon kadar Türk, çok kanlı bir biçimde yerlerinden sökülüp göçe zorlandı. Yarım milyon kadar Rumeli Türkü de daha 1877-78 yıllarında katliamdan, açlıktan, soğuktan, salgın hastalıklardan kırıldı. Böylece Bulgaristan'a bir vatan açıldı. Savaştan sonra yerlerine dönmek isteyen Türk göçmenleri, Rus işgal kuvvetleri ve Bulgar çetelerince silahla karşılandılar ve tekrar geriye, anavatana sığınmak zorunda kaldılar. Tuna ve Edirne vilayetleri Türkleri daha o tarihte sayıca bir "azınlık" durumuna düştüler." (82)

"Rusya, Ayastefanos antlaşmasıyla, Osmanlı Devleti'ne, Tuna'dan Marmara ve Ege denizine, Karadeniz'den Ohri Gölü'ne kadar uzanan bir Bulgaristan kurulmasını, İstanbul duvarlarının dibine kadar gelmiş olan ordusunun baskısı altında kabul ettirmişti. 1864'te kurulan büyük Edirne vilayetinin, yani Trakya kıtasının en büyük kısmı da Bulgaristan'da kalıyordu. Bu büyük Bulgaristan, 18 Osmanlı Sancağını içine

(81) Şimşir, a.g.e., s.18

(82) Şimşir, a.g.e., s.18

alıyordu. Rus kaynaklarına göre, buralarda yaşayan 2.587.000 Bulgara karşı, Çoğu Türk olmak üzere 3.900.000 Bulgar olmayan ahali vardı."

Danailof ise şu bilgileri vermektedir:"Birincide (18. asrın sonu ile 19. asrın bidayetinde) Bulgarlar ekalliyeti, Türkler ise ekseriyeti teşkil etmektedirler. İkinci devre esnasında (yani, 19. asrın ortalarında) Ami Bares'in yaptığı tetkiklere nazaran, Stara Planina, Makedonya ve Trakya'da Vodena ve Filorina'ya kadar, yalnız Türklere karşı değil, Balkanlar'da yaşayan bütün diğer İslam unsurları bunlara dahil olmak şartıyla, Bulgarlar adetçe faikiyeti haizdirler (1.100.000 Osmanlı'ya mukabil, aynı ırktan 4,5 milyon Bulgar). Üçüncü devirde (Türkiye, Rusya muharebesi esnasında) Tuna civarında, Sofya, Vidin, Niş, Silistre, Trakya, Makedonya sancaklarında ve Arnavutluk'un bazı mıntıkalarında Bulgar ekseriyeti bütün müdekkikler tarafından kabul edilmiştir. Küçük Bulgar Beyliği'nin tesisinde (1880), 1.920.000 Bulgar (% 74) ve 650 bin Türk (% 19) sayılmıştır. Bilahare, Türklerin muhaceretiyle bu nispet değişmiştir. 1910'da nüfus sayımlarına nazaran 3.497.619 (% 80,63) Bulgar ve 465.641 (% 10,74) Türk bulunmuştur. Yeni hudutlar (1918) da, Türk nüfusunu bir miktar artırmıştır. Buiki grubu din itibarile tetkik edersek bu rakamlar değişir. 1910 senesinde (% 13,88) müslüman ve (% 83,99) ortodoks tespit edilmiştir". (

Göçe zorlanan yüzbinlerce Türkün geride bıraktıkları mallar, mülkler, Bulgarlarca yağma edildi. Bulgar ve Rus tarihçileri bu büyük gasp olayını uzun zaman gizlediler. 1953'te Bulgar Devleti'nin 75. yıldönümünde, bu konuda yayın yapmaya ve bir "toprak ihtilali" (Agrarnıy Perevorat) yaptıklarını söylemeye başladılar. Bulgar Prensliği nezdinde ilk Osmanlı Komiseri veya temsilcisi Nihat Paşa, gasbedilen Türk topraklarını da Bulgarlarla görüşmek niyetindeydi. 1880 yılında Sofya'ya giderken yanında 100 sandık dolusu tapu senedini de

(83) G. Th. Danailof, Bulgaristan Nüfus İstatistiklerine Ait Tetkikler, Ankara 1937, Çev.: İbrahim ? , s.26

götürdü. Bunlar, "Doksanüç Muhacirleri"ne ait mülklerin tapularıydı. Ama gasbedilen Türk göçmen emlakinin bedeli Bulgarlardan alınamadı. (84)

Bu konuda Kuyucuklu (85), bir Bulgar kaynağına dayanarak 1882-83'lerde Güney Bulgaristan'da (Doğu Rumeli) Bulgar ve Türkler arasındaki "Toprak Dağılımını" şöyle ortaya koymaktadır:

100 Uvrat'tan fazla Türk mal.				
	İşletme Sayısı	Alan (Uvrat) (*)	Sayısı	Alan (Uvrat)
Bulgar köyleri	60.858	1.969.075	356	165.526
Türk köyleri (karışık köylerde Türk mahalleleri dahil)	21.694	559.740	853	202.579
Kentlerde Bulgar mahalleleri	19.821	269.811	119	38.496
Kentlerde Türk mahalleleri	593	23.438	57	12.068
T o p l a m	102.966	2.822.064	1.385	418.399

Kaynak: 100 Godini Balgarska İkonomika, Nauka i İz kustvo, Sofiya 1978, s.25, Tbl.3

- (*) Sözü edilen Bulgar kaynağına göre "Uvrat" her bölgeye göre büyük değişiklikler gösteren eski bir Türk arazi ölçü birimidir. Üzerinde durulan bölgede bir "Uvrat" 1.6 dekar olduğu belirtilmektedir. Ancak Türk kaynaklarında uvrat sözcüğüne rastlanamamıştır. Bu durumda sözü edilen sözcüğün, bölgesel veya yerel bir deyim ve ölçü olarak kabul edilmesi gerekiyor.
- (84) Bıyıkoglu, a.g.e., s.32
- (85) Kuyucuklu, a.g.e., s.107

Kuyucuklu ayrıca bu tabloların toprak dağılımının Bulgar ve Türk nüfus arasında çok eşit bir biçimde dağıldığını gösterdiğini belirtirken aynı kaynağın başka bir yerinde Türk nüfusun elindeki tarımsal alanın 947.709 uvrat'a yükselt bazı tutarsız yaklaşımlar olduğunu da vurgulamaktadır. 1878'ininildikçe Türk Tarım İşletmeleri (veya aileleri) lehine bir durum olduğuna değinilmekte ve Türklerin sahip olduğu yukarıdaki ölçünün üstündeki işletmelerin ve tarımsal alanların büyüdüğü belirtilmektedir. 1876/1878 Osmanlı-Rus savaşında Osmanlı ordusunun bu topraklardan çekilmesiyle birlikte, müslüman unsur, yani Türklerin de yaşam güvencelerini de tehli- kede gördükleri için mülklerini mal ve topraklarını buralarda bırakarak Osmanlı devlet egemenliğinin bulunduğu bölgelere, özellikle İstanbul ve bölgesine doğru kabileler olarak gitmiş lerdir. Bu gelenler arasında büyük çiftlik sahipleri olduğu gibi, küçük tarım işletmesi sahipleri de olmuştur. Bu kaçan kişilerin toprakları ve öteki malları Bulgar köylüleri ve kentlilerince zaptedilmiş bu elkoyma hareketi özellikle 1878 yılında büyük bir yoğunluk kazanmıştır. "devrimci Tarım Hareketi" adı altında gerçekleştirilen bu hareketler, Türklerin yoğun olarak bulunduğu Kuzey Doğu Bulgaristan'ı, örneğin Rusçuk, Şumnu, Silistre, Varna, öte yandan Karnobat'ın kuzey kısımları, Ayelos, Kırcaali, Filibe'ye yakın bazı Rodop köy- leri vb. bölgeleri kapsamamıştır. Çünkü Osmanlı ordusu, savaşın sonuna, yani Ayastefanos anlaşmasının imzasına kadar buralar da kalmıştır. (86)

(86) "Rus Askeri Yönetimi'nin 2.8.1878 tarihli kararnamesiyle yağma ve yerli halk üzerinde çirkin olaylara karışmış kaçan Türklerin dönmeleri durumunda hemen tutuklanacakları ve askeri mahkemeye verilecekleri" ilan edilmiştir. Birçok Türk böyle bir atmosfer de suçsuz bile olsalar aklanamayacakları için geri dönmemiştir." Kuyucuklu, a.g.e., s.110-111

Kuyucuklu : "...Ailelerin Bulgar ve Türk toplumunda en azından eşit büyüklükte olduğunu varsaydığımızda bile, Türklerin sahip olduğu toprakların toplam nüfus içindeki oranları dolayında olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır..." Bulgar tarımında Türk çiftlikleri egemendi düşüncesi hatta Bulgarların kendi yayınları karşısında bile epey abartılmış bir düşünce olarak ortaya çıkmaktadır. Aşağıdaki tablo toprakların işletme kategorilerine göre dağılımını Türkler ve Bulgarlar açısından ortaya koymakta ve Bulgar nüfusunun yüz "uvrat" üstündeki tarımsal işletmelere sahip olduğunu da göstermektedir.

1974-1983'te Toprakların İşletme Kategorilerine
Göre Dağılımı

İŞLETME KATEGORİLERİ (Malik olunan topraklar)	KUZEDDOĞU BULGARİSTAN (Dönüce olarak)				GÜNEY BULGARİSTAN (Uvrat olarak)		
	Bulgar	Türk	Bulgar	Türk	Bulgar	Türk	
50 dönüce (30 uvrat'a) kadar	45,441	76,256	29,917	58,701	1,025,218	317,592	
	%18.9	%25.5	%13.3	%18.6			
50-100 dönüce (30-75 uvrat'a) kadar	104,574	126,572	83,145	127,441			
	%43.3	%42.3	%37	%27.3	%57	%43.7	
100-300 dönüce (75-200 uvrat'a) kadar	89,024	94,199	89,213	190,213	533,750	137,224	
	%36.8	%31.4	%30.5	%40.7	%29.6	%12.9	
300 dönüceden (200 uvrat'tan) fazla	2,672	2,364	23,372	90,486	244,351	269,430	
	%1.1	%0.8	%10.1	%19.4	%13.4	%37.4	

300 dönümün üstünde işletmelere sahip hem Bulgarlar, hem de Türkler vardır. Yukarıdaki verilere bakarak, araştırmacılar arasında bazı farklar ortaya çıkmakla birlikte sadece Türklerin büyük işletmelere sahip olduğu sonucunu çıkarmak epey güç gözükmemektedir. Tabii, güneyle kuzey arasında bazı farkların olduğu da görülmektedir. (87)

1878'lerde Türklerin veya müslüman topraklarına zorla el koyma hareketinin, ki bunun Bulgar literatüründe "Devrimci Tarım (Toprak) Hareketi" olarak nitelediğini belirtmiştik, genel durumu ne ölçüde değiştirdiği de ayrıca ortaya konması gereken bir nokta olmaktadır. Bu yıllardan sonra da, Bulgar tarımında bir yandan tarımsal işletmelerde parçalanma, öte yandan da "temerküz - toplanma" olayı sürmüştür. Nitekim bu iki neun törpülenmesini sağlayabilmek üzere, 1920'lerde yapısı gereği Al. Stamboliyski'nin çiftçi hükümeti, topraksızlara ve az topraklılara toprak dağıtılması düşüncesi ve uygulamasını getirmiştir.

2.3.1.2. 93 Göçü

"Doksanüç Muhacereti" denen 1877-78 kitle göçleri tam bir bozgun, tam bir milli felaket halini aldı. (88)

Temmuz 1878'de imzalanan Berlin Barış antlaşması Tuna vilayetinde bir Bulgar Prensliğini kurdu. Bu Prenslik topraklarında kalan Türk azınlığın haklarını ve özgürlüklerini güvence altına aldı. Berlin Antlaşması'ndan sonra, Bulgaristan da kalan Türklerin artık Bulgaristan'a ayak uydurmaları ve

(87) Kuyucuklu, a.g.e., s.119

(88) Bulgar mezalimi konusunda, inanılmayacak derecede insanlık dışı olayların anlatıldığı Zağra Müftüsünün anılarına bakılmalıdır.

Zağra Müftüsünün Hatıraları, Hüseyin Raci Efendi, Baskıya haz: Ertuğrul Düzdağ, İstanbul, özellikle sayfa 179 ve sonrası.

orada mutlu bir hayat sürmeleri beklenirdi. Tam tersine, Rus orduları çekip gittikten sonra Türk azınlığına karşı Bulgar terörü başlatıldı. Bulgaristan'ın Türk bölgesinde sıkıyönetim ilan edildi. (89)

1913 (1328) yılında İstanbul'da basılan "Alam-ı İslâm Bulgar Vahşetleri İslamiyetin Enzaz-ı Basiretine ve Alem-i İnsaniyet ve Medeniyetin Dikkatine" adlı yazarı belli olmayan, fakat "Rumeli Muhacirin-i İslâmiye Cemiyet-i Hay-ziyesi"nin ilk yayını olan bir kitapta Berlin anlaşmasından Balkan savaşına kadar geçen süre içinde Müslüman-Türklere yapılan "zulüm" aynı topraklarda yıllarca birlikte yaşamış bu insanlar arasındaki nefret, örnekleriyle anlatılmaktadır. (90)

Bulgaristan'dan göç 1878'den sonra artarak sürmüş 1884 yılında doruk noktasına varmıştır. Sofya'daki Fransız temsilcisi 3 Nisan 1884 günlü raporunda, Bulgaristan'dan 600 binden fazla Türkün göç ettiğini bildiriyor ve şöyle diyordu: "Tuna nehrinden Balkan sıradağlarına, Balkan'dan Sofya'ya kadar, toprak pek bereketli ama pek işlenmiş değil. Çünkü Müslümanların göçü, Bulgaristan'ı 600.000'den fazla işgücünden mahrum bıraktı. Birçok bölgede Türk insanının hemen hemen yok olup gitmesinden doğan boşluğu yabancı işçiler de dolduramıyor." (91)

(89) Şimsir, a.g.e., s.202-203:

"Türk azınlığa karşı 1878'de girilen Bulgar zulümleriyle ilgili olarak yabancı arşivlerde pek çok belge var. Fransa'nın Varna Viskonsolosu Henri Muttets, 12 Ekim 1888 tarihli 40 sayılı raporuna Bulgar zulümleriyle ilgili upuzun bir liste eklemiş. Yalnız kendi konsolosluk çevresinde Mart 1879 Mart 1880 tarihleri arasında 82 önemli olay olmuş. Türklere yönelik hırsızlık, adam öldürme, ırza geçme, işkence gibi insanlık dışı birçok olay Bulgar çeteleri tarafından gerçekleştirilmiş."

(90) H. Adnan Özelçin, İstanbul 1986

Türk İslâmların Üzüntüleri ve Bulgar Vahşetleri

(91) Şimsir, a.g.e., s.205

Bulgaristan'dan Türkiye'ye göçler için bkz.: Ek 1
Rumeli'den Türkiye'ye göçleri çok boyutlu ve belgeleriyle ortaya koyan kaynaklar için bkz.: Bilal N. Şimsir
- Rumeli'den Türk Göçleri, cilt I, Doksanüç Muhacereti 1877-1878 Ankara 1989 TTK
- Rumeli'den Türk Göçleri, cilt II, Bir geçiş yılı, 1879 Ankara 1989 TTK
- Rumeli'den Türk Göçleri, cilt III, Ankara 1989, TTK

Bulgar Prensliği'nin kurulmasından, 1912-13 Balkan Savaşları'na kadar geçen yaklaşık 35 yıl boyunca, Bulgaristan'dan Türkiye'ye göçler, hiç kesilmeden sürmüştür.

Meşrutiyet'in ikinci defa ilanından (23 Temmuz 1908) sonra Hürriyet gürültüleri sona erip de yeni rejim kuvvetlenmeden evvela Avusturya-Macaristan, (5 Ekim 1908) Bosna-Hersek ilhak etmiş, bir gün sonra da Bulgaristan, istiklalini ilan (6 Ekim 1908) etmiş (92), aynı günde de Girit Adası, kendisini Yunanistan'la birleştirdiğini açıklamıştı. Bulgaristan'ın, bağımsızlığını ilan etmesiyle, Osmanlı Devleti ile ilişkiler gerginleşti. Ancak Rusya'nın arabuluculuğu ve diplomatik yoldan gerekeni yapması sayesinde iç savaşa varandırılmadı. Bir süre sonra İstanbul'da Rus, İngiliz ve Fransız temsilcilerinin de huzurunda özel bir protokol imzalandı ve buna göre Osmanlı Devleti, Bulgaristan'ın yeni politik durumunu ve bağımsızlığını kabul ettiğini açıklamış oldu (protokolün 8. maddesi). (93) 19 Nisan 1909'da imzalanan protokole, Bulgaristan müftülükleriyle ilgili bir sözleşme (mukavelename) eklendi, bu sözleşme ile Bulgaristan müftülükleri, Türk ve Bulgar hükümetlerince ortaklaşa düzenlendi. (94)

İçten ve dıştan saldırılar, isyanlar durmuyordu. 31 Mart Vakası (13 Nisan 1909), Arnavutluk isyanı (Nisan 1910) İtalya'nın Trablusgarb'a saldırması (29 Eylül 1911), üç Balkan devletinin anlaşmasını (13 Mart 1912, Bulgar-Sırp İttifakı; 29 Mayıs 1912, Bulgar-Yunan İttifakı) kolaylaştırdı. (95)

(92) "Bulgaristan'ın İstanbul sefiri Geşof (1908) resmi bir ziyafete davet edilmediğini bahane ederek İstanbul'u terk etti, diplomatik ilişkilerin kesilmesine sebep oldu. Bu olaydan sonra Bulgaristan'ın krallık olduğu ilan edildi. Aram Andonyon, Balkan Harbi Tarihi, Çev.: Zaven Biberyan, İstanbul 1975, 1. baskı, s.457

(93) Pas Tuğlacı, Bulgaristan ve Türk-Bulgar İlişkileri, İstanbul 1984, Cem Yay. s.116

(94) Bu sözleşme ile ilgili ayrıntılı bilgi, V. bölümde verilecektir. Müftülükler konusunda bkz.: Şimşir, a.g.e., s.66-7. Ayrıca, Ahmet Reşit, Ekalliyetlerin himayesi, İstanbul 1931, s.12-15

(95) Bıyıkoglu, a.g.e., s.63; Tunaya, a.g.e., s.516 vd.

2.3.2. 1908 - 1923 Dönemi

1912-1913 Balkan Savaşları da, 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı gibi Balkan Türklerinin felaketi oldu. Bu savaşta Çatalca'ya kadar ilerleyen Bulgar orduları ve savunmadan yoksun sivil Türkleri katleden Bulgar çeteleri, girdikleri yerlerde katliamlar yaptılar. Balkan harpleri sırasında göçler ve katliamlar en yüksek dereceye ulaştı. (96)

Bu katliamlarda can veren masum Türk halkının kesin sayısını bilen yok. Anap adlı Macar gazetesinin 7 Şubat 1913 günkü sayısında yayımlanan bir rapora göre Makedonya'da 60.000 Arnavut ve 40.000 Türk öldürülmüştür. Aynı dönemde Balkanların başka yörelerinden kopan göçmenler de hesaba katılırsa, Balkan Savaşlarında yaklaşık bir milyon kadar Rumeli Türkünün yurtlarından sökülüp atıldığı, bu kitlenin 200 bin kadarının savaş sırasında can verdiği, geri kalanının da Anadolu'ya sığındığı söylenebilir. (97)

Savaş, Osmanlı devleti ile Müttefikler arasında Londra'da imzalanan Barış antlaşması ile sona erdi. (30.5.1913) (98)
Bu antlaşmanın 1. maddesi, Osmanlılar ile Balkan ittifakı

(96) "Öldürülenlerin çoğu kadın ve çocuk olmak üzere 500 bini buldu."

Özbir, a.g.e., s.30

(97) Şimsir, a.g.e., s.206-207

Savaşın ayrıntıları için bkz.: Andonyan, a.g.e., s.453-526

Bu dönemdeki göçler için bkz.: Ek 1

(98) 1913 Barış antlaşması ile ilgili ayrıntılı bilgi 4.

bölümde verilecektir. Bu antlaşmaya ek yapılan sözleşmede Müftülükler ile ilgili Bulgaristan Türklerinin azınlık hakları yine vurgulanmıştır.

Bu anlaşmanın metni ayrıca antlaşmayla birlikte imzalanan 2 protokol, Müftülere müteallik mukavelename, tahkimname ve beyanname için bkz: Prof. Nihat Erim, Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri, Cilt 1, TTK, Ankara 1953, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi yayını s.457-476

lkeleri arasında dostluk ve sonsuza dek barışı öngörmekteydi. Ancak barış iki ay bile sürmedi. Balkan ittifakı-Osmanlı Devleti arasında savaşıa yol açtı. Bu savaştan sonra Bulgaristan ile Osmanlı Devleti arasındaki ilişkiler 29.6.1913 günü imzalanen İstanbul Antlaşması'nın 3. maddesi hükmüyle yeniden kuruldu. İmza olunan barış antlaşması hükümleri içinde İstanbul'a gönderilen büyükelçi Andrey Tonasev güven mektubunu sundu (2.11.1913). 2 Aralık 1913 günü Sofya'ya atanan Ali Fethi Bey (Okyar) de kendi güven mektubunu verdi. Bu dönemde Mustafa Kemal ateşemiliter olarak kurmay binbaşı rütbesiyle Sofya büyükelçiliğine atandı. (99)

Türk-Bulgar ilişkileri, Balkan savaşından sonra normale dönmüş gibiydi. Türkiye ve Bulgaristan merkezi imparatorlukların müttefikleri olarak çeşitli cephelerde birlikte savaşmışlar ve her ikisi de yenilgiye uğramıştı.

Fakat Bulgarlar Alman-Avusturya-Osmanlı ittifakına girebilmek için Osmanlı devletinden toprak tavizati almayı şart koştuklarından Osmanlı devleti, istemeyerek, Bulgaristan'la hudut düzeltmesi için müzakereye gitmeyi kabul etmişti. Osmanlı devleti 6 Eylül 1915'te Sofya'da imzalanan bir andlaş ile çok büyük kıymet ve ehemmiyette toprak terk etmek zorunda bırakılmıştır. (100)

Savaş sonunda Bulgarlar, imzalamaya mecbur oldukları Neuilly Antlaşması ile Romanya ve Yugoslavya'ya toprak vermek zorunda kalmışlardı. Yunanistan da Batı Trakya'yı ilhak ettiğinden Bulgaristan, Dedeağaç limanından ve Ege Denizi'ne mahreçten yoksun bırakılmıştı. Makedonya'nın Yugoslavya'ya bırakılması yüzünden 300 bin Makedonyalı Bulgar Bulgaristan'a sığınmıştı. Bunlar, Yugoslavya aleyhinde daimi bir kışkırtma

(99) Tuğlacı, a.g.e., s.116

(100) Bıyıkğlu, a.g.e., s.103

kaynağı idiler. İlk önceleri Türkiye ile Bulgaristan'ın 1914-1918 süresinde kader birliği etmiş ve her ikisinin de yenilgiye uğramış olmaları, Yunanistan'ın Türkiye'nin olduğu kadar Bulgaristan'ın düşmanı oluşu, iki ülke arasında bir yakınlık unsuru gibi görünmekteydi.

Bu toprak terkine rağmen, bu yıllarda "Türk nüfusunun çokluğundan faydalanılamadı. Bulgaristan müstakil olduğu zaman Kurucu Meclis için 221 kişi seçilmiş, bunların arasında Türklerden yalnız 13 kişi vardır. Çünkü, kazanan Türkleri tanımamışlar, bu meclise karar gereğince 5 müftünün girmesi gerekirken (Sofya, Vidin, Rusçuk, Turnova, Varna) yalnız Vidin müftüsü katılmıştır. Diğerleri göç etmiş, yerlerine derhal yenileri de seçilememiş, halbuki bu meclise 10 Bulgar pis-koposu girmiştir. Türkler sonraları da nüfusları oranında mebus çıkaramadılar. Çünkü partizanlık sebebiyle oylar dağıldı. 1914'te 17 Türk mebusu seçildi. (101)

Tuğlacı, "Bulgarlar Türk Milli Hareketine sempati göstermekteydi." demektedir. (102)

(101) Osmanlı Keskioğlu, Bulgaristan'da Türkler, Ankara 1985, 1. basım, s.27

(102) Tuğlacı, a.g.e., s.118-119:

"1919 yılında Bulgarlar, Batı Trakya'nın mukadderatı hakkında karar verileceği bu günlerde mümkün olduğu kadar fazla toprak koparmak maksadiyle, Gümülcine, İskeçe, Dedeağaç, Sofulu, Dimotoks ve Rodop bölgesinde bir seçim teşebbüsüne giriştiler. Batı Trakya Türkleri her türlü baskıya rağmen, bu seçimi boykot ettiler."

Bıyıkoglu, a.g.e., s.183

- 1918 Eylül'ünde Bulgar ordusunun "Dobe Pole"de yenilgisi üzerine bir asker ayaklanması yaşanmıştır. Burjuva monarşik yönetimine karşı yapılmış ilk silahlı ayaklanma olarak bakılmaktaysa da, burada tamamiyle bilinçli ve organize bir olaydan çok, savaşta yenilgi ve yokluğun kahredici üzüntü ve yükünün büyük bir etkisi olmuştur. Kuyucuklu, a.g.e., s.50-52

"Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından ve Türkiye'nin tesliminden hemen sonra 1918 Kasım ayının ilk günlerinde Trakya ve Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurulmuştu. Bu cemiyetin faaliyetlerini yakından izleyen Mustafa Kemal son derece büyük bir ileri görüşlülükle Türk milletinin Trakya'daki savaşının başarıya ulaşabilmesinin, Bulgar halkının anlayış ve işbirliğine bağlı olduğunu ifade ediyordu. Trakya ve Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti yöneticilerinden Cafer Tayyar Paşa faaliyetleri sırasında Bulgar halkından da yardım gördü. Seferberlik ilan edildiği sırada Edirne'deki Türk halkı ile birlikte Batı Trakya'daki Bulgarlar da silah altına girmişti. 1 Nisan 1920 tarihli ve 38 numaralı ordu karargah bülteninde Bulgarlar ve Türkler tarafından 30 kadar çetenin kurulduğu yazılmaktadır. Bulgaristan'daki müttefik Askeri Komisyonu Başkanı General Gontrekur 21 Nisan 1920 tarihinde Bulgar savunma makamlarına verdiği bir nota ile Doğu orduları Genel Komutanı'nın elinde Bulgarların Doğu Trakya'daki Türklere yardım ettiklerine dair kesin deliller bulunduğunu bildirmekteydi." (103)

1920 Mayıs ayının sonlarına doğru Batı Trakya'daki Fransız işgal askerleri çekilmeye başlamış ve onların yerine Doğu Trakya'yı almış olan Yunan askerleri yerleşmişti. Bunun üzerine bu bölgede Yunanistan ile Türkiye arasında savaş başladı.

Bulgar hükümetinin Kemalist faaliyetlere ve Türk Milli Mücadelesine karşı tutumu, Başbakan Stamboliyski'nin 7 Nisan 1921 tarihinde Millet Meclisi'nde yaptığı konuşmada dile getirmekteydi; bu konuşma şöyledir: "İdare bana her zaman ağır

(103) Tuğlacı, a.g.e., s.118-120

- "Trakya Paşaeli Cemiyeti'nin Bulgaristan'da kurduğu 3 akıncı gurubu, Mayıs 1922'de Doğu Trakya'da faaliyete geçerek Anadolu'daki Milli Mücadele'ye katkıda bulundular Bıyıkoglu, a.g.e., s.400-407

gelmiştir. Fakat durum bir ay önce büsbütün ağırlaştı. Görünen sebeplerden bu ağır durumu meydana getirenler şunlardır: Kemal Paşa'nın Bulgaristan'da bazı temsilcileri vardır. Bu durum büyük sorunlar yaratmıştır. Müttefiklerin büyük kuvvetlerinin bulunduğu İstanbul'dan buraya Kemalist temsilciler gelmiştir. Bu şahıslara izin verilmiştir. Bunların neden geldikleri soruluyor. Size soruyorum hangi uluslararası anlaşma bizi onları kovmaya mecbur edebilir? Onlar Yunanistan ile savaştılar. Bulgaristan'da da mı Rum var. Biz esir bir ülke mi yoksa bağımsız bir ülke miyiz? Biz buraya gelmiş ve hiçbir kötülük yapmayan insanları kovabilir miyiz?"(104)

"Savaş sonunda Türkiye'de Atatürk önderliğinde Kurtuluş Savaşının başladığı bir sırada, Bulgaristan'ın başına, önce ihtilalle sonra seçimle Çiftçi partisi geçti. Aleksandr Stamboliyski yönetimi de denen bu rejimin, Bulgaristan Türkleri bakımından ayrı bir önemi ve özelliği vardır: İlk kez bu dönemde yani 1919-1923 yıllarında, Bulgaristan Türk azınlığı biraz rahat nefes alabilmiş ve Bulgar Hükümeti ülkesinde yaşayan Türklere karşı görevleri bulunduğunu açıkça kabul etmiştir."(105)

Bulgaristan'ın 1919'da imzaladığı Neuilly Antlaşması Bulgaristan Türk azınlığının bütün milli haklarını güvence altına almıştı. Etkenler ne olursa olsun Birinci Dünya Savaşı sonunda Bulgar hükümetinin Türk azınlığına karşı eski düşmanca tutumu değişmişti. Bu değişme başka alanlarda olduğu gibi Türk azınlık eğitimi konusunda da açıkça görüldü. Yeni eğitim politikasının Türklerle ilgili en önemli kararı, Türk okul-

(104) Tuğlacı, a.g.e., s.121

(105) Şimsir, a.g.e., s.54 Kuyucuklu, s.27-28

Bu dönemdeki olaylara ve Bulgaristan'daki gelişmelere farklı bir siyasal bakış açısından yaklaşan bir kitap için bkz.:

- Ender Kamil Boyacı, 1920-23 Bulgaristan'ından Çıkan Dersler, İstanbul, 1979,

lar için de "okul fonları" oluşturulmasıydı. Şimdi ilk kez Türk okullarına da tarla çayır kozu vb. gibi gelir getirecek fonlar oluşturulmasına yani emlak ayrılmasına karar veriliyordu. (106)

Stamboliyski'ye karşı 1923 yılında bir darbe yapıldı ve kurşuna dizildi. Türk azınlığı için baskı dönemi tekrar başlıyordu. Yeni Bulgar kaynakları 1923'ten sonra başa geçen Bulgar hükümetlerini "faşist" olarak değerlendirmektedir. (107)

2.4. Türkiye Cumhuriyeti ve Bulgaristan İlişkileri

Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasının ardından genç Cumhuriyet komşu devletlerle yakın ilişki içine girmişti. Komşu devletlerden Bulgaristan'da Türkiye Cumhuriyeti ile ilk diplomatik ilişki kuran ülkelerden biriydi. Bu çerçevede Stamboliyski hükümetinin yerine geçen Al-Tsankov'un Dışişleri Bakanı Hristo Kalfov, 19 Haziran 1923'te İstanbul'daki İsveç devlet temsilcisi Wallenberg'e bir mektup göndererek, İsveç delegasyonu yanındaki Bulgar şubesinin kapandığını ve Bulgaristan hükümetinin Türk Hükümeti ile resmi ilişkiler kuracağını bildirdi. 5 Temmuz günü Adnan Bey, Ankara Hükümeti'nin Bulgar delegasyonun yarı resmi durumunu kabul ettiğini ve 7 Temmuz tarihinde de İsveç Delegasyonu-Bulgar şubesinin tasviye edildiğini resmen açıkladı. (108)

2.4.1. 1923 - 1950 Siyasi ve Ekonomik ilişkiler

1924 yılına doğru Bulgar aydınlarından bir grup Sofya'da "Bulgar-Türk Cemiyetini" oluşturmuş, bunun başkanlığına da Sofya Üniversitesi Öğretim Üyelerinden maliyeci Prof. Petko Stoyanov getirilmiştir. Cemiyetin amacı, iki

(106) Şimşir, a.g.e., s.54-63

Stamboliyski ve Ankara hükümeti arasındaki ilişkiler için bkz.: Tuğlacı, a.g.e., s.119-129

(107) Darbenin ayrıntıları için bkz.: Kuyucuklu, a.g.e., s.52-

(108) Tuğlacı, a.g.e., s.130

komşu ülke halkları arasında iktisadi, siyasal ve kültürel bağları sağlamlaştırmaktır. Bunun yanında biraz daha geç olarak 1931'de Ankara'da "Türk-Bulgar Cemiyeti kurulmuş, başkanlığına da milletvekillerinden Fazıl Ahmet Bey getirilmiştir. Sözü edilen dernekler iki ülke halklarının bir-birlerini daha yakından tanımaları, dostluğun gelişmesi bakımından bazı eylemlerde de bulunmuşlardır." (109)

Türkiye ile Bulgaristan arasında ilk görüşmeler 10 Haziran 1924 günü başladı. Göçmenler ve mülteciler ve bunların mülkiyetleri sorunu yüzünden birçok zorlukla karşılaşıldı. Bulgaristan, Lozan Konferansında ancak belirli konularda görüşmelere katılabilmiş ve sonunda sadece Boğazlar Rejimi ile Trakya sınırında silahtan arındırılacak bölgeye ilişkin sözleşmeyi imzalamıştı. Türk-Bulgar sınırı ise daha önceki andlaşmalarla zaten belirlenmiş bulunuyordu.

Lozan'dan sonra iki komşu ülke arasındaki dostluk ilişkilerini yeniden kurmak ve çeşitli sorunlardan en ivedi olanlarını düzenlemek işi ancak 1925 Ankara Andlaşmalarıyla gerçekleştirilmiştir. (110)

Bulgaristan'dan Türkiye'ye göçler Cumhuriyet döneminde de devam etti. 18 Ekim 1925 günü Ankara'da imzalanan "Türk-Bulgar İkamet Sözleşmesi" göç konusunu düzenledi. Bu anlaşma üzerine, Cumhuriyet döneminde Bulgaristan'dan Türkiye'ye göçler, az çok bir düzene girdi. Bu göçlerin de esas sebebinin yine Bulgar zulümleri olduğu anlaşılıyor. Bu dönemde iki silahlı Bulgar örgütü, Bulgaristan Türklerine zulüm yapıyordu. Kuzey Bulgaristan'da Rodna Zaştita (Yurt Koruması) ve güney Bulgaristan'da Trakya komiteleri, Türk azınlığına durmadan saldırıyorlardı. (111)

(109) Kuyucuklu, a.g.e., s.302

(110) İsmail Soysal, Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları, cilt 1, Ankara 1983, s.253

Bu antlaşmalara 4.bölümde ayrıntılı değinilecektir.

Andlaşmaların metni için bkz.: Soysal, a.g.e., s.255-263

(111) Şimşir, a.g.e., 208: "Bu iki örgütte faşist-örgütlerdi. Bunlardan Rodna Zaştita 1936 yılında askeri rejim tarafından lağvedildi".

Bulgaristan'da çıkan Türkçe gazeteler, Bulgar eziyetlerine rağmen göçe karşıydılar. Türk halkını göçten caydırmaya çalışıyorlardı. Ata yurdunun elden çıkarılmamasını örgütüyorlardı. Deliorman Gazetesi, "Cennet gibi bu vatanın içinde asırlarca yaşayan Türk köylüsü muhacirliğe kalkmayı düşünmemelidir, aklından geçirmemelidir" diyordu. (112)

Bu sırada, 1929 yılında Bulgaristan Türkleri tarafından toplanan Milli Kongre'den de söz etmek gerekir. Kongre'nin amacı: "Bulgaristan Türk azınlığının bütün sorunlarını görüşmek, tartışmak ve ortak kararlar almak" olarak belirleniyor ve gündeminin üç ana bölümden oluştuğu vurgulanıyordu: 1. Bulgaristan Türk Azınlık Okulları, 2. Türklerin Dini Kurumları ve Vakıfları, 3. Hayır Dernekleri. Ve ana konular görüşüldükçe, bu konuların derinlerine doğru yol alınabilecekti. Görüşmeler tartışmalı ve verimli geçtiyse de Milli Kongre kararları Bulgar hükümetince rafa kaldırıldı. Kongreyi toplayanlara ve buna katılanlara karşı Bulgar makamları kuşkuyla bakmaya başladılar. Milli Kongre'ye öncülük etmiş olan Mehmet Celil'in Rehber Gazetesi kapatıldı, kendisi sürgünden sürgüne yollandı ve sonunda 1939'da Sofya'da bir hapisanede bir cinayete kurban gitti." (113)

Şimşir, a.g.e., 208: "Bu iki örgütte faşist-örgütlerdi. Bunlardan Rodna Zaştita 1936 yılında askeri rejim tarafından lağvedildi."

"Bu dönemde Bulgaristan'da açık monarşist ve faşist bir diktatörlük vardı. Bu diktatörlük 1944 yılına kadar sürdü Bulgaristan her iki savaş arasında ekonomik bunalıma ve onarım harcamalarına rağmen belirli bir sanayi kurabilmişti. En çok gelişmiş sanayi de tekstildir."

Todorov, a.g.e., s.104-120

(112) Şimşir, a.g.e., 209: "Deliorman Gazetesi 8.3.1930, No:19 Bu dönemdeki göçler için bkz.: Ek 1

(113) Milli Kongre Kararları için bkz.: Şimşir, a.g.e., s.116-1

1920'li yılların sonunda Türkiye'nin Yunanistan ve Yugoslavya'yla ilişkilerinin iyileşmesi Bulgaristan'ı rahatsız etti. Türk Hükümeti bunun üzerine 1929 yılında Bulgaristan'la Tarafsızlık, Uzlaşma, Adli Tesviye ve Tahkim Antlaşması imzaladı. (114) Gelişen dostluk ilişkileri, bir Balkan Birliği kurmak amacıyla Ekim 1930'da Atina'da toplanan Birinci, Ekim 1931'de İstanbul'da toplanan İkinci Balkan Konferansları ile sürdü. Fakat Ekim 1932'de Bulgaristan azınlık sorunları yüzünden Üçüncü Balkan Konferansı'nı terk etti. Status Quo'dan memnun olmayan Bulgaristan'ı revizyonist emellerinden vazgeçmesi için Kasım 1933'te toplanan Dördüncü Balkan Konferansında çok çaba harcandıysa da başarılı olunamadı. Balkan Paketi, Bulgaristan katılmadan imzalandı. (115)

"Bütün komşularıyla toprak sorunu olan Bulgaristan statükonun aleyhinde ve antlaşmaların revizyonu lehinde bulunmaktaydı. Bu nedenle de Türkiye ile arasında samimi bir komşuluk ve işbirliği kurulması kolay değildi. Sofya'da 1934 yılında bir Trakya Komitesi kurulmuştu. Sofya Metropolit'i'nin başkanlığında ve Trakya İlim Enstitüsü adı altında çalışmalarına başlayan bu komitenin hedefi Doğu ve Batı Trakya'yı elde etmek idi. Komitenin yayınladığı Beyannamede: "Dünya durdukça ve bir Bulgaristan yaşadıkça Trakya üzerindeki Bulgar iddiaları mevcut olacaktır" demektedir. Bütün bunlar Bulgaristan ile Türkiye ve Yunanistan ilişkileri üzerinde soğuk ve kötü etkiler yapmaktaydı." (116)

(114) Antlaşmanın metni için bkz.: Soysal, a.g.e., s.373-378
- Atatürk'ün 1923-1938 yılları arasındaki dış politika ile ilgili açıklamaları için bkz.: Atatürk'ün Milli Dış Politikası, Cilt II, Ankara 1981, Kültür Bakanlığı, s.41-81

(115) - Ayrıntılı bilgi için bkz.: Olaylarla Türk Dış Politikası, Ortak eser, s.103-111 Ankara 1982, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Fakültesi yayını 504
- Antlaşma için bkz.: Soysal, a.g.e., s.447-462
31 Temmuz 1938'de Balkan Antantı ile Bulgaristan arasında Yunanistan'da bir anlaşma imzalanmıştır. Anlaşma için bkz.: Soysal, a.g.e., s.463

(116) Tuğlacı, a.g.e., s.131-132

19 Mayıs 1934 tarihinde Bulgaristan'da bir hükümet darbesi yapıldı. Darbenin düzenleyicileri 1923 darbesini gerçekleştiren kadroyla yakın ilişki içinde olan "Zveno" adlı aşırı sağ eğilimli yeni bir örgüttü. Darbe, iktisadi bunalım içinde yükselen işçi isteklerine ve örgütlerin hükümetin baskılarının yetersiz bulunması yüzünden yapılmıştı. Bu darbeye birlikte zararlı görülen azınlık örgütlerine, örneğin Türklerin oluşturmuş olduğu "Tevacı" örgütüne de son verilmiş, ülkede Türk adları taşıyan köy, kasaba ve öteki yerleşme adlarının hızla değiştirilmesi hareketine girişilmiştir. (117)

Sayım Yıllarına Göre Bulgaristan'da Türk ve Müslüman Nüfusu

<u>Sayım Yılları</u>	<u>Türk Nüfus</u>	<u>Müslüman Nüfus</u>
1926	577.555	825.774
1934	618.268	821.298
1956	656.028	?

1956 yılına kadar "Türk" ve "Müslüman" nüfus ayrıca gösteriliyordu. Müslüman nüfusun içinde Pomaklar, Tatarlar, Müslüman Çingeneler de yer alıyordu. Bulgarlar 1956'dan sonra Türk ve Müslüman nüfusu açıklamaz oldular.

7 Eylül 1940 tarihli Bulgar-Romen Antlaşmasıyla, Bulgaristan'a geçen Güney Dobruca toprakları ile 3958 Tatar ve 65.437 Türk Bulgaristan'a geçmiştir. Böylece 1941'de Bulgaristan Türk nüfusu 705 bine, Müslüman nüfusu ise 910 bine yükselmiştir. İkinci Dünya Savaşı yıllarında ve savaştan hemen sonraki dönemde Bulgaristan'dan Türk göçleri pek azaldı. 1941-1949 yılları arasında Bulgaristan'dan anavatan Türkiye'ye sadece 14.390 Türk göçmeni geldi. Bu yıllarda Bulgaristan

(117) Kuyucuklu, a.g.e., s.60-62

Ayrıca 1934 yılında Siyasi Partiler kapatılmıştır.

Türklerinin sayısı doğumlarla arttı. 1949 yılı sonunda Bulgaristan'da 850 bin Türk, 1 milyon 170 bin Müslüman bulunmaktaydı. (119)

Bulgaristan'ın Balkan Paketi'na girmesine en büyük engel olan Dobruca konusunu çözümlmek için Türkiye 1939'da ciddi girişimler yaptıysa da olumlu sonuçlar alamadı. 1941'de Almanya'nın Balkanlar'a inmesi Bulgaristan'ın gittikçe Mihver devletlerden yana kaymasına yol açtı. Türkiye sınırda bazı

(119) Şimşir, a.g.e., s.19-21 : "1879-1949 yılları arasında Bulgaristan Türkleri'nin yüzde 80 kadarı küçük çiftçi olarak kaldı. Kasabalardaki Türkler de küçük zanaatlarla uğraşıyorlardı. Sanayici, tüccar işadamı olabilen Türklerin sayısı % 1 kaddı. Küçük çiftçi zümresi, kendi kendine yeter sayılabilecek bir durumdaydı. Bir çeşit kapalı aile ekonomisi vardı. Komünist rejimde bu durum tarihi karıştı. 1949-1956 yıllarında Bulgaristan'da bütün topraklar kollektifleştirildi."

- Todorov bu konuda şunları söylemektedir:

"Bulgaristan'ın tarım ekonomisinin sosyalistleştirilmesi ise, toprağın millileştirilmesiyle değil de gönüllü istekli ve maddi teşvik yoluyla gerçekleştirilen işbirliğiyle mümkün olması, Bulgaristan'a özgü bir durumdur. 1958'de ekilir alanların % 92'si tarımsal üretim kooperatiflerince işlenmiştir."

"Küçük mülk sahiplerinin çoğunlukla bulunduğu tipik bir ülke olan Bulgaristan'da 1947'ye kadar 130 bin ailenin toprağa kavuşmasından sonra da kırsal kesimde önemli yapısal değişiklikler gerçekleşmemiştir. Köydeki yoksulluk ve sefaletten kurtulmanın biricik uygun yolu küçük işletmelerin kooperatif birliklerine dönüştürülmesi olarak görülmüyordu.", a.g.e., s.125-126

-Burada, anlattığımız konuyla doğrudan ilgili olmamakla birlikte, Bulgaristan'ı hedef alan oldukça saldırgan bir biçimde yazılmış iki kitabı da belirtmek istiyorum. Bu kitapların yazarı Bulgaristan'ın Balkanlara ve Türkiye'ye yönelik düşmanlığını öznel bir bakış açısıyla yansıtmaktadır: Halil Yaver, Balkan Sulhunu Kimler Tehdit Ediyor? Bulgarların Balkanları İstila Planları, İstanbul 1938; Halil Yaver, Bugünkü Bulgaristan'da Türk Düşmanlığı, İstanbul 1932

güvenlik önlemleri aldı. Bu önlemlerin Bulgaristan'a karşı olmadığını açıklamak amacıyla 17 Şubat 1941'de Ankara'da Türkiye ile Bulgaristan arasında bir beyanname imzalandı. Bildiri ile iki ülke birbirine saldırmamayı taahhüt etti. (12

Kısa bir süre sonra Bulgaristan 1 Mart 1941'de Viyana'da imzalanan bir protokolle Mihver devletlerinin tarafına geçti. Savaş yıllarında, "Büyük Bulgaristan" iddiaları yeniden ortaya çıkarken ülkede yahudiler yakalarında yıldız işareti taşımak zorunda tutulmuş, en büyük azınlık ve eğitim düzeyi geri ve genellikle köylerde kapalı toplum durumunda olan Türkler sadece vergi veren, yol yapan, askerliklerini ormanlarda ağaç kesimi, yol ve bent yapımı gibi çalışma alanlarında yapan, ikinci sınıf vatandaş durumunda görülmüşlerdir. (121)

Savaşta mihver devletleri yenilince Bulgaristan tarafsızlığını ilan ederek (Eylül 1944) Türkiye aracılığıyla Müttefiklerle anlaşmak istedi. Ancak sonuç alınamadı. Sovyetler Birliği Bulgaristan'ı işgal etti. 15 Ekim 1944'te Bulgaristan Halk Cumhuriyeti kuruldu.

27-28 Aralık 1944 tarihinde Bulgaristan Türkleri Vatan Cephesi Komiteleri, Sofya'da bir toplantı yaptılar. Bulgar Vatan Cephesi hükümetini destekleme kararı aldılar. Aynı zamanda Türk azınlığın isteklerini madde madde kağıda döktüler. İstekler üç ana bölümden oluşuyordu: 1. Eğitim sorunları, 2. Vakıf sorunları, 3. Dini sorunlar. (122) Bu istekler ilk Milli kongrede de tekrarlanmıştı. 1945 yılında da Bulgaristan Türkleri çeşitli bölgesel toplantılar yaptılar. (Loveç, Eski Cuma, Pravadi vd.) 26 Ocak 1946 günü Osmanpazar

(120) Ayrıntılı bilgi için bkz.: Olaylarla Türk Dış Politikası s.159-161

- Bu beyanname için bkz.: Soysal, a.g.e., s.631-633

(121) Kuyucuklu, a.g.e., s.31

(122) Bu istekler için bkz.: Ek 2

(Omurtag)'da toplanan Türk Öğretmenler konferansında da eğitimin iyileştirilmesi, parasal katkının artırılması ve daha önceki hakların iadesi yolunda kararlar alındı. Fakat Bulgar hükümeti 1946 yılında Türk azınlık okullarını toptan devletleştirdi. Bu hareketin habercisi ise, Bulgar komünist lideri ve ilk komünist Başbakanı Georgi Dimitroff'un 16 Şubat 1946 günü yaptığı "Bulgaristan'dan Osmanlı kalıntılarının tamamıyla silineceği" yolundaki açıklamasıydı. Şöyle diyordu Dimitroff: "Balkanların yalnız Balkanlara ait olmasını ve Slavlar'ın Balkanlarda başrolü oynamalarını sağlamalıyız. Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanlar'a hükmettiği geçmiş zamanın nişaneleri tamamıyla silinmelidir." Dimitroff'un bu sözleri Balkanlardaki Türk-İslam eserlerine ve Bulgaristan Türklerinin milli benliklerine karşı savaş ilanı anlamı taşıyordu. "Tek Milletli" Bulgar devleti yaratma kararının yeniden ve en yetkili Bulgarın ağzından resmen açıklanması idi. (123)

Bu sözlerin üzerinden 1 yıl geçmeden 10 Şubat 1947 tarihinde Bulgaristan, İkinci Dünya Savaşı'nın galipleri müttefik devletlerle arasında bir barış antlaşması imzaladı. Türkiye bu antlaşmaya taraf olmamakla birlikte, halen yürürlükte olan bu antlaşmayla Bulgaristan, ülkesinde yaşayan Türk azınlığın haklarının korunması konusunda uluslararası yükümlülükler altına girmiştir. (124)

1947'den itibaren Bulgaristan-Türkiye ilişkileri bozulmaya başladı. 1948'den iki Türk uçağının Bulgaristan üzerinde düşürülmesiyle ilişkiler iyice gerginleşti. Türkiye Bulgaristan'ın Ankara'daki ataşesinin çekilmesini istedi. Kısa bir süre sonra Bulgar askerleri Lalapaşa yakınındaki bir Türk sınır karakoluna saldırdılar. Türk hükümeti sert tepki gösterdi.

(123) Hasan Şenyurt, Bulgaristan Türklerinin Dramı, Milliyet Gazetesi, 22 Şubat 1985, s.2

(124) Bu anlaşma konusunda ayrıntılı bilgi 4. bölümde verilmiştir.

Türk basını Bulgaristan aleyhinde şiddetli bir kampanyaya girişti. Bulgaristan'da Filibe Türk konsolosluğuna yapılan bombalı saldırı gerginliği daha da artırdı.

1947-49 yılları arasında Türkiye'ye göç etmek isteyenler birçok güçlkle karşı karşıya kalıyorlardı. Türkiye, göç etmek isteyenlerden, devlete yük olmayacakları ve geçimlerinin Türkiye'deki yakınlarının sağlanacağı yolunda taahhütname istiyordu. (125) Bulgar makamları ise pasaport ve çıkış vizesi almak isteyen Türkleri adeta iğne deliğinden geçirircesine sıkıyordu. Eylül 1949'da Bulgar Hükümeti tutum değiştirdi. Ve 10 Ağustos 1950'de bir nota vererek 250.000 göçmenin üç ay içinde Türkiye'ye gönderileceğini bildirdi.

-
- (125) - 1940'ların sonunda günden güne artan göç istekleri karşısında Türkiye Bakanlar Kurulu 31.5.1947 günü bir kararname kabul etti: Bu kararnamede Bulgaristan'dan Türkiye'ye göçmek isteyen Bulgaristan Türkleriyle ilgili 2 madde bulunmaktadır:
1. Balkanlardaki Türklerin ilgili devletlerce yapılacak antlaşmalara dayanılarak Türkiye'ye nakilleri işinin daha müsait bir zamana bırakılması.
 2. Balkanlardan serbest göçmen vizesiyle veya mülteci olarak gelenlerin kabulleri ve uyrukluğumuza alınmaları. Bulgaristan'dan Türkiye'ye toplu olarak iskânlı göçmen alınmayacaktı. Buna karşılık serbest göçmen vizesiyle gelenler ve mülteciler kabul edilecek ve Türk vatandaşlığına alınacaklardı. Burada söz konusu olan "mülteciler" pasaportsuz ve kaçak olarak Türkiye'ye sığınmış soydaşlarımızdı. "Serbest göçmen" demek, Türk hükümetinden yardım almayacak göçmen demektir.
- Şimşir, a.g.e., s.216-217

2.4.2. 1950 - 1960 Siyasi ve Ekonomik İlişkiler

10 Ağustos 1950 günü Bulgar hükümeti Türkiye'ye verdiği bir nota'yla Bulgaristan Türklerinden 250 bin kişinin üç ay içinde Türkiye'ye göçmen olarak alınmasını istedi. Bu nota, gergin olan Türk-Bulgar ilişkilerini büsbütün gerginleştirdi. Fakat bu durum birden bire ortaya çıkmamıştı. 1950 yılına kadar geçen süre içinde Bulgaristan'dan Türkiye'ye göçmen akışı normal devam etmemesi nedeniyle büyük bir göçmen kitlesi göç için Bulgar ve Türk yetkilileri sıkıştırıyordu.

Ancak bu durumun uluslararası konjonktürle ilgili önemli bir boyutu da vardı: "1948 yılından sonra Güneydoğu Avrupa'daki olaylar Sovyetler Birliği'nin istemediği bir yöne sürüklenmekteydi. Yunanistan'da iç savaş sona ermiş, bu devleti Balkanlarda kurulmak istenen blok içine almak mümkün olmamıştı. SSCB'nin Balkanlarda önemli ve etkili bir koz olarak kullanmak istediği Yugoslavya Kominform'dan atıldıktan sonra Batı'ya kaymaya başlamış, Moskova'nın himayesinde kurulmak istenen Güney Slavları Federasyonu için çalışmalar durmuştu. Batılı devletler SSCB'nin Avrupa'daki genişlemesini engellemek gerekçesi ile aralarında NATO ittifakını kurmuşlardı. Şimdi iki balkan ülkesi, Yunanistan ve Türkiye bu ittifaka girmek için çaba gösteriyorlardı. Böyle bir ortam içinde SSCB'nin Balkanlardaki sadık müttefiki Bulgaristan'ın Kore savaşından bir ay sonra, Ağustos 1950'de 250 bin Türkü Türkiye'ye göç etmeğe zorlaması, Türkiye'de, Sovyetler'in bu gelişmeleri engellemek isteğinin bir sonucu olarak görülmüştür... azınlıklar sorununun Türkiye'ye karşı, 1950 Mayıs'ındaki iktidar değişikliğinden sonra (Türkiye'de Demokrat Parti'nin iktidara gelmesi) Batı'ya açık bir dış politika izleyen yeni hükümeti kuruluş anında sıkıntıya sokmak ve ekonomisini ağır bir yük altında bırakmak için kullanıldığı ileri sürülmüştür." (126)

(126) Yılmaz Altuğ, Balkanlardan Anayurda Yapılan Göçlerin Mahiyeti, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. XXXII, s.2-4 (1967) s.849

Fakat Oral Sander, Bulgaristan'ın bu techir kararını vermesinde yukarıdaki düşünceleri dikkate almakla birlikte daha çok iç politika düşüncelerinin ve Bulgaristan'da yaşayan Türklerin durumunun önemli etkenler olduğunu belirtmektedir. Sander'e göre: "Bulgaristan, üzerinde 150.000 Türkün yaşadığı ve 1940 yılında Romanya'dan aldığı bereketli Güney Dobruca'da geniş çapta toprak ıslahı ve kollektif çiftlikler kurma çabalarına girişmişti. 7 Mart 1950'de Bulgaristan Tarım Bakanlığı her bölgede ve çok kısa bir süre içinde kollektif çiftliklerin kurulması ve köylülerin bu çiftliklerde toplanmaları kararını verdi. Bunun sonucu olarak Mayıs ve Eylül ayları arasında Bulgaristan'daki kollektif çiftlik sayısı 1615'ten 2053'e çıktı. Ayrıca, Bulgar hükümeti 1944'ten beri uygulamakta olduğu tarımda makinalaşma hareketine 1950 yılının başında büyük bir hız vermiş ve özellikle Dobruca'da insan gücünden geniş ölçüde tasarruf sağlanmıştı. Bütün bu gelişmelerin bir sonucu olarak büyük çoğunluğu toprak üzerinde çalışan Türk azınlığının, kollektivizasyon hareketi ile toprağı elden gitmiş ve makinalaşma ile de çoğu işsiz kalmıştı. İşte, Bulgaristan bünyesinde eritemediğı ve çabalarında frenleyici bir unsur olarak gördüğü bu Türk azınlığından kurtulmak istemiştir. Bize göre 250 bin Türkü göçe zorlamasının temel nedeni budur." (127)

Bilal Şimşir de, bu konuda Türk kamuoyunun Bulgar komünist idaresinin bu göçmenlik işini kasten çıkardığı düşüncesini tekrarlıyor, şunları belirtiyor: "Üç ay içinde 250.000 Türk göçmeni göndermek, depüdüz bir "tehcir operasyonu" idi. Sofya hükümeti, belki Moskova'nın da kışkırtmasıyla, Türkiye'nin başına iş açmak Türk ekonomisini güç durumda bırakmak istiyordu.... ..Kore savaşına katılan Türkiye'den öç almak amacıyla... Sonra büyük göçmen kitlelerini hemen Bulgaristan'dan çıkmaya zorlarken, bunların

(127) Oral Sander, Balkan Gelişmeleri ve Türkiye (1945-1965), Ankara 1969, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi yayını no. 276, s.71

malını mülkünü yok pahasına elden çıkarmaya zorlamış oluyordu. Göçmenler, taşınmaz mallarını değerine satamıyor, taşınabilen mallarıyla hayvanlarını yanlarında getiremiyorlardı." (128)

2.4.2.1. 1950 - 1951 Göçü

1950 yılında Bulgaristan'daki Türk konsoloslukları Türk azınlığın vize almak için yaptığı başvuru akımına mevcut kadrolarının yetersizliği nedeniyle yetişemiyordu. Eylül 1950'de Dışişleri Bakanlığı, İçişleri ve Tarım Bakanlıkları ile Başbakanlık arasında göç konusunda yazışmalar yapılıyor ve Türkiye'nin göç politikası ortaya çıkmaya başlıyordu: "Bulgaristan'daki Türkler, belli bir plan ve program içinde peyderpey anavatan Türkiye'ye alınacaktı. Göçmen alma işi yıllara yayılacaktı. İlk yıl 25-30 bin göçmen alınması düşünülüyordu. Bu sayı belki ilerde artırılacaktı. Bulgaristan Türklerinin tümünü Türkiye'ye almak için Bulgaristan'la bir anlaşma yapılması tasarlanıyordu." (129)

Türk makamları, sırf bütçe düşüncesiyle Bulgaristan'daki Türklerin anayurda alınması işini yıllara yaymayı düşünüyorlardı. (130) İşte tam bu sırada 10 Ağustos 1950 tarihli Bulgar

(128) Şimşir, a.g.e., s.223

Türkiye bu tür bir "tehcir" işlemiyle 1989 yılında tekrar karşılaştı. Ve ekonomik-siyasi boyutları 1951-52 göçünden çok daha geniş olan bu göçü daha iyi kavrayabilmek için 1951-52 göçünün diğer yönlerini de yazının ilerleyen bölümlerinde aktarmaya çalışacağız.

(129) Şimşir, a.g.e., s.219

(130) "Tarım Bakanlığı 31 Temmuz 1950'de şu görüşlerini Dışişleri Bakanlığı'na bildiriyordu: "Bulgaristan'da bulunan soydaşlarımız hakkında öteden beri tatbik edilegelen tazyik siyasetinin, bilhassa idarenin komünistlerce ele alındığı tarihten sonra büsbütün şiddetlendirildiği ve Türk azınlığının artık hars ve kültürlerini muhafaza etmek suretiyle bu memlekette yaşamak imkanlarından mahrum oldukları (....) anlaşılmaktadır... Gerek serbest göçmen sıfatıyla, gerekse memleketimizde yakınları bulunmadığından dolayı bu şekilde yurdumuza gelmek imkanlarına malik olmayan 500 bini mütecaviz soydaşımızla, 250-300 bin kadar Pomağın bir hamlede memlekete kabul edilmelerinin ve bunların kendi kendilerine geçimlerini sağlayabilecek bir seviyeye ulaşmalarının mümkün olamayacağı aşîkardır. Ehemmiyet ve azameti meydanda olan bu göç işinin elde edilecek mali imkanlarını müsaadesi

...

notası geldi ve yapılan hesaplar boşa gitti. Bulgar notasında "Türk makamlarının yanlış söylentiler yayarak Bulgaristan Türkleri arasında Bulgar aleyhtarlığı yaratmaya çalıştığı iddia ediliyor, ayrıca Türk hükümetinin göçmenlerin siyasal görüşlerini öğrenmek istemesi ve onlardan bilgi alması şiddetle yerilirken (131) şöyle denilmekteydi: "...Bulgar hükümeti kendi idari makamlarına yaptığı bir tamimle, Türk ırkına, (abç) mensup kimselerin kendi arzuları ile hicret etmek istedikleri taktirde, bu gibilere pasaport verilmesini emretmiştir. Sofya'daki Türk Elçiliği, iki seneden beri yersiz ve mesnetsiz birtakım ithamları ile Türk azınlığının (abç) Bulgar Halk Cumhuriyeti aleyhine hoşnutsuzluk ve düşmanlığını celbetmek için gayret sarfediliyordu..." Nota şu tehditle sona ermektedir: "Bulgaristan Halk Dışişleri Bakanlığı, Hükümetinden aldığı talimata uyarak Bulgaristan'daki Türk azınlığın (abç) arzularına ittibaen mühim bir kısmının hicret arzularını 1925 yılında imzalanan antlaşmanın ruhuna uygun olarak, 250 bin Bulgar vatandaşı olan Türke verilecek pasaport muamelesinin neticelendirilmesiyle yerine getirecektir. Türk Hükümeti notanın neşri tarihinden itibaren 250 bin Türkün Türkiye'ye yerleştirilmesi için icabeden tedabiri almakla mükelleftir" (132) 1980'lerde Türk azınlığını yok sayan Bulgaristan yönetimi, 1950 Ağustos'un verdikleri notalarında "Türk azınlığı" deyimini kullanmaktadır.

(130 devam)

nispetinde, senelere sari bir şekilde ve her türlü icap ve imkanları telif edici bir plan ve program dahilinde ele alınmasını ve bu sene ancak serbest göçmen olarak gelmeyi göze alanlardan 25-30 bin kişinin yurda kabulleri yoluna gidilmesini düşünmekteyiz."

Şimşir, a.g.e., s.219-220

(131) Sander, a.g.e., s.75

(132) Suat Bilge, Türk-Bulgar Göçmen Anlaşmazlığı, İn.Hak.Der.Oca. Ayrıca Dış İşleri Bakanlığı Arşivi: Bulgaristan Dışişleri Bakanlığından Türkiye'nin Sofya elçiliğine 10 Ağustos 195 tarihli ve 304-50-1 sayılı nota.

Bu notanın ardından karşılıklı nota düellosu başladı. İki ülkenin kamuoyu da karşılıklı olarak birbirini suçluyordu. Göçmenlerle ilgili ilk Bulgar notasına Türk hükümeti 28.Ağustos tarihinde cevap vermiştir. Türkiye'nin notasında üzerinde önemle durulan nokta, sınıra yığılan Türklerin içinde bulundukları durum olmuştur. Siyasal düşüncelerin öğrenilmesi sorununa gelince, Türk Hükümeti "huzuru memleket için zararlı olanların Türkiye'ye sokulmamasının gayet normal bir usul" olduğunu belirtmiştir. (133)

22 Eylül'de Bulgar hükümeti 2. bir nota gönderdi. (134) Türkiye bu notaya 16 Ekim tarihinde bir nota ve notaya eklenmiş bir de muhtıra ile yanıt verdi. Nota da üzerinde önemle durulan nokta, 1925 antlaşmasının 2. maddesinin "kitle halinde vuku bulan bir muhacerete değil, tabii muhaceret hallerine tatbik edilecek" olduğudur. Göç işi normal hadler dahilinde ve düzenli bir şekilde cereyan ettiği taktirde Türk hükümetinin bu harekete muhalefet etmeyeceği ve şimdiye kadar da etmediği belirtilmiştir.

(133) Sander, a.g.e., s.75; Bilge, a.g.y., s.32-33
"Gelecek göçmenler arasında besledikleri içtimai ve siyasi kanaatler yüzünden, huzuru memleket için zararlı olanlar bulunduğu taktirde, toprağına göçülecek memleketin bu gibilere giriş vizesi vermekten imtima eylemesi lüzumu münakaşaya konu olmayacak kadar sarihdir ve bu hal mukavelename metni ile (1925 mukavelesi) tearuz etmedikten başka her devletin huzur ve sükunu, dış ve iç emniyeti bakımından kendi milletine karşı mükellef bulunduğu esaslı vazifelerinden biridir ve aynı zamanda milletlerarası hukukunca tanınmış bir haktır."

(134) "Bu notanın ilginç yönü Bulgaristan'ın azınlıklara davranış konusunda karşı hücumlara geçmesi ve Türkiye'de yaşayan Bulgar, Yunan ve Ermenilere Türkiye'nin insafsızca davrandığı iddia edilerek bir Rum tehcirinden bahsedilmesidir".

Sander, a.g.e., s.76

2. nota gelmeden önce, Türk-Sovyet sınırında ve Selanik'e yakınlık olarak Yunan-Bulgar sınırının, Bulgaristan tarafında askeri hareketlenmeler olduğu 21 Temmuz 1950, 2 ve 4 Ağustos 1950 tarihlerinde İngiltere'nin Ankara büyükelçiliğinden Foreign Office çekilen "TOP SECRET" telgraflarda vurgulanmaktadır. 4 Ağustos tarihli telgrafın sonu ilginç bir biçimde sona ermektedir: "Bu konuyu Amerikan Havacı ve Denizci meslektaşlarımla görüştüm ve Türklerin bu önlemleri almakla akıllıca davrandıkları hususunda görüş birliğine vardık. Bu konuya karışmak istemediğimiz konusunda Türklere bilgi vermeli miyim?" Bu bilgiler, Kore savaşı/göçmenler ve sorunun uluslararasılaşmasına ilişkin ipuçları vermektir; Bu belgeler için bkz.: EK 4

Ayrıca Bulgaristan'ın insan hakları ihlallerinde bulunduğu da notada yer almıştır. (135)

Göç akımı artarak sürerken yeni bir bunalım çıktı. Bulgarlar Türk göçmenlerinin arasına vizesiz bazı kimselerle bir miktar çingene soktular. Türk Dışişleri Bakanlığı 6 Ekim 1950'de Çingene aslından kimselere gerek giriş ve gerekse transit vizesi verilmemesini birer tamimle konsolosluklara bildirmişti. Ancak aralarında çingenelerin de bulunduğu bir kısım göçmenler izinsiz olarak Türkiye'ye girmeye teşebbüs edince Türk hükümeti 7 Ekim 1950 günü sınırı kapattı. Ve Türkiye sınırı kapattıktan sonra sorunu uluslararası kuruluşlara duyurma kararı aldı. (136) Türkiye'nin özellikle sorunu Birleşmiş Milletlere (137) götüreceği tehdidi Bulgaristan'ın tutumunda yumuşamaya sebep olmuş ve

-
- (135) "Notaya ek muhtıradaki ise Bulgar iddialarının aksine, Türk-Rum ahali mübadelesinin tek taraflı tehcir hareketi olmadığı bunun Türkiye ile Yunanistan arasında Lozan'da imza edilen bir anlaşma sonucunda yapılmış olduğu belirtilmekte, Ermeniler hakkındaki iddia reddedilmektedir." Nota ve muhtıranın metni için bkz.: Ayın Tarihi, No. 203, Ekim 1950, s.41-48; Sander, a.g.e., s.76
- (136) "1 Kasım 1950'de Cumhurbaşkanı Celal Bayar TBMM'de verdiği bir nutukta: "Göçmenler meselesi hakkında Bulgaristan hükümeti nezdinde yaptığımız teşebbüsler müspet bir netice vermediği takdirde hükümet, bu mühim ihtilafı milletlerarası mercilere intikal ettirmek kararını şimdiden vermiş bulunmaktadır." demektedir. Dışişleri Bakanlığı da elçilik ve konsolosluklara bir tamim göndermiştir Sander, a.g.e., s.78
- (137) "Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun 3 Kasım 1950 tarihinde kabul ettiği bir kararla (Bulletin des Nations Uies. cilt: IX, No. 10, s.611) insan haklarını ihlal ettiği için Bulgaristan'ı takbih etmesi de bu husustaki Türk iddiası için en kuvvetli delil olarak kabul edilebilir." Bilge, a.g.m., s.37

2 Aralık 1950'de hemen hemen bütün Türk isteklerinin kabul edildiği bir anlaşmaya yanaşmış (138) ve Türk-Bulgar sınırı yeniden açılmıştır.

Göçmen akımı artarak sürerken Türk hükümeti 1 Ocak 1950 gününden itibaren Bulgaristan'dan Türkiye'ye gelen ve gelecek olan bütün göçmenler, "iskanlı göçmen" kategorisine alındığını belirten bir karar aldı. Daha önce Türk hükümetinden hiçbir yardım istemeyeceğini taahhüt etmiş olan göçmenler de iskânlı göçmen kategorisine alındılar. (139)

Bu arada, 8 Mart 1951 tarihli Yunan gazeteleri Kıbrıs kaynaklı haberlerinde: "İngiltere-ABD arasında 30 bin Türk mültecinin Kıbrıs'a yerleştirilmeleri görüşmelerinin söylen-tilerine" yer veriyordu. Bu konudaki bir soruya Yunan Baş-bakanı: "Yunan hükümetinin bu konu hakkında bir bilgisi olma-dığını, böyle bir hareket halinde Yunan hükümetinin gerekli sert önlemleri alacağı" yanıtını veriyordu. Fakat bu söylen-tiler Türkiye'de oldukça az ilgi görmüş, yalnızca bir gazetede

(138) "Türk Dışişleri Bakanının Büyük Millet Meclisinde 5.1.1951 tarihinde yaptığı açıklamaya nazaran bahsi geçen anlaşma, Bulgar hükümetiyle aramızda mütekabilen imzalı metin teatisi suretiyle yapılmayıp Sofya maslahatgüzarımız ile Bulgar Dışişleri Bakan Muavini bay İvkof arasında şifahi olarak bir gentlemen agreement mahiyetinde yapılmıştır."

Bilge, a.g.m., s.35

Bulgaristan'ın tutumundaki yumuşama için, Sander: "Sov-yetler Birliği çok sayıda Türkün Dobruca'dan çıkarılması ile planlarını yürütebilmek imkanını bulmuştu ve bu planların uluslararası kuruluşlarda konuşulmasını arzu etmemekteydi. Bu da Bulgaristan'ın tutumunu yumuşatma-sında rol oynamış olabilir."

Sander, a.g.e., s.78-79

(139) Şimşir, a.g.e., s.225-226

İngiliz hükümetine bu nazik düşüncesi için teşekkür eden bir yorum yayımlanmıştır. (140) 1989 yılında yaşanan göç olayında da göçmenlerin Kıbrıs'a yerleştirilmeleri ortaya atılmış ve hemen gündemden çıkarılmıştır.

Bulgaristan göçmenler arasında Çingene, sahte vizeli vizesiz istenmeyen kişileri sokmaya devam edince Türkiye Bulgaristan'a Haziran-Ekim 1951 tarihleri arasında 6 nota verdi. Türk notalarına Bulgar tarafından olumlu bir yanıt gelmeyince 8 Kasım 1951 günü Türk-Bulgar sınırını Türkiye ikinci kez kapatmak zorunda kaldı.

Bulgaristan 30 Kasım 1951 günü yayımladığı bir tebli ile Bulgaristan'dan Türkiye'ye göçü kesin olarak durdurduğunu kamuoyuna duyurdu. Ve Türkiye'yi Bulgaristan Türklerini göçe özendirmek, sonra da göçleri engellemeye çalışmakla suçladı. Türkiye de bu savlara 1 Aralık 1951 günü bir tebliğ ile yanıt verdi. Göçün Bulgar hükümetinin işine gelmediğini, bu yüzden sınırını kapanmasına yol açan olayları Bulgarların kasıtlı olarak çıkardığını belirtti.

Bulgaristan'da 58 bini Türkiye'ye giriş vizesi aldığı halde giremeyen 111 bin kadar göçmen kalmıştı. Bulgar hükümet. 30 Kasım 1951'de göçü yasakladıktan sonra, Bulgaristan'da kalan soydaşlarımızın pasaportlarını topladı. 1969 yılına kadar art. göç yapılamayacaktı. (141)

(140) Bu konu İngiliz Dışişleri Bakanlığı ile Ankara-Atina-Washington ve Lefkoşe'deki elçilikleri arasında yazışmalara konu olmuştur.

1- İngiliz Dışişleri Bakanlığı Belgeleri no: RK 1821/13, Telgraf No: 41, 9 Mart 1951, Atina'dan, Foreign Office'e.

2- İngiliz Dışişleri Bakanlığı Belgeleri no: RK 1821/13 1021/14/51 Unclassified, 27 Mart 1951, Ankara Büyükelçiliği'nden Foreign Office'e.

(141) Şimşir, a.g.e., s.228

Türkiye, 1923 yılından beri önemli göç hareketlerine uğrarken birçok uluslararası yardım örgütü Türkiye'ye yardım konusunda kayıtsız kalmıştır. Yunan ahali mübadelesi sırasında Türkiye hiçbir yardım görmemişken, Yunanistan Milletler Cemiyeti'nden 13 milyon sterlinlik yardım almıştır. 1950-51 yıllarında yaşanan göç hareketinde de Türkiye'ye ABD dışında hiçbir ülke önemli bir yardım yapmamıştır. (142)

Tehcirin Türk dış politikası açısından sonucu Türkiye'nin Bulgar baskısı karşısında ABD'ne daha çok yaklaşması; bölge bakımından sonucu ise, Balkanlarda 1947'den sonra başlayan soğuk savaşı hızlandırmasıdır. Truman Doktrininin sonra Yunanistan ve Türkiye'nin ABD'den askeri yardım almaları ile Balkanlar bölgesi iki düşman bloka ayrılmış bulunmaktaydı. Ve bu göçmen sorunu da bu ortam içinde Türk-Bulgar ilişkilerini karşılıklı şüphe temeli üzerine oturtmuştur. (143)

1950'li yılların ortalarında Türkçe öğretim yapan okullar Türk çocuklarının "Bulgar kardeşleri" kadar Bulgarcayı öğrenemedikleri ve daha üst öğretim kurumlarına giremedikleri ve girdiklerinde de başarılı olamadıkları, bu nedenle de Türk okullarının Bulgar okullarıyla birleştirilmesi gerektiği, fakat Türkçe dil öğretiminin bundan sonra da sürdürüleceği kampanyasına girilmiş ve 1960'lı yıllarda bu durum gerçekleştirilmiştir. Ancak, Türkçe dil olarak giderek azaltılmış, sonra da tamamiyle kaldırılmıştır.

Bu dönemde Bulgaristan'daki Türklerin eğitime yönelik birçok girişim yapıldı. 1950'li yılların başlarında gerçekleştirilen olumlu hareketler 1950'li yılların sonunda yerini tamamen Türklerin eğitim haklarına yönelik baskıya terk etti. (144)

(142) Geray, a.g.e., s.72-73

(143) Sander, a.g.e., s.81

(144) Ayrıntılı bilgi 3. bölümde verilecektir.
Kuyucuklu, a.g.e., s.197

Bulgaristan Türklerinin 1950-51 yılındaki göç hareketinden sonra, Bulgaristan'da ilk genel nüfus sayımı 1 Aralık 1956 tarihinde yapıldı. Sayım sonuçları 1960 yılında yayınlandı. Bu sonuçlar, 1950-51 göçünün ardından Bulgaristan'da ne kadar Türk kalmış olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Bu sayım sonucunda toplam Bulgar nüfusu 7.613.708 Türkler 656.025, Bulgarlar 6.505.541 kişidir. Şimşir, Bulgar nüfusu içinde 250.000 Müslüman Pomaği'nin da sayıldığını belirtmektedir. (145)

1957 yılında Romanya Başbakanı Chivu Stoica'nın altı Balkan ülkesi arasında bir "Başbakanlar Konferansı" toplanmasına ilişkin teklifi, Balkanlarda "soğuk savaşın" estirdiği rüzgarların dinmesine yol açabilecek bir öneri olarak değerlendirilmedi. Bu girişimin o dönemde Sovyet planının bir unsuru olarak görülmesi, Yunan ve Türk hükümetlerinin bu teklifi kendilerini NATO'dan çıkarmak için yapılan bir plan olarak değerlendirmelerine yol açtı. Bu olay Balkan ülkeleri arasında işbirliği fırsatının kaçırıldığı bir örnek olarak değerlendirilmektedir. (146)

(145) Tsentralno Statističesko Upravlenie, Prebroyavane na Naselenieto v Narodna Republika Bulgariya na 1.XII.1956 godina. Obşti rezultati, Kniga II, (1.12.1956 tarihinde Bulgaristan Halk Cumhuriyetinde Yapılan Nüfus Sayımı. Genel Sonuçlar. İkinci Kitap), Sofya: 1960. Şimşir, a.g.e., 262-263
- 1956 nüfus sayımı konusunda, "3.1.1." bölümüne bakılabilir.

(146) "Stoica'nın Balkan işbirliği ile ilgili görüşünün birinci si politik ideolojileri ne olursa olsun altı Balkan ülkesinin tamamı buna dahil olacaklardı. İkincisi, Batı Avrupa'nın yorumunun aksine Stoica Balkanlarda serbest bir nükleer bölge kurulmasını teklif etmeyecek kadar gerçekçiydi. Balkan işbirliğinin temel kaideleri şunlar olacaktı: a) Ekonomik kalkınmada daha yakın ilişkiler kurulacak, b) Halledilmemiş problemler ve tartışmalar Balkan ülkeleri arasındaki işbirliğini bozmayacak, c) Sanat adamlarının, profesörlerin, talebelerin ve turistlerin karşılıklı ziyaretleri gibi kültürel ilişkiler aracılığıyla Balkan projeleri arasında "karşılıklı anlaşmaların geliştirilmesi, dostluk ve saygı" oluşacaktır. Louis Jaepues Blom-Cooper, Bulgaristan'daki Türk Azınlığı Sorunu, Çev : Fügen Tuğcu, İstanbul Barosu Uluslararası Semp. İstanbul 1988, s.86

Bu dönemde Türkiye-Bulgaristan arasındaki ekonomik ilişkileri düzenleyen anlaşma 23 Şubat 1950'de Ankara'da imzalanmış olan kliring antlaşmasıdır. Her yıl uzatılmakta olan bu antlaşmaya göre, Türkiye Bulgaristan'dan marine, suni elyaf, petrokimya ürünleri, suni gübre, sudkostik, çelik vb. satın almakta Bulgaristan'a turinggiller, pamuk, fındık, küspe, dokumalar, bozasit, buzdolabı, çamaşır makinesi vb. satmaktaydı.

2.4.2.1.1. 1950-51 Göçünün Türkiye'ye Ekonomik Sosyal Etkisi ve Göçmenlerin Durumu

Türkiye'ye yapılan göçler içinde en çok incelemeye tabi tutulmuş göç 1950-51 yılında Bulgaristan'dan Türkiye'ye yapılan göçtür. Hem Türkiye hem de Türkiye'ye göç edenler açısından yapılan bu incelemeler 1989 yılında büyük boyutlarda gerçekleşen Bulgaristan'dan "göç" olayı için de önemli bir örnek/kaynak oluşturmaktadır. (147) Bu bölümde 1950-51 göçü göçle birlikte yaşadıklarımız belli ölçülerde sergilenmeye çalışılacaktır.

Örneğin; Arı, "Bulgaristanlı Göçmenlerin İntibakı" adlı doktora tezinde 1950-51 yılında Türkiye göç eden Bulgaristan göçmenlerinin çalışma hayatına ve sosyal hayata intibakını, İstanbul'da; Taşlıtarla ve Gümüşsuyu, Bursa'da; Hürriyet Mahallesi'ne yerleştirilenler üzerinde anket çalışmaları yaparak ortaya koymuştur. (148)

(147) Bu konuda yapılan çalışmalardan bazıları:

- Dr. Oğuz Arı, Bulgaristanlı Göçmenlerin İntibakı, Ankara 1960, Doktora tezi
- Cevat Geray, Türkiye'den ve Türkiye'ye Göçler (1923-1961) SBF Maliye Enstitüsü yayını, Ankara 1962.
- Ö.L. Barkan-B. Darkot-A. Tanoğlu, Bulgaristan'dan gelen göçmenlerin memleket içinde nerelere ve hangi şartlar altında yerleştirilmesi lazım geldiğine dair rapor, 8 Mart 1951
- İstanbul göçmenlere yardım derneği, Dernek Merkez Yöneti Kurulunun Göçmenlerin Yerleştirilmeleri Hususundaki Düşünc ve Dilekleri, İstanbul 1951

(148) Oğuz Arı'nın vardığı sonuçlar da "Göçmenlerin ekonomik güvenceye belli düzeyde kavuşmuş olduğu, sosyal çevreye intibakın aynı hızla gelişmediği, siyasi hayata katılmak gibi bir temayülleri olmadığı, göçmenlerin daha ziyade birbirlerine ve komşularına yakınlık duydukları aile bağlarının kuvvetli olduğu" saptanmıştır.

Arı, a.g.e., s.104-106

Ömer Lütfi Barkan 1951 yılında kaleme aldığı bir makalede Türkiye'nin göçmenlerin yerleştirilmeleri ve bir iç kolonizasyon planına olan gereksinimi belirtirken, Bulgaristan'dan gelen göçmenlerin Türkiye'yi "maddi, manevi hazırlık bakımında müsait olmayan bir durumda yakaladığını" vurgulamaktadır.

Barkan elde bir iç iskan ve kolonizasyon planı olmayınca yapılabilecek işin serbest iskan ve iskan kredileri sağlanması gerektiğini belirtir. Makalesinde birçok öneri sıralayan Barkan temel önerisi:

"Memleketimizde muhacir iskanının yegane verimli ve ideal şekli, şimdiye kadar tarihi, iktisadi veya teknik sebeplerle terkedilmiş bir halde kalmış olan bölgelerde büyük himmetlerle açılacak iskan ve kolonizasyon sahalarında yeni tip köyler kurmaktır. Bu sahaları yeni yapılmakta olan veya yapılması düşünülen yollar boyunca açmak, yer yer içme suyu getirir veya sulama tesisleri kurarak veya bataklıkları kurutarak kazamak mümkün olduğu takdirde bu mıntikalarda civar köyler için de numune olabilecek bir zirai hayat tecrübesine girişmek ve dolayısıyla iklim şartlarına ve iktisadi verimlilik esasları uygun randımanlı kültür neveleri ithal etmek, ziraat tekniğini değiştirerek memleket ziraatinin seviyesini yükseltmek ve sahasını genişletmek kabil olacaktır... Kendilerine bir vatan kurmak ve ırkdaşlarından mümkün merteye fazla muhacir yerleştirebilmek için çölleri feth ve ihya etmeğe çalışan milletlerin ve zihniyetin hakim bulunduğu bir devirde acaba bizim kendi memleketimiz imar ve ihya edilerek köyler ve hatta kasabalar kurabilecek bo topraklar bulmamız mümkün olmayacak mıdır? Başarılması kendi kendimize inancımızı arttıracak, yapıcı ve yaratıcı bir nesil olarak dünyanın gözü önünde Türkiye topraklarına bir emir ve nizam vermek irademizi, kendi yurdumuzda yerleşmek azmimizi isbat edecek büyük ve müsbet işler yapmağa muhtacdır. Yolları, modern bina ve tesisatı, meyva ve sebze bahçeleriyle, sulanmış bozkırların, kurutulmuş bataklıkların ve canlandırılmış boş toprakların ortasında açılacak 20-30 köylük refahlı iskan mıntikaları, yarınki Türkiye'ye verebileceğimiz şeklin ilk numuneleri, bizim için en büyük bir idealizmin mevzuu başarıla olacaktır." (149)

1950-51 yılında gerçekleşen göç bu güzel düşüncelerin hayata geçirilmesine kaynaklık edememiş, Türkiye gelecek yıllar için de bir göç/iskan planı oluşturmamıştır.

(149) Prof. Ömer Lütfi Barkan, Türkiye'de muhacir iskanı işleri ve bir iç kolonizasyon planına olan ihtiyaç, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası'ndan cilt X, No: 1-4'ten Ayrı bası, s.15-18

Cevat Geray, 1923-1960 yılları arasında Türkiye'ye çeşitli ülkelerden gelen göçmenleri istatistikî verilere dayanarak açıklamakta, göçmenlere yapılan yardımları, hükümetin çalışmalarını da sergilemektedir.

1950 ve 51'de göç eden Bulgaristan Türklerinin yerleştirilmesi , yeniden üretici konumuna getirilmesi Türkiye için oldukça büyük bir mali külfeti beraberinde getirmiştir. Türk Hükümetinin yaptığı harcamaların yanında, yapılan dış yardımlar çok yetersiz kalmıştır. Göçmenlerin yerleştirmeleri için yapılan giderlerin çok büyük bir kısmı hükümet ve halk tarafından yapılan aynı ve nakdi yardımla karşılanmıştır. (150)

Bulgaristan'dan gelen göçmenler için yapılan dış yardımlar; Marshall yardımından 30 milyon TL, Amerikan Ekonomik İşbirliği İdaresi (The U.S. Economic Cooperation Administration 4 milyon TL değerinde aynı yardımda bulunmuş, Uluslararası Göçmenler Örgütü (International Refugees Organization) göçmenlerin durumunu incelemek üzere Ankara'ya bir teknik yardım grubu göndermiştir. (151) Bu heyetle ilgili İngiltere'nin

(150) Göçmenlerin yerleştirildikleri iller için bkz: Ek 3
"Göçmenlere vergi ve askerlik hususunda muafiyetler tanınmıştır. 1951-1955 yılları arasında küçük san'atkarlara, 1.100.000 TL tutarında kredi açılmıştır. Aynı seneler zarfında göçmen evlerinin yapılması için 70 milyon sarfedilmiştir. Bu evlerin sosyal, iktisadi şartlara ve iklime uyması için İskan Umum Müdürlüğünde bir teknik büro kurulmuştur. Bu iş için ayrılan fon ve kredilerin tutarı 110 milyon TL'dir; bu meblağın 37 milyonu umumi bütçeden, 8 milyonu göçmenlere yardım cemiyetinden, 30 milyon TL'si Amerikan yardımından temin edilmiştir" Arı, a.g.e., s.104

(151) Oral Sander, Balkan Gelişmeleri ve Türkiye (1945-1965), Ankara 1969, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi yayını No. 276, s.80-81

Ankara Büyükelçiliği ile İngiliz Dışişleri Bakanlığı arasında ayrıntılı yazışmalar yapılmıştır. Bu "Gizli" (Confidential) yazışmalardan 29 Ocak 1951 tarihini taşıyanın da International Refugees Organization'nun (IRO) raporu tüm ayrıntılarıyla yer almaktadır. Bu yazışmalarda belirtildiğine göre raporu hazırlayan heyet, İstanbul, Edirne, Tekirdağ, Bursa, İzmir ve Kırşehir'i ziyaret etmişler ve göçmenlerle konuşmuşlardır. Rapor'da göçmenlerin Doğu illerine (Muş, Bitlis, Bingöl ve Van) yerleştirilmelerinin de söz konusu olduğu belirtildikten sonra önemli bir sosyal sorunun olduğu da vurgulanmıştır: "Eğer hükümet topraksız yerli köylülerin bulunduğu alanlarda göçmenlere devlet hibesi vermek zorunda kalırsa, bu durum göçmenleri köylüler yanında imtiyazlı bir konuma getirecekti.

Rapor, göçmenler için Türk hükümetinin planladığı yardımlara ve dağıtılacak topraklara da ayrıntılı olarak değinmektedir. Örneğin: İstanbul'da 600.000 m2 ve Kastamonu'da 50.900 m2 toprak dağıtıldığı belirtilmektedir. (152)

İngiliz Büyükelçiliği'nin yazışması şu sözlerle son bulmaktadır. "...Türkler bu göçü soğuk savaş içinde gelişen bir hareket olarak dikkatle izliyorlar, dışarıdan da bu oranda daha esaslı yardımlar bekliyorlar. Fakat fonların önemli bir bölümünün, olasılıkla Türkiye içinden sağlanması gerekiyor, bunlar yalnızca, sanayi ve ticaretten alınacak verginin yükseltilmesi ve zorunlu para yardımı yoluyla sağlanabilir." (153)

(152) Bulgaristan'dan gelen göçmenler için dağıtılan toprakla tohumluk, işletme ve donatım kredileri, tarım araçlarıyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz.: Geray, a.g.e., s.56-63.

(153) İngiliz Dışişleri Bakanlığı Belgeleri no: RK 1821/7, 1035/1/17/51 (Confidential), No:31 Ankara'daki İngiltere Büyükelçiliği'nden Foreign Office'e 29 Ocak 1951 tarihli yazışma.

- Ayrıca 22 Ocak 1951 tarihinde Ankara'daki İngiliz Büyükelçiliği'nden "Foreign Office" Southern Department'ına yollanan yanıtta; Osmanlı Bankası'nın Türk mültecilere yaptığı yardım konusu ve Bulgaristan'dan gelen göçmenler için Türkiye'deki yerli ve yabancı şirketlerin yardım olmaları konusunda İngiliz Büyükelçiliği'nin görüşlerini ayrıntılı bir biçimde yansıtmaktadır. İngiliz Dışişleri Bakanlığı Belgeleri no: RK 1821/6, 1035/1/11/51 (Confidential)

- Bu belgelerin orijinalleri için bkz.: Ek 4

Geray, istitastiki verilere dayanan araştırmasında Marshall yardımı çerçevesinde gelen 30 milyon TL'lik yardımın "Bulgaristanlı göçmenlerin yerleştirilmesi devresine rastlayan 1951-1960 yıllarındaki giderlerin % 28'ini "karşılıdığını belirtmekte ve bu paranın % 90'ının Kızılay'a göçmen evleri yapmak üzere verildiğini açıklamaktadır. Ayrıca Göçmen ve Mülteciler Türkiye Yardım Birliği'nin 9.188.054 TL topladığını ve derneğin aynı yardımlarının 5 milyon liraya yaklaştığını belirtmektedir." (154)

Dünya Sağlık Örgütü, 1 Şubat 1951'de Türk hükümetinin isteği üzerine 50 bin dolarlık "tıbbi yardım" yapma kararı almış ve başta DDT olmak üzere penisilin antibiyotikler vb. olmak üzere ilk yardım malzemeleri yollamıştır. (155)

Göçmenlerin milli gelir üzerine etkileri dolayısıyla Türk ekonomisine reel katkılarını belirlemek mümkün olmamıştır. Geray, göçmenlerin üretici (müstahsil) duruma geçtikten sonra da milli gelirdeki paylarını belirlemenin olanaksızlığını vurgulamaktadır.

Cevat Geray, eldeki sınırlı araştırma sonuçlarına ve gözlemlere dayanarak Türkiye'ye göç eden göçmenlerin topluma uyum sağlamaları ve üretici duruma geçmeleri konusunda vardığı sonuçları şöyle sıralamaktadır: (156)"1- Göçmenler genellikle, yerleştirildikleri yöreleri bırakıp öteki gelişmiş ve kentleşmiş bölgelere gitmektedirler. Bu, onların üretici duruma geçmelerinde karşılaştıkları güçlükleri göstermektedir.

-
- (154) Geray, a.g.e., s.74; Bu dernek 1951 yılının başında göç nedeniyle ve yapılan yardımların organizasyonunu gerçekleştirmek amacıyla kurulmuştur. Şimsir, a.g.e., s.226
- (155) İngiliz Dışişleri Bakanlığı belgeleri no: RK 1821/11, 1 Şubat 1951 tarihinde WHO'nun "Bulgaristan'dan gelen Türk mültecilere acil yardım" başlığı altında yayımladığı karar.
- (156) Geray, a.g.y., s.12

2. Serpiştirmeler, eklemeler, göçmenlerle yerliler arasında uyum ve kaynaşma sorunlarını ortaya çıkarmaktadır. Bunlar arasında doğan gerginliklerin çatışmalara da yol açtığı anlaşılmaktadır. Göçmenlerin arasındaki bağlılığın evlenme görevini sürdürmektedirler. Göçmenlerin arasındaki bağlılığın yüksek olması bunların kentlileşmesini, topluma uyumlarını yavaşlatmaktadır. 3. Sosyal uyum ve kaynaşma konusunda hiçbir sosyal hizmet çalışması yapılmış değildir. Bu alanda eğitim de verilmemektedir. 4. Göçmenlerin sonradan kentsel uğraşılara yöneldikleri anlaşılmaktadır. Çiftçilikle uğraşanların oranı azalırken yapım endüstrisinde çalışanların oranı gittikçe artmaktadır. 5. Büyük kentlerdeki göçmenlerden önemli bir bölümünün işsiz olduğu, çalışanların da genellikle işlerinde kalmak niyetinde olmadığı anlaşılmaktadır. Öte yandan toplumsal güvenlikten yoksun işlerde çalışanlar da vardır."

2.4.3. 1960-1970 Siyasi ve Ekonomik İlişkiler

Türkiye'nin Nato'da Bulgaristan'ın Varşova Paktı'nda yer almasıyla birlikte Türk-Bulgar ilişkileri süren soğuk savaşın etkisini yıllarca yaşadı.

1961 yılında ilişkiler daha da gerginleşti. Türkiye, Bulgaristan'da yaşayan Türklerin, uluslararası anlaşmalarla garanti altına alınmış bulunan azınlık haklarına uyulmadığı gerekçesiyle 1961 Eylül'ünde Bulgaristan'a bir nota verdi. (15

Jivkov 28 Mayıs 1962'de Razgrael Vladimitrovtsi köyünde söylediği sözler geçmiş yıllarda Türk azınlığa yapılan baskını açık bir kanıttır: "O zamanki (1944'ten önce) Deliorman susuzluk çeken geri kalmış, Türk ve Bulgar ahalisinin yoksulluk ve mahrumiyetler içinde kıvrandığı faşist hakimiyetinin bu ahalie zulümler yaptığı, Bulgarların Türklere, Türklerin Bulgar-

lara karşı kışkırtıldığı..." Jivkov bu sözlerinin yanı sıra Türkiye'yi de suçluyor "Vaktiyle Türkiye'ye göç etmiş birçok Türkün tekrar Bulgaristan'a dönmek istediklerini biliyoruz" diyordu. (158)

1963 yılında Bulgaristan Türkleri arasında büyük bir dalgalanma başgösterdi. Türk Temsilciliklerine Mart 1963'te başlayan göç dilekçesi akını Ağustos ayında 28 bin kişiyi aştı. Bulgar makamları bu olayı her türlü yolla engellemeye çalışıyordu. Buna rağmen dalgalanma durmadı. Bulgaristan Türklerinin göç dilekçesi verme kampanyası, 1964 yılının ilk aylarında da sürdü. 19 Mart 1964 tarihinde, Türkiye'ye göç için başvuran Bulgaristan Türklerinin sayısı 383.358 kişiye ulaştı. 1964 Mart'ından sonra Bulgar makamları başvurmayı engellemek için çok sıkı güvenlik önlemleri aldılar. (159)

Bu yoğun göç isteğinin temel nedenleri Bulgaristan Türklerinin Türk azınlık okullarında, kendi dilleriyle öğrenim yapma haklarının ellerinden alınması; 1959/60 ders yılında bu okulların Bulgar okulların birleştirilmeleri; Türk öğretmenlerin kovulması; din derslerinin kaldırılması, 1959'dan bu yana sünnetin yasak edilmesi, 1950-51 göçüyle bölünen aileler ve Bulgarlaştırma tehdidi altında yaşanan bunalım idi.

(158) The Tragedy of The Turkish Muslum Minority in Bulgaria Foreign Policy Institute, Ankara 1989, s.17-20

(159) "Türkiye temsilciliklerine yaklaşmak isteyen Türkler, Bulgar milislerine durdurulup aranıyor, üzerlerinde dilekçe bulunanlar karakollara götürülüp dövülüyor, dahası haislere atılıyor. Türk başkonsolosluğuna dilekçe vermeye çalışanlar 3,5 ila 4,5 yıl arasında değişen hapis cezalarına çarptırıldıkları oldu." Şimşir, a.g.e., s.267-273

Bulgaristan Türk azınlığında başgösteren bu büyük dalgalanma Bulgar hükümetince tepkiyle karşılandı. Ekim 1963 Başbakan Jivkov'un gazetelerde yayımlanan iki mektubunda göç söylentilerini çıkaranları neredeyse "vatan haini" rejim düşmanı ilan ediyordu. Türkiye'yi de "Türkiye mürteci çevreleri ülkenizdeki Türk ahalesinin huzurlu ve sakin yaşayışını bozmaya çalışıyorlar. Türk ahalesinin Bulgaristan Halk Cumhuriyeti'nden Türkiye'ye göçürüleceğine dair durmadan uydurup yaydıkları asılsız söylentiler hep bu niyetle yapılmaktadır. Ne yazık ki, mürteci Ankara propagandasının oltasına tutulan Türkler de yok değil..." diyerek suçluyordu. (160)

Bu mektuplar Türk Komünistleri de harekete geçirdi. Ve bazı Türkçe gazetelerle, Türk bölgelerinde yayımlanan Bulgar gazeteler göç söylentisi çıkaranlara karşı saldırıya geçtiler. Göç aleyhindeki kampanyanın asıl en sürekli bayraktarlığını parti organı Türkçe Yeni Işık gazetesiyse, Halk Gençliği gazetesiyse yaptı. Ve bu gazeteler de Bulgaristan Türklerinin niçin kapitalist Türkiye'ye göç etmemeleri gerektiğini uzun uzun anlatmaya koyıldular.

Bütün bu yaşanan olaylara rağmen 10 Ekim 1964'te Sofya'da iki ülke arasında turizm alanında işbirliğini öngören bir anlaşma imzalandı. (161) 1965'ten sonraki dönemde Türk-Bulgar ilişkilerinde süratle bir gelişme olmuştur. Türkiye'de 1960 seçimleri

(160) Varna'da çıkan Narodno Delo, Şumnu'da Kolarovgradska Borba gazetelerinin 1.10.1963 günlü sayıları. Ayrıca Mektuplardan Bölümler için bkz.: Şimsir, a.g.e., s.270-271/278

Fakat bu dönemde, Türk halkının en küçük olaydan bile haberi yoktur. Basın 400 bine yakın soydaşın Türkiye'ye gelmek için başvurduğundan habersizdir. Türk basınına hiçbir şey duyurulmamıştır. Türk hükümeti diplomasi girişimlerini sessizce yürütmektedir (!)

Ayrıca ilgisizliğin önemli nedenlerinden biri Kıbrıs soru 1963-64 yıllarında iyice alevlenmesidir. Rum Tethişçiler Türklere saldırmaya başlamıştı. 24 Aralık 1963'te Lefkoş 24 Türkü şehit ettiler ve 40 Türkü de yaraladılar.

Ayrıntılı bilgi için bkz.: Fahir Armaoğlu, 20. yy. Siyasal Tarihi, 1914-1980, İş Bankası yayını, Ankara 1983, s.785

(161) Tuğlacı, a.g.e., s.134

sonra yeni yönetimin işbaşına gelmesi üzerine 8 Aralık'ta verdiği bir demeçte Bulgaristan Başbakanı Toder Jivkov şöyle demiştir: "Biz Türk-Bulgar ilişkilerinin gelişmesini engelleyen bütün meseleleri görüşme yoluyla incelemeye hazırız. İki ülke arasında ticaret alış verişini ve Türk-Bulgar dostluk ilişkilerini geliştirmek için bütün imkanları kullanmak iki ülkenin de yararınadır". (162)

28 Mayıs 1966'da Türkiye ile Bulgaristan, Sofya ve Ankara'daki elçiliklerini büyükelçilik düzeyine çıkarmışlardır. Bulgaristan dışişleri bakanı İvan Başev 16-21 Ağustos 1966 tarihinde Türkiye'yi ziyaret etmiş ve aynı günlerde Millet Meclisi başkanı Ferruh Bozbeyli'nin başında bulunduğu bir Türk Parlamento heyeti Bulgaristan'a gitmiştir. Daha sonra, 27-31 Mayıs 1967 tarihlerinde Dışişleri Bakanı Çağlayangil Bulgaristan'ı resmen ziyaret etmiştir. Başev'in ziyareti sırasında yakın akrabaları 1951'den önce Türkiye'ye göç etmiş olan Türklerin orada kalan yakınlarının Türkiye'ye ihtiyat göçleri konusunun en kısa sürede çözümlenmesi kararlaştırıldı.

2.4.3.1. 1968 Yakın Akraba Göçü Anlaşması

Bu dönemde Balkan ülkelerine bir geziye giden Yaşar Nabi Bulgaristan izlenimlerinin sonuç bölümünde şöyle demektedir: "Bulgaristan'la hiçbir toprak ya da ciddi başka bir anlaşmazlık konumuz yok. Bulgaristan Türklerinin Türkiye ile ilişkileri ve kültürel hakları sorunu ise ancak iki devlet arasında sıkı bir dostluk havasının esmesiyle düzelebilecek bir konu. Bulgaristan'la dost olmaktan kaybedeceğimiz bir şey yok, kazanacağımız çok şey var. Bu bakımdan Çağlayangil'in anlayışlı politikasını benimsiyor, bu yolda daha cesaretli adımlar atılarak gerek turizm, gerek ticari mübadeleler yönünden daha verimli bir döneme girmemizin gereğine inanıyor ve

her şeyin iki ulusu bu yöne götürdüğünü, dolayısıyla yakın bir gelecekte aradaki son pürüzlerle çekingenliklerin de tarihe karışacağını düşünüyorum." (163)

Bu düşüncelerin temeli Başev/Çağlayangil'in 2 Ağustos 1966'da yayımlanan ortak bildirisinde de aranmalıdır: Bildirinin bir bölümünde, "Her iki bakan (Çağlayangil ve Başev) yakın akrabaları Türkiye'ye daha önce göç etmiş olan Türk asıllı Bulgar vatandaşlarının Türkiye'ye ihtiyari göçleri meselesinin makul bir şekilde, en kısa zamanda halledilmesi gerektiği hususunda mutabık kalmışlardır. Bu konuda uygulanacak usulleri tespit etmekle eksperlerini görevlendirmişlerdir." (1)

Bu sözler Türkiye ile Bulgaristan arasında bir göç anlaşması olasılığının belirlediğini göstermekteydi. Görevlendirilen Eksperler Aralık 1966-Ocak 1967 tarihlerinde Sofya'da görüşmeler yaptılar. Ama tam bir anlaşmaya, göçmenlerin taşınmaz malları ile eşyaları konusundaki görüş ayrılığı yüzünden, varılamadı. Kasım 1967'de göç müzakereleri yeniden başladıysa da yine bir anlaşma imzalanamadı.

1968 yılının başında Göçmenlere yardım derneği yöneti kurulu bir muhtıra yayımladı. Bu muhtıra Başbakanlık ve Dışişleri Bakanlığı'na sunuldu. Göçmenlerin hak ve çıkarlarının korunmasına yönelik hükümlerden oluşan muhtıranın üzerinden çok geçmeden Bulgarlarla görüşmeleri sürdüren Dışişleri Bakanlığı bir bildiri yayımladı ve bu bildiriyle ilk kez, Türkiye ve Bulgaristan arasında parafe edilen göç anlaşması kamuoyuna duyurulmuş oldu.

(163) Yaşar Nabi, Değişen Dünyamız, İstanbul 1973, Varlık yay. s.238-239

Ayrıca bu dönemdeki "Rumeli"nin Türk yüzünü 25 Eylül - 9 Kasım 1966 tarihleri arasında Cumhuriyet Gazetesi'nde yansıtan, daha sonra kitaplaştıran Yılmaz Çetiner'in gözlemleri ve yorumları için bkz: Yılmaz Çetiner, Şu bizim Rumeli, Ankara 1967

(164) Şimşir, a.g.e., s.321

1969 Ekim'inde Bulgaristan'dan kopup gelmeye başlayan göç trenleriyle, 25-30 bin olarak beklenen göçmen sayısı, on yılın sonunda 130 bin kişiye ulaşmıştır. Ve bütün bu gelenlere rağmen geride çok büyük sayıda Bulgaristan Türkü kalmıştır.

2.4.4. 1970 - 1984 Siyasi ve Ekonomik İlişkiler

Türkiye ile Bulgaristan arasındaki temaslar teknik bakanlıklar düzeyinde gelişmiştir. Bu arada Başbakan Demirel de 5-9 Ekim 1970 tarihinde Bulgaristan'ı ziyaret etmiştir. Bu ziyaret gerçekleşmeden birkaç ay önce, 17 Temmuz 1970 tarih ve 549 sayılı karar ile Bulgaristan Komünist partisi Merkez Komitesi Bulgaristan'daki azınlıkların isim ve dinlerini değiştirme kampanyasını başlatıyordu. "Tek milletli Bulgaristan yaratmak" amacıyla 1970'den sonra 300 bin Makedon, 200 bin Pomak azınlığın azınlık haklarının yanı sıra insani değerleri çiğneyerek isimlerini de değiştiriyordu. (167)

(167) Dr. Hüseyin Yıldırım, Rodoplardaki Türk Katliamının İç Yüzü, Türk Kültürü Dergisi, 2 Aralık 1972, Sayı: 22, s. 98-99

- Kamuran Özbir, Bulgar Yönetimi Gerçeği Gizleyemez, İstanbul 1986, s.34-35/40

- Prof. Dr. Hamza Eroğlu, Milletlerarası Hukuk Açısından Bulgaristan'daki Dahî Türk Azınlığı, Bulgaristan'da Türk Varlığı, Ankara 1985, s.19

- "Bu karar aynı yılın Ağustos ayında "Rodopski U. Strelî" isimli gazetede yayımlanmıştır. Üstelik, gerek bunlar, gerek uygulamadaki vahşet, Milli Gazete'nin 13 Şubat 1985 tarihli nüshasında bildirildiğine göre, Cumhurbaşkanlığı döneminde Sayın Fahri Korutürk'e bir rapor halinde sunulmuştur. Ama ne Sayın Korutürk'ten ne de 1970'den bu yana sorumluluk taşıyan hükümetlerden Bulgaristan'daki soydaşlarımıza yapılan baskılar konusunda hiçbir açıklama duyulmamıştır."

- Oktay Ekşi, Niçin Gizlediler, Güneş Gazetesi, 20 Şubat 19

Uzun zamandır beklenen göç anlaşması, 20-26 Mart 196 tarihlerinde, kalabalık bir heyetle Türkiye'ye gelen Bulgar Başbakanı Todor Jivkov'un heyetinde bulunan Dışişleri bakanı İvan Başev ile Türk Dışişleri bakanı İ.S. Çağlayangil tarafından 22 Mart 1968'de imzalandı. (165) Türk basını göç anlaşmasına geniş yer verdiler.

Anlaşma imzalanmasından bir yıl sonra TBMM tarafından onaylandı. Onay belgelerinin teatisinden sonra anlaşmanın yürürlüğe konması işlemleri gerçekleşti ve uygulamasına geçildi. Ve 8 Ekim 1969'da ilk göçmen kafilesi Edirne'ye geldi.

Göçmen kabilelerinin Türkiye'ye gelmeye başladığı günlerde Türk Basınında Bulgaristan Türkleriyle ilgili ilginç röportajlar yayımlanmaya başladı. Bu röportajlar Bulgaristan Türklerinin hangi koşullar altında göç ettiğini, çektiği eziyetleri ve uğradığı haksızlıkları büyük bir açıklıkla ortaya koymaktadır. (166)

(165) Anlaşmanın tam metni için bkz.: Türk Kültürü Dergisi, Nisan 1968, Sayı: 66 s.324-347

"...göçmen kategorileri bakımından anlaşma çok kısıtlı çok dar idi. Bulgaristan Türklerinin anavatan Türkiye'ye topluca göç durumlarına cevap vermek ve genel göç sorununa köklü çare bulmak şöyle dursun, parçalanmış aileler bile birleştirmekten uzak kalıyordu... yıllarca Bulgaristan'da hizmet vermiş, ücretinden, maaşından, emeklili keseneği, sigorta primi ödemiş olan Türk göçmenleri, bu haklarından yoksun kalıyordu... Göçün dar tutulması, evli kardeşlerin bile göç dışında bırakılması, Bulgar tarafının direnmesinden ileri gelmişti..."

Şimşir, a.g.e., s.324-326

(166) Şükran Soner, Göç, Cumhuriyet Gazetesi, 10.10.1969

- Doğan Uluç, Büyük Göç, Hürriyet Gazetesi, 24.3.1968

Salih Uygur, Tuna Boylarından Anavatana Göç, İstanbul 1969 yılında Bulgaristan'a yaptığı gezi sonucunda edindi izlenimleri ve yaşadığı olayları aktaran yazar, kitabında Bulgaristan Türklerinin o yıllardaki durumunu kimi ayrıntılarla yansıtmaktadır. Özellikle bkz: s.27-105

1969 Ekim'inde Bulgaristan'dan kopup gelmeye başlayan göç trenleriyle, 25-30 bin olarak beklenen göçmen sayısı, on yılın sonunda 130 bin kişiye ulaşmıştır. Ve bütün bu gelenlere rağmen geride çok büyük sayıda Bulgaristan Türkü kalmıştır.

2.4.4. 1970 - 1984 Siyasi ve Ekonomik İlişkiler

Türkiye ile Bulgaristan arasındaki temaslar teknik bakanlıklar düzeyinde gelişmiştir. Bu arada Başbakan Demirel de 5-9 Ekim 1970 tarihinde Bulgaristan'ı ziyaret etmiştir. Bu ziyaret gerçekleşmeden birkaç ay önce, 17 Temmuz 1970 tarih ve 549 sayılı karar ile Bulgaristan Komünist partisi Merkez Komitesi Bulgaristan'daki azınlıkların isim ve dinlerini değiştirme kampanyasını başlatıyordu. "Tek milletli Bulgaristan yaratmak" amacıyla 1970'den sonra 300 bin Makedon, 200 bin Pomak azınlığın azınlık haklarının yanı sıra insani değerleri çiğneyerek isimlerini de değiştiriyordu. (167)

(167) Dr. Hüseyin Yıldırım, Rodoplardaki Türk Katliamının İç Yüzü, Türk Kültürü Dergisi, 2 Aralık 1972, Sayı: 22, s. 98-99

- Kamuran Özbir, Bulgar Yönetimi Gerçeği Gizleyemez, İstanbul 1986, s.34-35/40

- Prof. Dr. Hamza Eroğlu, Milletlerarası Hukuk Açısından Bulgaristan'daki Dahi Türk Azınlığı, Bulgaristan'da Türk Varlığı, Ankara 1985, s.19

- "Bu karar aynı yılın Ağustos ayında "Rodopski U. Streli" isimli gazetede yayımlanmıştır. Üstelik, gerek bunlar, gerek uygulamadaki vahşet, Milli Gazete'nin 13 Şubat 1985 tarihli nüshasında bildirildiğine göre, Cumhurbaşkanlığı döneminde Sayın Fahri Korutürk'e bir rapor halinde sunulmuştur. Ama ne Sayın Korutürk'ten ne de 1970'den bu yana sorumluluk taşıyan hükümetlerden Bulgaristan'daki soydaşlarımıza yapılan baskılar konusunda hiçbir açıklama duyulmamıştır."

- Oktay Ekşi, Niçin Gizlediler, Güneş Gazetesi, 20 Şubat 198

1971 nüfus sayımına göre Bulgaristan'daki Müslüman ahali 1.234.000 olarak belirtiliyordu. (880.000 Türk, 320.000 Pomak, 24.000 Çingene, 10.000 Tatar) Müslüman ahalinin, yıllık nüfus artışı yüzde 2 olarak tahmin olunuyor. 1975 yılından beri resmi belgelerde Müslüman ahali hakkında sağlıklı bilgiyi rastlanmıyor. (168)

"Norveç Helsinki komitesi sekreterinin konuştuğu 1968-devresinde göç edenler 70'lerin ikinci yarısında Bulgaristan' Türklere karşı artan ayrımcı bir politika uygulandığından sık etmişlerdir. Türklere kötü işler veriliyor ve siyasi olarak onlara güvenilmiyordu. Örneğin ordudaki Türkler, etnik Bulgarlara benzemez şekilde, inşaat işleri gibi sivil görevler yapıyorlardı. 1960'dan evvel Türk okulları Bulgar okulları ile birleştirilmeye başlanmıştı. 1970'lerde Türk okulları tamamen ortadan kaldırıldı. Sofya Üniversitesi'ndeki Türkçe bölümü öğrenci almayı durdurdu ve aynı zamanda 1978'den sonra Türklerin Türkiye'de yerleşmek üzere Bulgaristan'ı terk etmelerine müsaade edilmedi. (169)

1980'li yıllarda büyük bir hızla girişilen asimilasyon politikasının tohumları 1970'lerde atılmakta ve bu politika her yıl biraz daha ileri düzeylere ulaştırılarak sürdürülmekteydi.

Fakat Türkiye 1970'lerde Bulgaristan'la ikili ilişkilerini gittikçe geliştiriyordu. Bu gelişmede Bulgaristan'ın deniz ticareti açısından İstanbul ve Çanakkale Boğazları'ndan geçmek zorunda oluşunun ve kara ticaretinin can damarını oluşturan dev TIR filosunun da İran ve Arap ülkelerine Türkiye üzerinden ulaşabilmesinin büyük etkisi vardır. Buna karşılık Türkiye-Avrupa kara ve demiryolu ulaşımının Bulgaristan üzerinden yapılması ve Türkiye'nin Bulgaristan'ın elektrik enerjisine ihtiyaç duyması önem taşımaktadır. (170)

(168) Dr. Javid İqbal, Türk-Bulgar ikili anlaşmaları ışığında Bulgaristan'daki Müslüman-Türk Azınlığı Sorunu, İstanbul Barosu Uluslararası Hukuk Semp. İstanbul 1988, s.25

(169) Norveç Helsinki Komitesi raporu, a.g.e., s.12

(170) Tuğlacı, a.g.e., s.185
Günver, a.g.m. s.2

2.4.4.1. Siyasi ve Ekonomik İlişkiler

1973 yazında Dışişleri Bakanı Haluk Bayülken'le Bulgaristan'ı ziyaret eden heyette bulunan Semih Günver Bulgaristan Dışişleri Bakanı Miladev'le yapılan görüşmelerle Bulgaristan Türkleri ve Pomaklar konusu açıldığı zaman gelişen olayları, şöyle aktarıyor: "Miladev, Anayasaya göre Bulgaristan'da yaşayanlar Bulgardır" diyor. Pomaklar konusunda ise daha sert tepki gösteriyor. Bunların Türk ırkından olmadıklarını, Türkçe konuşmadıklarını, kendilerine Müslümanlığın Osmanlılar tarafından zorla kabul ettirilmiş olduğunu iddia ediyor. Bayülken'in aksi görüşleri ve 1925 anlaşmalarının yürürlükte olduklarını hatırlatması üzerine görüşmeler kesilecek duruma geliyor. Bununla beraber Bulgaristan Türklerinin yaşantılarını görebilmemiz için bir iki model Türk köyünün ziyaret edilmesini müsaade ediyorlar." Günver "Türklerin adlarının değiştirilmesine o tarihte başlanılmıştır." demektedir. (171)

Türkiye ve Bulgaristan arasındaki ekonomik ilişkiler iki ülke arasındaki siyasal ilişkilere paralel olarak artmakta veya azalmaktadır. Bu durum daha çok iki ülkenin farklı siyasal rejimlerle yönetilmesi ve farklı bloklarda yer almalarından kaynaklanmaktadır. Bulgaristan çok uzun bir süre ticari ilişkilerini sosyalist blok içinde sürdürmeyi tercih etmiştir. Bu ticari ilişkiler içinde en büyük pay S.S.C.B.'nin olmuş, ikinci sırada ise Doğu Almanya yer almıştır.

(171) - Kuyucuklu, a.g.e., s.349-350

- Zeliha Yeşilyurt, köy gezdirme olayını şöyle aktarmaktadır: "...Onlar için radyo yayını yapıyoruz, istedikleri gibi ibadet ediyorlar, Türk çocukları haftada iki saat Türkçe ders görüyorlar, diyerek tarihi yalancılık ve sahtekarlıklarını gösterdiler. Bu yalanlarına inandırmak için de, önceden seçilip hazırlanmış bir köyü (Varna'nın Türkarnavutlar köyü) gezdirdiler. Ne yazık ki, ne işinden olacağından korkan imam, ne de diğer Türkler başlarına gelecekleri bildiklerinden, Sayın Bayülken'e gerçekleri açıklayamadılar."

Zeliha Yeşilyurt, Bulgaristan Türk çocuklarının Faciası, TKD, Temmuz-Eylül 1975, Sayı: 153-155 s.292

Türkiye ile Bulgaristan arasındaki kliring sistemi, 197 yılında kaldırılmış ve bu tarihten itibaren serbest (kovertib dövizle ticaret sistemine geçilmiştir. Bu uygulama çerçevesin iki ülkenin dış ticaret esaslarını ve hedeflerini belirleyen Karma Komitelerin ortaklaşa yaptığı çalışmalar sonucu Protoko imzalanması esası getirilmiştir. Mevcut ticaret anlaşması 198 yılında feshedilene kadar ticari ilişkilerimizde sürekli bir büyüme gözlenmiştir. (172)

1975 yılı içinde Bulgaristan Halk Cumhuriyeti Halk Konse Başkanı Todor Jivkov ile Türkiye Cumhuriyeti Başbakan Süleyman Demirel arasında 3 görüşme yapıldı. Bu görüşmelerin iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin gelişmesi bakımından büyük öneme vardır. 20 Temmuz 1975'te Demirel ile Jivkov, Babaeski'de kurulan Türkiye-Bulgaristan elektrik alışveriş trafo merkezini hizmete açmak üzere bir araya geldiler. Burada yapılan görüşmeden sonra yayımlanan Ortakbildiri'de şöyle deniyordu: Türkiye ile Bulgaristan, dünya barışı ile Avrupa ve Balkanlar'da politik yumuşamanın sağlanması konusunda aynı görüşleri paylaşmaktadırlar. İkili ilişkilerin geliştirilmesine yönelik çalışmaların da hızlandırılmasını dilerler.

1975 yılı Ağustos'unda, Helsinki'de toplanan Avrupa İnsan Hakları Konferansı'nda yeniden bir araya gelen Jivkov ile Demirel, ikili ilişkilere yeni bir hız kazandırılması konusunda anlaşmaya vardılar. Bu görüşme, gerçekten de Türk-Bulgar ilişkilerinde hızlı bir gelişmenin başlangıcı oldu. Aynı yılın Eylül ayında Varna'da toplanan Türkiye-Bulgaristan ekonomik bilimsel ve Teknik İşbirliği Komitesi'nde çok önemli bazı anlaşmalara varıldı. Bunların arasında beş yıl süreli Ekonomik, Teknik ve Politik Anlaşma ile bu konulara ilişkin bir protokol de yer almaktaydı. (173)

(172) Günver, a.g.m., s.2

Bulgaristan'ın genel ekonomik durumu ve Türkiye ile Ticari ilişkileri 1986 yılı Raporu, T.C. Sofya Büyükelçiliği ekonomi ve Tic. Müş., Sofya 1987

(173) Bu arada Temmuz ayında Varna'da Türk-Bulgar taşıt komisyonu toplandı ve bir anlaşmaya varıldı. Ayrıca işbirliği alanı giren konular arasında makina yapımı, metalürji, tarım ve gıda sanayii, elektrik enerjisi, kimya, petrol sanayii, tıbbi ve ulaştırmanlık, mal değişimi ve turizm ön sıraları alınlardı.

"Türkiye ve Bulgaristan 3 Aralık 1975'te iyi komşuluk ve işbirliği prensiplerini doğrultusunda bir deklarasyon yayınladılar. Bu deklarasyona göre, taraflar BM'in prensip ve amaçlarına riayet edeceklerdir. Ayrıca Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansının Nihai Senedi'nin prensip ve hükümlerinden de mülhen olarak düşünce, inanç, din ve vicdan hürriyeti dahil insan haklarına ve temel hürriyetlere saygıyı sağlayacaklardır. Taraflar aynı zamanda Milletlerarası hukuka uygun olarak yüklenilen yükümlülükleri iyi niyetle yerine getireceklerdir." (174)

Türk-Bulgar ilişkileri bu yıllarda en iyi dönemini yaşıyordu. Ve iki ülke arasında Türk azınlık konusu hiçbir düzeyde gündeme gelmiyordu. Gerçekten Bulgaristan'da Türk azınlığa ilişkin hiçbir olgu ikili ilişkilerde sorun oluşturmazken Bulgaristan tırların Türkiye'den geçiş sorunlarıyla, Türkiye'nin Bulgaristan'dan elektrik alımı konusunda içine düştüğü ödeme güçlüğü gibi sorunlar ikili ilişkilerin temel gündem konularıydı. Fakat Prof. Nikolay Mizov, 1975 yılında yayımlanan "Taynoto Na Liçnoto İme" (Özel İsmi Sırları) adlı kitabında, Bulgaristan'da yaşayan tüm insanların Bulgar olduklarını öne sürmekteydi. Bulgarlar asimilasyon politikalarına tarihi kılıflar bulmaya bu yıllarda başlamışlardı. (175)

Jivkov 2 Haziran 1976'da Türkiye'ye geldi. Sofya-İstanbul telefon hattının çekilmesine ilişkin anlaşma imzalandı. Ve ortak bildiride "Türkiye ile Bulgaristan kara, hava ve deniz ulaşımında işbirliğine gidecekler; Tırların Türkiye'de konaklamaları (ki bu konuya Milli İstihbarat Teşkilatı karşı çıkmaktaydı) ve iki ülke arasındaki geçişlerde vize sorunu ise çözümlenmek üzere görüşmeler konu edilecektir." denilmekteydi. 1976 yılında iki ülke arasındaki en önemli gelişme, Türkiye'nin almakta olduğu elektrik enerjisinin yılda 100 milyon kilovat saatten 330 milyon kilovat saate yükselmesidir.

(174) Eroğlu, a.g.m., s.39

(175) Baskıya Tarihi Kılıf da Bulundu, Güneş Gazetesi, 29 Ocak 1985

1977 yılı Türkiye'nin ekonomik bunalıma girdiği ve döviz işlemlerinin hemen hemen tümüyle durduğu yıldır. Bu olgu Türk-Bulgar ilişkilerini de yansıdı ve Türkiye o yıl aldığı 500 milyon kilovatsaat elektrik enerjisinin bedelini ödeyememek durumunda kaldı. Bulgarlar'ın "protesto" çekmelerinden sonra Eylül ayında Dışişleri Bakanı İ.S. Çağlayangil "elektrik alabilmek için" Bulgaristan'a gitti. Bu görüşmelerden sonra Türkiye Kasım ayı başlarında yaklaşık 9 milyon dolar borcunu ödedi ve bunun üzerine Bulgaristan elektriği kesmekten vazgeçti. 1980'lerin başında en yüksek elektrik enerjisi alımı gerçekleştirildiği, bunun 1,3 milyar kw'l.'a yükselmiş olduğu belirtilmiştir. (176)

1977 Haziran ayında İstanbul'da Bulgar Sanayi Sergisini açılması ve iki ülke arasındaki ticaret hacminin 14 milyon dolardan (1973) 55 milyon dolara çıkmasıyla birlikte iki ülke arasındaki ticaret hacmi artıyor ama ödemeler dengesi açığı Türkiye aleyhinde gelişmekte devam ediyordu. Çünkü iki ülkenin tarım ürünlerinde benzerlik vardı, ancak sanayi ürünleri alış veriş konusu olabilirdi; bu alanda da Türkiye'nin satacağı alacağından azdı. (177) Bu durumun nedenlerinden biri Bulgaristan ekonomisinin 1945'lerden sonra büyük bir atılımı gerçekleştirmiş olmasıdır.

1970'li yıllarda Bulgar ekonomisinde İkinci Dünya Savaşı sonrası büyük bir yapısal değişim gözlenmektedir. Ekonomi tamamıyla kamu mülkiyetine dayalı bir kesim oluşturulmuştur. Bu kesim, Devlet ve Kooperatif İşletmelere veya alt kesimlerce paylaşılmıştır. Ekonomide, sanayi kesmine büyük önem verilmiştir. Birleşmiş Milletler veri ve kriterlerine göre

(176) Kuyucuklu, a.g.e., s.294

(177) Tuğlacı, a.g.e., s.138

Bulgaristan bir sanayi ülkesi olmuştur. Tarım kesimi, mal üreten ikinci bir kesim olma durumuna düşmüş olmakla birlikte, burada üretimi arttırabilme açısından işletme büyüklüğüne önem verilmiş, sürekli olarak alanlar genişletilmek istenmiştir.

Bulgar ekonomisi İkinci Dünya Savaşı Öncesine göre büyük bir yapısal değişikliğe uğramış, bu değişim ve gelişmesini günümüzde de sürdürmektedir. (178) Fakat bu değişim ve gelişime rağmen Doğu Avrupa ülkelerindeki krizle koşut olarak Bulgar ekonomisinin içine sürüklendiği çıkmaz 1989'un son aylarından itibaren ülkede rejimi kökten sarsacak değişiklikleri beraberinde getirmiştir.

Doğu Avrupa'daki değişim rüzgarları Bulgaristan'a ulaştıkta: kısa bir süre sonra, Nisan 1990'da Bulgaristan "Serbest Piyasa Ekonomisine" geçmek için bir dizi karar almıştır. Fakat bu kararlara rağmen devlet bu konudaki kontrollerinden tamamen vazgeçmiş değildir. Değişen Bulgaristan ve son gelişmelerin anlatıldığı bölümlerde bu konuya tekrar dönelecek, Türk-Bulgar ekonomik ilişkileri belli ölçülerde aktarılmaya çalışılacaktır.

(178) "Önceleri Besin ve Tekstil Sanayileri egemen iken, yapısal bir değişim sonucu enerji, demir-çelik bazı yaratılmış ve bundan sonra COMECON çerçevesinde işbölümüne gidilerek, Bulgar sanayiinde Makine ve Motor Yapım Sanayii, kimya gibi sanayiler, sanayi yapısında, hem kapital stoku, hem üretim bakımından egemen sanayi altkolları olmuş durumdadırlar."s. "Tarımsal üretim kooperatifleri sayı ve alan bakımından egemen durumdayken, 1970'lerden sonra kabul edilen kararlara, bu kooperatiflerin, Devlet işletmelerinin ve Spesiyalize olmuş öteki bazı kuruluşların üyelikleriyle "Agro-Endüstriyel Kompleksler" kurulması kararlaştırılmıştır..." s.459

-Prof. Dr. Nazif Kuyucuklu, Bulgar Ekonomisinde yapısal gelişme, Prof. Dr. Ümit Doğanay'ın Anısına Armağan, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi yay. İstanbul 1982, Bulgaristan ekonomisindeki gelişme için bkz.: s.433-459

Türkiye-Bulgaristan arasında ticaret hacmindeki gelişme 1975'ten sonra Bulgaristan lehine artarak sürmüştür. 1975'te 56.50 milyon dolar olan ticaret hacmi 1980'lerde 119.22 milyo dolara ulaşmıştır. Bu yıllarda ticaret hacmi önemli dalgalanmalar göstermiş, ticaret dengesi de sürekli olarak ve büyük miktarlarda Türkiye'nin aleyhine gerçekleşmiştir. (179)

İki ülke arasında Turizmi geliştirmek için, yıllık anlaşmalar yapılmıştır. Bulgaristan'dan Türkiye'ye gelen ve Türkiye'den de Bulgaristan'a giden turistlerin fazla sayıda olmadığı, hatta Bulgar istatistikleri Bulgaristan'a giden (geçen) Türklerin büyük bir bölümünün transit olarak geçtiğini göstermektedir. 1970'de 572.638 kişiden 556.385'i transit olarakgeçerken 1978 1.432.222 kişiden 1.414.253'ü 1980 de de 2.177.313 kişiden 2.144.507'si transit olarak geçmiştir. (180)

Bulgaristan'la turizm ilişkilerimizde, güçlü bir devlet kuruluşu olan "Balkan Turist" ile muhatap olmaktayız. Bizde ise çok sayıda özel ortaklıklar bulunmaktadır. Ve pazarlık gücünü Bulgarlar lehine olduğu gözükmektedir. Bulgarlar, transit olarak geçenlerden de vize harcı vb. adlar altında belirli paralar alınmaktadır. Bunlar da Bulgaristan için pek küçümsenmeyecek gelir kaynakları oluşturmaktadır. Bu nedenle, iki ülke arasında turizm dengesinin rahatlıkla Bulgaristan lehine olduğunu söylemek gerekir. (181)

1970'lerin son yıllarında Bulgaristan ve Türkiye Başbakanları karşılıklı ziyaretlerde bulunmuşlar, birçok ticari-ekonomik anlaşma imzalamışlardır.

(179) 1978'de fark 10 milyon 532 bin dolar iken 1980'de 123 milyon 168 bin dolara kadar çıkmıştır.

(180) Kuyucuklu, a.g.e., s.290

(181) Kuyucuklu, a.g.e., s.291

1978 Mayıs'ında Bulgaristan'ı ziyaret eden Başbakan Bülent Ecevit'le görüşmelerini "çok yararlı, içtenlikli ve dostça" bulan Jivkov bu duygularını 15 Haziran 1978 günü Blagoevgrad kentindeki bir mitingte dile getiriyordu. (182)

Jivkov, 27 Nisan 1979'da Yedinci Halk Meclisi'nin onuncu dönem toplantısında yaptığı konuşmada ise "Son yıllar içinde Türkiye Cumhuriyeti'yle ilişkilerimizin yeni, daha yüksek düzeye çıkmış olmasına memnuniyet duygusuyla işaret edebiliriz diyor, "Son yıllar içinde iki ülke arasında değişik alanlarda işbirliğini düzenleyen 20'den fazla anlaşma imzalandığını" belirtiyordu. (183)

1980'li yıllara Türkiye ve Bulgaristan siyasi ve ekonomik ilişkilerindeki bu olumlu hava içinde giriyordu. 24 Şubat 1982 günü Devlet Başkanı Orgeneral Kenan Evren, 4 günlük resmi bir ziyaret için Bulgaristan'a gitti. Sofya'da Evren başkanlığındaki Türk heyeti ile Bulgaristan Devlet Konseyi Başkanı Todor Jivkov başkanlığındaki Bulgar heyeti arasındaki resmi görüşmelerde, ikili ilişkiler gözden geçirilerek, bu arada Türkiye ile Bulgaristan arasındaki çeşitli alanlardaki işbirliğinin, karşılıklı ve dengeli olarak artırılması imkanları değerlendirilmiştir. (184) Evren'in bu ziyareti sırasında Türk azınlığın Türkiye'ye göçü konusunda Jivkov'la birlikte "olan olmuş, biten bitmiştir. Bu mesele kapanmıştır" biçiminde bir karar aldıkları, 1985 yılında Bulgar yetkililerince ileri sürülmüştür. Türk Dışişleri Bakanlığı bu savları yalanlayarak, 5-9 Haziran 1983 yılında Türkiye'yi ziyaret eden Bulgaristan Devlet Bakanı Todor Jivkov ile yapılan görüşmelerde, Jivkov'un parçalanmış ailelerin birleştirilmesi meselesini halletmeyi vaat ettiğini belirtmiştir. (185)

(182) Todor Jivkov, İyi Komşuluk ve İşbirliği Yolunda, İstanbul 1980, s.25

(183) Todor Jivkov, Bulgaristan Halk Cumhuriyeti'nin İç ve Dış Politikası, İstanbul 1979, s.31-32

(184) "Evren'e Bulgaristan'da yakın ilgi gösterilmiş, Sofya Belediye Başkanı "şehrin fahri hemşehrlik beratını ve altın Sofya amblemini" vermiş ve Bulgaristan'ın yüksek nişanlarından "Stara Planina" takılmıştır." Tuğlacı, a.g.e

(185) "Dışişleri Bakanlığı'nın açıklaması", Milliyet Gazetesi, 22 Ekim 1985

Jivkov'un 1983 yılındaki ziyaretinin ardından 1984 Eylül'ünde Sofya'da "Türkiye-Bulgaristan Ekonomik ve Teknik İşbirliği Karma Komisyonu" dokuzuncu toplantısını yapmış ve iki ülkenin iktisadi işbirliği için önemli kararlar almıştır. (186)

1984 yılının Kasım-Aralık aylarında Bulgaristan'daki Türk azınlığına karşı girilen "asimilasyon" ve "devlet terörüyle" birlikte baskı ve zulüm, Türkiye büyük bir tepkiyle karşılandı. Bulgaristan Türk azınlığına yönelik "isim değiştirme" kampanyası adı altında soykırım gerçekleştiriyor ve direnenleri ya öldürüyor ya da hapis cezasına çarptırarak, Belene hapishanelerinde işkenceye mahkum ediyordu. 1984 yılından sonraki gelişmeler 5. bölümde ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

2.4.4.2. Kaçakçılık ve Uluslararası Terörizm

1970'li yıllar Türk-Bulgar ilişkilerinin gelişme gösterdiği yıllar olmakla birlikte, aynı zamanda Türkiye'nin büyük bir karmaşa ve terör içinde bulunduğu yıllardı. 1974 Kıbrıs olayları Batı'nın Türkiye üzerine koyduğu ambargo Türkiye'de Batı düşmanlığını koniklemiş ve çevresel güçlere Türkiye içinde daha kolay müttefik bulma imkanını vermiştir. Böylece 1975-1980 yılları arasında Türkiye ikinci bir terörist dalgasını bir daha yaşamıştır. Bu seferki terör dalgası daha derin daha geniş olmuştur.

Sağ ve sol terör içeride hızla gelişirken Türkiye'yi destabil etmek isteyen odaklar 1975'lerden başlayarak uluslararası terörizmin bir parçası olan Ermeni terörizmi ve bu devrede ayrılıkçı terörist akımlar da bir destek

(186) "Ticaret hacmiyle ilgili olarak, 1984 yılında iki ülke ticaret hacminin 200 milyon dolara yakın olacağı, yakın bir gelecekte de bunun 500 milyon dolara çıkabileceği belirtilmiştir; İki ülke arasında mal değişiminin geliştirilmesi ve ayrıca üçüncü ülkelerde "mühendislik" çalışmalarının ilerletilmesi amacıyla bir Türk-Bulgar Bankası'nın kurulması olanaklarının araştırılması; enerji ve doğal kaynaklar alanında uzun vadeli bir program hazırlanacak ve bunun 1985 yılında yürürlüğe konması için çalışılacaktır. VD. "Kuyucuklu, a.g.e., s.292-294

hareket olarak devreye sokulmuştur. Çeşitli terör gruplarını hareketleri, kimlerin kimlerle işbirliği yaptığı konusunda ç karmaşık bir devre yaşanmıştır. Kimler tarafından finanse edildiği bugün bile karanlık olan birçok yayın yurt sathını kaplamıştır. Radyo istasyonlarından Türkiye aleyhine bir propaganda savaşı başlatılıp sürdürülmüştür. Türkiye'yi bölm ve parçalamak isteyenlerin yaratmak istedikleri terör hareke ise gittikçe yayılarak gelişmiştir. Toplumun birçok kesimi, polis, öğretmenler, memurlar ve hatta ordunun bir kesiminde ikiye ayrılmalar hızla büyümüştür. Bu ortamda birtakım terör odakları uluslararası terör grupları ve silah kaçakçılarıyla işbirliği içinde hareket ediyorlardı. Ve Türkiye'nin komşuları özellikle de Bulgaristan uyuşturucu kaçakçılığının sürekli kullandığı bir yol durumundaydı. (187)

Uğur Mumcu, sürekli kullanılan "yolu" şöyle açıklamaktadır: "Bulgar şirketleri, Avrupa'yı Asya'ya bağlayan karayol üzerinde 'stratejik' bir bölgede bulunmaktadırlar. Kara ve deniz yolu ile yapılan silah ve mermi kaçakçılığının bu bölge kullanmaması düşünülemez. Silah ve mermiler, Bulgaristan topraklarından geçiyor. Etkili bir devlet denetiminin bu kaçakçılığa göz yumması düşünülemez. Ama yumuluyor. Silah ve mermi, Bulgaristan'dan geçip ülkemize ulaşıyor".

Örnek verilirse, silah akımı şu yolu izliyor: "Örneğin Nato üyesi bir ülkeden, Belçika'dan çıkan silah, bu ülkenin denetiminden kaçıyor, Federal Almanya topraklarına giriyor, burada da denetlenmiyor, Yugoslavya'ya giriyor, buradan da geçiyor, sonra bir Varşova Paktı üyesi olan Bulgaristan'a

(187) "...Çete, Batı Avrupa'dan Bulgaristan'a Bulgaristan'dan Türkiye'ye, Türkiye'den Suriye'ye kadar uzanmaktadır. 1966 ile 1973 arası Türkiye'ye bu çete tarafından tam kırkbeş kez silah ve mermi sokulmuştur."
Uğur Mumcu, Silah Kaçakçılığı ve Terör, İstanbul 1986, 8. basım, s.66
Doç. Dr. Hasan Köni, Terör ve Gençlik, Uluslararası Turizm ve Gençlik, Ankara 1987, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, s.166

geliyor ve buradan bir Nato üyesi olan Türkiye'ye geliyor." (188)

Kaçak silahların Türkiye'ye girişinde önemli bir ülke olan Bulgaristan, resmi şirketleri aracılığıyla (Kintex) silah ve uyuşturucu kaçakçılığında rol oynayan kilit devletlerden biri konumunu 70'li yıllarda sürdürmüştür. (189)

İki ülkenin yüksek düzeydeki yöneticileri geçmişte sık sık bir araya geldiklerinde bu konuda işbirliği ve birbirlerine güvence sözleri verdikleri halde Türkiye'ye kaçak mal ve bu arada kaçak silah girişi özellikle terör olaylarının sürdüğü dönemde devam etmiştir.

Batı avrupa'da konu ile ilgili yönetim çevreleri, dayalı olduğu siyasal sistem gereği, istediği takdirde bu geçişi çok kolayca önleyebileceği halde Bulgaristan'ın bunu yapmamasını, bu konuda isteyerek aracılık ettiği, hatta bizzat yönettiği iddialarına kadar götürmektedirler. Bulgaristan bu suçlamalardan rahatsız olduğunu bildirmekte ve bu konudaki çabalarını uluslararası basına, toplantılar yaparak açıklamaya çalışmaktadır. Böylece bir toplantıda Gümrük ve Gümrük Denetimi genel müdür yardımcısı, son on yılda ülke gümrüklerinde görevlilerin 653 uyuşturucu madde olayı saptadıkları ve 16.888 kg. uyuşturucu maddeye el konduğunu belirtmektedir. Bu veriler bile Batı'ya kaçak olarak giden uyuşturucu madde miktarı hakkında bazı ipuçları verebilmektedir. Bulgar yönetimi, Batı'nın kendileri hakkında ileri sürdükleri bu iddiaların kanıtsız ve temelsiz olduğunu söylemektedirler. (190)

Fakat Bulgar güvenliğinin hiç de söylediği gibi sıkı davranmadığı birçok olayla tescil edilmiştir. Örneğin: "Türkiye'de güvenlik kuvvetlerince ele geçirilen bazı kaçak malların bu yolla girmesinde, sorgulamalarında bunları taşıyan tır şoför-

(188) Mumcu, a.g.e., s.195

(189) "Kıbrıs bandıralı bir gemi, Pire limanından Bulgaristan'ın Burgaz limanına gidip, silah alıyor ve Türkiye'ye sokmak istiyor..." Mumcu kitabında bu durumu ayrıntılarıyla belgelemektedir: a.g.e., s.212

(190) Kuyucuklu, a.g.e., s.307-308

leri, Bulgaristan'dan geçişte kendilerine öncelikli davranıldığını söylemişlerdir. Türk sınırına biran önce gelebilmek için çok gerilerde oldukları halde, Bulgar güvenlik yetkililerince sırada bekleyen yüzlerce aracın önüne geçirilmişler ve Bulgar Gümrüğünde işlemleri hemen tamamlanmıştır. Ayrıca Türk başınında kaçakçılık olaylarında başlarda isimleri geçen kişileri Sofya'nın en pahalı oteli Vitoşa'da aylarca kalabilmeleri, vb. gibi birçok olay örnek gösterilebilir."(191)

Kara ve deniz yoluyla gerçekleştirilen silah ve uyuştur kaçakçılığı Türk-Bulgar ilişkilerinin gelişmesine (!) engel olmamıştır. 70'li yıllar Bulgaristan ile ekonomik ve siyasi ilişkilerimizin en iyi dönemi olmuştur.

12 Eylül 1980 askeri darbesine kadar geçen süre içinde Bulgaristan üzerinden Türkiye'ye sürekli olarak kaçak silah ve mermi sokulmuş, sağ ve sol terörün şiddetlenmesi sağlanmış 1970'lerde Bulgaristan, Uluslararası ajanların, terör odaklarının ve uyuşturucu mafyasının cirit attığı bir ülke durumundadır. (192) Bulgaristan'ın bu yüzü de unutulmamalıdır.

(191) Kuyucuklu, a.g.e., s.309-310

(192) Uğur Mumcu'nun sorduğu şu sorular hâlâ önemi ve geçerliliği koruyor: "Türkiye'deki terörü yalnız başına Sovyet gizli servisi KGB körüklüyorsa, ele geçen batı kaynaklı silah için ne gibi inandırıcı yorum yapılıyor? Terörden yalnız CIA sorumlu tutuluyorsa, Bulgaristan'ın bu silah ticaretindeki payı nasıl yorumlanıyor?"
Mumcu, a.g.e., s.250

3. BULGARİSTAN'DAKİ TÜRK AZINLIĞIN TARİHSEL, KÜLTÜREL ve SOSYAL VARLIĞI

Bulgaristan'da yaşayan Türk-İslam azınlığın varlığının en büyük kanıtı yüzyıllardır yaşadıkları topraklara kazıdıkları, tarihsel ve kültürel miraslarını belgeleyen eğitsel, dinsel kurumlar, gelenekler ve anıtlardır.

3.1. Bulgaristan Türklerinin Nüfusu ve Sosyal Yaşamı

3.1.1. Nüfus ve Yerleşme Yerleri

Nüfus açısından XVIII. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa çıkışı Tuna ve Edirne vilayetleri "çok milletli" imparatorluk topraklarıydı. Ama beş yüzyıldır Türk toprağı olan ve karadan denizden İstanbul'a komşu bu iki önemli vilayette Türk nüfusu büyük bir yekün tutmaktaydı. (*) Tarihsel gelişimiyle Türk nüfusu geçen bölümlerde ele alınmıştır. Yandaki Bulgaristan haritasında Türk azınlığın 1956 sayımına göre yerleşme yerlerindeki toplam nüfus içindeki oranları verilmektedir.

1878 Berlin Antlaşması ile Tuna vilayetinin 5 sancağı üzerinde bir Bulgar Prenslığı kurulması, 1885'te Doğu Rumeli Türklerinin Bulgar idaresine geçmesi ve 1912-13 Balkan Savaşı sonunda Bulgaristan, Batı Trakya ve Rodoplar bölgesinde 9 Türk ilçesini daha topraklarına katınca büyük bir Türk nüfusunu sınırları içine almıştır. 1940 Güney Dobruca'nın Romanya'dan alınıp Bulgaristan'a verilmesiyle buralardaki Türk halkı da Bulgaristan idaresi altına girmiştir. Türk nüfusun Bulgaristan'da yaşayan bütün Müslümanlara oranı tarihsel süreç içinde şöyle gelişmiştir. Bu sayılar resmi Bulgar istatistiklerini yansıtmaktadır.

(*) Prenslık ve Krallık dönemindeki Bulgaristan Türk Azınlığı, nüfus açısından önceki bölümde ayrıntılı olarak ortaya konulmuştur.

GORE YORK NOFUSG

Sınırlar, Güzde'ler

- Kara Sınırı	- 2- 10 arası
- Tuna Nehri	- 10- 20 arası
- Deniz Sınırı	- 20- 35 arası
- 1986 I Sınırı	- 35- 50 arası
• - 1986 II Merkezi	- 50 ve daha c

<u>Sayım yılları</u>	<u>Müslüman Nüfus</u>	<u>Türk Nüfus</u>	<u>Türklerin, Müslüman Nüfus İçindeki Oranı</u>
*1881	447.241	425.208	% 95
1887	676.212	602.331	% 89
1892	643.259	569.728	% 88,5
1900	643.300	539.656	% 84
1905	603.867	505.439	% 84
1910	603.084	504.560	% 84
1926	825.774	577.555	% 70
1934	821.298	618.268	% 75
1956	?	656.028	?

* Sadece Doğu Bulgaristan

Kaynak: Bilal N. Şimşir, Glimpses on the Turkish Minority in Bulgaria, Ankara 1986, s.11-12

Bulgar Kaynakları: - Kratka Bulgarska Entsiklopediya, Tom I, İzdatelstve No Balgarskata Akademiya Na Naukite, Sofiya, 1963, s.3
- Tseutralno Statistiçesko Upravlenie, Prebroyavane na Naseleneitc ve Narodna Republika Bilgariya I.XII.1956 godina-Obşti rezultati, Kniga II, Sofya 1960.

Bulgaristan'ın 1956 yılında yaptığı nüfus sayımında Türk nüfusun illere göre dağılımı Ek 9'da verilmiştir. Yukarıdaki tablo Bulgaristan'daki azınlıklara göre 1956 nüfus sayım sonuçlarıdır.

Bilal Şimşir, Türk nüfusu konularında şunları belirtmektedir: "1969'da Bulgaristan'daki Türk nüfusu 1 milyonu aşıyordu. Müslüman nüfus ise bir buçuk milyon kadardı. 1969-1978 yılları arasında Bulgaristan'dan Türkiye'ye 130 bin kadar göçmen geldi. Bulgaristan Türklerinin sayısı biraz azaldı. Ama yüzde 2 dolayında yıllık nüfus artışıyla Bulgaristan Türkleri bu açığı hemen kapattılar." Bugün Bulgaristan'da 1989'da yaşanan büyük göçe rağmen 1 milyonun üzerinde Türk yaşadığı sanılmaktadır.

1956 nüfus sayımı sonuçlarının Bulgaristan'daki milliyetlere göre sınıflandırılmış biçimi 102. sayfada. Türk azınlığının Bulgaristan'daki illere göre oransal dağılımı ise yandaki haritada yer almaktadır.

Bulgaristan'da Türk nüfusunun sayısı hakkında, yeni dönemde pek resmi veriler yoktur. Bulgar istatistiklerinde, yani nüfus sayımlarında anadiline göre ayrımlar yapılmaktadır. Durum böyle olunca da konuyla ilgilenenler arasında kendi eğilimlerine göre çok düşük ve çok yüksek rakamlar tahmin edilmektedir. Nitekim, Bulgaristan Türk nüfusu hakkında ortaya 500 binle 4-5 milyon arasında değişen rakamlar vardır. Türkiye'deki kaynaklara göre de tahminler farklı düzeylerdedir. (193)

Osmanlı İmparatorluğu yönetimi altında Bulgaristan anlatılırken, Balkanlarda Türk yerleşmesinin nasıl geliştiği de anlatılmıştı. Fethedilen bölgelere Türkmenlerin birçok grubunun yanı sıra büyük ölçüde başka Türk-Müslüman gruplar da göç etmiştir. "İmparatorluk kurmak hareketi büyük makyas ta bir kolonizasyon hareketiydi ve bu iş için Türk nüfusunun ne kadar bol ve bereketli olduğunu, istiladan sonra Rumeli'ye dökülen yüzbinlerce Türk kolonunun imparatorluğun süel ve idare emniyeti için lazım gelen büyük yolları, geniş vadileri:

(193) Şimsir, a.g.e., s.20

"Bilindiği gibi nüfusun doğal artış hızını belirleyen etkenler, doğum-ölüm oranlarıdır. Bulgaristan Türk nüfusu için bu oranlar bilinmediğinden aynı ekonomik ve sosyal yapıdaki toplumlar dikkate alınarak, bu toplumlardaki nüfus artış hızının burası için de geçerliliğini kabul etmek gerekmektedir. (...) Bulgaristan Türk nüfusu için ortalama nüfus artış hızının % 2 olarak kabulü olanaklıdır. Son yıllarda Bulgaristan Türk nüfusunun artış hızında, yaşam ve kültür düzeyinde belirli gelişmeler sonucu, bazı düşüşlerin meydana geldiğini düşünmek de olanaklıdır. Ancak, daha önceleri doğal artış hızının varsaydığımız oranın üstünde olduğu düşünmek daha rasyoneldir. Bu nedenle yineleyerek söyleyelim, bu grup için doğal nüfus artış hızını % 2 olarak kabul edip 1934'ten sonraki nüfus artış hızını buna göre geliştirebiliriz."

Ayrıca bkz.: Ek 5

Kuyucuklu, a.g.e., s.332-336

BULGARİSTAN 1956 YILI NÜFUS SAYIM
SONUÇLARI

MİLLİYETLER	ERKEK	KADIN	TOPLAM
Bulgar	3,236,760	3,269,781	6,506,541
Türk	334,844	321,844	656,688
Çingene	99,611	98,259	197,870
Makedon	94,994	92,795	187,789
Ermeni	10,627	11,327	21,954
Rus	6,246	4,305	10,551
Rum	3,976	3,461	7,437
Yahudi	2,954	3,073	6,027
Tatar	3,033	2,960	5,993
Romen	1,644	2,105	3,749
Karakâçan	1,064	1,021	2,085
Çek	426	773	1,199
Arnavut	643	462	1,105
Alman	232	515	747
Macar	262	410	672
Ulah	228	259	487
Sırp	257	227	484
Diğer	1,556	1,444	3,000
Toplam	3,799,357	3,815,021	7,614,378

Kaynak: Simşir, Bulgaristan Türkleri, Ankara 1986, s.263.

(Bu listede 250.000 Müslüman Pomak Bulgar nüfusu içinde sayılmıştır.)

ve önemli bölgeleri derhal ve eseri silinemeyecek bir şekilde Türkleştirebilmesiyle ispat edilmiştir. Meydan muharebelerinde ortadan kaybolan eski Bulgar Feodal Beylerinin büyük malikaneleri devlet eline geçmiş ve oralara derhal sistematik bir şekilde Türk göçmenleri yerleştirilmeye başlanmıştır." (194) Osmanlı Tahrir defterleri, şehirlerin, köylerin de büyük ölçüde Türk-Müslüman nüfusu barındırdığını göstermektedir. Örneğin: XVI. yüzyılın sonları ve XVII. yüzyılın başlarında düzenlenmiş Sofya tahrir defterinde, Sofya şehrinde 39 mahalle ile iki zaviye ve iki cemaat kaydedilmiştir. Mahallelerden 21' yalnızca müslümanların oturdukları şehir kesimleridir. Geri kalan mahallelerde de müslümanlarla gayri müslümler beraberce oturmaktadırlar. (195)

Uluslararası Af Örgütü'nün 1986 yılında yayımladığı raporunda "Etnik Türkler Bulgaristan'da 14. yy sonlarına doğru yerleşmeye başlamışlardır ve o günden bu yana orada yaşamışlardır. Çoğunlukla ülkenin güneyinde Arda nehrinin havzasında ve kuzey doğuda Dobrua bölgesinde yoğun topluluklar halinde, aynı zamanda orta ve doğu Stara Plania'da (Balkan Dağları) ve Rodop Dağları'nda da dağınık gruplar halinde yaşarlar" denmektedir. Aynı rapor, Bulgaristan'da yaşayan Türklerin sayısını şöyle belirtmektedir: "Bulgaristan'daki etnik Türklerin yüksek doğum oranları gözönüne alındığında şu andaki

(194) Bulgaristan'da toprak sorunlarının ve Balkanlar'da toprak ziraat ve tarımsal reformların gelişimi için bkz.: Ömer Lütfi Barkan, Türkiye'de Toprak Meselesi, İstanbul 1980, 1. baskı, s.28-35 vd.

(195) Yücel, a.g.m., s.75-76

Bulgaristan şehirlerinin bazılarının eski adlarıyla, yer adlarının listesini içeren ek için bkz.: Bulgaristan şehirlerinin eski ve yeni adları, EK 17

nüfuslarının 900.000 olduğu veya Bulgaristan'ın toplam nüfusunun % 10'u kadar olduğu tahmin edilebilir ve gerçek rakam bundan fazla bile olabilir." (196)

Günümüzde, ülkede nüfusun etnik dağılımıyla ilgili resmi herhangi bir yayın olmamakla birlikte, Bulgaristan'da ve bu konu ile ilgili olarak başka ülkelerde yayınlar vardır. Örneğin Sovyet kaynaklarına göre de Bulgaristan'da Bulgarlar'dan başka etnik gruplar bulunmakta, bunlar arasında en büyük sayıyı "Türkler ve Çingeneler" oluşturmaktadır. Bir başka Sovyet kaynağı da Bulgaristan'da başka milliyetlerden olanların da bulunduğunu, bunlar arasında en kalabalık olanların Türkler olduğunu, bunların ülke nüfusunun %9 dolayında bir oranını oluşturduklarını ve ülkenin kuzeydoğu ve Batı Rodoplarda yoğun olarak bulunduklarını yazmaktadırlar. (197)

(196) "1965 sayımı 746.755 etnik Türkün olduğunu belgelemektedir, bu 1956 sayımı rakamlarından 90 bin kişilik bir artışı göstermektedir. O yıldan beri, Bulgaristan'daki etnik azınlık üyelerinin sayıları hakkında resmi hiçbir veri yok." Londra'daki Azınlık Hakları Grubu'nun hazırladığı raporda da "1965 nüfus sayımı sonuçları 746.755 olarak verilmiştir. Bu tarihten sonra etnik azınlıkların sayılarına ait resmi rakamların mevcut olmadığı belirtilirken nüfus artışına değinilmekte ve Türk Azınlığının nüfus artış oranının Bulgarlara oranla daha yüksek olduğu vurgulanmakta ve şöyle denmektedir: Bu durum yetkili makamlar için sorun oluşturacak niteliktedir. Nüfus içinde azınlıkların payı artmaktadır. Etnik Türklerin genel nüfus içinde % 10, çalışan kesim içinde ise % 15-20'ye varan oranlarda yer aldığı saptanabilmektedir."

(197) Kuyucuklu, a.g.e., s. 228; Sırasıyla bu kaynaklar,
- Straniy, Mira Spravočnik, Moskva, Izdatelsto Političeskoy Literatury, 1980, s.28
- Ekonomi Češkaya Geografiya Zarubejnih Stan (Eropa, Kuba), Podredaksiey İ.M. Maergoyza, N.V. Alisova, E.B. Vakva, Jzdatelstvo Moskovskovo Universitata, 1978 s.243

3.1.2. Sosyal Yaşam ve Türk Azınlığının Kurumları

Bulgaristan Türk nüfusunun çok büyük bir bölümü, özellikle II. Dünya Savaşı'ndan önce köylerde toplanmıştır. Bu oranı beşte dörde kadar çıkaran kaynaklar vardır. Önemli bazı değişikliklere rağmen, günümüzde de durum böyledir. Günümüzde bu değişiklikler, Türklerin kasaba ve kentlere gitmelerinden çok, köylerin kasaba durumuna gelmiş olmasından kaynaklanmıştır.

Türklerin başlıca çalışma alanını tarım kesimi oluşturmuştur. Kendi yaşamsal düzenlenmesinde de daha çok dinsel hukukun, yani islam hukukunun önemli bir yeri olmuştur.

Türk azınlığındaki kapalılığa rağmen, özellikle bulundukları aynı köylerde Bulgar köydeşleriyle çok iyi komşuluk ilişkileri kurmuşlar, hatta ayrı köylerde oturdukları halde çok iyi dostluklar oluşturmuşlar ve birbirlerine gidip gelmişlerdir. (198) Ali Kemal Balkanlı, "Türk zamanını" yaşamış olan Bulgarlara "İnsaflika ve Turçina (İnsaf ancak Türk'de vardır)" sözünü söyletenin Türkün zulmünü değil merhametini ifade ettiğini belirtmektedir. (199)

Fakat ders kitaplarında ve resmi konuşmalarda sürekli olarak "Osmanlı" ve "Türk" esaretinden söz edilmesi, küçükleri ve gençleri bir araya getiren örgütlerde bile Türkler aleyhinde bir durum yaratmıştır. Bu arada, belirli kamu görevlerinin yerine getirilmesinde bile bazı farklılıklar yapılmıştır. Bunlardan en ayırımcısı ve görüneni "Askerlik" görevidir. Türkler,

(198) Kuyucuklu, a.g.e., s.340-341

(199) Ali Kemal Balkanlı, Şarki Rumeli ve Buradaki Türkler, Ankara 1986, 1. basım, s.332

- Aynı yönde Bulgaristan'da söylenen ve adeta bir vecize haline gelen bir Ata sözü de şudur: "Bir Türk komşusu olanın, çok iyi bir kardeşi var demektir"

Ali Haydar Yeşilyurt, Atatürk ve Komşumuz Bulgaristan, 1968, s.66

ülkenin savunmasıyla ilgili askeri eğitimden geçirilmemiş kendilerine askerlik hizmet dönemlerinde kazma-kürekle ilgili toprak işleri veya ağaç kesimiyle ilgili orman işleri yaptırılmıştır. (200)

Kuyucuklu, Bulgaristan Türk gençlerinin sosyal yaşamıyla ilgili çok önemli bir olguya da değinmektedir: "1927'lerde Bulgaristan'da Türklerin, özellikle gençlerin toplumsal ve fiziksel gelişmelerini sağlamak amacıyla "Turan Cemiyeti" adında bir cemiyet kurulmuştur. Turan Cemiyeti, ülkede kısa sürede, hemen hemen Türklerin yoğun bulunduğu tüm kent ve kasabalarda şubeler açmış hatta köylere kadar girerek çalışmalarını genişletmiştir. Bu örgütün Türk nüfusu arasında, bu arada 1928'de kabul edilen yazı devriminin Türkler arasında yayılmasında önemli katkısı olduğu belirtilmektedir. 1934'de gerçekleştirilen darbeyle, Turan Cemiyeti de kapatılmış, genel başkanı Bulgaristan Makedonyasına sürgüne gönderilmiş, diğer yönetici ve üyelerine baskı uygulanmıştır." (201)

-
- (200) "A. Stanbolıyki'nin oluşturduğu "Emek Ordusu", ülke savunmasıyla ilgili ordunun yanında varlığını sürdürmüştür. Burada rejim karşıtı sınırlı sayıda Bulgar gençleri yanında bu orduyu oluşturan yine Türkler olmuştur." Kuyucuklu, a.g.e., s.342
- (201) Turan Cemiyeti ilk olarak Bulgaristan Türk oymaklarında çeşitli gençlik kulüpleri olarak 1923-24 yıllarında doğdu. Bunlarda bazıları Eski Cuma (Tırgovişte): İnkılap kulübü, Razgrad: Gençlerbirliği kulübü, Rusçuk: Terakki kulübü, Vidin: Turan kulübü, vd. Bu kulüplerin topladıkları 3. kongrede kurdukları spor birliği Turan Cemiyeti olarak yeniden örgütlendi. Turan derneklerinin, kitaplıkları, okuma salonları, gazeteleri de vardı. Sporun yanı sıra kültüre de önem veriliyordu. Bulgar makamları ve Bulgar şövenlerini oluşturduğu "Trakya" derneği Turan derneklerine saldırmaya başladı. Ve çok geçmeden 1933 yılındaki son kongresinin ardından 1 yıl sonra Bulgar makamlarınca dağıtılıp kapatıldı. Dağıtılmadan önce Turan Derneklerinin 95 şubesi ve 5000 kadar aktif üyesi vardı. Şimsir, a.g.e., s.98-106; Kuyucuklu, a.g.e., 342-343

Şimşir, Bulgaristan Türklerinin sosyal yaşamını ana hatlarıyla şöyle çizmektedir: "Dil, din, gelenek, görenek bakımından olduğu gibi, çalışma, dinlenme, eğlenme, yeme içme, giyim kuşam bakımlarından da Türkler apayrı ve oldukça farklı bir toplumdur. Türk-İslam Cemaati, kendi yaşayış biçimini titizlikle korumak, Bulgarlardan uzak durmak konusunda pek duyarlıydı. Bulgaristan'da komünist rejim, Türklerin içe dönük, kapalı yaşamını da değiştirmiş, ekonomik kaynaştırma veya eritme yoluyla karşılıklı sosyal ilişkiler en ıssız köylere kadar genişletilip derinleştirilmiştir. Artık Türklerle Bulgarlar aynı kooperatiflerin üyesi, işçidir. Kentlerde çeşitli zanaat ve meslek sahipleri, kooperatifler içinde kaynaştırılmıştır. Tarım ve meslek kooperatifleri içinde kaynaştırmalardan arta kalan Türk nüfusu, özellikle gençler, başka bölgelere, başka sektörlerle kaydırılmakta, Bulgar çoğunluğu içine serpiştirilmektedir." (202)

(202) "1950'lerde topluca nüfus kaydırmaları da biraz denendi. Temmuz 1948'de Rodoplar bölgesinden 50 vagonluk 5 katar Türk, Dobruca'ya; Ekim 1949'da Mestanlı, Koşukavak, Darıdere bölgelerinden 28 katar vagon Türk ailesi kuzey Bulgaristan'a, Eylül 1950'de yine Koşukavak'tan 63 yük vagonu dolusu Türk ailesi Troyan, Razgrad ve Şumnu köylerine sürüldü."
Şimşir, a.g.e., s.22-23

3.1.2.1. Eğitim-Öğretim Kurumları

Bulgaristan'daki Türk Azınlığın varlığı, kökü Osmanlı İmparatorluğu dönemine kadar inen eğitim kurumlarıyla da kanıtlanabilir. Türk Azınlığın eğitim-öğretim savaşımı Tanzimat ve Islahat döneminde atılan önemli adımlar üzerinde gelişmiş, 1966 yılında Türkçe eğitim tamamen yasaklanana kadar sürmüştür. Bu yıldan sonra Türk çocukları ana-dilleriyle öğrenim görme hakkından yoksun bırakılmıştır.

Türk azınlık okulları; 1835'te ilk modern Bulgar okulu açılırken, üç yıl sonra 1838'de imparatorlukta ilk rüştiye okullarının açılmasına başlandı. 1864 yılında kurulan Tuna vilayeti, başına getirilen reformcu Mithat paşa sayesinde eğitim bakımından İstanbul ve çevresinden sonra imparatorluğun en ileri bölgesi oldu.

Tuna vilayetindeki eğitimi ayrıntılarıyla işleyen Bilal Şimşir, Islahat döneminde (1856-1876) Balkanlar'daki Bulgar okullarının sayısının 1504 (1877'de) (203), buna karşılık yalnız Tuna vilayetinde Türklerin 2700 sübyan mektebi, 150 medrese ve 40 rüştiye olmak üzere 2890 okulu olduğunu belirtmektedir. (204)

-
- (203) Bulgaristan bağımsızlığını kazandıktan sonra eğitime ayrı bir önem vermiş, 1878 Tırnovo Anayasası parasız ve zorunlu ilkokul öğrenimi getirmiştir. İlkokullar, ortaokullar (Progimnaziya) ve liseler (Gimnaziya) yanında, 1888'de Sofya Üniversitesi kurulmuştur. Birinci Dünya Savaşı sonunda yirmiden fazla ailenin bulunduğu her köyde ilkokul açılmış olduğu bildirilmektedir. Kuyucuklu, a.g.e., s.93
- (204) Şimşir, a.g.e., s.28
Bilal Şimşir kitabında bu dönemleri ayrıntılı bir biçimde işlemekle kalmıyor, kitabının ana izleği olan "Bulgaristan Türklerinin" eğitim durumunu kronolojik bir biçimde, bütün kurumlarıyla sergilemektedir.

1877-1886 yılları Tuna ve Doğu Rumeli Türklerinin imparatorluktan kopuş ve Bulgar idaresine geçiş dönemidir. Bu yıllar aynı zamanda oralardaki Türk eğitiminin şiddetli bir darbe yediği ve gerilediği dönemdir. 80-40 yılda ağır ağır yükselmiş olan Türk eğitim grafiği 10 yılda birden bire düşmüştür. Bu çöküş en başta üç nedenden ileri gelmiştir:

1) Türklerin kitle halinde göçleri, 2) Türk mallarının yağma ve gasp edilmesi, 3) Türk mektep ve medrese binalarının yaklaşık 1500 kadarı yakılıp yıkılması 1877-1886 yıllarını özetlemek gerekirse denilebilir ki:

"1) Bu yıllar içinde Bulgaristan Türkleri hemen hemen hütün hoca ve öğretmenlerini kaybetmişler, başsız kalmışlardır. Türk Azınlık okulları için öğretmen bulmak, yetiştirmek işi asıl bundan sonra büyük bir sorun olacaktı.

2) Türk mektep ve medrese binalarının önemli bir bölümü yakılıp yıkılmıştır. Bunların yerine yenilerini koymak kolay olmayacaktır.

3) Türklerin ekonomik üstünlükleri yok olmuş ve Türk halkı çok yoksul düşmüştür. Bu yüzden ayakta kalan Türk mektep ve medreselerini yaşatıp geliştirmek Türk cemaati için büyük bir yük olacaktı.

4) Türk vakıf malları geniş ölçüde yağma ve gasp edilmiştir. Yani Türk mektep ve medreselerinin gelir kaynağı pek daralmıştır." (205)

1886'dan 1894 yılına kadar geçen süre Bulgaristan Türk Azınlığının Eğitiminin yeniden toparlandığı yıllar oldu. 1894/95 ders yılında Bulgaristan'da genel okul sayımı yapıldı. Sayım sonuçları 1897'de yayımlandı. (206) Bulgaristan'da Türk okul binaları genellikle eğitim-öğretime pek elverişli değildi. Bunun bir nedeni, en iyi Türk okullarına Bulgarların el koymuş olmasıydı. Bulgar Milli Eğitim Bakanı İ. D. Şişmanov, 19 Aralık 1904 günü, Bulgar Sobranyası (Parlamentosu) önünde yaptığı

(205) Şimşir, a.g.e., s.34-35

(206) Bakınız: Ek 6

konusmada, "Türk yönetimi zamanından kalan okul binalarının eskiyip çöktüğünü, özel evlerin, dükkanların eski camilerin ve hatta ambarların okul olarak kullanıldığını açıkladı. Bakanın bu sözleri özellikle Türk okulları için doğrudur."(207)

Türk öğretmenlerin öğrenim düzeyleri çok düşük olduğu gibi, birçoğu ordukça yaşlıydı.

Bulgar Prensiği'nin doğum belgesi demek olan 1878 tarihli Berlin antlaşması, Bulgaristan'da kalan Türklere dini, kültürel haklar tanınacağı ve bu hakların engellenemeyeceği ilkesini koydu (madde 5). Bu ilkelerin Bulgar Kamu Hukukunun temeli olacağı da antlaşmada öngörüldü (madde 4). Bu demekti ki, Türk azınlığa siyasi, medeni haklardan başka dini ve kültürel hak eşitliği tanındığı ilkesi açıkça yer almaktadır. (madde 40-42). (208)

Bu maddelere rağmen Türk azınlığın okulları üzerinde yasalarla çeşitli kısıtlamalara gidilmekte hatta bu düşünceler açıkça sergilenmekteydi: "Bulgaristan Milli Eğitim Bakanlığının Organı Uçiliştin Pregled dergisinde 1907 yılında, bir Bulgar eğitimci özetle şu düşünceleri işliyordu: "Türk azınlık okulları ortadan kaldırılmalıdır. Bunun çeşitli yolları vardır. Devlet bunlara yardım yapmamalı, Türk halkının da bu okullara yardım etmeleri yasaklanmalıdır. Böylece desteksiz kalan Türk okulları kendiliğinden ölür. Bütün ortadan kaldırılamazlarsa bu okullar ezilmelidir."(209)

-
- (207) 1891 tarihli Bulgar Milli Eğitim Yasası 192. madde gereğince Bulgar hükümeti Türk azınlık okullarına yardım yapmak durumundaydı. Fakat yardımın büyük bir kısmını Türk Cemaati kendisi karşılıyordu. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Şimşir, a.g.e., s.38-40
- (208) 1984 yılında "Resmî ve Özel Okullar Yasası, 1891 yılında da Bulgar "Milli Eğitim Yasası" çıkarıldı. Türk Azınlık okulları üzerinde yerel Bulgar görevlilerinin yetkileri genişletildi. Şimşir, a.g.e., s.41
- (209) N. İv. Vankov, "Çastnite Osnovni Uçilišta v Bilgariya" (Bulgaristan'da Özel İlkokullar), Uçiliştin Pregled, god. XII, kn. 7. Septemvriy (Eylül) 1097. s.695-716 Şimşir, a.g.e., s.43

Bütün bu koşullara rağmen Bulgar Prenslık yönetimi ve Birinci Meşrutiyet döneminde, Türkiye'den Bulgaristan Türk okullarına çeşitli yardımlar yapıldı, Bulgaristan Türklerinin sorunları İstanbul hükümetinin girişimleriyle sık sık büyük devletler katına da çıkarıldı. (210) Bu dönemde Türkiye'den kaçan Jön Türkler Bulgaristan'da çeşitli şehirlerde gazeteler çıkardılar. Bu gazeteler Bulgaristan Türkleri arasında eğitimi gelişmesinde olduğu kadar Osmanlı İmparatorluğu'ndaki hürriyetçi yayınların gelişmesinde de öncülük ettiler. (211)

1908 yılında kurulan Bulgaristan Krallığı ile 1909 yılında Osmanlı hükümeti arasında imzalanan protokol ile Bulgar hükümeti ülkesindeki Türk azınlığın hak ve özgürlüklerine saygı göstermeyi bir kez daha taahhüt etti. 19 Nisan 1909'da imzalanan bu sözleşmenin altıncı maddesi Bulgaristan Türklerinin eğitimiyle ilgiliydi. (212): "Başmüftü ve Müftüler, indelhace Bulgaristan'daki maarif-i umumiye meclislerini ve mekatib-i islamiyeyi (müslüman okullarını) ve medreseleri teftiş ve lüzum görülen mahallerde mektepler ihdası zımnında teşebbüsat-ı lâzıme icra edeceklerdir. (Gerekli girişimlerde bulunacaklardır.)

(210) Türk rüştiye öğretmenlerinin maaşları, Türkiye'den ödendi. Kitap, harita ve Türk Öğretmenler gönderildi.

Şimşir, a.g.e., s.44

(211) Şerif Mardin, Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1895-1908, İstanbul 1983, 2. baskı s.40

(212) "1909 yılında yeni bir Bulgar "Milli Eğitim Yasası" çıkarıldı. Özel ve resmi, ilk, orta, yüksek bütün okullarla ilgili yasalar bir araya toplandı. Yeni yasayla Türk azınlık eğitimi üzerinde Bulgar hükümetinin kontrolü arttırılıyordu."

Şimşir, a.g.e., s.48-49

- Bulgaristan'da 1909-1910 ders yılı Türk ilkokul, öğretmen ve öğrenci sayısı için bkz.: Ek 7

- Bulgaristan Türkleri Arasında Okuryazar Oranı bkz.: Ek

Başmüftü, lüzum var ise maarif-i umumiye-yi islamiyeye müteallik umur ve mesalih için daire-i aidesine müracaat edecektir. Bulgaristan'da kain mekâtib-i islamiye ve cevami-i şerifenin muhafaza ve idaresi için Bulgaristan bütçesinde bir meblağ-ı kafi tahsisine devam olunacaktır." (213)

Bulgaristan'da Aleksandr Stamboliyski iktidara gelene kadar, Bulgaristan, Türk Azınlığın eğitim olanaklarını sürekli kısıtladı. 1919-1923 yılları arasında iktidarda kalan Stamboliyski'nin Çiftçi Hükümeti, % 80'ni çiftçilikle uğraşan Türklere azınlık haklarını teslim etti. Birinci dünya savaşını sonuçlandıran Neuilly Antlaşması'na da imza koyan Stamboliyski, antlaşmanın "azınlıkların korunması" başlıklı altbölüm (bölüm III, alt bölüm IV, madde 49-57) Türk azınlığın bütün milli haklarını güvence altına almıştı: 54 madde; Bulgaristan'daki azınlıkların dini, eğitsel haklarını sağlarken 55. madde azınlıkların kendi dilleriyle öğretim görme olanaklarının sağlaması koşullarını içeriyordu.

Stamboliyski hükümeti eğitim alanında gerçekleştirdiği reformlarla birlikte 21 Temmuz 1921'de yeni bir milli eğitim yasası çıkardı. Bu yasada Türk azınlık eğitimiyle ilgili olumlu gelişmeler sağlanıyordu. (214) Fakat bütün bu olumlu gelişmeler 1923 yılındaki darbeyle son buldu. Bu yıldan sonra Bulgaristan Türk Azınlığın eğitim ve öğretim olanakları sürekli olarak kısıtlandı ve baskı azınlığın kültürel-siyasal ve sosyal hakları çerçevesinde yaygınlaştırıldı. (215)

-
- (213) 1909'da yapıлып 1921'de 9. defa değiştirilen Bulgar Maarif Yasasının özel okullarla ilgili maddeleri için bkz.: Keskiöğlu, a.g.e., s.71-72
(214) Ayrıntılı bilgi için bkz.: Şimşir, a.g.e., s.55-56
(215) Bu dönemde Türk okullarının sayılarının gittikçe düştüğü görülmektedir. Bu konuda bkz.: Ek 8

Bulgaristan'da Türk Azınlığın temel eğitim kurumları olarak şunları sayabiliriz.

- 1- Şumnu Türk Öğretmen Okulu (Darül-Muallimin)
- 2- Nüvvap Okulu (Medresetün-Nüvvap)
- 3- Türk Öğretmenler Birliği (1906-1933). (216)

Bu kurumların yanı sıra daha önce sözünü ettiğimiz Milli Kongre'de Türk azınlığın eğitim olanaklarının geliştirilmesi için çok yönlü kararlar almış fakat uygulama alanı bulunamadığı gibi Bulgar yönetimi bu kararların tam tersini uygulama alanı koymuştur. Türk Harf Devriminin Bulgaristan'da uygulanması konusunda yaşanan zorluklar; Atatürkçü Türk Öğretmenler Birliği ile Bulgaristan Başmüftülüğünün (Tutucular) arasında gerçekleşen savaşın sonucunda 1928/29 ders yılında birçok okulda yeni Türk Harfleriyle öğretime geçilebildi. Ve 1930 Eylül'ünde, Bulgar Milli Eğitim Bakanlığı, Türk azınlık okullarında Arap harflerinin yasaklandığını açıkladı. Savaşın ilk raundu kazanılmıştı. Fakat 1930 yılında Faşist Bulgar yönetimi eski kararlarını tanımayacak ve Türk eğitimi üzerinde baskıları yoğunlaştıracaktı. (217)

Bulgaristan'da 1944 Eylül'ünde kurulan yeni rejim, Türk azınlığı içinde yeni bir dönemin başlangıcı oldu. 1945 yılında, Bulgaristan'da Türkçe olarak yayımlanan tek gazete "Işık", bir yandan Türk azınlığını yeni rejime ısındırmaya çalışıyor, öte yandan eski rejimde Türklerin çektikleri çileleri bir bir anlatıyordu: "Dünkü günü hatırlarsak görürüz ki, bizim o küçücük, kardeşlerimiz, yavrucaklar nasıl ayak, başı çıplak yağmurda, çamurda mekteplerine gidiyorlardı. Hatta bazı yerlerde mekteplerimiz faşistler tarafından alınıp zahire ambarına çevrildi." (218)

(216) Bu üç kurum hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: Şimşir, a.g.e., s.58-66 ve s.85-95

(217)-Bu dönem hakkındaki ayrıntılı bilgi için bkz.: Şimşir, a.g.e., s.141-166
- 1938/1939'da Bulgaristan'daki okul, öğretmen ve öğrenci sayıları için bkz.: Kuyucuklu, a.g.e., s.94
- 1937/1938 ders yılı programı için bkz.: Kesicioğlu, a.g.e., s.70

(218) Adil Rıza, Geçirdiğimiz Kara Günler, Işık Gazetesi, 8.9.1945 No.7; Şimşir, a.g.e., s.171

"Vatan Cephesi" Hükümetinin Türkçe yayın organı Işık Gazetesi rejimin sözcülüğünü yaparken Türk kitlelerini de kazanmak istiyordu. 1944 Aralığında toplanan Türk Azınlığı konferansında alınan kararların ilk bölümü eğitim işlerinden oluşuyordu. (219) Bu arada 1945 yılı boyunca birçok bölgesel toplantıda bu istekler tekrarlandı. Bulgaristan Çiftçi Birliği de 29-30 Aralık 1945 günleri Sofya'da yapılan kongresinde de Türk azınlığıyla ilgili kararlar alındı. (220) Fakat uygulamada bu kararların etkisi pek görülmedi.

Türk azınlık okulları eğitimi yürütecek kitaplardan bile yoksundu. Bulgar Parlamentosu da yeterli parasal yardım sağlamıyordu. Bütün bu gelişmelerin ardından 1946 yılında Türk azınlık okulları toptan devletleştirildi. Osmanlı İmparatorluğu döneminden bu yana "özel okul" statüsündeki Türk azınlık okulları konusunda 1878 Bulgar Prensiği'nin kuruluşu, 1909 İstanbul Sözleşmesi, 1913 tarihli müftülüklerle ilgili sözleşme, 1919 tarihli Neuilly Barış Antlaşması gibi uluslararası belgelerle Bulgaristan'a sorumluluklar yüklenmiştir. Bulgar komünist rejimi, Türk azınlık okullarının kökleşmiş özel okul statüsünü değiştirme ve bu okullara toptan el koyma yoluna saparken, bunun Türk azınlığın yararına olacağını ileri sürdü. Fakat "Bundan böyle Türk azınlık eğitimi Bulgarların insafına kalıyordu. Hatta Türklere azınlık statüsü tanıyıp tanımamak bile Bulgar hükümetine kalıyordu. Türklerin azınlık statüleri bir dizi ikili ve çok taraflı anlaşma ile saptanmış ve kökleşmiş olduğu halde, okulların devletleştirilmesiyle ilgili yasada şu hüküm de yer alıyordu: "Bulgaristan'da hangi azınlık halkının azınlık haklarından faydalanacağı ve kendi okullarında anadilleriyle okutulacağı, Milli Eğitim Bakanının takriri üzerine Bakanlar Kurulu tarafından tespit olunur. (madde 155 paragraf 2)" (221) Bu ifade Türk azınlığın Türkçe konuşup konuşmama hatta "varlığı" üzerine söz söyleme

(219) Bakınız: Ek 2

(220) Bu kararlar, bakınız: Ek 10

(221) Şimşir, a.g.e., s.194

hakkının Bulgaristan Bakanlar Kuruluna devredildiğini göstermektedir. Üstelik Bulgaristan anayasasıyla da büyük bir çelişkiyi ortaya çıkarmaktadır.

Bu ifade uygulama alanını 1980'li yıllarda bulsa da, asimilasyon politikasının tohumlarının ne kadar önce atıldığının görülmesinde oldukça büyük bir önem taşımaktadır.

Devletleştirmeden sonra dil, ders programları ve kadrolar açısından fazla bir değişiklik olmadı. Türk öğretmenlerin sosyal hakları konusunda belli ölçülerde ilerlemeler sağlandı. (222)

Kuyucuklu bu dönemi şöyle anlatmaktadır: "...okullar bölgesel ve özel kuruluşlar olan "Ercümenlerden alınıp Milli Eğitim veya Kültür Bakanlığı'na bağlanmış ve benzer Bulgar'larınkilerle denklikleri tanınmış, yeni Türk ilkokul ve orta okullarının açılmasına ayrıca büyük bir hız verilmiştir. Okullarda zorunlu Bulgar dili yanında Türk Dili, hatta öteki dersler bile Türkçe okutulmuştur... köylerde Bulgar ilkokul ve ortaokulları yanında, Türk ilkokul ve ortaokulları da açılarak, varlıklarını ve çalışmalarını yanyana sürdürmeye başlamışlardır. Hatta bundan da öteye, Türk ilkokullarına öğretmen yetiştirmek için önce "Stara Zagora-Eski Sagara"da bir Pedagoji Okulu açılmış, sonra aynı nitelikteki okullar Türklerin yoğun olarak bulundukları Razgrat ve Kırcaali gibi bölgelerde de açılmış ve faaliyet göstermişlerdir. Şumnu'daki "Nüvvab okulu" klasik tipte bir azınlık lisesi statüsüne getirilmiş... eski "Nüvvab okulu" yeni "Türk Azınlık Lisesi"ne Azerbaycan'dan da bazı öğretmenlerin gelmiş olduklarını belirtmek gerekir. Böylece tarihsel gelişme içinde Bulgaristan Türkü, Türkçe eğitim ve öğrenimi en rahat, hem de Bakanlık korumasında yapabildiği bir dönem yaşanmıştır. Bu arada sınırlı da olsa Türk gençleri yüksek öğretim kurumlarına alınmaya başlanmıştır." (223)

(222) 1947/48 yılında basılan yeni ders kitaplarının değişen içeriği konusundaki eleştirel yaklaşım için bkz.: Şimşir, a.g.e., s.230-240

(223) Kuyucuklu, a.g.e., s.347-348

1950'li yılların başında Bulgaristan Türklerinin eğitimi için alınan önlemler gittikçe geliştiriliyordu. Örneğin: 5 Ağustos 1952 günü, Bulgar Bakanlar kurulu, Bulgaristan Türk okullarının eğitim-öğretim durumunu inceledi ve bir dizi kararlar aldı. (224) Bu kararların uygulamaya konulmasıyla birlikte Rusçuk Türk Kız Lisesi törenle açıldı. Şumnu'da bir Türk lisesi ve 1952/53 akademik yılında Sofya Üniversitesinde Türk gençleri için bölümler açıldı. 1950-1956 yılları arasında Türk azınlık eğitiminde bir sıçrama dönemi idi. (225) Fakat bu sıçrama 1956-57 döneminde yerini gerilemeye terk etti.

Türk pedagoji okullarıyla, liseleri kapatıldı ve 1958-59 ders yılında ise bütün Türk azınlık okulları Bulgaristan okullarıyla birleştirildi. Bir süre sonra, Üniversitede açılmış olan Türkçe üç bölüm (türkoloji, tarih ve matematik bölümleri) de kapatıldı. Sosyalist sistem faşist uygulamalara, baskı yöntemlerine dönmüştü. (226)

Bu durum 1960'lı yıllardan 1980'lere kadar uzanan dönemde de sürecek 1985'lerde girişilen asimilasyon hareketiyle doruk noktasına ulaşacaktır. (227)

(224) Bu kararlar için bkz.: Şimşir, a.g.e., s.245

(225) 1956 nüfus sayımına göre Bulgaristan Türklerinin eğitim düzeyi (8 ve daha yukarı yaştaki nüfus) için bkz.: Ek 8

(226) Ayrıntılı bilgi için bkz.: Şimşir, a.g.e., s.251-262
- "Bütün bu olayların nedeni Türk öğrencilerin Bulgarlar kadar Bulgarca öğrenemiyor olmaları gösterildi. Ve eşit haklar sağlanması için bu uygulamanın zorunlu olduğu anlatıldı."

Kuyucuklu, a.g.e., s.348

(227) Hasan Kıyafet, Bulgaristan'da eğitimi anlatma savıyla kaleme aldığı kitabına, Lenin'in "Sosyalizm, insanlık tarihinde, her bireyin, herkesin özgürce gelişmesini ve eğitilmesini koşul sayan, ilk toplum düzenidir." (s.5) sözleriyle başlamakta fakat bu ülkenin Türk azınlığının eğitim-öğretim haklarını nasıl elinden aldığına hiç değinmemektedir.

Hasan Kıyafet, Bulgaristan'da Eğitim, İstanbul 1979, Habora Yayınları

3.1.2.2. Dini Örgütler

Bulgaristan Türklerinin dini örgütleri, Başmüftülük ve müftülüklerdir. Bu örgütlerin de kökeni Osmanlı İmparatorluğu dönemine dayanmaktadır.

Bulgar Prensliğini kuran 13 Temmuz 1878 tarihli Berlin Antlaşması ve 1879 tarihli Bulgar anayasası Türklerin dini özgürlüklerini ve haklarını korumayı taahhüt etmektedir. Müftülüklerde varlığını böylece sürdürebilmiştir. (228) Bulgaristan Prenslik döneminde müftülüklerin işlerine karışmaya başlamıştı. 1908 yılında kazandığı bağımsızlığından sonra 19 Nisan 1909'da imzalanan İstanbul protokoluna Bulgaristan müftülükleriyle ilgili bir de sözleşme (mukavelename) eklendi. Bu sözleşme Bulgaristan müftülükleri, Türk ve Bulgar hükümetlerince ortaklaşa düzenlendi. Sözleşmenin ana hatları şunlardı:

1. Sofya'da bir başmüftü bulunacak ve başmüftünün görev süresi 5 yıl olup, Bulgaristan'daki müftülerin dini ve hukuki işleri konusunda Meşihat Makamı ve Bulgaristan Mezhepler Bakanlığı ile ilişkilerine aracılık edecekti.

2. Başmüftünün seçimi İstanbul'daki Meşihat Makamına duyurulur. Meşihat, başmüftüyü bir menşur-ferman ve bir müzasele (resmi kadı mektubu) gönderdikten sonra başmüftü göreve başlayabilir ve öteki müftülere yetki verebilir.

3. Başmüftü dini işlerde yetkili olduğu gibi, nikah, boşanma, vasiyet miras işlerine bakma, yetim mallarının yönetimi, vakıflar, okullar ve eğitim encümenlerini denetleme yetkisi de vardır.

1909 sözleşmesine göre, başmüftünün altında ve ona karşı sorumlu müftülükler yer almaktaydı. Bulgaristan'ın hemen her sancağında birer müftü veya müftü vekili yer almaktaydı. (22

(228) "Anlaşmalar ve yasalar Müslümanlara birçok haklar tanımış Bir süre sonra "Müslüman İdarei Rühaniyelerine dair muvakkat talimatname" yapıldı. Bu, 15 Eylül 1895 tarihinde 63 no.1 Prens iradesiyle tasdiklenerek 210 sayılı Resmi Gazete'de ilan edildi, yürürlüğe girdi. Usul'i Muhakemat yasası da Türklere bazı haklar tanıdı." Keskiöğlu, a.g.e., s.37

(229) Şimşir, a.g.e., s.66-68

"1904 tarihli İstanbul protokolü için bkz.: Keskiöğlu, a.g.e., s.38-41

Balkan savaşlarının ardından imzalanan 1913 tarihli Türk-Bulgar barış antlaşmasının 2 numaralı ekini oluşturan Bulgaristan müftülükleriyle ilgili yeni bir sözleşme de aynı tarihte İstanbul'da imzalandı. Bu belgeyle bazı yeni haklar sağlanırken müftülükler örgütü yeniden düzenlendi.

Birinci dünya savaşı sonrasında Bulgaristan müftülükler tüzüğü ancak yürürlüğe girebildi. 1919'da Çar iradesiyle onaylandı, 26 Haziran 1919 tarihli ve 65 sayılı Bulgar resmî gazetesinde yayımlanarak yürürlüğe girdi. Bu tüzük Bulgaristan Türk-İslam azınlığı hakkında yayımlanmış en ayrıntılı belgeydi. Türk-İslam azınlığın aynı zamanda bütün dinî kurumlarını ve örgütünü düzenlemekteydi. (230)

İkinci dünya savaşına kadar geçen süre içinde müftülük sayıları sürekli azalıp çoğaldı. Komünist yönetim işbaşına gelince müftülüklerin sayısı da azaldı ve 1959 yılında Bulgaristan'da Başmüftüden sonra altı müftülük bırakıldı. (231)

Müftülük kurumu Türk-Müslüman azınlığa karşı girişilen kampanyalarda Bulgar yönetiminin bir kuklası gibi hareket etti. Örneğin; 1920 ve 30'larda gerici unsurlara verilen bu makam faşist yönetimlerce sürekli kullanıldığı gibi komünist yönetim de Sofya'daki başmüftüyü 1985 yılında giriştikleri asimilasyon politikası yönünde konuşturmuş başmüftü öteki müftülerle birlikte, Bulgaristan Türklerinin "kendi arzularıyla" adlarını değiştirdiklerini söylerken Türk Dışişleri Bakanlığını suçlamış ve "bu yanlış ve iftira niteliğindeki savları kınıyoruz" diyebilmiştir. (232)

(230) 189 maddelik bu ayrıntılı tüzük için bkz.: Kesicioğlu, a.g.e., s.43-53; Şimşir, a.g.e., s.69-72

(231) "Aydos, Filibe, Kırcaali, Razgrad, Şumnu ve Tolbuhin (Hacıoğlupazarcık) müftülükleri" Bugün Bulgaristan'daki müftülerin sayısı bu kadardır. Şimşir, a.g.e., s.73

(232) Bu mektup Uluslararası Af Örgütünün 1986 tarihli raporunda aynen yer almıştır. Bulgaria, a.g.r., s.35-36

3.1.2.3. Encümenler ve Mahkemeler

Bulgaristan Türk-İslam azınlığının önemli örgütlerinden biri de "Encümenler"dir. Cemaat Encümenleri ve Okul Encümenleri olarak görev yapan bu örgütlerin yanı sıra Osmanlı İmparatorluğu'ndan, miras kalan 1938 yılına kadar yaşayan Şeriye mahkemeleri, Türk azınlığının sosyo-kültürel ve hukuki sorunlarıyla uğraşan kurumlardı.

Cemaat Encümenleri; vakıfların, camilerin, mescitlerin, türbelerin yönetilmesi için seçimle gelen kurullardır. "Cemaati Blamiye Encümenleri" denen bu kurullar veya heyetler, azınlığın yaşadığı hemen her köy ve kentte bulunuyordu. (233) Cemaat Encümenlerini kuramayan yerler için atamayla gelen üçer kişilik komisyonlar görev yapardı.

Tüzel kişilikleri olan cemaat encümenleri içinde köklü ve zengin vakıf malları bulunan cemaatler söz konusu olunca encümenlerin yetkileri daha da önem kazanmaktadır.

Bulgaristan'da oturan ve Bulgar yurttaşı olan her müslüman, kendi bölgesindeki "İslam Cemaati"nin üyesidir. Bulgaristan'da, Türk-İslam azınlığının tüm üyelerini kavrayıp kapsayan tek örgüt bu "İslam Cemaati Encümenleri" örgütüdür. (234)

Bulgaristan Dışişleri ve Mezhepler Bakanlığı "İslam Encümeni" üyelerinin her birinin veya topunun birden görevine son verebilir. Görevden alınan encümenin yerine yeni bir encümen atanır.

(233) "1919 tarihli "Müslüman Müessesatı Diniye İdare ve Teşkilatı Nizamnamesi" cemaat encümenlerini ayrıntılarıyla düzenlemiştir. Bu nizamnamenin ikinci bölümü "İslam Cemaatleri Heyetleri" başlığını taşıyordu. Cemaat Encümenlerinin kurulması Bulgaristan Dışişleri ve Mezhepler Bakanlığının iznine gerek vardır." Şimşir, a.g.e., s.74

(234) "Encümenler" islam cemaatini temsil ederler. Cemaatin mallarını ve işlerini yönetirler. Encümenlerde çoğunlukla alınan kararlar yasal ve geçerlidir. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Şimşir, a.g.e., s.75-77 Kuyucuklu, a.g.e., s.344-345

1919 tarihli tüzük hükümlerince yönetilen encümenlerin birçok sorunu da vardı. Örneğin: 40 haneden az Türk cemaatinin yaşadığı yerler, encümenler seçemiyorlar ve bunlara Bulgar makamlarınca üç kişilik bir komisyon atanıyordu. Bu komisyonlar cemaatin vakıf mallarını çarçur ediyorlardı. Seçimle gelen encümenler görevlerinden alınıyordu. Bu ve benzeri birçok sorunla uzun yıllar Bulgaristan Türkleri mücadele etmek zorunda kaldılar.

Okul encümenleri de Bulgaristan'daki Türk okullarının özel okullar olması sebebiyle Türk azınlığın kendi seçtiği yönetim kurullarıydı. Türk okul encümenleri Bulgar prensliği döneminde Türkiye'den de öğretmen getirebiliyorlardı. Okul encümenlerinin görevleri, okul yaptırmak, araç-gereçlerini sağlamak, öğretmen bulmak ve maaşlarını ödemek, okulları yaşatmak için kaynak oluşturmak gibi çok yönlüydü.

1906'da kurulan Bulgaristan Türk Öğretmenler Birliği ile okul encümenlerinin bazı sürtüşmeler dışında, ortak çabaları çağdaş bir eğitimin okullarda uygulanmasına olanak vermiştir.

Okul encümenlerinin de yaşadığı başlıca sorunlar, Bulgar yetkililerin encümenlerin seçimlerinden bütçelerine kadar her şeyi müdahale etmeleriyle ortaya çıkmaktaydı. 1930'larda faşist yönetim okul encümenlerine de çeşitli baskılar yapıyordu. Örneğin; Türk okullarına Bulgar öğretmenler atanıyor, bunların maaşlarının encümen bütçesinden ödenmesi isteniyordu. Baskıların yoğunlaştığı günlerde Deliorman Gazetesi 14 Mart 1930 günlü sayısında "Bu haksızlıklar boğazdan geçmez oldu!" diye başlık atıyordu.

1944'te kurulan komünist yönetim "Önce Türk okul encümenlerine ve Türk azınlık okullarına biraz nefes aldıracağız" gibi davrandılar. Fakat 1946 yılında Bulgaristan'daki

bütün Türk azınlık okulları devletleştirildi. Türklerin okulları resmi devlet okulu oldu. Ve encümenlik kurumu da son buldu. (235)

Şeriye mahkemeleri: Osmanlı İmparatorluğu döneminden miras kalan bu mahkemeler Bulgaristan'da prenslik ve krallık döneminde imzalanan antlaşmalarla varlıklarını sürdürdüler. Türkiye'de 1924 yılında halifeliğin ve Şeriye vekaletinin kaldırılması, hukuk sisteminin tümüyle laikleştirilmesinden sonra da Bulgaristan'daki şeriye mahkemeleri bir süre daha yaşadılar.

1938 yılında Bulgaristan müftülerinin şeriye yetki-
güçlüğü yetkileri kaldırıldı. Bir anlamda şeriye mahkemeleri,
o tarihte sona erdi. Ancak müftüler nikah kıyma yetkilerini
sürdürdüler. Kıyılan bu nikahlar, Bulgar yasası önünde geçerli
sayılıyordu. 1945 yılında Bulgaristan'da medeni nikah usulü
kabul edildi. Bulgaristan Türkleri de bu tarihten sonra resmi
nikah memuru önünde evlenmeye başladılar. (236)

3.1.2.4. Tarihi Anıtlar

Bugün Bulgaristan'ın her yanı Osmanlı hakimiyetinden
kalma anıtlarla süslü olması gerekirken, Bulgaristan'ın bağım-
sızlığını kazandığı günden başlayarak Türk eserleri hızlı ve
sistemli bir biçimde tahrip edilmiştir.

Bulgaristan'daki Türk anıtlarından ve özellikle
Sofya'daki Türk anıtlarından söz ederken, Profesör A. İşirkov
1912 yılında şunları yazmaktaydı: "Yunanlıları bizim anıtlar-
rımızı tahrip etmiş olmaları yüzünden kınamak için yeteri
kadar kelime bulamayan bizler, kendimiz Türk anıtlarını fanatik
bir çılgınlıkla yıktık. Biraz zahmet ve iyi niyetle bugün,
elimizde, Sofya şehrinin tarihini yazabilmek için çok önemli
Türk kayıtları bulunabilirdi." (237)

-
- (235) Okul encümenleri konusunda bkz.: Şimşir, a.g.e., s.85-95
(236) Ayrıntılı bilgi için bkz.: Şimşir, a.g.e., s.81-85
(237) Petâr Mijatev, Bulgaristan'daki Osmanlı Anıtları,
Çev.: Yaşar Yücel, Belleten DTYK, Cilt I s.196
Ankara Nisan 1986, s.291

1959 yılında kaleme aldığı makalesinde, Mişatev, Türklerden kalan anıtlara şöyle değinmektedir: "...Şunları eklememe izin veriniz ki, bu anıtları geçmişin utanç verici kölelik hatıraları olduğunu iddia ederek onların yok edilmesini temenni edenlerin görüşüne katılmıyorum, zira bu eserlerin özenle korunması ve incelenmesi gerekir. Bu zihniyet daha birkaç yıl önce bazı Bulgar aydınlarını karakterize etmekteydi. Nitekim 1948'de ülke içinde yaptığım gezi esnasında Tırnova müzesinin koruyucusu bana, sağda solda ayakta kalmış olan Türk anıtlarına özen göstermesi yüzünden kendisine tehdit mektupları gönderildiğini bildirmişti. ... Büyük bir Türk merkezi olan Tırnova'da yaklaşık 40 tane cami vardı; Türk yönetiminde cami haline getirilmiş ve adına Kavak Baba tekkesi denmiş olan eski, "Kırk şehitler" Bulgar kilisesi hariç tutulursa, bugün bu camilerden geriye, Müslüman mahallesinde sadece bir tanesi kalmıştır... Şumnu, en fazla Osmanlı kitabelerinin bulunduğu Bulgar şehirlerinden biridir... Halen Türk halkının oldukça yüksek olan yüzde oranı ve korunmuş olan anıtlar, Osmanlı İmparatorluğu'nun Bulgaristan'daki ağır basan hakimiyetinin yeterli kanıtıdır...yaşlıların söylediklerine göre yüz kadar camiden günümüze, bizzat Türk asıllı halkın da terk ettiği ve yok olması mukadder olan onbeş kadar cami kalmıştır. Bu dini yapılar arasında, inşa tarihi eski Osmanlı İmparatorluğu dönemine uzanan, Bulgaristan'ın en büyük camii de yer almaktadır ve özellikle Şerif Halil Paşa Camii, Duda'ya göre Osmanlı kubbeli yapıları için bir örnek teşkil etmektedir... Bulgar arkeolojisi, XIV yy sonundan bu yana Bulgar topraklarında ortaya çıkan beşyüzyıllık bir süre içinde Bulgar medeniyetini orijinal damgalarıyla belirlemiş ve kendi insanların maddi ve kültürel hayatında hala daha gözle görülen izler bırakmış olan bu Osmanlı anıtlarına istenen dikkati göstermek zorundadır." (238)

(238) Mişatev, a.g.m., s.291-313; Peremeci, a.g.e., s.127 vd.; Osman Keskiöğlü, Bulgaristan'daki Bazı Türk Vakıfları ve Abideleri, İstanbul 1968 (Vakıflar Dergisi Sayı: VII'den ayrı basım): Yazar bu eserinde Bulgaristan'ın Şumnu şehrindeki vakıflardan ve Türk anıtlarından bahsetmektedir.

1980'lere gelindiğinde Bulgaristan'da Türk tarihi eserlerine yönelik yıkıcı tutum yerini koruyordu. Özbir'in deyiimiyle "...geçen yüzyıllardan kalma ve her biri birer tarihi eser niteliğine sahip camiler yıkılmaya terk edilmekt ve mezar taşlarının üzerinden buldozerler geçirilerek yerle bir edilmektedir." (239)

3.2. Bulgaristan'daki Türk Basını ve Türk Dili

3.2.1. Türk Dili, Edebiyatı ve Sanatı

Ana dillerine göre nüfusun dağılışını yandaki tablo büyük bir açıklıkla ortaya koymaktadır. Bulgar kaynaklarına dayanan ve 1934 yılına kadar uzanan veriler bu yılda nüfusun % 10,2'sinin Türkçe konuştuğunu göstermektedir. 1887'de % 19.2'den her yıl gerileyerek bu düzeye ulaşmıştır. Bu azalmanın temel nedeni Türk azınlığın Türkiye'ye göçleridir.

Türkçe, Türk azınlığın kültürel kimliğini koruyan temel aracıydı. Dilin kültür olduğu savı azınlıklar için çok daha fazla önem kazanmaktadır.

Bulgaristan'da Türkçe'ye karşı ilk girişim: 1903'te yer adları toplu olarak gözden geçirilmiş, 1934'te İçişleri Bakanlığının emri üzerine 1600 yabancı kökenli yerleşmenin adı Bulgarcaya çevrilmiştir. 1940'ların başında ise Dobruca'da bütün yabancı yer adları Bulgarcaya dönüştürüldüğü gibi, ülkenin çeşitli yerlerindeki birtakım dağ, tepe, akarsu ve ovaların adları da Bulgarcaya çevrilmişti. Eren'in belirttiği gibi "Yer adlarının değiştirilmesi her devletin bir iç işidir ve karışılmamalıdır." Fakat Türkçe birçok adı silmek Bulgarlar için mümkün değildir. Ve bunların başında "Bulgar-Balkan" adları gelmektedir. (240)

(239) Özbir, a.g.e., s.44

(240) Prof. Dr. Hasan Eren, Bulgarlar ve Türk Dili, Bulgaristan Türk Varlığı, Ankara 1985, s.3-5/13-14; Bulgaristan'da Türk filolojisinde bitirme tezi olarak verilen, Kuzeydoğu Bulgaristan'da yer alan Milino köyü ve yöresinde gerçekleştirilen bir çalışmanın geliştirilmiş biçimi için bkz. Hüseyin Ballı, Kuzeydoğu Bulgaristan'da Türk Ağızları Üzerine Araştırmalar, Ankara 1978 TDK

BULGARISTAN' DA NUFUSUN ANADILINE GÖRE DAĞILIŞI (BİN OLARAK)

ANADILI	1887	%	1892	%	1900	%	1905	%	1910	%
Bulgarca	2,326	73.7	2,505	75.6	2,888	77.1	3,211	79.5	3,523	81
Türkçe	607	19.2	570	17.2	540	14.4	515	12.7	506	12.6
Grekçe		1.8		1.7		1.8		1.7		
Çingenece		1.6		1.7		2.4		1.7	76	1.8
İbranice									39	0.9

ANADILI	1920	%	1926	%	1934	%
Bulgarca	3,523	81.2	4,586	86.6	5,275	86.8
Türkçe	543	11.2	608	11.1	618	10.2
Grekçe						
Çingenece	62	1.3	82	1.5		1.3
İbranice	42	0.8	42	0.8		0.5

- Kaynak: - Statistiçeski Godişnik Na Tsarstvo Balgariya 1910 Glavna Direktsiya Na Statistika, Sofiya, 1910, s.47
 - Statistiçeski Godişnik Na Tsarstvo Balgariya 1938 Glavna Direktsiya Na Statistika, Sofiya, 1938, s.29
 - Prof. Dr. Nazif Kuyucuklu, Bulgaristan, İstanbul 1987, s.91

Türkçe ve Bulgarca birbirlerini karşılıklı etkilemişlerdir. Bu konuda Bulgaristan'da yapılan çalışmalara E.P. Boy ayrıntılı olarak değinmektedir. 1952 yılında açılan Türkoloji enstitüsünün yanında Bulgar Bilimler Akademisi ve Balkanoloji Enstitüsündeki Türkoloji araştırmalarını anlatan Boyev, Türk ağızlarına ilişkin incelemeleri örnekleriyle vermektedir. (24)

Bulgaristan Devlet Başkanı ve Parti Başkanı Todor Jivkov 1964 yılında "Yeni Hayat" dergisinin yirminci yılını kutlama mesajında şunları söylemektedir: "Bulgaristan komünis partiyası ve halk idaresi mekteplerinin birleştirilmelerinden sonra da bu mekteplerde Türk dilinin öğretilmesini her zaman lüzumlu saymıştır ve saymaktadır. Türk ahalisinin çocukları anadillerini iyice öğrenmeli ve mükemmel bilmelidirler. Bu hal, mekteplerde Türk dili öğretiminin daha da iyileştirilmesini gerektirir. Türk ahali şimdi olduğu gibi, gelecekte de anadiliyle konuşacak, ana diliyle progresif geleneklerini geliştirecek, çağdaş edebi eserlerini yaratacak ve o güzelim türkülerini söyleyecektir... Türk dili, Türk ahalisine dair neşriyatlarda da daha ziyade geliştirilip zenginleştirilmelidir. Bu hususta hele "Yeni Hayat" dergisine sorumlu vazife düşmektedir. Derginin başlıca vazifesi, Bulgaristan Türk ahalisinin her taraflıca gelişen hayatıyla zenginleşen güzel ve temiz Türk dilinin yayıcısı olmaktır... Bizde daha fazla Türkçe kitap çıkarılmalıdır." (242)

Bugün için inanılması güç bu sözler Jivkov tarafından 1964 yılında dile getiriliyordu.

Bu güzel sözlere rağmen Türk okullarının 1951-59 yılları arasında kapatılıp tek okul sistemine geçilmesinden bu yana okullarda Türkçe dersler iyice azaltılmış, 1970'lerde ise tamamen kaldırılmıştır. (243)

-
- (241) E.P. Boyev, Bulgaristan'da Türk Diyalektolojisiyle İlgili Çalışmalar, Ankara 1968, TTK (XI. Türk Dil Kurultayında okunan bilimsel bildirilerden ayrı basım)
- (242) The Tragedy of The Turkish Muslim Minority in Bulgaria, Documents, Foreign Policy Institute, Ankara 1989, s.25
- (243) Şimşir, a.g.e., s.260-262

Tarihsel gelişimi içinde ele alındığında Türk dili öğretimi ders saatlerinin giderek azaltıldığı ve sonunda tamamıyla ortadan kaldırıldığı daha kolay anlaşılmakta, yönetimin sözleri, kendi yasal düzenlemeleriyle gelişen uygulamaları ve 1985 yılında açığa çıkan "isim değiştirme" politikaları Bulgaristan yönetiminin uzun zamandan beri Türk azınlığa karşı "sistemli bir asimilasyon"u amaçladığını ortaya çıkarmaktadır.

3.2.1.1. Bulgaristan'da Türk Edebiyatı ve Sanatı (244)

Bulgaristan'da, Türk Azınlığı'nın gazete ve dergileri dışında yerli Türk şair ve yazarlarının kitapları da yayımlanmaktaydı. İlginç olan Türk okullarının Bulgar okullarıyla birleştirildiği 1959 yılında bu uygulamaya başlanmasıydı. 10 yıl süren bu uygulama çerçevesinde şiir kitapları, hikaye ve şiir derlemeleri, antolojiler yayımlandı. (245)

1969 yılına gelindiğinde "yakın akraba göçü" ile birlikte Türkçe edebi yapıtların yayımına son veriliyor ve Sofya'da "Narodno Prosteva" (Halk Eğitimi) yayınevinin Türkçe kitaplar bölümü kapatılıyordu.

Aslında Bulgaristan Türk edebiyatı ve sanatı, Bulgaristan Halk Cumhuriyeti döneminde özellikle şiir, hikaye, tiyatro ve halk Türkleri dallarında büyük bir gelişme göstermiştir. Birçok edebiyatçı ve sanatçılar 1930'larda genç nesilden ortaya çıkmıştı.

(244) Türkiye-Bulgaristan arasında kültürel ilişkiler 1920'lerde başlamış ve karşılıklı ziyaretler yapılmıştır. Bu çerçevede Bulgaristan'da, örneğin; 1925 yılında S. Bobçev'in "Yeni Türkiye'nin Yapısı", "Türkiye'de Saltanat, hilafet ne zaman, nasıl ve niçin kaldırıldı" vd. kitapları yayımlanmıştır. Ayrıca 1930'larda Türk edebiyatçılarının (Ahmet Haşim, Yakup Kadri, Nazım Hikmet vd.) üzerine yazılar yayımlanmış, bazı yapıtlar Türçeden Bulgarcaya çevrilmiştir. Aynı gelişmeler Türkiye'de de sürmüş 50-60'lı yıllarda Bulgar edebiyatının birçok yapıtı Türçeye kazandırılmıştır. Kuyucuklu, a.g.e., s.303-306

(245) Bakınız Ek: 11

1952-53 yıllarında, Şumnu, Razgrad, Kırcaali Türk Tiyatrolarının kurulması, oyuncuların, oyun yazarlarının, eleştirmenlerin yetişmesine yol açmış, Türk gençlerinin adlarını duyurmalarını sağlarken Sofya radyosunun Bulgaristan Türklerine dönük yayınlarında, Türk şarkıcılar ve türkücüler yetişmiştir. (246)

Bütün bu gelişmeler 1969 yılında Bulgar yönetiminin kararlarıyla son bulmuştur. Türk azınlığın kültürel ve sosyal haklarına bir kez daha darbe indirilmiştir.

3.2.2. Gazete ve Dergiler

Bulgaristan Türklerinin, Bulgaristan'ın Prenslik ve Krallık döneminde çok sayıda dergi ve gazeteden oluşan bir "Basını" vardı. Sosyalist rejim hem çeşitliliği hem de içeriği oldukça kısıtlı sayıda gazetelerin çıkmasına izin vermiş belli bir kaliteye ulaşınca bu gazeteleri kısa bir süre içinde partinin resmi yayın organları durumuna getirmiştir

Bulgaristan'daki Türk basınına anlatan değerli araştırmalardan biri Adem Ruhi Karagöz'ün "Bulgaristan'da Türk Basını" adlı incelemesidir. (247) Bu incelemede Karagöz, Bulgaristan'da 1879'dan 1947 yılına kadar çıkan Türkçe gazeteleri dört bölüme ayırmaktadır: "1. Sultanların idaresine isyan ederek dünyanın dört bucağına yerleşen ve bu arada Bulgaristan'a da gelen yenilik taraftarı aydın Türklerin çıkardıkları gazeteler (248) 2. Birçok partilerden birine dayanarak o partinin prensiplerini yaymak gayesiyle çıkan gazeteler 3. Milliyetçi ve İnkılapçı gazeteler 4. Çoğu

(246) Ayrıntılı bilgi için bkz.: Şimsir, a.g.e., 285-302

(247) Adem Ruhi Karagöz, Bulgaristan'da Türk Basını 1879-1945, İstanbul 1945

(248) Jön Türklerin Bulgaristan'da 25'e yakın gazete çıkarmışlardır. Bu gazeteler Bulgaristan Türklerinin eğitim ve kültürünün gelişmesinde büyük etkileri olduğu gibi Türk tarihinin önemli bir dönemini de belgelemektedir. Bu gazeteler için bkz.: Şimsir, a.g.e., s.308-309
- M. Şukrî Hanioğlu, Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük, İstanbul 1986, Cilt 1, s.295-303
340-342 ve 390-395
- Mardin, a.g.e., s.40-41 ve s.108

Türkiye'den kaçmış ve konulmuş geri kafalı adamların, hocaların çıkardıkları gazeteler. (249) Bu 4.bölüme 5. bir bölüm daha eklemek gerekirse sosyalist rejimin sözcülüğünü yapan gazeteler diyebiliriz.

Bulgaristan'da Yayınlanan Türkçe Dergi ve Gazetelerin Sayısı

Yıl	Gazete Sayısı	Dergi Sayısı	Toplam
Osmanlı İmparatorluğu (1865-1877)	2	1	3
Bulgar Prensliği (1878-1908)	44	-	44
Bulgar Krallığı (1909-1941)	67	13	80
Sosyalist Bulgaristan (1945-1985)	5	1	6
Toplam	118	15	133

Kaynak: B.N. Şimşir, The Turkish Minority Press in Bulgaria 1865-1985, Ankara 1986, s.6

Bulgaristan'daki Türk basını da Türk azınlığa yapılan bütün baskılardan nasibini almıştır. 1944 yılına gelindiği zaman Bulgaristan'da çıkmış olan bütün Türk gazeteleri kapatılmış bulunuyordu. Yalnız "Hakikat Şahidi" adıyla Kızanlık'ta yayımlanan Türkçe bir dergi ayakta bırakılmıştı. O da Protestan misyonerlerin yayın organıydı. Türklerin kendi gazeteleri kalmamıştı. (2

(249) Karagöz, a.g.e., s.3-4

Bulgaristan'da çıkan Türk gazeteleri için bkz.: Ek 12

(250) Şimşir, a.g.e., s.312-313

Jivkov, 3 Temmuz 1970'de "Yeni ışık" (Nova Svetlina" gazetesinin 25. kuruluş yıldönümü dolayısıyla gazetenin yayın kurulu ve Türk asıllı parti üyeleri önünde yaptığı konuşmada Türk nüfusu (34 kez) ve Bulgaristan Türkleri (5 kez) deyimlerini defalarca kullanmıştı. Bu konuşma ilk önce "hizmete özel" bir kitapçık olarak basılmış daha sonra Jivkov'un "seçilmiş yapıtlarının 18. cildinde" yer almıştır.

Foreign Policy Institute, a.g.e., s.27

Sosyalist rejimle birlikte önce Şubat 1945'te Sofya'da Türkçe Vatan gazetesi çıktı ve Nisan 1945'te kapandı. Ardından 1 Nisan 1945'te yine Sofya'da "Işık" adlı başka bir Türkçe gazete çıktı. Bu gazete bir yandan Türk azınlığın haklarını savunmaya çalışırken öte yandan Türk azınlığını yeni Bulgar rejimine kazandırmaya çalışıyordu. 1948 yılında Yeni Işık adını aldı ve yayınını 1984'e kadar sürdürdü.

1947 yılında Türk gençliğine dönük, "Halk gençliği", Türk çocukları için "Eylülcü Çocuk" adlı Türkçe iki gazete daha çıkarıldı. Ve bu üç gazeteye 1953 yılında magazin türünde aylık bir dergi eklendi: Yeni Hayat. 1960 yılına kadar Türkçe yayın organları oldukça düzgün ve kaliteli çıktı. Sosyalist içerikli düzgün bir Türkçe kullanıyorlar ve dile dikkat ediyorlardı. Halk gençliği gazetesi Türkçeye oldukça özen gösteriyordu ama 1970 yılında bu gazete kapatıldı. Ardından Eylülcü Çocuk da kapatıldı. (251) "Bulgar Komünist Partisi Merkez Komitesi yayını olarak "Yeni Işık" ve "Yeni Hayat" gazetesi yayınını sürdürdü. "Yeni Hayat" da 1981 yılında kapatıldı.

Yeni Işık gazetesinin 29 Ocak 1985 yılına kadar izlediği yayım politikası, Bulgaristan Türk basınının (252) son nefesini verişini yanında Türk azınlığa yönelik asimilasyon politikasının yükselen grafiğini de belgelemektedir: "Yeni Işık, Nova Svetlina adıyla yayımlanan bu son sayının onda dokuzu Bulgarca, onda bir kadarı Türkçe idi. Altı sayfalık gazetenin birinci sayfasında, Türkçe küçük bir haber vardı. Bütün öteki yazılar Bulgarcaydı. Gazetenin 2. 3. ve 5. sayfalarında da Türkçe yalnızca birer haber vardı. Ondan sonra gazetenin geri kalan bütün yazıları Bulgarcaydı. Gazetenin 31.1.1985 tarihli, 13. sayısı tamamen Bulgarca olarak çıktı. Yalnız Nova Svetlina adını taşıyan bu sayıda artık tek bir Türkçe kelime görülüyordu." (253)

(251) Şimşir, a.g.e., s.313

(252) Mehmet Çavuş, "Yeni Işık ve Yeni Hayat"ı Türkçe basın aracı kabul etmek mümkün değildir," demektedir. Çavuş, a.g.e., s.24

(253) Şimşir, a.g.e., s.314

- Norveç Helsinki Komitesi Raporu, s.14

4. ANAYASAL HAKLARI, ULUSLARARASI HUKUK VE SÖZLEŞMELER AÇISINDAN BULGARİSTAN'DAKİ TÜRK AZINLIĞI

4.1. Bulgaristan Türklerinin Azınlık Statüsü

Azınlıklar içinde yaşadıkları toplumdan kültürel, etnik ya da ırksal özellikleri bakımından farklı olan topluluklardır. Bu genel tanımlama çerçevesinde azınlıkların korunması konusunda dünya 17 yy.'dan sonra 4 evreden geçmiştir. (254)
1- Belli bir ülkedeki azınlıkların, belli bir "büyük devlet" tarafından korunması; 2- Büyük devletlerin, belli bir ülkedeki azınlıkları "kollektif" biçimde koruması (19 yy.) 3- Büyük devletlerin korumasının yerini, Milletler Cemiyeti "güvencesi"-nin alması (20. yy); 4- BM'nin kurulmasıyla birlikte, azınlık haklarını değil, insan haklarını vurgulayan yaklaşımın ağırlık kazanmasıyla birlikte BM belgelerinin "azınlık grubu" ve "azınlık koruması" kavramlarından söz edilebilmesi için bazı genel koşullar öngörmüştür:

"1) Önce kültürel ya da etnik bakımdan toplumun çoğunluğundan farklı bir grubun varlığı gerekir. 2) Bu grup, gelenek ve göreneklerine çok bağlı bir avuç insanla sınırlı kalmamalı, özelliklerini kendi başına koruyabilecek bir sayıya ulaşmalıdır. 3) Azınlık grubu, ülkede başat konumda olmamalıdır. 4) Yalnızca ilgili ülkenin uyrukları azınlık sayılabilir. 5) BM İnsan Hakları Komisyonu Alt Komitesi'ne göre, azınlık grubunun ilgili devlete bağlılık duyması, ayrılma yoluyla devleti parçalamaya yönelmemesi gerekir. 6) Azınlıktaki grup kendi

(254) Azınlıklar konusunda tarihsel gelişimi, özetleyerek ortaya koyan bir kaynak bkz.: Ahmet Reşit, Ekalliyetlerin Himayesi, İstanbul 1933, özellikle s.3-11, vd. Ayrıca diğer tanımlamalar ve azınlıklar konusundaki yorumlar için bkz.: International Encyclopedia of Social Sciences, Cilt 10, 1968 USA "MINORITIES" s.365-371 Prof. Claire Palley, Constitutional Law and Minorities, Minority Rights Group, Report No. 36, London 1982, passim

ayırt edici özelliklerini koruma ve sürdürme isteği, yani azınlık bilinci" taşınmalıdır. 7) Çoğunluk da bu grubu azınlık olarak görmeli ve bir tür "baskı" uygulamalıdır." (255)

Bulgaristan Türkleri, BM'nin öngördüğü koşulların hepsine harfiyen uyan bir azınlık statüsündedir. Özellikle 7. koşuldaki "baskı", Türk azınlığının "sürekli" yaşadığı bir olgudur. Yazının önceki bölümlerinde bu durum ayrıntılarıyla sergilenmiştir.

Bulgaristan Türkleri dil, din ve ırk itibariyle bir azınlık grubu oluştururken çeşitli antlaşma hükümleri gereği Bulgaristan vatandaşı olmuştur. Bu devlete vatandaşlık bağına bağlı bulunmaktadır. "Azınlıklara tanınan haklar, önce o ülkede yaşamış olmasından, sonra azınlığının vatandaş olmasında daha sonra da belirli bir topluluğa, etnik bir gruba bağlı olmasından ileri gelmektedir." (256)

Bulgaristan Türklerinin azınlık statüsü Türkiye ve Bulgaristan arasındaki ikili antlaşmalar ve çok taraflı antlaşmalarla birlikte, Bulgar Anayasalarında da güvence altına alınmıştır.

(255) AnaBritannica, Cilt 3, s.118

(256) Prof. Dr. Hamza Eroğlu, Milletlerarası Hukuk Açısından Bulgaristan'daki Türk Azınlığı Sorunu, Bulgaristan'da Varlığı, Ankara 1985, s.27

- Prof. Dr. Claudio Zanghi, ulusal azınlıkların, uluslararası hukuk açısından geçirdiği tarihsel evrimi ve Birleşmiş Milletler antlaşmasıyla gelişen insan hakları bakış açısı irdedelediği makalesinde sonuç olarak şunları belirtmektedir: "Kanımcı, geçmiş yılların deneyimi bize göstermiştir ki kaypak yorumlara engel olmak için "ulusal" veya "etnik" (kavimsel) gibi terimler kullanılmasının önüne geçmek gerekir. Gerçekten de, etnik (kavim) veya ulus kavramlarının anlamları günümüzde yeterince belirgin değildir. Bu durum toprakları üzerinde azınlıkların mevcudiyetini tanımak istemeyen devletlere aykırı (fiili duruma aykırı) yorumlar yapma kapısı açmaktadır. Buna karşın dile dayalı veya dini azınlık kavramları fiili durumlar üzerine oturtuldukları kaypak yorumlara yol açmamaktadırlar."

Prof. Dr. Claudio Zanghi, Uluslararası Hukuk ve İnsan Haklarının Korunması Bağlamında Ulusal Azınlıklar, İstanbul Barosu Ul. Huk. Semp. 21-23 Eylül 1987, İstanbul 1988,

4.1.1. Bulgaristan Anayasaları ve Azınlıklar

Bulgar Anayasaları içinde şu anda bizi doğrudan ilgilendiren 1971 Anayasasıyla ilgileneceğiz, daha önce belirttiğimiz gibi Bulgaristan'da ilk anayasal düzenleme 1879 Tırnovo Anayasa'sının kabul edilmesidir. İkinci Anayasa ise 1946 yılında çalışmalara başlanıp, komünistlerle muhalefet arasındaki yoğun tartışmalar sonunda 4 Aralık 1947'de kabul edilen ve 284 sayı ile de 1948'de Resmi Gazete'de (Darjaven Nestvik) yayımlanan Anayasadır. (257)

4.1.1.1. 1948 Anayasası

Bu anayasa onbir bölüm ve 101 maddeden oluşuyordu.

Anayasanın 8. bölümü "Vatandaşların Temel Hak ve Ödevleri" başlığını taşımakta ve 24 maddeyi kapsamaktadır. Bu maddelerde "Tüm vatandaşların yasa karşısında eşit oldukları, soy inanç ve mülkiyet bakımından herhangi bir ayrım olmadığı...." belirtilmektedir.

Ayrıca bu bölümde "...Ulusal azınlıkların kendi ana dilleriyle öğrenim hakları, ulusal kültürlerini geliştirme hakları vardır ancak buralarda Bulgarca öğrenimi de zorunludur (M.79)" denilmektedir. (258) Fakat Anayasanın bu hükümlerine rağmen, azınlık hakları sürekli ihlal edilmiştir.

1961 yılında bu anayasa değişikliğe uğramıştır ve değişikliklere rağmen anayasanın günün koşullarına göre yeterli olmadığına karar verilerek yeni bir Anayasa hazırlanmıştır. Ve bu anayasa da 18 Mayıs 1971'de Resmi Gazetenin 39. sayısında yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

(257) Kuyucuklu, a.g.e., s.165-166

(258) Kuyucuklu, a.g.e., s.168

4.1.1.2. 1971 Anayasası

Günümüzde de yürürlükte bulunan bu anayasa on bölüm ve 143 maddeden oluşmaktadır.

Bu Anayasanın üçüncü bölümü "vatandaşların Temel Hak ve Yükümlülükleri"ne ayrılmıştır. Ve bu bölümde yer alan Anayasanın 35. maddesi şunları içermektedir: "1) Yasa önünde bütün Bulgar vatandaşları eşittir. 2) Hiçbir şekilde milliyetçilik, soy, din, cinsiyet, ırk, dış görünüm veya toplumsal ya da maddi duruma dayanan ayrıcalıklara ve kısıtlamalara izin verilmez. 3) Devlet, vatandaşların haklardan yararlanmaları ve görevlerini yerine getirmeleriyle ilgili koşulları ve olanakları sağlayarak eşitlik ilkesini güvence altına alır. 4) İnsanları, ırk, milliyet ve dinlerinden dolayı aşağılayıcı ve kinci her türlü propaganda yasaktır ve cezalandırılır." (2

Bu maddeye göre "Eşitlik ilkesi"ni yorumlayan Rumpf, şöyle demektedir: "Eşitlik ilkesi; milliyet, soy, din ve benzeri yönlerden çoğunluktan farklı olan azınlıkların savunma aracı olacaktır. Ancak bu ilke - sosyalist insan hakları anlayışına göre de - bireyin toplum ve devletle formel siyasi ilişkisinin belirlenmesinin dışında kalan manevi varlığıyla ilgili fiili şartların aynılaştırılmasını sağlamaz. Yani devlet, vatandaşlara eşit davranır, fakat onları eşit kılmaz.

Bulgar Anayasası vatandaşların temel hak ve yükümlülüklerini belirtirken 45. maddenin 7. fıkrasında şöyle demektedir: "Bulgar soyundan gelmeyen vatandaşlar, Bulgar dilini

(259) Christian Rumpf, Bulgar Anayasasının Temel Haklar Rejisi Sosyalist İnsan Hakları Anlayışı ve Azınlık Sorunları Hakkında Bir Görüş, Çev.: Av. Gülsaniye Ergezer, İstanbul Barosu Ul. Hukuk Sempo., 21-23 Eylül 1987, İstanbul 19 s.56-57; kuyucuklu, a.g.e., s.174

(260) Rumpf, a.g.m., s.57

öğrenme zorunluluğu yanında, kendi dillerini öğrenme hakkına da sahiptir." (261) Rumpf bu maddeyle Bulgar anayasasının ve Bulgar temel haklar rejiminin spesifik azınlık haklarını tanıdığını belirtmektedir.

Bulgaristan kendi anayasasına aykırı davranarak "Türkçe"yi yasaklamış, Türk azınlığın temel hak ve özgürlüklerini kendi anayasasıyla bile çelişkiye düşmek pahasına çiğnemektedir.

Rumpf, anadilin öğrenilmesi hakkının azınlık sorunları içinde büyük önem taşıdığını belirttiikten sonra; "Bulgar anayasasının 45. maddesinin 7. fıkrasında dil öğrenimi hakkının, bir anayasa garantisi altında tutulması azınlıkların efektif korunmaları için oldukça önemlidir. Türk kökenli Bulgar vatandaşları anayasa güvencesi altındadır. Bu garanti ile Türk azınlık anayasal muamelelerin dışında tutulamayacağı gibi Bulgar devleti de bu konuda gerekli önlemleri pratikte gerçekleştirmekle yükümlü kılınmıştır." (262) demektedir.

4.2. Bulgaristan'daki Türk Azınlığın Varlığını ve Haklarını Belgeleyen Uluslararası Antlaşma ve Sözleşmeler

Bulgaristan Türkleri, uluslararası hukuk, Türkiye ile Bulgaristan arasında imzalanan ikili ve çok taraflı antlaşmalar bakımından azınlık statüsündedir. Bulgaristan'ı ülke-
sindeki Türk azınlığı bakımından yükümlülükler altına sokan çok taraflı antlaşmaların temel yaklaşımı insan haklarının korunması yönündedir. Bu açıdan da Bulgaristan Türkleri konusu, Bulgaristan'ın "iç işleri" olarak kabul edilemez.

(261) Kuyucuklu bu maddeyi şöyle çevirmiştir: "Bulgar menşeli olmayan Bulgar vatandaşlarının, zorunlu olan Bulgar dili öğrenimleri yanında, kendi dillerini de öğrenme hakları vardır." a.g.e., s.175; Rumpf, a.g.m., s.58

(262) Rumpf, a.g.m., s.61

Eroğlu'nun belirttiği gibi "Milletlerarası Hukuk, milletlerarası ilişkileri düzenleyen hukuk kurallarıdır. Devletler'in ve milletlerarası teşekküllerin karşılıklı ilişkilerini düzenler. Milletlerarası hukukun asli kaynakları devletlerin açık, seçik rızalarından oluşan milletlerarası andlaşmalar, zımmî, kapalı rızalarından oluşan örf ve adetler ve medeni milletlerce kabul edilen hukukun genel prensipleridir... Milletlerarası andlaşmalar en sarîh rıza beyanı olmaları bakımından, kaideler hiyerarşisinde de diğer kaynaklardan önce gelir." (263) Türkiye ve Bulgaristan'ın imza koyduğu antlaşmaları, ikili ve çok taraflı ayrımına tabi tutmanın yanı sıra yürürlükte olan ve olmayan ayrımına da tabi tutarak Bulgaristan'ın Türk azınlığına karşı uluslararası hukukun çerçevesindeki yükümlülüklerini açık bir biçimde sergilemek gerekmektedir.

İki ülkenin imza koydukları antlaşmaları ikili ve çok taraflı antlaşmalar biçiminde sınıflandırırken, kronolojik bir sıra izlenmeye çalışılmıştır.

4.2.1. 1878 Berlin Antlaşması

Bulgaristan Türklerinin uluslararası antlaşmalar içinde statülerini belirleyen ilk antlaşma 13 Temmuz 1878 yılında imzalanan Berlin antlaşmasıdır. Bulgaristan Prensiği bu antlaşmayla kurulmuştur ve antlaşmanın birçok maddesinde Türk-Müslüman azınlığın hak ve çıkarlarını koruyan hükümlere yer verilmiştir.

(263) Eroğlu, a.g.m., s.25; Hüseyin Pazarcı, Uluslararası Hukuk Dersleri, I. kitap, Ankara 1985, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi yay: 542, s.93-99; Seha L. Meray, Devletler Hukukuna Giriş, II. Cilt, Ankara 1975, 4. bası, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi yay.: 206, s.79-94

Bu antlaşmanın 4. maddesinin ikinci fıkrasında; "Bulgarların Türk ve Romanya ve Rum ve sair akvam ile mahlut (karışık) oldukları mahallerde bu kavimlerin inhitaba (seçimlere) ve nizamname-i esasının tanzimine müteallik (ait olan) şeyde hukuk ve menafii (yararlar) gözetilecektir." Bulgaristan Türk-Müslüman azınlığı için "Türk" sözcüğü kullanılmıştır. Antlaşmanın hem Fransızca aslında, hem Türkçe çevirisinde "Türk" sözcüğü geçiyordu. (264)

Antlaşmanın 5. maddesi ise Bulgaristan'daki azınlıkların hak ve özgürlükleriyle ilgili temel ilkeleri belirliyordu: "...Bulgaristan'da ihtilaf-ı din ve mezheb hiç kimse için hukuk-i mülkiye ve politikadan istifade ve hidmeti umumiye ve memuriyet ve şerefine railiyetde veya her nerede olur ise olsun icra-i hirfet ve sanatta naehil tutulmalılığa ve mahrum idilmekliğe sebep addolunmayacaktır.

Bulgaristan'da yerliler ve ecnebler serbesti ve icra-yı ayin ve mezhep temin olunarak gerek cemaat-ı muhtelifenin silsile-i meratib üzre tertibinde ve gerek rüesa-yı ruhaniyeleriyle olan münasebatında ika-i mevani olınmıyacaktır."

Bu madde din ve mezhep ayrımının gözetilemeyeceğini, ayrı dinden ve mezhepten olan azınlıkların, Bulgar çoğunluğu gibi medeni ve siyasi haklardan yararlanacağını istediği mesleği ve sanatı seçebileceği, hatta devlet memuriyetine girebileceklerini de öngörmektedir. (265)

Bütün bu ilkeler beşinci maddenin ilk cümlesine göre Bulgar kamu hukukunun temelini oluşturmaktadır. Berlin antlaşması Bulgaristan'ın iç hukukunun üstündedir ve bağlayıcıdır. (266)

(264) Erım, a.g.e., s.407; Eroğlu, a.g.m., s.28;

Şimşir, a.g.e., s.366

(265) Erım, a.g.e., s.407; Eroğlu, a.g.m., s.28,

Ahmet Reşit, a.g.e., s.8-9

(266) Şimşir, a.g.e., s.367

Bu antlaşmayla Osmanlı Devleti, Bulgaristan Prensliğinin sınırlı bir bağımsızlık verirken (Prenslik padişaha bağlı ve vergi veriyordu) Türk azınlığının da hukuki statüsünü garanti altına almış bulunmaktadır. Bulgaristan Berlin antlaşmasını imzalayan devletlere ve bu arada Osmanlı devletine karşı da yükümlülük altına girmiştir. (267)

4.2.2. İkili Antlaşmalar ve Sözleşmeler

4.2.2.1. 1909 İstanbul Protokolü ve Sözleşmesi

Bulgaristan, 1878-1908 yılları arasında, otuz yıl boyunca, Padişaha bağlı ve vergi veren özerk bir prenslik iken, 1908 yılında bağımsızlığını ilan etmiş ve krallık olmuştur. 19 Nisan 1909'da Bulgaristan'ın bağımsızlığının onaylanması amacıyla İstanbul'da bir protokol imzalandı. Protokole ek olarak aynı gün bir de sözleşme (mukavelename) imzalandı.

Bu protokolde Bulgaristan, ülkesinde yaşayan Türk-Müslüman azınlığa din ve mezhep özgürlüğü, hak eşitliği tanıyordu. Türk azınlık, diğer din mensuplarının sahip oldukları medeni ve siyasal haklardan yararlanacaklardı. Protokolün ikinci maddesi bunu şöyle dile getiriyordu: "Ahali-i İslamiyeye kemakan serbesti-i mezhep ve serbesti-i ayin temin edilecektir. Bunlar Mezahib-i saireye mensup ahalinin haiz oldukları aynı hukuk-u medeniye ve siyasiyeden istifadeye devam edeceklerdir." (268)

(267) "Berlin antlaşmasının on ikinci maddesi, Bulgaristan Türklerinin taşınmaz mallarıyla, korunmasıyla ilgilidir. Bulgaristan'da halen Osmanlı devlet emlaki içinde bir Türk-Bulgar karma komisyonu kurulması öngörülmüştür." Şimşir, a.g.e., s.367

Antlaşmayı imzalayan devletler: Osmanlı İmparatorluğu, Almanya, Avusturya, Macaristan, Fransa, Britanya, İtalya ve Rusya.

(268) Şimşir, a.g.e., s.368; Eroğlu, a.g.m., s.29

İstanbul Protokolüne ekli sözleşmede Türk-Bulgar hükümetleri birlikte Bulgaristan müftülüklerini düzenliyordu. Müftülükler, Türk azınlığın örgütüydü. Din işlerinin yanı sıra azınlığın eğitim sorunlarıyla da ilgileniyordu. Bu sözleşme sekiz maddelikti. İlk madde Sofya'da bir başmüftü bulunacağını ve görevlerini hükme bağlıyordu. (269) Sözleşmenin diğer maddeleri Bulgaristan müftülerin seçilmeleri, görevleri, vb. konuları ayrıntılarıyla düzenliyordu. Sözleşmenin 6. maddesi müftülerin okullar konusundaki yetkilerini belirttikten sonra Bulgaristan hükümetine görevler yüklüyordu: "...Bulgaristan'da kain mekatib-i islamiye ve cevami-i şerifenin muhafaza ve idaresi için Bulgaristan bütçesinde bir meblağ-ı kâfi tahsisine devam olunacaktır." 7. maddeyle de din ve hayır işlerine ait Türk-İslam eserlerinin korunması ve onarılması konusu düzenlenmiştir.

1909 İstanbul protokolü ve sözleşmesi Bulgaristan Türk-İslam azınlığının azınlık haklarını yeniden vurgulamış ve güvence altına almıştır. Bu protokol ve sözleşme ile Türk-İslam azınlığı ve Türk-İslam eserleri Devletler Hukukunun güvencesi altına da alınmıştır.

4.2.2.2. 1913 İstanbul Barış Antlaşması ve Müftülüklerle İlgili Sözleşme

1912-1913 Balkan savaşları sonunda 29 Eylül 1913 tarihinde, İstanbul'da, Osmanlı Devleti ile Bulgaristan arasında bir barış antlaşması imzalanıyor ve aynı gün imzalanan sözleşmede de Türk-İslam azınlığın, okulları, vakıfları, cemaat teşkilatlanmaları, müftülükleri, dil, din, örf ve adetleri güvence altına alınıyordu.

(269) Ahmet Reşit, a.g.e., s.12; sözleşmenin diğer maddeleri için s.13-15

Antlaşmanın sekizinci maddesinin 1. fıkrası, Bulgaristan'ın bîlcümle memalikinde Bulgar tebasından bulunan müslümanlar (270) asıl Bulgar olan tebaanın haiz oldukları aynı hukuk-ı milkiye ve siyasiyeyi haiz ve serbesti-i vicdana, hürriyet-i diniyeye ve ayin-i dininin alenan icrası hususunda serbestiye malik olacaklardır. Müslümanların âdatına riayet olunacaktır." demektedir. Aynı maddenin üçüncü fıkrası: "Elyevm teessüs etmiş olan veya âtiyen teessüs edecek bulunan cemaat-ı islâmiyeye ile anların silsile-i meratip itibarile teşkilatı ve emvali tanınacak ve mahzar-ı riayet olacaktır. Cemaat-ı mezkûre bilâ mevani kendi rüesayı diniyelerine tabi bulunacaktır (271)" diyerek, Bulgar hükümetince İslam cemaatleri ve ilişkileri bunların malları resmen tanınıyordu.

Barış antlaşmasının 10, 11 ve 12. maddeleri Bulgaristan'daki Türk-İslam azınlığın ekonomik haklarını ve vakıflarına dokunulmayacağını belirlerken 14 madde mezarlıklara saygı gösterilmesi gerektiğini belirtiyordu. (272)

Antlaşmanın 2 numaralı eki (273) olan sözleşmede ise Bulgaristan müftülükleri ayrıntılarıyla düzenliyordu. Bu sözleşme yeni tanzim edilmiş bir senet olmayıp, "Suretitesviye adıyla 1913 Muahedesine ilhak olunmuş mezkur 1909 Mukavelesidir." (274) Bu sözleşmede Sofya'da bir başmüftü bulunacağını hükme bağladıktan sonra, bunun seçimi görevleri belirleniyordu. Ayrıca Bulgaristan'a bazı yükümlülükler getiriyordu. 7. ve 8. maddelerde Bulgar hükümetine okullar açma, eğitimi Türkçe yapma, vakıflara dokunmama, ilköğrenim zorunluluğu ve öğretmenlerin hakları bakımından Bulgar yasalarının Türklere ve Bulgarlara eşit uygulanması gibi hükümler vardı.

(270) Antlaşmada "Türk" yerine "Müslüman" sözcüğü kullanılmıştır. Bulgaristan'daki Müslüman azınlık derken, bütün Bulgaris topraklarındaki Türk-İslam nüfus amaçlanmıştır.

(271) Erim, a.g.e., s.463; Şimşir, a.g.e., s.371

(272) Erim, a.g.e., s.464-465

(273) Ayrıntılar için bkz.: Erim, a.g.e., s.468-472

(274) Ahmet Reşit, a.g.e., s.15

Bulgaristan Türk-İslam azınlığının bütün haklarına ve özgürlüklerine saygı göstermeyi bir kez daha yüklenmişti.

4.2.2.3. 1925 Türkiye-Bulgaristan Dostluk Antlaşması ve Türk-Bulgar Oturma Sözleşmesi

Birinci Dünya Savaşı'ndan yenik çıkan ve 1919 Neuilly Barış antlaşmasını imzalayan Bulgaristan, (Bu antlaşma çok taraflı antlaşmalar bölümünde ele alınacaktır.) savaşta müttefiki Türkiye ile de 18 Ekim 1925 yılında bir dostluk antlaşması, bir protokol ve bir oturma sözleşmesi imzalamıştır.

Bu antlaşma ve sözleşme Bulgaristan'daki Türk azınlığının statüsünü belirleyen ve "halen yürürlükte olan", bir ikili antlaşmadır. (275)

1925 Antlaşmalarında Bulgaristan Türklerine tanınan azınlık hakları, 18 Ekim 1925 tarihli Protokol belirlemektedir.

Adı geçen protokolün ilk paragrafında (A maddesi) aynen şu ifadeler yer almaktadır: "İki Hükümet, azınlıkların korunmasına ilişkin olarak, Neuilly Antlaşmasında yazılı hükümlerin tümünden Bulgaristan'da oturan Müslüman azınlıklarını ve Lozan Antlaşmasında yazılı hükümlerin tümünden Türkiye'de oturan Bulgar azınlıklarını yararlandırmayı, karşılıklı olarak, yükümlenirler."

Neuilly ve Lozan Antlaşmalarından herhangi birini imzalayan devletlerin azınlıklar konusunda sahip oldukları tüm hakları Bulgaristan Türkiye'ye, Türkiye de Bulgaristan'a tanır." (276)

(275) 1969 Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesinin 26. maddesine göre "Yürürlükte olan her antlaşma tarafları bağlar ve onlarca iyi niyetle uygulanmak zorundadır." demektedir. Bulgaristan, uluslararası hukukun genel ilkeleri "ahde vefa" ve "iyi niyet" karşısında da yükümlülüklerini yerine getirmemektedir.

Meray, a.g.e., s.126; Pazarcı, a.g.e., s.152

(276) Scysal, a.g.e., s.256

Hüseyin Pazarcı, protokoldeki "Türk azınlık" yerine "Müslüman azınlık" deyiminin yer alması ve atıfta bulunulan Neuilly Barış antlaşmasına ilişkin görüşlerini şöyle açıklamıştır:

Protokolde, Türk azınlık yerine müslüman azınlıktan söz etmekte, Bulgar yetkililer iki önemli hususu bertaraf etme eğilimlerini ortaya koymuşlardır: Birincisi, Bulgaristan'daki Türklerin varlığını yadsımak. Bu ifade ile söz konusu edilenlerin Türklükle ilgileri olmadıklarını, onların müslümanlaştırılmış Bulgarlar olduklarını iddia etme olanağını elde etmektedirler. İkincisi, madem ki müslümanlaştırılmış Bulgarlar söz konusudur. Türkiye'yi ilgilendiren bir husus mevzubahis değildir demektedirler. Oysa protokolün bütünü bu tezin yanlışlığını açıkça ortaya koyuyor. Bu tezin tartışması aslında tarihçilerin uzmanlık alanına girmektedir. Bununla birlikte, Osmanlıların Bulgaristan'daki beşyüz yıllık varlığının hiçbir iz bırakmadığına inan-dırmak için oluşturulan sindirme politikasına ait yukarıda kısaca belirttiğimiz tezin yarattığı şaşkınlığa işaret etmeden geçemeyeceğiz. Tarihçiler Bulgar tezini yalanlamaktadırlar. Bu hususu belirtmekle yetiniyorum. Ama, hukukçuyu sorunun bu görünümünde ilgilendiren şey, protokolde kullanılan ibarenin "müslüman" olsun "Türk" olsun Bulgaristan'ın hukuki yükümlülüklerinde büyük bir değişiklik meydana getirmemesi hususudur. Zira, sorunun özü, Bulgaristan'ı Bulgar uyruklu azınlık topluluğunu, Neuilly Anlaşmasında belirlenen azınlık haklarından yararlandırmamasıdır. Bu saptamadan sonra adı geçen protokolde sadece Bulgaristan'daki Türkler düşünülmüştür, ama onları Bulgar çoğunluktan farklılaştırmak için o devirde dinden başka belirleyici nitelik düşünülememiştir; ya da, bu protokolle azınlıkların korunması bütün müslümanlara tanınmıştır; yani Türklere ve onların dindaşlarına durum ne olursa olsun, Bulgaristan Türklerinin, bu protokol hükümlerinden yararlanacak-

ları açıkça belirlemektedir. Bu yorum aynı tarihli sözleşmenin bir hükmüyle de desteklenmektedir". (277) Bu sözleşmenin 2. maddesine göre "Bağıtlı taraflar, Bulgaristan Türklerinin ve Türkiye Bulgarlarının isteğe bağlı göçlerine hiçbir engel çıkarılmamasını kabul ederler. (278) Bulgaristan burada "Bulgaristan Türkleri" terimini kullanarak Türk Azınlığın varlığını pekala tanımaktadır.

1925 Protokolü, Neuilly Anlaşmasına atıfta bulunmaktadır. Burada unutulmaması gereken nokta "Neuilly Antlaşmasının değerlendirilmesine bağlanmak, sadece bilinen hakların içeriğinin belirlenmesine yararken belirtmek gerekir ki, 1925 Antlaşması ve eklerinin kaderi Neuilly Antlaşmasından tamamen bağımsızdır." (279)

Neuilly Antlaşması, 1925 Protokolü muvacehesinde, Türk azınlıkta bu anlaşmada yer alan hakların sahibidir. Yine aynı anlaşmada yer alan hükümlere göre antlaşma hükümleri Bulgaristan için Anayasa değerindedir. Ve bu çerçevede Neuilly Antlaşmasının IV. bölümünde yer alan azınlıkların korunması hükümleri, Türk azınlığın da haklarını belirlemektedir.

(277) Prof. Dr. Hüseyin Pazarcı, İkili Anlaşmalardan Doğan Uluslararası Kurallar Işığında, Bulgaristan'daki Türk Azınlığı Sorunu, Çev.: Stj. Av. Ahter Kotadgu, İstanbul Barosu Ul. Huk. Semp. 21-23 Eylül 1987, İstanbul 1988, s.40-41

(278) Soysal, a.g.e., s.260

Bu maddenin diğer bölümlerinde ise şu hükümler yer almaktadır: "Göçmenler yanlarında taşınır mallarını ve hayvanlarını götürmek ve taşınmaz mallarını serbestçe arıtmak (tasfiye) hakkına sahip olacaklardır. Taşınmaz mallarını kesin gidişlerinden önce arıtmamış olanlar, göç gününden başlamak üzere, iki yıllık bir süre içinde bu arıtmayı yapmak zorundadır.

Malların arıtılmasından (tasfiyesinden) elde edilen paraları ilgilerin dışarı çıkarma biçimi konusunda iki hükümet arasında bir anlaşma yapılacaktır." Bu madde Bulgaristan Türklerinin, Türkiye'ye göçlerine Bulgar makamlarınca engel olunmayacağı ve mallarını serbestçe elden çıkarma hakları sebebiyle oldukça önemlidir. Bu maddeyle Türkiye'ye göçler bir düzene bağlanmıştır. Bu sözleşme bugün de yürürlüktedir. Bulgaristan'a ve Türkiye'ye ortak yükümlülükler getirmektedir.

Bu konudaki bir değerlendirme için bkz.: Şimşir, a.g.e., s.377-379

(279) Pazarcı, a.g.m., s.41

4.2.2.3.1. 1925 Antlaşmasının Değerlendirilmesi

a) Antlaşmanın süresi ve geçerliliği: 1925 Antlaşması ve protokolü süre konusunda hiçbir kısıtlama getirmemektedir. Oturma sözleşmesi ise 11. maddesinde süreyi 4 yıl olarak saptamıştır. Ancak "Eğer sözleşme bu sürenin sona ermesinden en az 6 ay önce ortadan kaldırılmazsa, ortadan kaldırılincaya dek yürürlükte kalacak ve işbu ortadan kaldırma işlemi ancak 6 aylık bir sürenin sonundan sonra geçerli ve etkili olacaktır" hükmüyle taraflardan birinin geçersizliği ilanını öngörmektedir. Taraflar bu sözleşme için de "yürürlükten kaldırılması"na ilişkin bir girişimde bulunmamışlardır. (280)

Bu durum 1925 Antlaşmasının ve eklerinin hâlâ geçerli olduğunu göstermekle kalmamakta, Bulgaristan'ın bu antlaşmanın geçersizliğine ilişkin ileri sürdüğü savlara da bir yanıt oluşturmaktadır. Bulgaristan 1947 öncesi imzaladığı antlaşmalarda yükümlülüklerini sadece kendi istediği için ortadan kaldıramaz. Ve bu savlarını tanıtlayabilecekleri uluslararası hukuk, örf ve adetler açısından da hiçbir kanıt mevcut değildir. Bu konu yorucu açık kapı bırakmayacak kadar net biçimde anlaşılmalıdır.

Ayrıca "1925 antlaşmasının azınlıklarla ilgili hükümleri "statü düzenleyen" hükümler olduğundan, tek taraflı da değiştirilemeyeceği gibi sona ermesi de süre ile de kayıtlı olamaz" (281) Pazarıcı, bu konuda "...Antlaşmalar hukuku üzeri 1969 Viyana sözleşmesi, bir antlaşmaya son veren fesih beyanı

(280) "1969 konvansiyonuna göre; bir antlaşmanın taraflarını ortak iradeleri ile sona erebilmesi için, iki yol vardır: 1. Antlaşmanın kendi bünyesinde sona ermesi. 2. Taraflar karşılıklı beyanları ile antlaşmanın sona ermesi. "Bu hükümlere göre adı geçen antlaşmaların geçerli olduğunu görmekteyiz. Pazarıcı, a.g.m., s.37; Antlaşmaların sona ermesi için bkz.: S.L.Meray, a.g.e., s.144-162

(281) Eroğlu, a.g.m., s.33

bazı şartlar altında geçerli kabul etmektedir. Bu şartlardan ilki böyle bir beyana geçerlilik tanıyan hükmün antlaşmada yer almasıdır. Bu yönde ne 1925 Dostluk Antlaşmasında ne de ek protokolde bir hüküm yoktur... Eğer antlaşmada süre ile ilgili hüküm yoksa, 1969 Viyana sözleşmesine göre tarafların karşılıklı rızaları ile antlaşma sone erebilir. Oysa, ne 1925 antlaşması ve ne de ek protokol taraflara böyle bir olanak tanımamaktadır." demekte ve bu konudaki uluslararası kayıtlara ve sözleşme hükümlerine dayandırdığı görüşünü şöyle belirtmektedir: "Bulgaristan'daki Türk azınlığın hakları ile ilgili protokolün hükümleri, dostluk antlaşmasının hükümlerinden bir statüyü düzenleme niteliklerinden ötürü ayrılmaktadır." (282)

Neuilly Barış Antlaşması, 1947 Paris Barış Antlaşması ile yürürlükten kaldırılmış olmasına rağmen, "1925 Dostluk antlaşması ile Neuilly Barış antlaşmasının azınlıklarla ilgili hükümleri, Dostluk Antlaşmasının ayrılmaz bir parçası, bölünmez bir cüz'ü olması dolayısıyla, halen yürürlükte dir". (283) Bulgaristan bu konuda "rebus sic stantibus" kuralı ile temel koşulların değiştiği savını ortaya atmaktadır. Fakat Bulgaristan'da yönetimin değişmesi ve uluslararası düzendeki genel değişiklikler, "Bulgaristan'daki Türk Azınlığı" konusunda "rebus sic stantibus" ilkesinin geçerli olabileceğini göstermemektedir. Bu kural, ancak "antlaşmanın yapıldığı andaki koşullarda sonradan temel değişikliklerin meydana gelmesi" durumunda geçerlidir. (284)

1925 Antlaşmasının "azınlıkların korunmasıyla ilgili hükümleri", konusunda, II. Dünya savaşından sonra yaşanan değişikliklerin, 1925 antlaşması imzalandığı sıradaki koşullardan ve antlaşmayı imzalayan ülkelerin iradesini ve tarafların yükümlülüklerini temelden sarsacak nitelikte farklı olmadığı, özellikle "insan hakları" konusunda

(282)Pazarcı, a.g.m., s.38

(283)Eroğlu, a.g.m., s.30

(284)Meray, a.g.e., s.153-156

yaşanan ilerlemelerin, azınlık haklarının aleyhinde kullanılamayacağı çok iyi anlaşılmalıdır. Pazarıcı'nın belirttiği gibi: "Rebus sic stantibus kuralının geçerli olarak uygulanabilmesi için, değişikliğin zamanında ve objektif olarak gerek antlaşma taraflarının kabulü gerekse taraflar arasında kalan bir makamın kararı ile saptanması gerekir. (285) Bir devletin siyasi rejiminin değişmesi bir antlaşmanın, sırf bu nedene dayanarak iptaline yol açmaz. 1978 Viyana Sözleşmesinde açıkça belirtildiği gibi, anlaşmaları yürürlükte tutmama hakkı yalnızca bağımsızlıklarını yeni kazanan devletlere tanınmaktadır. (M 16)" (286)

Bütün bunların dışında Türkiye ve Bulgaristan arasında gerçekleşen nota teatileri 1925 antlaşması ve eklerinin geçerliliğini koruduğunu göstermektedir. Örneğin;

-
- (285) Dr. Aslan Gündüz bu konuda: "...arada bir ikinci dünya savaşı geçmiştir. Türkiye Bulgaristan'ın safında bulunduğu Almanya'ya ve Japonya'ya savaş ilan etmiştir. Ayrıca, her iki ülke ayrı ayrı Nato ve Varşova Paktlarına üyedirler. Buna mukabil 1925 andlaşmasında azınlık haklarına ilişkin hükümler (Protokol) tamamen, insani konuları düzenlemektedir. Siyasi nitelikte değildir. Bu haliyle Dostluk Antlaşması'nın, siyasi mahiyetteki kısmından ayrılırlar. Esasen 1925 İkamet Antlaşmasına dayanak 1950'lerde göçler gerçekleştiğine göre yukarıda anılan antlaşmanın geçerliliğine hükmetmek gerekir." Dr. Aslan Gündüz, İki Taraflı ve Çok Taraflı Milletlerarası Anlaşmaların Işığında Bulgaristan Türkleri'nin Durumu, Bulgaristan'daki Müslüman Türkler'in Dramı, hazırlayan: Abdürrahim Dede, İstanbul 1985, s.62
- (286) Pazarıcı, a.g.m., s.39; Prof. Dr. Sevim Toluner, İstanbul Barosu Ul. Hukuk Semp. 21-23 Eylül 1985, İstanbul 1988, s.66

10 Ağustos 1950 tarih ve 304.50.1 sayılı Bulgar notasında "...Bulgaristan Halk Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, Hükümetinden aldığı talimata uyarak Bulgaristan'daki Türk azınlığın (abç) arzularına ittiba en mühim bir kısmının hicret arzularına 1925 yılında imzalanan antlaşmanın ruhuna uygun olarak, 250 bin Bulgar vatandaşı olan Türke verilecek pasaport muamelesinin neticelendirilmesiyle yerine getirecektir." (287) 1925 Antlaşmasının süre yönünden kısıtlamaya tabi tutulmadığını 18 Şubat 1974 tarih ve 30907 sayılı "miras" sorunuyla ilgili Bulgar sözlü notasındaki şu cümleden de anlamaktayız:"Bulgaristan Dışişleri Bakanlığı Arif Mehmedov Halidov yangını konusunda Torgovichte Devlet Tasarrufu kassına aktarılan meblağ Bulgaristan ve Türkiye arasında 18.10.1925 tarihinde imzalanan antlaşmanın 2. maddesine göre, mal varlığı, gayrimenkullerden oluştuğundan miras hükümlerine tabi değildir." (288)

b) Bulgaristan Türk Azınlığı, Türkiye'nin ve Bulgaristan'ın yükümlülükleri:

1925 Dostluk Antlaşmasının, protokolünün ikinci paragrafında "Neully ve Lozan Antlaşmalarından her birini imzalayan devletlerin azınlıklar konusunda sahip oldukları tüm hakları Bulgaristan Türkiye'ye, Türkiye'de Bulgaristan'a karşılıklı olarak tanır" denmektedir.

1925 Protokolüyle Bulgaristan'ın, Türk azınlık konusunda üzerine aldığı uluslararası yükümlülükler aynı zamanda Türkiye'ye karşı taahhütlerini de oluşturmaktadır. Başka bir deyişle, Türk azınlığa tanınan haklar, salt Bulgar ulusal yetkisini ilgilendirmez bunlar; Türkiye'yi doğrudan ilgilendiren uluslararası yükümlülüklerdir.

(287) Bilge, a.g.m., s.32

(288) Pazarıcı, a.g.m., s.39

Bu yükümlülöklere gelince, Bulgaristan'ın Neuill Antlaşması ile diğör akid devletler nezdinde tanıdığı hakların bütünüünü ifade etmektedirler. Bu açıdan incelendiğinde, Neuilly Antlaşmasının 57. maddesi: "Bulgaristan, ırk, dil veya din bakımından azınlığa mensup kişilere ilişkin bu bölgedeki maddelerin (IV. bölüm: 49. maddeden 57. maddeye kadar) getirdiğı düzenlemelerin, uluslararası yükümlölükler oluşturduğunu ve bunların Milletler Cemiyeti'nin güvencesi altında olduğunu kabul eder." Bu hükümden Ötürü adı geçen hükümler ancak Millet Cemiyeti Konseyinin çoğunlukla alacağı karar değiştirilebilirler. Bulgaristan'ın Türkiye karşısındaki yükölükleri açısından sorun değörlendirildiğinde, olayın Bulgaristan'ın iç işlerinden olmadığı aksine Türkiye'nin bu devlet taahhütlerini yerine getirmeye davet edebileceğı açıkça anlaşılmaktadır. Milletler Cemiyeti'nin lağvedilmesi garantiyi ortadan kaldırmaz, zira bu kuruluşun yerine aynı hukuki işlevlere sahip, Birleşmiş Milletler teşkilatı kurulmuştur.

Pazarıcı, bu konuda özetle: "...vesayet rejimi konusunda, Milletler Cemiyeti Konseyi'nin yerini, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun aldığı kabul edilmiştir, aynı düşünceden hareket bizi insan hakları konusunda BM Antlaşmasının tam yetkisine götürmelidir. Bulgaristan'ın azınlık haklarını çiğnemesi konusunda yetki organın Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'dur" derken, Lahey Uluslararası Adalet Divanı, yolunun da açık olduğunu vurgulamaktadır. (289)

(289) Pazarıcı, a.g.m., s.43-44

- Toluner'de Pazarıcı'yla aynı görüşü paylaşmakta ve sunları belirtmektedir: "Bulgaristan'ın Neuilly Antlaşmasının 57. maddesiyle yetkisini kabul ettiği mahkeme, Milletlerarası Daimi Adalet Divanı'dır; bu mahkeme 18 Nisan 1946'dan beri varlığını yitirmiştir. Birleşmiş Milletler Teşkilatının bir organı olan Milletlerarası Adalet Divanı, hukuken, eski Divan'ın bir devamı veya halefi değildir. Eski Divan'ın yetkisini kabul beyanı yeni Divan'ın yetkisini kabul işlemi olarak değörlendirilebilir mi? Bu sorun, Milletlerarası Adalet Divanı

1925 antlaşmasıyla ilgili değerlendirmeleri, ek protokolün H maddesinin içeriğini belirterek sonuçlandırabiliriz: "İşbu Protokolün uygulanmasında çıkabilecek zorluklar Hükümetler arasında siyasal görüşmelere konu olacaktır" Bu madde Bulgar Hükümetinin, Türk azınlığının durumu konusunda Türk hükümetiyle görüşmelere başlaması gerektiğini çok açık biçimde ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak 1925 Dostluk antlaşması ve ekleri bugün de yürürlüktedir. "İçten dostluk bağlarını kurmak ve güçlendirmek özlemiyle" imzalanan bu antlaşmanın yükümlülüklerini Bulgaristan yerine getirmek zorundadır. Türkiye bütün hukuksal yolları denemekten kaçınmamalıdır.

Statüsü'nün 37. maddesinde şöyle çözümlenmiştir: Bir sorunun Milletlerarası Daimi Adalet Divanı'na götürülmesi "yürürlükte olan bir andlaşmada öngörülmüşse", "bu Statüye taraf olan devletler" arasındaki böyle bir sorun, Milletlerarası Adalet Divanı'na götürülecektir. Olayımızı bu hükmün ışığı altında değerlendirirsek, ortaya çıkan durum şudur: 1925 tarihli Dostluk Andlaşması yürürlükte olan bir andlaşma ise -ki, hukuken öyledir- bu andlaşmada yer alan atıf nedeniyle andlaşmanın bir hükmü niteliğini kazanmış bulunan Neuilly Andlaşmasının 57. maddesindeki yetki kabulü beyanına dayanarak, Türkiye Bulgaristan'a karşı yeni Divan'da dava açabilir. Bulgaristan Statü'ye taraf olmakla, taraf olduğu andlaşmalarla eski Divan'ı tanıdığı yetkinin 37. madde uyarınca yeni Divan'a devredilmesine, rıza göstermiş olur.

Daha önce de belirttiğimiz gibi, 37. maddenin uygulanması için bulunması gerekli bu üç şart da olayımızda gerçekleşmiştir. 1925 tarihli Dostluk Andlaşması'na ek Protokol ki, Neuilly Andlaşmasına yaptığı atıf nedeniyle, bu andlaşmanın 57. maddesinde öngörülen yargı yoluna başvuru yükümünü içermektedir, "yürürlükte olan" bir andlaşmadır; 57. maddede azınlıklarla ilgili hükümlerin uygulanmasından doğacak uyuşmazlıkların Milletlerarası Daimi Adalet Divanı'nda çözümlenmesi öngörülmüştür; 1925 tarihli Dostluk Andlaşması'na taraf olan Türkiye ve Bulgaristan Milletlerarası Adalet Divanı Statüsü'ne taraftırlar. Türkiye, Bulgaristan Hükümeti'nin taraf olduğu andlaşmalar gibi temel insanlık ilkelerine de aykırı olan bu uygulamalarını, bir mahkeme önüne götürmek hakkını haizdir. Divan'ın bu olayda kendisini yetkili bularak vereceği bir karar, taraflar için kesin ve bağlayıcıdır. Bu kararın icra edilmesi önceden garanti edilemezse de hukuki durumun siyasal çıkar hesaplarından olabildiğince uzak bir yargı organı tarafından saptanması, bu yolla sağlanabilir."

4.2.2.4. 1968 Göç Anlaşması

Bu anlaşma 1950-51 yılında Bulgaristan'dan göç eden Türklerin, Bulgaristan'da kalan yakın akrabalarını Türkiye'ye getirmek amacıyla imzalanmıştır.

1950-51 göçü sırasında "gentlemen's agreement" (290) mahiyetinde bir anlaşma yapılmıştı. (291) Ve Bulgaristan'da kalan bölünmüş ailelerin birleştirilebilmesi için Türk-Bulgar ilişkilerinde bir yumuşama dönemine girilmesi beklendi.

Anlaşma 22 Mart 1968'de Ankara'da, Bulgar Başbakanı Jivkov'un Türkiye'yi ziyareti sırasında Bulgar Dışişleri Bakanı Başev ile Türk Dışişleri Bakanı Çağlayangil arasında imzalandı.

14 Maddeden oluşan anlaşmanın tam adı "Yakın Akrabalar 1952 yılına kadar Türkiye'ye göç etmiş olan Türk asıllı Bulgar vatandaşlarının Bulgaristan Halk Cumhuriyetinden Türkiye Cumhuriyeti'ne göç etmeleri hakkında anlaşma"dır.

Anlaşmaya göre göç her yıl 1 Nisan'dan 30 Kasım'a kadar olan devrede yapılacaktır. Göç etmek isteyenler anlaşma yürürlüğe girdiği tarihten itibaren 6 ay içinde Bulgar makamlarına göç etmek için başvuracaklar, göçmenler, iş kazaları emeklilik tazminatı ile göç sırasında yürürlükte olan Bulgar mevzuatınca memleket dışında faydalanma olanağı tanınacak diğer emeklilik ve sosyal sigorta hakları karşılığında uygun bir tazminat alacaklardır. Anlaşma, göçmenlerin ürünleri, hayvanları, gayrimenkulleri konusunda da maddeler içermektedir.

Çok dar çerçeveli olarak eleştirilen 1968 göç anlaşması kapsamına girecek olanlar anlaşmanın 1. maddesinde saptanmıştır.

(290) "Gentlemen's agreement; Özellikle Dışişleri Bakanları arasında hukuksal bir sonuç doğurmamak ve hukuksal yönden bağlamamak üzere, belirli bir ortak davranış üzerinde ilke bakımından anlaşmayı gösterir; moral değer olan bir onur sözüdür." Meray, a.g.e., s.82

(291) Bilge, a.g.m., s.35

(292) Bulgaristan Türklerinin Anavatana Göçleriyle İlgili Sınırlı Göç Anlaşmasının İmzalanması, TKD Sayı: 66 (Nisan 1968), s.342-347

- a) Karı, koca
- b) Ana, baba, büyükana, büyükbaba ve bunların ana ve babaları
- c) Çocuklar ve torunların eş ve çocukları
- d) Antlaşma tarihine kadar evli olmayan kız ve erkek kardeşler ile ölü kız ve erkek kardeşlerin bekar ve reşit olmayan çocukları

Antlaşma, Bulgaristan'ın ülkesinde Türk azınlığı bulunduğunu ve Türkiye'de yakın akrabaları bulunanların göç edeceklerini, kabul ettiğini göstermesi bakımından önemlidir. Ayrıca bu antlaşmayla, Türkiye'nin Bulgaristan'daki Türklerin haklarının korunmasında menfaati olduğunu, Bulgaristan açıkça kabul etmiştir. (293)

1968 Göç antlaşması da Bulgaristan'ın Türk Azınlığını kabul ettiğini ve Türk Azınlık konusunu Türkiye ile müzakere ederek bir "iç işi" olduğu yaklaşımını ileri süremeyeceğini kanıtlamaktadır.

Bu antlaşma 1978'de 10 yıllık bir uygulamadan sonra toplam 130 bin Türkün göçüyle son bulmuştur.

4.2.3. Çok Taraflı Antlaşmalar ve Sözleşmeler

Bulgaristan 1984 yılında girdiği asimilasyon politikasıyla bütün İnsan Hakları belgelerini ve sözleşmelerini ihlal ettiği gibi, onu ülkesindeki azınlıklar konusunda uluslararası yükümlükler altına sokan çok taraflı antlaşmaların da hepsini çiğnemektedir.

4.2.3.1. 1919 Neuilly Barış Antlaşması

Birinci Dünya Savaşı sonunda, 27 Kasım 1919 tarihinde Bulgaristan'la Müttefik devletler arasında imzalanan Neuilly

Anlaşması'nın 4. bölümü, Azınlıkların korunması olarak düzenlenmiş ve Bulgaristan'ın ulusal ve uluslararası yükümlülüklerini ortaya koymaktadır. 4. bölümü oluşturan 8 madde vardır.

Bu maddelerden bazıları şunlardır:

"49. Bulgaristan, bu bölümde düzenlenen özel hükümlerin temel kuralları olarak kabulünü ve hiçbir yasa, resmi düzenleme veya işlemin bu hükümlerle çatışmayacağını veya tezat içinde olmayacağını ve de hiçbir yasa, resmi düzenleme veya işlemin bunlardan üstün tutulamayacağını taahhüt eder.

50. Bulgaristan, doğuş, milliyet, dil, ırk veya din ayırımı yapmaksızın tüm ülkesinde oturanların yaşam ve özgürlüklerini tam ve eksiksiz olarak güvence altına almayı taahhüt eder. Bütün Bulgar yurttaşlarının, kamu düzenine veya toplum ahlakına aykırı düşmemek koşuluyla, inançlarının veya dinlerinin gereklerini topluca veya tek olarak yerine getirebilme hakları olacaktır.

51. Tüm Bulgar vatandaşları, ırk, dil veya din farkı gözetilmeksizin yasa önünde eşit olacaklar ve aynı medeni ve siyasi haklardan yararlanacaklardır.

Din, inanç veya düşünce farklılıkları kamu hizmetine veya kamusal görevlere alınma veya mesleklerinin icrasına katılmalarında olduğu gibi medeni ve siyasi haklardan yararlanmada, Bulgar vatandaşları arasında önyargılı yaklaşım nedeni olarak kullanılamaz.

Özel ilişkilerinde, ticari hayatta, ibadetlerinde, basında veya her türlü yayınlarında ve toplantılarında Bulgar vatandaşları ulusal dillerini kullanmalarında hiçbir kısıtlamaya tabi tutulamazlar.

Bulgar hükümetince resmi bir dil konulması durumunda dahi, ulusal dilleri Bulgarca olmayan vatandaşlarına, Mahkemeler önünde sözlü veya yazılı olarak kendi dillerini kullanabilmelerini sağlamak için uygun kolaylıklar tanınacaktır.

54. Irk, din veya dil bakımından azınlığa mensup Bulgar vatandaşları, diğer Bulgar vatandaşlarının yararlandığı hak ve güvencelerden yararlanırlar.

Özellikle, masrafları kendilerine ait olmak üzere, dini veya sosyal eğitim kurumları, okullar veya yardım kuruluşları açabilir, yönetebilir ve denetleyebilirler. Bunun yanında, kendi dillerini kullanma ve özgürce dinlerinin gereklerini yerine getirebilme hakları vardır.

55. Bulgaristan, Bulgar dilini konuşmayan vatandaşlarının çoğunlukta olduğu şehir ve bölgelerde, ilköğretimde kendi dillerinin kullanılması hususunda kolaylıklar sağlayacak ve eğitim sistemini buna göre organize edecektir.

Bu hüküm, Bulgar yönetiminin, adı geçen okullara zorunlu Bulgar dili eğitimi koymasını engelleyici nitelikte değildir.

57. Bulgaristan, ırk, dil veya din bakımından azınlığa mensup kişilere ilişkin bu bölümdeki maddelerin getirdiği düzenlemelerin, uluslararası yükümlülükler oluşturduğunu ve bunların Milletler Cemiyetinin güvencesi altında olduğunu kabul eder." (294)

Neuilly, Bulgaristan'ın ülkesindeki azınlıklarla ilgili yükümlülüğünün kaynağıdır. Türkiye bu antlaşmaya taraf değildir. Ancak, Türkiye de 24 Temmuz 1923'de Lozan'da imzalanan Barış Antlaşması'nın 37-45. maddeleriyle ülkesindeki "Müslüman olmayan Azınlıklar" bakımından benzer yükümlülükler kabul etmiştir. Bulgaristan da Lozan Antlaşması'na taraf değildir. İki devlet diğer devletlere karşı yüklenmiş oldukları yükümlülükleri 18 Ekim 1925'te imzaladıkları Dostluk Antlaşması'na ek protokolde azınlıklarla ilgili hükümlere atıfta bulunarak, birbir-

(294) Giles de Poix, Bulgaristan'daki Türk-Müslüman Azınlıklar Sorunu Üzerine, İstanbul Barosu Ul. Hukuk Semp. 21-23 Eylül 1987, İstanbul 1988, s.78

leriyle olan ilişkilerin de azınlık konusunu geçerli kılmışlardır. Türkiye ve Bulgaristan'ın birbirleriyle olan ilişkilerinde ülkelerindeki azınlıklarla ilgili yükümlülüklerin kaynağı 1925 Tarihli Dostluk Antlaşması'na ek Protokol'dür. Neuilly antlaşmasının yazgısı ne olursa olsun, protokol bu yazgıdan bağımsız sonuç doğuracak ve hukuki geçerliliği koruyan bir belge olacaktır. (295)

4.2.3.2. 1947 Paris Barış Antlaşması

İkinci dünya savaşı sonunda, 10 Şubat 1947 tarihinde Bulgaristan ile Müttefik devletler arasında Barış antlaşması imzalandı. Halen yürürlükte olan ve Türkiye'nin taraf olmadığı antlaşmanın 2. maddesiyle, Bulgaristan ülkesindeki bütün azınlıkların haklarının korunması konusunda yükümlülükler altına girmektedir. Antlaşmanın,

2. maddesi: "Bulgaristan, yargı yetkisi altındaki kişilerin ırk, cinsiyet, dil veya din farkı gözetilmeksizin insan haklarından ve ifade, düşünce, basın, yayın, eğitim ve toplanma özgürlüklerini içeren temel özgürlüklerden yararlanmalarını güvence altına almak için gerekli tüm önlemleri alacaktır." (296)

Bu madde Bulgaristan'ın ülkesinde bulunan herkese insan haklarını, ayırım gözetmeksizin tanıyacağı hükmünü "azınlık" sözü kullanmadan ifade etmektedir.

1947 Paris Antlaşması 1919 Neuilly antlaşmasını yürürlükten kaldırmıştır. (297) Fakat daha önce değindiğimiz gibi bu durum 1925 Dostluk antlaşması ve ek protokolü etkilemez ve geçerliliğini zedeleyemez.

(295) Toluner, a.g.m., s.64

(296) Poix, a.g.m., s.79; Şimsir, a.g.e., s.380

(297) Gündüz, 1919 Neuilly antlaşmasına Paris antlaşması ile son verildiği konusunda şüpheleri olduğunu, iki antlaşmanın taraflarının aynı olmadığını ve Paris antlaşmasının 2. maddesinin, Neuilly'in 49-57'nci maddelerine tekabül ettiği konunun da kuşku olduğunu belirtmektedir. Gündüz, a.g.m., s.61

4.2.3.3. 1945 Birleşmiş Milletler Şartı

14 Aralık 1955 tarihinde Birleşmiş Milletler'e üye olan Bulgaristan, B.M. Şartı'nın uluslararası barış ve güvenliğinin korunması ve temel insan hakları ve özgürlükleri konusunda saygıyı zorunlu kılan hükümleriyle bağlıdır.

Şart'ın insan hakları ve özgürlükleriyle ilgili hükümleri bütün devletler gibi Bulgaristan için de bağlayıcılık taşımaktadır. Bu hükümler (298):

Birinci maddenin üçüncü fıkrası "Ekonomik, toplumsal kültürel ve insancıl nitelikteki uluslararası sorunların çözümünde ve ırk, cinsiyet, dil ve din ayrımı gözetmeksizin herkes için insan haklarına ve temel özgürlüklere saygıyı geliştirip özendirme uluslararası işbirliğini gerçekleştirmek..

13. maddenin 2. fıkrasında Genel kurulun görevleri arasında: "...ırk, cinsiyet, dil ve din ayrımı gözetmeksizin herkes için insan hakları ve temel özgürlüklerin gerçekleşmesine yardımcı olmak amacıyla araştırmalar yaptırıp tavsiyelerde bulunabilir".

55. maddenin 3 fıkrası BM'nin "ırk, cinsiyet, dil ya da din ayrımı gözetilmeksizin herkes için insan hakları ve temel özgürlüklerin evrensel olarak saygı görmesi ve gözetilmesi" amaçladığı belirtir. BM'nin organlarından biri olan Ekonomik ve Sosyal Konseyin görev ve yetkilerini arasında, 62 madde: "İnsan hakları ve temel özgürlüklerin saygı göreci gözetilmesini güdülemek amacıyla tavsiyelerde bulunabilir." sayılmaktadır.

Bu hükümler, Bulgaristan'ın Türk azınlığının adına, diline ve dinine yönelik ayırım gözetici tutumuyla tamamen ters düşmektedir. Bulgaristan Birleşmiş Milletler Şartı'nın temel kurallarını çiğnemektedir.

4.2.3.4. 1948 İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi

10 Aralık 1948'de Birleşmiş Milletler Genel Kurulunca kabul edilen bu bildirgeyle Türkiye ve Bulgaristan'da bağlıdır Bulgaristan bu bildirgeyi de Türk azınlığa karşı gırıştığı asi- milasyon politikasıyla çığnemektedir. Bildirgenin bazı madde- leri (299):

Bildirgenin 2. maddesi; "Herkes, ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasal ya da başka bir görüş, ulusal ve toplumsal köken, doğuş ya da benzeri başka bir statü gibi herhangi bir ayırım gözetilmeksizin bu bildirmede ileri sürülen tüm hak ve özgürlüklere sahiptir..." denilmektedir.

Bildirgenin 7. maddesi; "Herkes yasa önünde eşittir ve ayırım gözetilmeksizin yasa tarafından eşit korunma hakkı vardır. Herkes, bu bildirgeye aykırı herhangi bir ayrımcılığa ve ayırım kışkırtıcılığına karşı eşit korunma hakkına sahiptir."

Bildirgenin 14. maddesi; "Herkesin, zulüm altında başka ülkelere sığınma ve sığınma olanaklarından yararlanma hakkı vardır."

Bildirgenin 18. maddesi; "Herkesin düşünce, din ve vicdan özgürlüğü vardır..." demektedir.

Bulgaristan başta bu saydığımız maddeler olmak üzere İr Hakları Evrensel Bildirgesi'ni bütün ilkeleriyle çığnemekte, Bildirge'nin başlangıcında belirtilen sözler de Bulgaristan'daki Türk-Islam azınlığa uygulanan zulüm karşısında bütün insanların duyarsız kalamayacağını vurgulamaktadır: "İnsan haklarını gözardı ederek horgörmenin insanlık vicdanını yaralayan bar- barca eylemlerle sonuçlandığını ve insanlığın söz ve inanç özgürlüğüyle korku ve yokluktan arınma özgürlüğünden yarar-

lanacağı bir dünyanın herkesin en yüksek beklentisi olduğu... gerek üye devlet halkları, gerekse bu devletlerin yargı yetkisi içindeki ülkelerin halkları arasında bu hak ve özgürlüklerin evrensel ve etkin biçimde tanınıp gözetilmesini sağlamaya çaba göstermeleri amacıyla..."

4.2.3.5. İnsan Haklarıyla İlgili Diğer Belgeler

Bulgaristan insan haklarıyla ilgili birçok sözleşmeye taraftır. Bulgaristan, bu sözleşmeleri uluslararası hukukun genel ilkelerinden biri olan "iyi niyet"le (bonafide) uygulamak zorunluluğu yanında "ahde vefa" (Pacta sunt servanda) ilkesiyle koşut hareket etmek zorundadır. (300)

İmzaladığı bütün insan hakları sözleşmelerini ihlal eden Bulgaristan'ın uluslararası yükümlülüklerini belirten sözleşmeler şunlardır.

4.2.3.5.1. 1948 Genocide Sözleşmesi

12 Eylül 1948'de kabul edilen bu sözleşmeye Türkiye ve Bulgaristan da taraftır. (301) Bu sözleşme "bir etnik, dini veya milli grubu kısmen veya tamamen ortadan kaldırma amacı ile işlenen öldürme, cismani veya zihni zarar verme, fiziki tahribata yol açabilecek hayat şartlarına kasden maruz bıraktırma ... hareketlerini soykırımı olarak kabul etmiştir." (302)

Sözleşme her ne kadar kültürel jenosidi öngörmemekte ise de, Bulgaristan'da yaşayan Türklerin Bulgarlaştırılması yolunda kullanılan yöntem, baskı ve zulüm, bu eylemleri soykırım suçları kapsamına sokmaktadır. Çünkü Bulgarlaştırma hareketi münferid veya mahalli olmaktan çıkmış bir devlet politikası olmanın bütün kanıtlarını ortaya çıkarmıştır. (303)

(300) "Andlaşmalar hukuku konusunda 1969 Viyana Sözleşmesinin 26. maddesinde, "Pacta sunt servanda" başlığı altında", "Yürürlükte olan her antlaşma tarafları bağlar ve taraflarca iyi niyetle uygulanması gerekir" denilmektedir." Meray, a.g.e., s.126-127; Pazarcı, a.g.e., s.152-153

(301) Human Rights, "Status of International Instruments as at 1 March 1989, Genevre 1989, United Nations s.2-11

(302) Gündüz, a.g.m., s.63

(303) Eroğlu, a.g.m., s.38

Bu sözleşmenin 8. maddesine göre, her akit devlet "soykırım suçunun" önlenmesi amacıyla Birleşmiş Milletlerin ilgili organına başvurma hakkına sahiptir.

4.2.3.5.2. 1965 Her Türlü Irk Ayrımcılığının Kaldırılması
Uluslararası Sözleşmesi

21 Aralık 1965 yılında BM Genel Kurulu'nda kabul edilen bu belgeyi Bulgaristan imzalamış ve onaylamıştır. Türkiye ise imzalamış fakat henüz onaylamamıştır. (304)

Bu belgeye göre, madde 1 "ırk ayrımcılığı terimi" "siyasal, ekonomik, toplumsal ve kültürel alanda ya da toplum yaşamının başka bir alanında, insan hakları ve özgürlüklerinin eşitlik temeli üzerinde tanınması, kullanılmasını ve bunlardan yararlanmayı önlemek ya da zedelemek amaç ya da sonucuyla ırk, renk soy ya da etnik kökene dayalı herhangi bir ayırım, dışlama, kısıtlama ya da yeğlemede bulunma anlamına gelir." (305)

Bulgaristan'ın 8 Ağustos 1966'da onayladığı bu belgeye göre de Bulgaristan Türklerine "ırk ayrımcılığı" uygulamaktadır. Sözleşmenin diğer bütün maddelerini de çiğnemektedir.

Sözleşme, taraf devletlere periyodik olarak iki yılda bir BM Irk Ayrımının Kaldırılması Komitesi'ne rapor sunması yükümlülüğünü getirmiştir. (Madde 9) Bulgaristan 8. periyodik raporunun iki versiyonunu sunmuştur: birincisi 15 Ağustos 1984'te sunuldu. 18 Ekim 1984'te, UN. Doc. CERRD/C/118/Add. 17 no'lu döküman olarak yayımlandı. İkinci versiyonu, 7 Ocak 1986'da sunulmuş ve 10 Ocak 1986'da UN. Doc. CERRD/C/118/Add. 17/Rev. 1 olarak basıldı. Revize edilmiş

(304) Human Rights...., a.g.e., s.10; Ayrıca bkz.: Bulgaria Imprisonment of Ethne Turks, Amnesty International, London 1986, s.32-33

(305) Sencer, a.g.e., s.108-109

versiyon ilk versiyonda bahsi geçen bütün Türk ve diğer azınlık referanslarını elimine etmişti. (306)

İlk rapor çeşitli azınlıkların yararlandıkları hakların varlığına hiç kuşku bırakmıyordu. Raporda şöyle cümleler vardı: "Ulkemizde yaşayan Türk, Çingene, Ermeni, Musevi, Yunan ve diğer kökenli Bulgar vatandaşları da vardır. (Sayfa 5) Rapor, ulusal kökenli Bulgar vatandaşları hakkında 1975 nüfus sayımı sırasında bilgi toplanmadığını iddia ediyordu. (Fakat Helsinki İzleme Komitesi de bilgiye göre milliyet ve anadillerden (native languages) bahseden 11. ve 12. soruların, 1975 nüfus sayımının soru formunda kullanılmıştır.) Rapor Bulgaristan'ın ülkesindeki azınlıklara tanıdığı hakları, anayasal, eğitim ve öğretim ve kültürel haklar sayılırken sürekli olarak "Türk kökenli" terimi kullanılmıştır. (Raporun 13. 15. 17. 18. sayfalarında) (307)

Fakat yukarıda belirtilen tüm bölümler, ilkinden 17 ay sonra yayınlanan Bulgar hükümetinin raporunun ikinci versiyonunda yoktur. 11 Mart 1986'da Bulgar hükümetinin raporu komitede tartışılmıştır. 761 ve 762. oturumlarda tartışılan rapor Türk azınlığına ilişkin olarak bütün yollamalardan arındırıldığı için Bulgar temsilcisi açıklama yapmak zorunda kalmıştır: "Bulgar müslümanlarının kendiliklerinden, Türkleştirilmiş isimlerini değiştirmek istediklerini ve söz konusu isim değişikliklerinin baskı altında gerçekleştirilmediğini iddia etti." (308)

-
- (306) Destroying Ethnic Identity The Turks of Bulgaria, September 1987, The U.S. Helsinki Watch Comittee, U.S.A., s.37-38
- (307) Destroying Ethnic...., a.g.e., s.38-40
Ayrıca bkz.: Mehmet Semih Gemalnaz, İnsan Hakları Hukuku Bağlamında Bulgaristan'da Azınlık Haklarının Korunması Yükümlülüğü ve Pratiği, Mülkiyeliler Birliği Dergisi, Sayı: 110, Ağustos 1989, s.27-28
- (308) Destroying Ethnic...., a.g.e., s.41-42

Bu yaklaşım komite üyeleri tarafından eleştirildi ve etnik Türk sorununu ileri sürdüler. Ve bağımsız bir inceleme heyetinin Bulgaristan gerçeklerin ortaya çıkmasında yardımcı olacağını belirttiler. Bulgaristan bu istekleri kabul etmedi. Türkiyede bu sözleşmeyi onaylamadığı için bir inceleme heyetinin kurularak, Bulgaristan'daki Türk Azınlığının 1986 yılındaki durumunu sergileme ve uluslararası kamuoyunu uyarma fırsatını elinden kaçırdı.

Bulgaristan, sözleşmedeki yükümlülüklerini çiğnemesine rağmen, komitenin denetim mekanizması işletecek baskı yeterince oluşturulamadığı için kendi tezlerini savunma olanağını bulmuştur.

4.2.3.5.3. 1966 Ekonomik, Toplumsal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi

Bu sözleşmeye taraf olan Bulgaristan, sözleşmenin 2 maddesinin 2. fıkrasında belirtilen hükümleri, ülkesindeki Türk-Müslüman azınlığın toplumsal ve kültürel haklarını tanımadığı için çiğnemektedir.

2. maddenin 2. fıkrası: "Bu sözleşmeye taraf devletler, bu sözleşmede öne sürülen hakların ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasal ya da başka bir görüş, ulusal ya da toplumsal köken, mülkiyet, soy ya da başka bir statü ayrımı gibi herhangi bir ayırım gözetmeksizin uygulayacağına güvence vermeyi üstlenir." (309)

Türkiye bu sözleşmeye de taraf değildir.

4.2.3.5.4. 1966 Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi

16 Aralık 1966 tarihinde, Ekonomik Toplumsal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesiyle birlikte kabul

edilen bu sözleşme de 2. maddenin 1 fıkrasında aynı ifadeye yer vermektedir. (310)

Bu sözleşmeyi 21 Eylül 1970'de onaylayan Bulgaristan, sözleşmedeki devletlerarası başvuru ve bireysel başvuru usullerini, yani bu sözleşmenin oluşturduğu insan hakları komitesini tanımamıştır. Geriye bir tek bir tür gözetim mekanizması olan rapor usulü kalmaktadır. Komitenin 16. dönem toplantısında kabul edilip 1982 yıllık raporunda yayımlanan kararına göre BM sözleşmesi tarafı devletler her beş yılda bir rapor sunmak zorundadır. Bulgaristan ilk raporunu 1978 yılında sunmuştur. (311)

Sözleşmenin 18. maddesi düşünce, din, vicdan ve ibadet özgürlüğünü, 27 maddesi de: "Etnik ve dinsel azınlıklarla dil azınlıklarının bulunduğu devletlerde bu azınlıklardan olan kişilerin, gruplarındaki öteki üyelerle birlikte topluluk olarak kendi kültürlerinden yararlanmak, kendi dinlerini açıklamak ve uygulamak ya da kendi dillerini kullanmak yadsınamaz." (312) ifadesiyle azınlık haklarını belirlemiştir. Antlaşmanın en önemli maddelerinden biri 4 maddedir. (313) Bu maddeye göre "ulusun yaşamını tehdit eden ve varlığı resmen ilan edilen olağanüstü durumlarda "6 ile 18 maddenin hükümlerine aykırı önlemler alınamayacağını belirtmektedir.

Bulgaristan 1978'de sunduğu raporunda; Türkler de dahil bütün etnik azınlıkların tüm haklarını kullandığını belirtmiştir. Irksal ayrımcılığın kaldırılmasına ilişkin sözleşmeyle verilen rapordaki örnekler yinelenmiştir. BM insan hakları komitesinin 1979 yılına ilişkin raporunda da belirttiği üzere komite bu açıklamalar üzerine ayrıca özel

(310) Sencer, a.g.e., s.80

(311) Gemalmaz, a.g.m., s.29

(312) Sencer, a.g.e., s.89; Bu konuda ayrıca bkz.: Bulgaria Imprisonment of Ethnic Turks, Amnesty International, London 1986, s.32-33

(313) Sencer, a.g.e., s.81

bir sorgulama yoluna gitmemiştir. Yeni rapor Bulgaristan tarafından sunulmadığı için de bu konunun derinliğine irdelenmesi mümkün olmamıştır. (314)

Türkiye bu sözleşmeye de taraf değildir. Türkiye hiç gecikmesizin bu sözleşmeyi çekincesiz onaylamalıdır. Bulgaristan'ı uluslararası yükümlülüklerini yerine getirmeye davet ederken, Türkiye'de uluslararası insan hakları yükümlülüklerini yerine getirmek zorundadır.

4.2.3.5.5. 1978 Apartheid Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Hakkındaki Uluslararası Sözleşme

Bulgaristan bu sözleşmeye de taraftır. (315) Sözleşmenin 2. maddesi "bir gruba mensup kişilerin diğer herhangi bir grup üzerindeki hakimiyet kurma ve bunu muhafaza etme ve bu grup üzerinde sistematik bir şekilde baskı yapmak amacı ile, gayri insani muamele veya işkenceye maruz bırakmayı", Apartheid suçu olarak tanımlamıştır. (316) Bulgaristan'ın bu maddeyi ülkesindeki azınlıklara, özellikle Türk Azınlığa karşı 1984 yılında hızlandırdığı asimilasyon politikasıyla çiğnemekte bu sözleşmeyle girdiği yükümlülükleri de yerine getirmemektedir.

Türkiye bu sözleşmeye de taraf değildir.

5.2.3.5.6. 1975 Helsinki Konferansı Sonuç Belgesi

1 Ağustos 1975'de Helsinki'de Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı'nın Sonuç Belgesi kabul edilmiştir. Birleşik Amerika ve Sovyetler Birliği dahil 35 devletin temsilcisi tarafından imzalanan Helsinki Son Belgesi, amaçları bakımından önemli bir belgedir. Ancak bir antlaşma niteliğinde olmadığı gibi, imzalayanların anlayışına göre hukuksal

(314) Gemalmaz, a.g.m., s.29

(315) Human rights...., a.g.e., s.2

(316) Gündüz, a.g.m., s.64

bir bağlayıcılığı da yoktur. (317) İnsan hak ve özgürlüklerine saygı gösterilmesine ilişkin hükümler, onun sadece bir bölümünü oluşturur.

Sonuç Belgesinin birinci bölümünde "katılan devletlerin karşılıklı ilişkilerine yol gösterecek ilkeler bildirisi" yer almaktadır. Ve bu 10 ülkeden sadece 7. ilke insan hakları ile ilgilidir. Bu ilke "Düşünce, Vicdan, Din ya da İnanç Özgürlüğü dahil İnsan Haklarına ve Temel Özgürlüklere saygı"yı belirtmektedir. Belge metninde bu ilke şöyle açıklanmıştır: "Katılan Devletler ırk, cinsiyet, dil ya da din ayrımı gözetmeksizin herkes için düşünce, vicdan, din ya da inanç özgürlüğü dahil, insan haklarına ve temel özgürlüklere saygı gösterir... Ülkelerinde ulusal azınlıklar bulunan katılan devletler, bu azınlıklardan olan kişilerin yasa önünde eşitlik hakkına saygı göstererek onlara insan hakları ve temel özgürlüklerden gerçekten yararlanmaları için tam fırsat tanıır ve bu amaçla bu alandaki yasal çıkarlarını korur..." (318)

Türkiye ve Bulgaristan, Helsinki Sonuç Belgesine imza koymuşlardır. Yükümlülüklerini iyi niyetle yerine getireceklerine de söz vermişlerdir. (319)

Bu belge "siyasal" ve "moral" bir takım yükümlülükler getirirken, tarafların var olan yükümlülüklerini "teyit edici", onları "pekiştirici" bir nitelik taşımaktadır. (320)

(317) Sencer, a.g.e., s.244

(318) Kapani, a.g.e., s.59-62; Sencer, a.g.e., s.251

(319) Bu konuda Türkiye ve Bulgaristan arasında AGİK çerçevesinde, iyi komşuluk ve işbirliği prensipleri doğrultusunda 3 Aralık 1975'te bir deklarasyon yayınlamışlardır. Eroğlu, a.g.m., s.39-40

(320) Kapani, a.g.e., s.63-66: "Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansını sürdürme ve kurumlaştırma amacıyla, katılan devletlerde denetlenip değerlendirilmesi için belirli aralıklarla yapılması öngörülen konferanslarda (1977-78 Belgrad, 1980-83 Madrid) doğu ve batı ülkeleri arasında ideolojik farklılıklar tüm açıklığı ile ortaya çıkmış, görüşmeler bu yönden adeta bir 'sağırlar diyaloguna' dönüşmüştür."

Helsinki izleme komiteleri, Bulgaristan'ın, Türk azınlığına karşı girişmiş olduğu baskı politikasının açığa çıkarılması ve Helsinki Sonuç Belgesini ihlalinin saptanmasında sonuç belgesinde amaçlanan "izleme" görevlerini yerine getirmişlerdir.

"1989 yılında yapılan Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı Viyana toplantısı da İnsan Hakları alanında Batı-Doğu arasında tarihsel öneme sahip bir uzlaşma metnini üretmişti. Ocak ayındaki bu toplantıdan sonra Haziran 1989'da da, bunun bir uzantısı olarak İnsani Boyut Toplantısı Paris'te yapıldı. Bulgaristan bu toplantılara katıldı. 1989 Viyana Bildirisi de, Helsinki Senedi gibi bağlayıcı hukuk etkisine sahip bir sözleşme niteliğinde değildir; dolayısıyla Paris Toplantısı sonrası ortak açıklama metni de bu doğrultudadır. Ancak, İnsan Haklarının evrensel bir consensus aracı niteliğini kazandığı son dönem gelişmeleri ve Bulgaristan yönetiminin bu son belgeler üzerindeki imzaları da gözönüne alındığında, evrensel standartları belirlemesiyle bu belgelerin önemi de yadsınmamaktadır. Bulgaristan yönetimi, uluslararası platformlarda daha önceki başarıları siyasalarını, özellikle Paris Toplantısında, zorunlu göçe tabi tutulan bu ülkedeki Türk-Müslüman azınlık nedeniyle, sürdürememiş ve toplantıya katılan diğer ülkelerin delegeleri tarafından ciddi ve sistemli eleştirilere maruz kalmıştır." (321)

4.2.3.5.7. 1981 Uluslararası Din ya da inanç Temeline Dayalı Ayrımcılık ve Hoşgörüsüzlüğün Her Biçiminin Ortadan Kaldırılması Bildirisi

Bu bildiri bir sözleşme hükmünde değildir. 25 Kasım 1981 tarihinde BM'nin Genel Kurulu'nda oylamasız (yani; itirazsız) kabul edilmesi, evrensel İnsan Hakları Standartlarını belirleyen diğer belgeler arasında ağırlıklı bir konuma getirmektedir, bu bi

Bulgaristan'ı bu bildiri çerçevesinde "Özel Raportör bay Angelo Vidal d'Almeida Ribero dinsel hoşgörüsüzlük konusunda araştırma ve inceleme yapmak üzere 12-16 Ekim 1987 tarihinde ziyaret etmiştir. Üstelik bu ziyaret Bulgaristan yönetiminin çağrısı üzerine gerçekleşmiştir, (UN Doc. E/CN. 4/1988/45; Özel Raportörün görevlendirilme Kararı, BM İnsan Hakları, Komisyonu Kararı, no: 1986/20). Raportör, 1981 Bildirisi hükümlerine Bulgaristan'ın uyumlu olup olmadığını incelemiş, Türk azınlığın haklarının ihlal edildiği suçlaması ile ilgili yönetimin aldığı önlemler üzerinde durmuştur. Bu ülkede temel dinsel akımlarının pratiği gelişiminin tarihsel ve siyasal boyutları üzerinde odaklanan Raportör, İslam dininin 15. Yüzyılda Osmanlı yönetimine Bulgaristan'ın girişi ile bu ülkeye yerleştiğini ve beş yüzyıl boyunca yabancı tahakkümünün yarattığı sorunlarla ilişkili olduğunu belirlemiş, dolayısıyla saf dinsel mahiyette izlenimini veren sorunların aslında Bulgarlar ve Türkler olmak üzere iki halk, iki etnik grup arasındaki uyumsuzluklar olduğu yargısına ulaşmıştır." (322)

4.2.4. Uluslararası Örf ve Adet Kuralları

Bulgaristan'la Türkiye arasında, Bulgaristan'daki Türk azınlığın statüsüyle ilgili antlaşmalar içinde olan; 1878 Berlin Antlaşması (323) 1909 ve 1913 antlaşmaları (324) ve 1919 Neuilly Barış Antlaşması (325) bugün artık bağlayıcılıklarını yitirmişlerdir.

(322) Gemalmaz, a.g.m., s.29

(323) Gündüz, a.g.m., s.62

(324) 1913 antlaşmasının sınırlarla ilgili hükümleri yürürlükte-
dir. 1925 antlaşması bu anlaşmayı sınırlarla ilgili proto-
kol dışında "F" maddesiyle ilga etmiştir: Pazarcı, a.g.m., s.

(325) Eroğlu, a.g.m., s.30: Neuilly'nin azınlıklarla ilgili
hükümleri 1925 Dostluk antlaşmasıyla yürürlükte-
dir.

Ancak bu antlaşmaların bugün için yaşayan bir tarafları vardır. Bu antlaşmalarla Bulgaristan bir Türk Azınlığın varlığını 1878'den bu yana kabul etmiş, böylece iki taraflı ilişkiler düzeyinde yerel bir örf ve adetin ortaya çıkmasına yol açmıştır; yürürlükteki antlaşmalardan bağımsız olarak, sırf bu örf ve adet, tek başına Bulgaristan'a topraklarında yaşayan Türk azınlığın haklarına saygılı olma yükümlülüğü getirmektedir. (326) Eroğlu'nun belirttiği gibi "Bulgaristan'da bir Türk-Müslüman azınlığın mevcudiyeti, onların azınlık haklarının tanınması, sadece bir akdi, mukalevi, bir yükümlülük değil onun da ötesinde, Devletler Hukukunun teamüli bir kuralıdır. Bu kural her def'asında, 1878 yılından beri antlaşmalarla teyit edilmiş ve devamı sağlanmıştır." (327)

Daha önceki bölümlerde kronolojik olarak ele aldığımız ikili ve çok taraflı antlaşmalar ve iki ülke arasındaki nota teatileri, Bulgaristan ve Türkiye arasında Türk azınlığın sürekli olarak ele alındığını ve Bulgaristan'ın Türk azınlığa istikrarlı bir biçimde özel bir statü tanıdığını göstermekte, hatta BM' e sunduğu "Türk azınlığın" son yıllardaki durumunu da içeren raporlar "yerel iki taraflı" ve uluslararası örf ve adetin doğumuna yol açmıştır.

-
- (326) Pazarıcı, a.g.m., s.45: "Uluslararası Örf ve Adetin oluşabilmesi için iki unsurun bir araya gelmesi gerekir: I. Belirli işlem ve durumların uzun süre, sürekli ve istikrarlı olarak tekrarlanması II. Bağlayıcı bir kural şeklinde hareket edilmesi inancının yerleşmesi (UDAD.'nın 7 Eylül 1927 tarihli Lotus Davasına ilişkin kararı, seri: A, no: 10, s.28)"
"Pozitif Uluslararası Hukuk, uluslararası örf ve adetin genel olabileceği gibi, yerel de olabileceği kabul etmektedir. Ul. Ad. Div., yerel iki taraflı örf ve adetin varlığını da tanımaktadır." Ayrıca, "yapılageliş kuralları için bkz.: Pazarıcı, Uluslararası Hukuk Dersleri, s.187-191"
- (327) Eroğlu, a.g.m., s.40

Pazarıcı "1950 tarihli Bulgar Diplomatik notası tek başına bu konuda bir 'opinio juris' (hukuki kanaat) oluşturma unsurlarını içermektedir." görüşünü vurgulamaktadır. Bu notada (22 Eylül 1950 tarihinde Bulgar Dışişleri Bakanlığı'nın Türkiye'nin Sofya Büyükelçiliği'ne verdiği 331-50-1 sayılı nota) Türk azınlığı ve Türkler ifadeleri sürekli kullanılmaktadır.

"9 Eylül 1944 antlaşması halk ayaklanmasından sonra kurulan Bulgar Halk Cumhuriyeti tarafından milliyet, orijin ve kültür farklılığı gözetilmeksizin, tüm Bulgar vatandaşlarının tam eşitliğinin güvence altına alındığı kayda değer görülmüştür. Bulgaristan'da yaşayan azınlıkların varlıkları ve kültürlerini devam ettirebilmeleri için tüm koşullar gerçekleştirilmiş ve pratik önlemler alınmıştır. Aynı durum Türk azınlığı için de söz konusudur." (328)

Uluslararası Adalet Divanının yerel örf ve adetin varlığını ortaya koyabilmek için "antlaşma hükümleri dışında" yerleşmiş bir kuralın gerekliliği koşulu, yukarıdaki "nota teatileriyle" gerçekleşmekte ve akid dışı bir teamülü göstermesi bakımından da Türk azınlığı konusunda yerel örf ve adetin doğduğunu kanıtlamaktadır. (329)

Bulgaristan imza koyduğu insan hakları sözleşmelerinin yanı sıra uluslararası toplumun ahlaki prensiplerine dayalı olan örf ve adet kurallarını da ihlal etmiştir.

Bulgaristan'daki Türk azınlığına ırkları, dilleri ve dini nedeniyle ayırım uygulayan Bulgaristan, temel insan hakları ile ilgili kuralların bir "jus cogens" (uyulması zorunlu temel kural ve ilke) (330) olarak kabul edildiği 21. yüzyılın arifesinde uluslararası teamül hukukuyla olduğu kadar, dünyanın ulaştığı uygarlık ve insan hakları anlayışıyla da tamamen ters düşmektedir.

(328) Pazarıcı, a.g.m., s.46

(329) Pazarıcı, a.g.m., s.48

(330) Gündüz, a.g.m., s.64-65; Jus Cogens için bkz.: Meray, a.g.e., s.91-93

5. BULGARİSTAN'IN 1984'TEN SONRA TÜRK-İSLAM AZINLIĞINA KARŞI
"ASİMİLASYON" EYLEMİ VE 1989 YILINDA YAŞANAN "ZORUNLU GÖÇ"

5.1. 1984'ten Sonra Bulgaristan'daki TÜRK-İSLAM Azınlığına
Karşı Asimilasyon Eylemi

Bulgaristan, 1984 yılına kadar, Af Örgütü'nün deyimiyle Türk azınlığa karşı "yarı asimilasyon" politikası yürütüyordu. Ve Bulgaristan 1984 yılının Kasım ayından itibaren tüm ülke çapında Türk Azınlığın isimlerini zorla değiştirme kampanyasını başlatarak, varlığı statüsü ve hakları ikili ve çok taraflı antlaşmalarla teminat altına alınmış olan yaklaşık 1,5 milyon nüfuslu Türk Azınlığın etnik, kültürel ve dinsel kimliğinin yok edilmesine yönelik bir eritme-asimilasyon politikasını uygulamaya başlamıştır.

- (331) "1970'ler boyunca Uluslararası Af Örgütü, Türk dili okullarının kapanmasını protesto eden öğretmenlerin ve Türk toplumunun önde gelen kişilerinin, özellikle de yazar ve şairlerin, Bulgar müslümanlarının, zorla asimilasyonunu protesto ettikleri için tutuklandıklarına dair kanıtların bulunduğu raporlar aldı... 1976'da Plavdov bölgesinde, Türklerin ve Bulgar Müslümanlarının, Müslümanlara iş bulmalarında yapılan ayrımcılığı ve birçok caminin kapanmasını protesto eden gösteriler yapıldığı rapor edildi." Bulgaria Improvement of Ethnic Turks, Amnesty International raporu, London 1986, s.6
- Bu konuda Ekim 1989'da Londra'da yayımlanan Azınlık Hakları grubunun "Minorities in the Balkans" adlı 82 numaralı raporunda Müslüman "Pomakların da aynı kaderi paylaştıklarını gösteren örnekler mevcuttur:" 1973 Mart'ında, ellerin de müslüman Pomak halkının seçmek zorunda bırakıldıkları bir isim listesi ile, sınır görevlilerinin desteğinde Blagoevgrad'da köylere giren güvenlik güçleri ile halk arasındaki çatışmalarda en az sekiz kişinin öldüğü, birçok kişinin yaralandığı bildirilmiştir. Tutuklanan çok sayıda Pomak 3-15 yıl arasında cezalara mahkum edilmiş, yaklaşık 100 Pomak ise Bulgaristan'ın başka bölgelerine yollanmıştır." s.8
-Bu bilgiler, Norveç Helsinki Komitesi'nin hazırladığı raporda da vardır: Bulgaristan'daki Türk ve İslam Azınlığı; Baskı, a.g. rapor, s.20-21

İlk aşamada "İsim Değiştirme Kampanyası" adı altında uygulanan politika, daha sonraki aylarda tam anlamıyla bir "asimilasyon" politikasına dönüşmüştür.

Uluslararası Af Örgütü'nün 1986'da, Azınlık Hakları Grubu'nun 1989'da yayımladıkları raporda Bulgaristan'ın "isim değiştirme" konusunda izlediği yöntem aynı biçimde sergilenmiştir: "...Halkın çoğunluğu Türklerden oluşan köyler, genellikle sabahın erken saatlerinde köpekli polislerle ve tanklı birliklerle kuşatılıyordu. Yeni kimlik kartlarını ya da seçilecek "resmi" isimlerin bulunduğu listeyi taşıyan askerler, her eve girip, kimi zaman silah tehditiyle yeni kimlik kartlarını almaya ve yeni isimlerini "gönüllü" olarak seçtiklerini belirten formları imzalamaya zorluyorlardı. Bazen de etnik Türk köylerinin sakinleri köyün ana meydanında toplanıp yeni kimliklerini almaya zorlanıyordu. Karışık nüfuslu köylerde, örneğin nüfusunun yaklaşık % 50'sinin Türk olduğu Haskova bölgesindeki Harmanlı yakınındaki Pareslavets'de de aynı yöntemler kullanılıyordu... kimi zaman etnik Türklere yeni kimliklerini kabul etmeleri için birkaç günlük süre verildi, aksi taktirde işlerini kaybedecekleri tehditinde bulunuldu.

U.A.O.'nin edindiği bilgilere göre bu isim değiştirme kampanyası 1984 Aralık ayında etnik Türklerin bulunduğu güney bölgelerinde başlamış ve sonra düzenli olarak Ocak/Şubat 1985 gibi, kuzeyde Varna ve Dobruca'ya ulaşmıştır. Mart sonunda bu işlem görünüşte bitmiş ve Meclis başkanı Stanko Todorov, 28 Mart 1985'teki konuşmasında yurttaşların "Türk-Arap" isimleri yerine, Bulgar isimlerini "geri almaları"nın "başarıyla tamamlanmış" olduğunu, Bulgaristan'ın "tek-uluslu ülke" olduğunu ve "Bulgar ulusunda başka halkların ve ulusların birer parçası olmadığını" üstüne basarak belirtti. Bu operasyonun hızla, kendiliğinden ve sakin yapıldığını da ekledi." (332)

Birçok uluslararası örgüt, özellikle insan hakları kuruluşları yayınladıkları raporlarda 1984 yılının sonları ile 1985 yılının başlarında Bulgaristan Türklerinin uğradıkları baskı ve zulümü örnekleriyle ortaya koymuşlardır.

Azınlık Hakları Grubunun 1989 yılı sonunda yayımladığı raporda "İsim değiştirme kampanyasına karşı direniş" başlığı altında birçok olay sıralanmaktadır. Aynı şekilde Uluslararası Af Örgütü de 1986 yılında yayımladığı raporun büyük bir kısmında bu olayları örnekleriyle sergilemiştir.

(332) Bulgaria..., a.g. rapor, s.10-11, Minorities..., a.g. rapor, s.12

1986 Af Örgütü Raporundan: a) Tutuklama, Hapsetme ve Öldürme; "23 Aralık 1984'te köpekli polisler ve tanklı birlikler geceyarısı saat 1 civarında, Yunanistan sınırına yakın Kırcaali bölgesindeki Gorski Izvor köyünü kuşattılar, subaylar her eve girerek önceden Bulgar isimlerine göre hazırlanmış yeni kimlikleri vermek istediler. Gelen haberlere göre, üç kişi, yeni kartlarını kabul etmediklerinden ötürü tutuklandılar. Bunlar, Aptula Mustafaov Yumerov, 44 yaşında bir amele, evli ve üç çocuklu; Myumyun Hasanov Tasimov, 26 yaşında bir kamyon sürücüsü, evli iki çocuklu; ve Hasan Tasimov, 50 yaşında bir orman işçisi... 24 Aralık 1984'te, Kırcaali Benkovski kasabasında masum protesto yürüyüşü yapanların üzerine, güvenlik güçleri gözyaşartıcı bomba attılar, köpekleri saldırttılar ve ateş açtılar. Göstericilerden altısı öldü, bunlardan ikisi 2 yaşında bir çocuk ve annesiydi, 40 kişi de yaralandı..." (333)

(333) Bulgaria..., a.g. rapor, s.12-13

- Bu rapor dışında Norveç Helsink Komitesi'nin 1986 yılında hazırladığı raporda da aynı olaylara yer verilmiştir: Bulgaristan'daki Türk ve İslam Azınlığa Baskı, a.g. rapor, s.4-6/17-20

- Zorla isim değiştirme işlemlerinin nasıl gerçekleştiği ilişkin bir haber: "Bulgarlaştırma hareketi önce, yörenin belediyesi önüne gelen Bulgar görevliler ve askerlerin açıklamalarıyla başlıyor. Bu açıklamalardan sonra başvuru yapılması isteniyor. Başvuru yapanlar ikisi eski tarihle taşıyan üçer dilekçe veriyorlar. Bunlardan birincisinde isim değiştirme isteği yer alıyor ve yanıtta isteğin reddedildiği işleniyor. Daha sonraki tarihi taşıyan ikinci dilekçe "Düşünüldü" yanıtıyla konunun askıya alındığının ortaya koyuyor. Üçüncü dilekçede ise, başvuranın isim değişikliğinin "kabul edildiği" ve Bulgar ismi almasının uygun olduğu açıklanıyor. Bu dilekçenin kabulü ile Türklere nüfus kağıtlarını geri veriyorlar. Nüfus kağıtları ellerinden alınan soydaşlarımıza Bulgar ismini taşıyan bir geçici belge veriliyor. Daha sonra bu da Bulgarca isimli nüfus kağıdıyla değiştirilerek işlem tamamlanıyor. Bu işlemlerin yapıldığı sırada içersinde hiç bir Türk ismi bulunmayan Bulgar Bilimler Akademisi tarafından hazırlanmış 1600 Bulgar isminin bulunduğu bir katalogdan isimler seçiliyor."

İşte Eritme Planı, Güneş Gazetesi, 9 Mart 1985

- Türk Azınlığın "Asimilasyonu"nu kanıtlayan bazı belgeler için bkz.: Ek 14

- Bu konuda Bulgar Belgelerini içeren bir kaynak için bk: The Tragedy of Turks Muslim Minority in Bulgaria, a.g.e. s.50-67; Kamuran Ozbir, Bulgar Hükümeti Gerçeği Gizleyemiyor İstanbul

Azınlık Hakları grubunun Ekim 1989'da yayınladığı raporda da Bulgaristan Türk Azınlığının yaşadığı olaylar ayrıntılı olarak belirtilmiştir. Bu olaylardan bazıları aşağıda özetlenerek aktarılmıştır:

"27 Aralık 1984 Momdrilgrad Belediye Binası, Tanklı "Kızıl Bereli" güvenlik güçleri göstericiler üzerine lastik kaplı demir çubuklarla yürümüş, su bombasına da direnen halktan yakalananlar tutuklanmış, gösteri sırasında çekilen fotoğraflar ile tutuklamalar sonra da devam etmiştir. Daha çok güney bölgelerinde gerçekleşen direniş hareketleri ve gerçek ölü sayısı konusunda resmi kayıtlar olmayışı ve doğru bilgi alma şansının düşüklüğü nedeniyle kesin bilgi vermek çok zordur.

18 Ocak 1985, Stara Planina Bölgesi; Yablanovo kasabası Vrani Kon, Obitel, Filoretovo köyleri 1984 sonunda yaşanan olayları duyan ve belediye başkanına kadar Türk olan bu bölgenin halkları/köyleri, kötü kış koşulları altında barikatlar kurarak askeri güçleri beklemeye başlıyorlar, telefon tellerini kesiyor, köye bağlantı sağlayan bir köprüyü havaya uçurma planları yapıyorlar. 3 gün direnen köy halkı, 4.gün tanklar ve diğer zırhlı araçlarla giren askeri güçler karşısında çaresiz kalıyor. Ölü sayısı 34 olarak tahmin edilmiştir. 1950'lerde çok sayıda siyasal hükümlü ve etnik Türk'ün tutulduğu Tuna üzerindeki bir adadaki tutuklu kampı Belene'de bir süre (1985 ortaları) tutuklu kalan bir Bulgar'a göre 2 no.lu kampta isim değiştirme kampanyası nedeni ile tutuklanan 450 Türk olduğu saptanmıştır. Başka kaynaklara göre, 1985 başlarında aynı kampta 1000 Türk olduğu, çoğunun tutuklandıktan birkaç ay sonra salıverildikleri, bir kısmına "hooliganism" suçundan 4 yıllık mahkumiyet cezası verildiği, "devlete karşı yıkıcı eylem" veya bilgi sızdırmak gibi daha ağır suçlarla suçlanan kişilerin ise daha ağır cezalara çarptırıldıkları bilinmektedir,

1987 yılındaki açlık grevine katılanlar ise Belene kampından alınarak normal hapisanelere dağıtılmışlardır.

Ayrıca, direniş gösteren etnik Türkler, aileler çeşitli engellemelerle karşılaşmış, Belene kampından ayrıldıktan sonra da ek ceza görmüşlerdir.

Direniş gösteren Sofya Üniversitesi öğrencileri ise tutuklanmış, yetkili makamlarca tehlikeli olarak görülen tanınmış Türkler ise önceden gözaltına alınmıştır." (334)

(334) Minorities in the Balkans...., a.g. rapor, s.15 Aynı olaylar için bkz.: Bulgaria..., a.g. rapor, s.12-13
- Ayrıca ABD Helsinki İzleme Komitesi'nin 1987'de yayımladığı "Destroying Ethnic Identity, The Turks of Bulgaria", adlı raporunda da tutuklama ve ölüm olaylarına değinilmiş 300-1500 arasında etnik Türkün öldürüldüğü, zorla isim değiştirme eylemlerinden örnekler verilerek aktarılmakta, s.3- Ek olarak da, "Belene Adasındaki bazı Türk tutukluların listesini, sünnet yasağına ilişkin bir belgeyi ve Türkçe konuş-

a.g.e

b) İç sürgün ve dinsel haklara getirilen yasaklar:

Uluslararası Af Örgütü'nün raporunda iç sürgünün de Türk Azınlığı'na uygulandığı örnekleriyle aktarılmaktadır. Bu konuda Bulgar hükümeti bilinçli bir politika izlemiş, Bulgaristan Komünist Partisi Politbüro üyesi Meclis Başkanı ve eski Başbakan Stanko Todorov'un 28 Mart 1985'teki konuşmasında: "Doğdukları köyde yaşamaktan bıkip Türkiye'ye göç etmek isteyenler, ilgili makamlara 2-3 saat içinde göç etmelerinin sağlanması için talimat verildiğini bilsinler... Ancak, Türkiye'ye değil, daha sakin bir şekilde yaşayacakları ve mutluluğa kavuşacakları Bulgaristan'ın başka bölgelerine göç edecekler!..." (335) bu sözleri söylemiş Türk Azınlığı'na sürgün tehdidi savurmuştur.

Bulgaristan "1976 Halkın Milis Yasasına" göre (12 Ağust 1983'te yeniden gözden geçirildi.) önce Makedonyalı ve Bulgar müslümanlarına uyguladığı gibi birçok Türk aileyi sürgün etmiştir.

Bulgaristan, Türk Azınlıkla, Bulgar müslümanlarını kapsayacak bir biçimde dinsel özgürlükleri getirdiği kısıtlama ve yasakları 1984-1985 yıllarında en üst düzeye çıkartmıştır.

Af Örgütü raporunda bir örnek olay yer almaktadır: "Kırcaali bölgesindeki Gorski Izvor kasabasındaki cami, 15 Ocak 1985'te görevliler tarafından kapatılmış, minaresi tahrip edilmiş ve bina bir tütün deposu haline dönüştürülmüştür. Köyün imamı, Yusein Kabov, 12 Mart 1985'te sürdürdüğü dinsel faaliyetlerden ötürü tutuklanmıştır"... isimlerini değiştirmeyi kabul eden Müslüman din adamlarının maaşlarının Ocak 1985'ten itibaren 50 Leva artırarak 200 levaya çıkarılacağı... alınan bilgiler arasındadır." (386)

Bulgaristan, Türk-Müslüman azınlığın, dinsel haklarını da, Anayasasındaki hükümlere ve uluslararası antlaşmalardaki yükümlülüklerine rağmen, çiğnemiştir.

(335) Bulgaria..., a.g. rapor, s.15; Biz işi bitirdik, Milliyet Gazetesi, 3 Nisan 1985

(336) Bulgaria..., a.g. rapor, s.16

Sünnet yasaklanmış, yasakları uygulamayanlar tutuklanmış ve cezalandırılmıştır. Ayrıca İslamın kurallarından biri olan, ölünün gömülmeden önce yıkanması da yetkililerce yasaklanmıştır.

Bulgar yetkilileri muhtelif mahallerde İslamı bir tehdit ve düşman olarak gördüklerini ifade etmişlerdir. (337)

Bütün camiler kapatılmamıştır, fakat son 10 senede kapatılanların sayıları gittikçe artmaktadır. Kapatılmış birçok cami başka amaçlar için kullanılmaktadır. Hilal ve yıldız taşıyan mezar taşları tahrip edilmiştir.

c) Dil, geleneksel giyim ve iş bulma

Türkçe konuşmak yasaklanmıştır. Şalvar giymek ve şalvarla dolaşmak yasaklanmış, bu yasaklara uymayanlara para ve hapis cezaları verilmiştir. "Bazı etnik Türkler, Türkçe yayınları dinledikleri için evlerinde radyo bulundurmaları yasaklanmış, şalvar giyen kadınlar da, yollarda taciz edilmiştir."

Telefon konuşmalarında Türkçe konuşulduğu zaman üçüncü bir ses tarafından konuşma kesiliyor ya da uyarıda bulunuyor, Türk ve İslam isimli kişilere gelen mektuplar "bilinmiyor" damgası basılıp geri gönderilmiştir. (338) "Gönüllü" olarak isim değiştirmeyen etnik Türklerin, kamu kuruluşlarında çalışmaları yasaklanmıştır. (339)

(337) Bulgaria..., a.g. rapor, s.18-19

(338) Norveç Helsinki Komitesi raporu, a.g. rapor, s.21-22

Bulgaria..., a.g. rapor, s.16-17

Bulgar resmi belgelerinde, "1984 Aralık ayında Müslüman Türklerin Baş Müftüsü olan Mehmet Topcihiev, 1985 Aralık ayında Müslüman Bulgarların Müftüsü ve adı Miran olarak değiştirilmiştir."

Bu belge için bkz.: The Tragedy of Turks..., a.g.e., s.44-47

(339) Bulgaria..., a.g. rapor, s.18-19

5.1.1. Niçin Asimilasyon? Ve Dayanaksız Bulgar Savları

Bulgaristan'ın uyguladığı asimilasyon politikası için birçok ... sebep ileri sürülmüştür. Bu sebeplerden bazıları:

1) 2 Nisan 1985'te BBC'nin İngilizce yayınındaki bir yorumda, Bulgarların, Türk azınlığı "tehlike" olarak gördüklerini belirtildi. Türk azınlığının Bulgar yönetimi nezdinde "güvenlik riski" olduğu öne sürülerek, Varşova Paktı'nın güney kanadını güçlendirme çabalarının "isim değiştirme operasyonu"nda etkili olduğu ileri sürüldü. (340)

2) Asimilasyon, ülkedeki mevcut politik ve ekonomik sorunları halletmek ve yıllardır planlanan bir hedefin gerçekleştirilmesi, "Tek uluslu" bir devlet yaratmak hayallerinden doğmuştur. (341)

3) Bulgaristan'daki "Etnik azınlıkların" nüfuslarının, özellikle Türklerin nüfusunun Bulgarlardan daha hızlı artması Türk azınlığının toplam halkın % 10 oranını resmen geçtiği taktirde otonomi hakkını alacağı savı ileri sürülmüştür. (342)

4) Sovyetler Birliği'nin geniş ve etkili Türkçe konuşan azınlıklara sahip olduğu, Bulgaristan'ın bir deneme yeri olabileceği ileri sürülmüştür. (343)

Bütün bu savların dışında başka görüşler de ileri sürülmüş olabilir. Fakat bütün bu savların içindeki gerçek, Bulgaristan'ın uzun yıllardan beri Türk azınlığa karşı sistemli bir şekilde baskı ve zulüm uyguladığıdır.

(340) Biz İş Bitirdik, Milliyet Gazetesi, 3 Nisan 1985

(341) Bjorn Cato Funne Mark, Bulgaristan'daki Türk Azınlık, Istanbul Barosu Ul. Huk. Semp., a.g.e., s.142-143

(342) Destroying Ethnic Identity..., a.g. rapor, s.45-47

(343) Norveç Helsinki Komitesi Raporu, a.g.e., s.24-25

Türk nüfusunun, Bulgarlardan çok daha hızlı artışı da son dönemlerdeki baskıların ana sebeplerinden biri olabilir. Azınlık Hakları Grubu Ekim 1989 raporunda "bu hızlı nüfus artışının yetkili makamlar için önemli bir sorun oluşturacak nitelikte olduğunu belirtmiştir." (344)

Bulgarlar asimilasyonun temel sebeplerinden birini de kendi ağızlarından itiraf etmişlerdir: Todorov 1985 yılında yaptığı konuşmada "Bulgaristan'ın tek ulus devleti" olduğunu belirtip, "Bulgar ulusu arasında başka halklar ve uluslar yoktur" diyerek, asimilasyonun "Tek uluslu" bir devlet oluşturmak amacıyla gerçekleştirildiğinin anlaşılmasını kolaylaştırmıştır. (345) Af Örgütü, asimilasyonun bu kadar kısa bir süre içinde yapılmasının nedenini: "1985 yılı, tüm kimlik kartlarının verilmesi için öngörülen beş yıllık sürecin son yılıydı ve Aralık 1985'te ulusal bir nüfus sayımı planlanmıştı. Bu, isim değiştirme kampanyasının bu kadar kısa süre içinde, yoğun bir şekilde yapılmasının nedenlerinden biri olabilir." diyerek açıklamaktadır. (346)

a) Bulgarların İleri Sürdükleri Savlar (347)

Bulgaristan'ın ülkesinde Türk-İslam azınlık barındırmadığı yolundaki savları araştırma boyunca çürütülmüş bulunmaktadır. "İsim değiştirme kampanyasının" bir "iç işi" olduğu ve "zor" kullanılmadığı savının geçerliliği ise birçok uluslararası bağımsız insan hakları kuruluşu tarafından ve yine araştırmamız boyunca ortaya koyduğumuz, Bulgaristan'ın imza koyduğu uluslar-

-
- (344) "Etnik Türklerin genel nüfus içinde % 10 çalışan nüfus içindeki ise % 15-20'ye varan oranlarda yer aldığı saptanabilmektedir." Minorities..., a.g. rapor, s.10; Ayrıca Ul. Af Örgütünün 1986 raporunda ve azınlık hakları grubunun raporlarında: azınlıkların çok olduğu yerlerde nüfus artış hızının diğer kentlere nazaran yüksek olduğu belirtilmektedir Bulgaria..., a.g. rapor, s.24
- 1986 yılında yayımlanan, 1986 Avrupa Yıllığı, zorla isim değiştirme kampanyasına yer verdikten sonra % 10 Etnik Türk nüfusunun asimilasyon nedeni olarak hızlı nüfus artışları gösteriliyordu.
The Europa Year Book/1986, Volume I London 1986, s.571-581
- (345) Minorities..., a.g. rapor, s9
- (346) Bulgaria..., a.g. rapor, s.25
- (347) Bulgaria..., a.g. rapor, s.34-40, Minorities., a.g.rapor,s.19-

arası antlaşmalar ve insan hakları sözleşmelerinin bağlayıcılığı karşısında güçsüz ve etkisiz kalmaktadır.

Burada Bulgaristan'ın sürekli uluslararası kamuoyuna karşı ileri sürdüğü bir sava da değinmek gerekir:

Bulgarlar Mithat Paşa'nın "La Revue Scientifique de la France et de l'Etranger" adlı Fransız dergisinin 8 Haziran 187 tarihli 49. sayısında "Türkiye-Geçmişi, bugünü, geleceği" başlığıyla çıkan makalesindeki beyanının Bulgaristan'daki müslümanların Osmanlı döneminde zorla müslümanlaştırılmış ve Türkleştirilmiş Bulgarların soyundan geldikleri yolundaki iddialarını doğruladığını ileri sürmektedirler. (348)

Bulgarların dayandıkları beyanın çevrisi şöyledir:

"Ve önce, canlı bir ilgi gösterilen Bulgarlar arasında bir milyonu aşkın müslümanın bulunduğu dikkate alınmalıdır. Bu sayıya ne Tatarlar, ne Çerkezler dahildir. Bu müslümanlar genellikle sanıldığı gibi Asya'dan yerleşmek için Bulgaristan' gelmiş değillerdir; bunlar fetih döneminde ve sonraki yıllarda müslümanlığa geçen Bulgarların soyundan gelmektedirler. Bunlar aynı ülkenin, aynı ırkın aynı soydan gelen evladıdır. Aralarında Bulgarcadan başka bir dil konuşmayanlar da vardır."

Bulgarlar Mithat Paşa'nın bu makalede ileri sürülen görüşünü "tarihsel perspektif" içinde değerlendirmemişlerdir. 3 Mart 1878 Ayestefanos antlaşmasından hemen sonra yazılan bu makaleyi bir bütün olarak değerlendirmek gerekir. Makale, "Bulgaristan" düşlerini kısa bir süre için tatmin eden bu antlaşma ile nüfusunun büyük çoğunluğu Türk olan bölgelerin Bulgar idaresi altına girmesini engellemek ve can ve mal güven-

(348) "Who Worries About Moslems in Bulgaria, and Why, Sofia Press, 1985, s.11'den aktaran Kuyucuklu, a.g.e., s.327-3. Ayrıca bkz.: Bulgaria..., a.g. rapor, s.39

liklerini sağlamak amacını gütmüştür. Mithat Paşa'nın "genellikle sanıldığı gibi" ifadesi hiçbir bilimsel kanıt oluşturmamaktadır. Ayrıca Bulgar yönetiminin savları gibi bu da bir savdır ve kanıtlanmaya muhtaçtır. Bulgaristan'ın bugün kurulu olduğu topraklara yüzyıllarca önce Yürüklerin, Türkmenlerin ve Tatarların yerleştirildikleri birçok bilimsel yapıtta ve bizzat Bulgar kaynaklarında belirtilmiştir. (349)

Şimdi sormak gerekiyor:

Istenmiş olsaydı o zaman büyük bir devlet gücüyle imparatorluğun çok küçük bir Bulgar nüfusu, müslümanlaştıramaz mıydı? Osmanlı İmparatorluğu asimile etmemiş tam tersi azınlıkları dini-kültürel her türlü haktan ve hatta ayrıcalıklardan yararlandırmıştır.

Bulgar devletinin kurucuları, Osmanlı yönetiminde ulusal bilinçlerini 500 yıl sürdürebilmişlerdir. İmparatorluk buna izin vermiştir. Oysa bağımsızlıklarını kazandıktan sonra, bugün ülkelerinde vatandaş olarak yaşayan Türk-İslam azınlığının varlığına 100 yıl bile katlanamamışlardır.

5.2.2. Türkiye'nin Tepkileri ve Girişimleri

Bulgaristan'da 1984 Kasım-Aralık ayında Türk-Müslüman Azınlığa karşı başlatılan asimilasyona ilk tepkiler, dünya basınında ve Türk basınında yer alan haberlerle ortaya çıktı.

Bulgaristan bu haberleri Türkiye ile Bulgaristan arasındaki ilişkileri bozmak isteyenlerin uydurduğu haberler olarak yalanlıyordu. Türkiye, olaylara uzun bir süre "temkinli" yaklaşmıştır.

Türkiye ilk girişimlerine Cumhurbaşkanı Kenan Evren'in bir mesajını, bizzat Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Sedat Güneral tarafından, Bulgaristan Devlet Bakanı Todor Jivkov'a

ulaştırmasıyla başladı. Jivkov'un yanıtı "konuyla bizzat kendisinin ilgileneceği" ve aralarındaki dostluğun sorunu çözmeye yeteceği biçimindeydi. (350)

Fakat bu sırada Bulgaristan turizm örgütü "Balkan Turist", Türkiye basınındaki "Anti Bulgar" propaganda nedenini ileri sürerek, Türkiye'den gelecek Türk turistlere hizmet vermeyeceklerini ve daha önce yapılmış rezervasyonların da iptal edileceğini bildirmiştir. (351) Bu gelişmelerin ardından Türk ve Dünya Basınında baskının ve zulümün arttığı yolunda haberler yoğunlaşmıştır. Türkiye'nin görüşme girişimleri sonuçsuz kalmış (352), 20 Şubat 1985'te TBMM'de Gizli Oturum yapılmış (353), ve bunu izleyen günlerde konu ile ilgili olarak hükümet Türk ve Bulgar Bakanları düzeyinde görüşmeyi içeren bir nota'yı Bulgaris 22 Şubat 1985'te vermiştir.

Ve bu notanın ardından iki ülke karşılıklı olarak birbirlerine notalar vermişler. Türkiye'nin 4 Mart tarihli 2. notasına yanıtta "Bulgaristan'da sadece Bulgaristan vatandaşlarının yaşadığı, Bulgaristan'ın ırklara ve dinlere saygılı olduğu ve bu kapsam dışındaki yorumların Bulgaristan'ın içişlerine müdahale olacağı bildirilmiştir.

(350) Evren, Jivkov'dan çözüm istedi, Cumhuriyet Gazetesi, 16.1.1985

(351) Altan Öymen, "Yok öyle şey", Milliyet Gazetesi, 25.1.1985
"Türklerin adlarının değiştirildiğini açıkça itiraf ederek, "Ancak, bu operasyon tamamen gönüllü olanlara yapılmaktadır. Bir zorlama katiyen söz konusu değildir" diyen Büyükelçi Konstantinov, bu durumun, "Bulgaristan'ın iç işlerini ilgilendirdiğini" de hatırlatmaktan geri kalmadı. Dışişleri Bakanı, Vahit Halefoğlu, "Türkiye'nin Bulgaristan Türklerine yapılan baskılar konusunu ciddiye aldığını" ve "Bu işi müzakere yoluyla çözümlenmekten yana olduğunu" belirtirken, Bulgarların yalanlamalarının doğruluğunun ancak, kapıların herkese açılması ile kanıtlanabileceğini de vurguladı."

(352) Halefoğlu-Konstantinov Tartışması, Milliyet Gazetesi, 20.2.1985

(353) Tercüman Gazetesi, 21.2.1985

Bulgaristan'ın, kapılarını Türk ve yabancı gazetecilere ve diplomatlara açılması isteğine yanıtı, Bulgaristan Meclis Başkanı Todorov tarafından "Yabancıların Bulgaristan'ı tef-tişe gelmelerine izin vermeyeceğiz" (354) olmuştur. Bu arada Türkiye'nin tepkileri gün geçtikçe yoğunlaşmış, fakat,

"1968 yılında Bulgaristan'la yapılan göç anlaşmasının görüşmelerinin dört yıl sürmesi ve ilk başlarda Sofya'nın 'olumsuz davranarak' masaya iki yıl süreyle oturmamakta diren-mesini göz önüne alan Türkiye, 'karşılıklı diyalogu' da kopart-madan gerek Sofya - Ankara, gerekse uluslararası platform yoluyla Bulgaristan'ı 'ikna etmeye' çaba" (355) göstermeye çalışmıştır.

Bulgaristan'a karşı bazı önlemlerin yürürlüğe konul-ması Türk basınında tartışılmaya başlanmıştır, bu önlemler şunlardır:

- Türk azınlığı Bulgar hükümeti için bir sorun yaratı-yorsa, Türkiye bu meselelerin çözülmesi yoluyla elinden gelen yardımda bulunacak, daha önce imzalanan göç anlaşmasının devamı istenecek.

- Bulgaristan üzerinden geçen TIR güzergahının ro-ro taşımacılığına kaydırılması çalışmalarına ağırlık verilecek.

- İslam ülkelerinin, Bulgaristan'daki Türk azınlığının sorunlarındaha duyarlı yaklaşımlarını sağlamak amacıyla yoğun girişimlerde bulunulacak. Bu konuda propagandaya ağırlık veri-lecek.

- Türk işçileri Bulgaristan'dan geçerken her yıl 60-70 milyon dolar geçiş ücreti ödüyor.

Türkiye hava köprüsüyle işçilerini taşıyabilir.

- Bulgaristan'dan alınan elektrik enerjisi başka kaynak-lardan telafi edilebilir. Bu iş için ödediğimiz yıllık 90 milyon dolar yeni olanaklar için kullanılabilir.

- Bulgaristan'la dış ticaret, Bulgaristan'ın lehine işliyor. Bulgarlar 200 milyon dolarlık mal satarken, bizden ancak 25-30 milyon dolarlık mal alıyorlar.

- Sovyet doğal gazı Bulgaristan üzerinden geçeceği için böyle bir gerginlik ortamında bu projenin geleceğinin ne ola-cağı Moskova'yı düşündürebilir.

(354) Todorov: Türkiye'ye Göç Etmek İsteyen Sürgüne Gider, Cumhuriyet Gazetesi, 3 Nisan 1985

(355) Sofya yine "Hayır" dedi., Cumhuriyet Gazetesi, 27 Mart 198

- Turist akışının tamamen durdurulması.

- Bulgaristan lehine artış gösteren ticaret hacminin dikkate alınarak bu ülke ile ticari ilişkilerde giderek azala bir döneme girilmesi ve Bulgaristan'dan alınan çeşitli sınai ürünlerin başka ülkelerden ikmal edilmesi.

- Diplomatik temsilin gözden geçirilmesi ve Ankara'da 2'nin üzerinde bulunan Bulgar diplomatlarının sayısının azaltılması yoluna gidilmesi. Bu arada, büyükelçi yerine daha alt kademe bir temsil seçeneğinin de ciddi şekilde düşünülmesi.

- Anadolu Ajansı'nın Sofya'da büro açmasına izin verilmesi halinde Türkiye'deki Bulgar telgraf ajansı temsilcisinin görevine son verilmesi. (356)

Fakat Türkiye bu sayılan önlemlerin bazılarını uygulayamamıştır. Bulgaristan'a karşı etkisiz kalınca, sorun, tam anlamıyla bir "iç politika malzemesi" yapılmıştır. Dönemin Başbakanı Turgut Özal 23 Şubat 1985'te yaptığı bir konuşmada;

"Bugün biz, Bulgaristan'daki soydaşlarımızla gönlümüzü arzu ettiği gibi ilgilenemiyoruz. İstediklerimiz tedbirleri alamıyoruz. Bulgaristan ile iki ayrı bloktayız. Biri sosyalist, diğeri Batı Bloku, dünyanın şartları böyle. Bizim dışımızda etkenler var. Bugün gönlümüzün arzu ettiği tedbirleri alamıyoruz ama 15 yıl sonra 70 milyonluk koskoca bir Türkiye var, bugün olmazsa o gün yaparız, o gün olmazsa 10 yıl sonra yaparız ama bütün bunları unutmayız." diyebilmiş (357) hatta hızını alamayan başbakan 27 Şubat 1985'te yaptığı bir konuşmada da"

"Bulgaristan'daki soydaşlarımıza yapılan, hepimizin de yakından takip ettiği muamele karşısında şu konu önümüze geldi

Buradaki soydaşlarımızı eskiden olduğu gibi daha büyük kütle halinde Türkiye'ye kabul edebilir miyiz? Karşımıza şu laf söylenmiştir: "Efendim" şu kadar insanı 300-500 bin almaya kalktığınız zaman zaten memlekette işsizlik var.

Hemen şunu söyledim: Bizim memleketimiz güçlüdür. Bizi memleketimizin insanları bu gibi konular karşısında imkanları ne işe her türlü yardımı yaparlar. Biz bundan korkmayız. İsterlerse 500 bin değil daha fazla insan göndersinler. Buyursunlar kucağımızı açarız dedim." (358) diyerek Türkiye'nin bu soruna

(356) Sofya'ya nota verdik, Milliyet Gazetesi, 23.2.1985

(357) Özal: "Bulgarlar Yarını Düşünsün", Milliyet Gazetesi, 22 Şubat 1985

(358) Özal: "Değil 500 bin, Çok Daha Fazla Soydaşımıza Kucak Açarız, Cumhuriyet Gazetesi, 28 Şubat 1985
12.12.1986 tarihinde Bulgaristan Türklerinden halterci Naim Süleymanoğlu'nun Türkiye'den sığınma hakkı istemesi 14 Ekim 1988'de ailesinin getirilmesi, Seul Olimpiyatları katılması için 1 milyon dolar ödenmesi, TRT televizyonur "Yeniden Doğmak" adlı diziyi ailesi Türkiye'ye göç etmiş ve Bulgaristan'da kalan bir Türk çocuğunun iadesini, bu diziyi yayından kaldırarak sağlaması Türk ve dünya kamu dikkatine çekmiş, fakat maalesef bu olaylarda "iç politika malzemesi" olarak kullanılmış, adeta "istismar" edilmiştir

yaklaşımını daha 1985 yılında "gerçekçi ve akılcı" politikaların dışına taşımaya başlamıştır.

Türkiye sorunu uluslararası platformlara götürürken Bulgaristan'la ilişkilerini kesmemiş, hatta Dış Ticaret dengesindeki Bulgaristan lehine olan durum, azalarak fakat Türkiye ayelhine sürmüştür. O dönemde Türkiye'nin diğer ülkelere, Bulgaristan'la ekonomik ilişkilerini kesmeleri yolunda yaptığı girişimler bu durum karşısında bir tutarsızlık olarak görünmektedir.

Ancak 1987 yılından itibaren Bulgaristan lehine olan ticaret dengesi tersine dönmüştür. Bu dönemde Bulgaristan'a yapılan ihracatta ise üçlü süper fosfat, buğday, zeytin, pamuk, limon gibi maddeler başta gelirken, Türkiye'nin yaptığı ithalatta başta motorin ve klinker gelmektedir.

Ekonomik ilişkilerdeki canlanma, siyasi ilişkilerde atılacak olumlu adımlara bağlıdır.

Türkiye'nin Bulgaristan'la olan
son beş yıllık ticari dengesi (359)

Yıllar	Bulgaristan'dan ithalatımız (\$)	Bulgaristan'a ihracatımız (\$)
1984	121.124.274	24.122.651
1985	98.752.934	7.699.524
1986	41.473.000	14.882.000
1987	9.362.088	14.488.116
1988	15.711.261	28.120.604

5.2.1. Uluslararası Kamuoyunun Tepkisi ve Bulgaristan'ın Tutumu

Türkiye, Bulgaristan'ın tek yanlı bir kararla yol açtığı azınlık sorununa çözüm bulabilmek amacıyla, bu ülkeyi "görüşmeye" davet ederken, sorunu uluslararası kamuoyuna ve forumlara götürmüştür. Fakat sorunun ortaya çıkmasından sonra uzun bir süre Türk hükümeti, kamuoyunu bilgilendirmemiştir.

(359) Bulgaristan'ın Genel Ekonomik Durumu ve Türkiye ile Ticari İlişkileri 1986 Yılı Raporu, T.C. Sofya Büyükelçiliği Ekonomi ve Ticaret Müsteşarlığı, Sofya 1987, s.37-40; Yrd. Doç. Dr. Dilek Yılmazcan, Türkiye Bulgaristan Ekonomik İlişkileri, Dünya Gazetesi, 16.4.1990

A) Basın Yayın Organları: İlk tepkiler yabancı basın organları tarafından ortaya konmuş, Türkiye'nin ve dünyanın sorundan haberdar olmasını yabancı gazeteler sağlamışlardır. Hatta uzun bir süre olayların yansıtılmasında ve değerlendirilmesinde yabancı gazeteler ve haber ajansları "kaynak" olarak kullanılmıştır. (360) Bu gazeteler ve ajanslar Türk azınlığa yapılan baskı ve zulümü ayrıntılarıyla ele alıyorlardı. (361)

(360) Kaynak olarak ele alınan bazı gazetelerin ve haberlerin çoğ dolaylı oluşu ve hükümetin bu konudaki sessizliği hakkında İsmail Cem şunları yazmaktadır:

"Bir önemli gazetemizde, "Anadolu Ajansı" mahreçli haber: "...29 bin Türkün yaşadığı Momçilgrad tanklarla çevrili; Türk kasabaları yasak bölge oldu; yakındaki bir Türk köyünün sakinleri, Momçilgrad'ın (geçen yıl sonundaki) direnişinde 1660 kişinin öldüğünü bildirdiler", vb.

Nihayet, diyoruz, milli haber ajansımız güvenilir bilgileri Dışişleri Bakanlığımızın temsilcilerinden ve istihbaratından toplayıp Türkiye'ye duyuruyor.

Derken, komşu ülkede ve bizim soydaşlarımızca yaşanan olaylarla ilgili haberin kaynağı haberde açıklanıyor. Sıkı duralım, kaynak, Hint Okyanusu'ndaki uzak Sri Lanka devletinin başkenti Kolombo'da yayınlanan "The Island" gazetesi... O da, Amerika'nın "New York Times Service"ne (New York Times gazetesinin özel servisi olsa gerek) dayanarak vermiş bu haberi...

...bu konudaki bilgilenmenin tümüyle yabancı kaynaklı olmasını toplumumuz adına son derece tehlikeli görüyoruz. Hükümetin, sanki kendisi bu konuların dışındaymışçasına sessiz kalarak Türk kamuoyuna hiçbir güvenilir bilgi vermeyişini de, gerçekten anlayamıyoruz. Kamuoyumuz, böyle bir hayati konuda, yabancı kaynakların bir bölümü kendi çıkarlarıncı belirlenecek bilgilendirmesine, onların insafına terk edilmiştir. Kamuoyumuzu yabancı devletler ve kaynaklar oluşturacak, yönlendirecek ve bu kamuoyunda Türkiye'nin "doğru", "özgür", "bağımsız" politikası geliştirecektir..."

(361) İsmail Cem, Yabancılar Sağolsun, Güneş Gazetesi, 17 Mart 1985
1985 yılının Ocak-Şubat ve Mart ayında, yabancı basın-yayın organlarında çıkan makale, haber ve yorumları ayrıntılarıyla ve örnekleriyle içeren bir kaynak için bkz.: Kamuran Özbir, Bulgar Yönetimi Gerçeği Gizleyemez, İstanbul 1986, s.79-122/150-171

Cumhuriyet Gazetesi, 24 Şubat 1985 tarihli nüshasında da dünya basınından alıntılar yayımlamıştır.

B) ABD ve Batı Avrupa ülkeleri: Türkiye, müttefiki ve üyesi bulunduğu "Batı" devletlerinden yeterli ve düzeyli bir ilgiyi, özellikle Avrupa'dan görememiştir. Batılı devletler içinde sadece ABD konuyu başından beri dikkatle izlemiş (362) Bulgaristan nezdinde girişimlerde bulunmuştur.

Batı Avrupa ülkeleri ise ikili ilişkilerinde ve insan hakları açısından konuyu uzun süre gündeme getirmemişler, etkili önlemlerin alınmasında yardımcı olmamışlardır.

Kuzey Atlantik Asamblesi Genel Kurulu'na Kasım 1985'te siyasi komitenin raportörü İngiliz Milletvekili Bruce George tarafından Bulgaristan'daki Türklerle ilgili bir karar tasarısı sunulmuş ve yapılan oylamada 184 parlamenterdan 180'i karar tasarısı lehinde oy kullanmıştır. Tasarı "Türk Azınlığa uygulanan baskı, zulüm ve katliamdan vazgeçmesi için Kuzey Atlantik Asamlesi ülkelerinin Bulgaristan hükümetine her türlü baskıyı yapmalarını, ayrıca sorun çözümlenene kadar NATO ülkelerinin konuyu bilinçli şekilde incelemelerini öngörüyordu". (363) Bu önemli bir adımdı.

(362) ABD Dışişleri Bakanlığı 2 Nisan 1985'te bir açıklama yapmıştır.

"ABD Dışişleri Bakanlığı yetkilileri, Bulgaristan'daki Türklerin durumu konusunda Sofya ile çeşitli temaslar yapıldığını, ancak karşı taraftan tatmin edici bir yaklaşım görülmediğini belirttiler.

ABD Dışişleri Bakan Yardımcısı Abrams, Bulgar Hükümetinin bu konuyu tamamen bir iç sorun olarak gördüğünü, ABD ise bu görüşü kabul etmeyerek "Bulgaristan'ın yaptıkları Türklerin temel insan haklarının ihlalidir" dedi.

Abrams, ABD hükümetinin bu konuyu Bulgaristan ile ikili temaslarda görüşmeye devam edeceğini ve uluslararası dikkatleri "bu çok ciddi problemin" üzerinde yoğunlaştıracaklarını sözlerine ekledi."

Bulgar Meselesinin Peşini Bırakmayacağız, Güneş Gazetesi, 3 Nisan 1985

(363) Eroğlu, a.g.e., s.22

Avrupa Konseyi genel Kurulu'nun kabul ettiği bir karar tasarısında da Bulgaristan'a yönelik istekler şöyle sıralanıyor - Baskı politikasına derhal son verilmesi ve zorla veya tehdit yolu ile isimlerini değiştirmeye mecbur kalmış Türk azınlığın yeniden eski isimlerini almaları sağlanmalıdır.

- Bulgaristan'daki Müslüman azınlığın sosyal, kültürel ve dini alanlarda haklarına yönelen ihlallere son verilmelidir.

- Bu azınlığın yakınlarına, uluslararası antlaşmaların ve Bulgar anayasasının sağladığı hakları kullanmaları mümkün hale getirilmelidir.

- Bulgaristan'da akredite diplomatlarla, uluslararası basın mensuplarının, ilgili bölgelere gitmelerine izin verilmelidir. (364)

Bu istekler Bulgar hükümetince yerine getirilmediği gibi asimilasyon eylemi hızlanarak sürmüştür.

C) İşlam Ülkelerinin Tepkileri (365)

İşlam ülkelerinin kollektif ilk tepkileri Bulgaristan'da Türk-Müslüman Azınlığı sorunu uluslararası kamuoyunda açığa çıktıktan sonra gerçekleşmiştir. Sorun, ancak 31 Ekim/2 Kasım 1985'te Dakar'da yapılan İşlam Konferansı'nın Enformasyon ve Kültür İşleri Daimi Komitesi toplantısında dile getirilmiştir. Bu tepkiden önce 6 Mart ve 25 Eylül 1985'te İşlam Konferansı Örgütü başkanı ř. Pirzade tarafından da Bulgaristan Müslüman-Azınlığına karşı giriştiği baskı ve zulümden ötürü kınanmıştır.

6. İşlam Konferansı Dışışleri Bakanları 6-10 Ocak 1986'da Fas'ın Fez şehrinde toplanmış "Bulgaristan'daki Türk Müslüman azınlığının kötü durumu" Türkiye'nin isteği üzerine gündeme

(364) "Türkiye Bulgar Zulmünü, Helsinki sonuç belgesini imzalayan 33 Avrupa ülkesi ile Kanada ve ABD'nin delegelesinin katıldığı kültür forumunda da dile getirilmiştir. UNESCO'nun Sofya'da yapılan 23. genel konferansında da Bulgar delegeesi "Pan Türkist" emeller suçlamasına karşı Türk Milli Eğitim Bakanı'nın "insan hakları açısından uygulanan baskıları dile getirmesi konferansa katılan 2000 Eroğlu, a.g.e., s.23

(365) Bu bölümde yararlanılan temel kaynak: "The Plight of the Turkish Muslim Minority In Bulgaria And The Organization of the Islamic Conference (1985-1988), Documents, Ankara 1989, TTK

gelmiş, konferans Bulgaristan'daki "Müslüman Azınlıkla" dayanışma içinde olduğunu açıklamıştır. Üye ülkeleri de aşağı açılardan gerekli politik çözümler aramaya zorlamıştır:

"a) Müslüman azınlığın dinsel ve kültürel haklarının ve bu azınlık toplumu üyelerinin gerçek isimlerinin geri verilmesinin sağlanması.

b) Uluslararası ve İslam Basınının olayların cereyan ettiği yerlere girmelerinin sağlanması için izin alınması.

c) Bulgaristan'daki Müslüman Azınlığın dinsel kimliğinin ve kültür mirasının korunmasına yardımcı olunması.

d) Bu isteklerin, Bulgaristan Halk Cumhuriyetiyle yapılan iki taraflı ve çok taraflı ilişkilerde gündemde tutulması..." (366)

Bu arada kurulan bir "Temas Grubu" Bulgaristan'daki Müslüman azınlığın durumunu saptamak ve izlemekle görevlendiriliyor. Bu Temas Grubu, Bulgaristan'a ve Türkiye'ye yaptıkları ziyaretler, hükümetlerdışı hazırlanan raporlar (367) Müslüman-Türk Mültecilerin tanıklıkları, "isim değiştirme" kampanyası yüzünden Bulgaristan'dan kaçanlar, uluslararası basın ve ajanslardan elde edilen verilerin incelenmesinden sonra varıldığı sonuçları içeren raporu 21-25 Mart 1988'de Amman'da toplanan 7. Dışişleri Bakanları Konferansı'na sunmuştur.

Bu rapor Bulgaristan'daki Türk-Müslüman azınlıkla ilgili yapılan ilk resmi rapor özelliğini taşımaktadır.

Rapor, birçok yerinde "Müslüman azınlık" deyimini kullanmayı tercih etmesine rağmen, Bulgaristan'daki Müslümanların çoğunluğunun Türk olduğunu da belirtmiştir.

(366) The Plight of the Turkish..., a.g.e., s.6

(367) Araştırma yarısı boyunca yararlandığım ve değindiğim bu raporların bir listesini aşağıda sunuyorum:

- a) Bulgaria Imprisonment of Ethnic Turks, Amnesty International, London 1986
- b) Bulgaria: Continuing Human Rights Abuses Against Ethnic Turks, Amnesty International, London 1987
- c) A Report From Helsinki Watch (Destroying Ethnic Identity The Turks of Bulgaria), New York 1986
- d) Violations of the Helsinki Accords: Bulgaria, Viyana 1986
- e) The Repression of the Turkish and Islamic Minority in Bulgaria, Norveç Helsinki Komitesi, Oslo 1987

Temas Grubunun vardığı sonuçlar (368):

"1) Bulgaristan'daki Müslümanlar, kendi İslami isimlerini Bulgar Slav ismine değiştirmeleri için resmi zorlama ve baskıya maruz kalmışlardır, bunun İslami kimliklerini zedeleyen etkisi vardır.

2) Bulgaristan'daki Müslümanlar dinlerinin gereklerine özgürce uymaları hakkından mahrum edilmişlerdir ve çocukların sünnet edilmesi gibi dinsel ritüel/ibadetlerinden bazıları suç oldukları gerekçesiyle yasaklanmıştır.

3) Bulgaristan'daki müslümanları, ibadet ettikleri yerleri (CAMILER) serbestçe kullanmaktan mahrum edilmişlerdir ve haftanın belli bir günü ya da belli bir zamanda camiye kullanmalarının kısıtlanması, sadece Müslümanların temel dinsel haklarının inkarıdır.

4) Çoğunluğu Türk olan Bulgaristan'daki Müslümanların kendi dillerini kullanma ve kendi kültürel miraslarını koruma hakları suç olduğu gerekçesiyle yasaklanmış ve inkar edilmiştir ve bu yasağın ihlaline ceza uygulanmıştır.

5) Bulgaristan Müslümanlarının Türkiye'ye göçleri nedeniyle birçok parçalanmaz aile örneği vardır ve bu örneklerden bazıları baba, anne, erkek ve kız çocuk gibi çok yakınlar bile birbirlerinden ayrılmışlardır."

7. İslam Dışişleri Bakanları Konferansına sunulan bu raporda Temas Grubu, Bulgaristan'daki Türk-Müslüman azınlığın durumunu düzeltmek ve onlara yasal ve garanti edilmiş haklarını Bulgaristan Anayasası'na ve sözleşmelere bağlı kalarak verilmesi için bir dizi önlem önermiştir. (369)

Temas Grubu, bugüne kadar, Bulgar asimilasyon politikasını bütün boyutlarıyla ortaya koyan 3 ayrı rapor hazırlamıştır.

D) Bulgaristan'ın tutumu

Bulgaristan uzun süre asimilasyon politikasını inkar etti, sorunun sadece kendilerini ilgilendirdiğini, bu konuyu hiç kimse ile görüşmeyeceklerini ve başka devletlerin kendi iç işlerine müdahale etmek istediklerini savundu.

(368) The Plight of the Turkish..., a.g.e., s.56

(369) Bakınız: Ek 15

Türkiye'nin devam eden çağrıları ve "görüşme" isteği, artan uluslararası eleştiriler, Batı ve İslam ülkelerinden bazılarının uluslararası forumlarda ve ikili temaslarında değişim rüzgarları, Bulgaristan'ın yeni bir durum muhakemesi yapmasına yol açmış sorunu sürekli inkar eden Bulgaristan, Türkiye ile 23 Şubat 1988'de Belgrad'da imzalanan protokol çerçevesinde diyalogu başlatmayı kabul etmiş, siyasi ve ekonomik alanda iki çalışma grubu oluşturulmuştur. (370)

Amacı Türk-Müslüman azınlığın sorununa bir çözüm getirmek olan Belgrad protokolu çerçevesinde yapılan yüksek düzeydeki temas ve mesaj teatilerinde Bulgaristan'ın sorunu inkar eden tutumunu sürdürmesi ve Türk azınlığa uyguladığı zorla eritme politikasında bir değişiklik yapmaması, diyalog sürecini sonuçsuz bırakmıştır. Ankara'daki yetkililer de Belgrad Protokülü'nün bir hata olduğunu kabul etmişlerdir. (371)

E) Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı (AGİK)

Türkiye, Bulgaristan'ın bu uzlaşmaz tutumu karşısında Ocak 1989'da imzalanan AGİK Viyana toplantısının Kapanış Belgesinde öngörülen insani boyut mekanizmasını ilk önce Nisan 1989'da "bölünmüş ailelerin birleştirilmeleri" konusunda işletirken, Türk Azınlığı ile ilgili konularda da Mayıs ayı içinde AGİK Viyana Kapanış Belgesi hükümleri çerçevesinde Bulgaristan'a 10 nota vermiştir. Notalarda: Türk azınlığın temel haklarının iadesi ve bu konularda bilgi verilmesi Bulgaristan'dan talep edilmiştir. Bu notalar ayrıca AGİK'e taraf ülkelerin dikkatine sunulmuş ve destek istenmiştir.

Türkiye sorunu 30 Mayıs - 23 Haziran 1984 tarihlerinde Paris'te yapılan AGİK Birinci İnsani Boyut Konferansı'na götürmüştür. Bulgaristan, Türk azınlığına yönelik politikası nedeniyle Konferansta çok sert eleştirilere maruz kalmıştır. Yunanistan

(370) The Plight of the Turkish..., a.g.e., s.7-8

(371) Semiz Idiz, 80'lerden 90'lara Türk Dış Politikası, Cumhuriyet Gazetesi, 2.1.1990

hariç tüm Batılı ülkeler: Nato ve Avrupa Topluluğu ülkeleri ile Avusturya, İsveç ve İsviçre gibi tarafsız ülkeler de Bulgaristan'ı ismen zikrederek kınadılar. Bulgaristan toplantıda Batılı Diplomatların, soruna çözüm için tarafsız arabulucu bir ülkenin girişimlerini önerdilerse de, Bulgaristan bu öneriyi reddetti. (372)

Bu tarihlerde (29 Mayıs 1989 günü) Bulgaristan Devlet Bakanı Todor Jivkov Bulgar Radyo ve Televizyonda bir konuşma yapıyor; Bu konuşmada Türkiye'yi, Osmanlı İmparatorluğu'nu suçlarken, Bulgaristan'daki ekonomik-sosyal ve kültürel gelişmeni bir dökümünü yapıyor, asimilasyonu reddediyordu. Jivkov'un 198 Haziran ayında başlayan "zorunlu göçe" yol açan sözleri şunlar:

"Bulgar aleyhtarı kampanyanın "rejisörleri" göçmenlik sorununa dört elle sarılarak, göçmek isteyen tüm Bulgar müslümanlarını Türkiye'nin kabul etmeğe hazır olduğu yaygarasını bastı. Bu vesileyle ben Bulgar müslümanları adına ve Devlet Konseyi Başkanı sıfatıyla kendi adıma, ilgili Türk makamlarına en ısrarlı bir hitapta bulunmak istiyorum.

- Türkiye'ye geçici gitmek, ya da orada kalıp yaşamak isteyen bütün Bulgar müslümanlarına sınır kapılarını açınız." (1)

Bu açıklamadan sonra Türkiye'nin kapılarını açmasıyla zorunlu göçe mecbur edilen daha sonra bir kaçısa-kurtuluşa yönelen insanlar, Türkiye'ye akın ettiler.

5.3. 1989'da Bulgaristan Türklerinin Zorunlu Göçü ve Türkiye'ni Tutumu

Haziran 1989'da başlayan "zorunlu göç" öncesinde Bulgaristan'da birçok gelişme yaşanmıştır. Özellikle ülkedeki Türk azınlığın haklarını da savunan Bulgaristan yönetimine muhalif 6 Bulgar tarafından kurulan IADHR (Independent Association for Defence of Human Rights) kuruluşundan bu yana etnik Türklere

(372) Minorities in the Balkans, a.g. rapor, s.22

- Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, Bulgaristan'da Türk Azınlığı bilgi notundan bu bölümlerde yararlanılmıştır

(373) Söz Sırası Bulgaristan'da, İstanbul 1989, 1. baskı, Yönel yayınları, s.18

Bu kitapçıkta Bulgaristan Bakanlar Konseyi Başkanı Georgi Atanassov'un da aynı yönde beyanları vardır.

yapılan baskıyı gündemde tutmuştur. Bazı üyeleri "iç sürgün"e uğrayan 50'si Türk 350 üyeden oluşan IADHR'ye Mayıs ve Haziran'dan sonra üye olan Türklerin sayısı, Bulgarları geçmiştir.

IADHR üyesi 100 Bulgar 27 Mayıs 1989'da Türk azınlığın hakları için gösteri yapmıştır. (374)

Bulgaristan'da 1989 mayıs ayında, 1984 yılı sonundan beri maruz kaldıkları baskılara son verilmesi ve haklarının iade edilmesini sağlamak amacıyla toplu açlık grevleri ve mitingler düzenleyen Türkler üzerine Bulgar ordusu ve milislerince ateş açılmış, 60'dan fazla Türk öldürülmüş, yüzlerce kişi yaralanmış ve tutuklanmıştır. Türklerin yaşadığı bölgeler askeri güçler tarafından kontrol altına alınmıştır. Bulgaristan'ın Silistre, Şumen, Razgrad, Dzhebel, Ezerche, Kaolinovo, Tolbuhin kentlerinde meydana gelen olaylarda ölen, yaralanan ve tutuklananlar, Azınlık Hakları Grubu'nun Ekim 1989'da yayımladığı raporda ayrıntılarıyla anlatılmaktadır. (375)

Bulgaristan bu olayları takip eden günlerde binlerce Türkü Türkiye'ye sınırdışı etmeye başlamış, birçok insanı mallarını, mülklerini, sosyal hakları ve hatta bazı durumlarda çocuklarını terk etmeye zorlamıştır.

(374) 1988 yılı sonlarında bazı Türklerin kurduğu "Democratic League" ve 30 Ocak 1989'da kurulan "ASV 1989 (The Association for the Support of Vienna 89)" Türk azınlığının haklarını savunmuştur.

Minorities..., a.g. rapor, s.20-21

(375) Bulgaristan Dışişleri Bakan yardımcısı Ivan Ganev 22 Haziran 1989'da Sofya'da düzenlediği basın toplantısında bu olayların Türkiye'nin tahriki sonucu gerçekleştiğini ileri sürmektedir: "...bazı yerlerde boş yere trajik bir şekilde kan dökülmesine yol açtı... bilindiği gibi, kargaşanın faturası 7 ölü ve 28 yaralıdır. Yaklaşık 40 kişi hakkında soruşturma açılmıştır." Söz sırası Bulgaristan'da, a.g.e., s.36

5.3.1. Uluslararası Kamuoyunun Bulgaristan'dan Göç Sorununa Yaklaşımı

Bulgaristan'dan göç etmeye zorlanan Türkler konusu, uluslararası kamuoyunda, ilk günler pek tepki yaratmadı. Birçok ülke başta Batılı ülkeler ve İslam ülkeleri ses çıkarmadı. Ancak ayın 15'inde Uluslararası Af Örgütü yayımladığı İnsan Hakları Dergisi'nin Haziran sayısında "Türklerle karşı Tanklar" başlığı altında "Bulgaristan'daki gelişmeler ürkütücü" deyimini kullanmıştır. (378)

Temmuz ayının başından itibaren dünya basını, haber ajansları, gazeteler ve televizyon kuruluşları bu "büyük göçe" ilgi göstermeye başladılar. ABD ve birçok batılı ülkenin de dahil olduğu sayıları 50'yi aşkın ülke Bulgaristan'ı çeşitli biçim ve ölçülerde kınamışlardır. (379)

A.T. üyelerinin AGİK mekanizması çerçevesinde hareket etmeleri, Yunanistan'ın engellemeleri sonucu gerçekleşmedi. A.T.'ın Bulgaristan'a yaptırım uygulanması yolundaki kararını engelleyen Yunanistan daha sonraki aylarda da Bulgaristanla ortak bir tavır içine girmiştir. (380)

(378) Dr. Baskın Oran, Dış Politika'da Haziran '89, Mülkiyeliler Birliği Dergisi, Sayı: 110 (Ağustos 1989) s.35

(379) Temmuz '89 ile Eylül '89 arasında dünya basınında göçe zorlanan Türk azınlığıyla ilgili çıkan haberlerin orijinallerinin derlendiği bir kaynak için bkz.: World Press on the Plight of Turkish Minority in Bulgaria, The general Director of Press and Information of the Turkish Republic, tarih yok s.11-148

(380) New York Times'ın 7.2.1990 tarihli nüshasında yer alan bir haberde "Yunanistan ve Bulgaristan'ın Türkiye'ye karşı orta stratejiler geliştirdiğini öne sürdüüyordu. Aynı biçimde, iki ülke arasında 1986 yılında imzalanan "dostluk anlaşması" anımsatıldığı bir yazıya yer veren Cumhuriyet Gazetesi: "Sofya'nın bu ortamda Türk azınlığa karşı 'tutum benzerliği' sergilediği Yunanistan'a giderek müttefik olarak bakmaya başladığı kaydediliyor." "Yalnız" Sofya Atina'ya yanaşıyor, Cumhuriyet Gazetesi, 21.2.1990

Avrupa Topluluğu, Türkiye'nin talepleri doğrultusunda Sofya ile 26 Temmuz'da imzalanması öngörülen ekonomik ve ticari işbirliği anlaşmasını askıya almış fakat Avrupa Konseyi'nin Eylül (1989) ayının sonunda kabul ettiği bir rapor, Batı Avrupa'nın Bulgaristan'dan göç edenler ve Türkiye'ye bakış açısını Batı ve Doğu Blokun'daki yumuşama dönemi çerçevesinde ayarladığını çok iyi göstermektedir. Rapor M. Ali Birand'ın deyişiyle "Bulgaristan'da Türk azınlık bulunduğunu da tam anlamıyla kabul etmiyor... Bulgaristan'ın yaklaşımına övgüler düzüyordu." (376) Avrupa Parlamentosuna sunulan iki karar tasarısında ise Bulgaristan'a karşı daha sert bir tavır alınması ve Türk azınlığın haklarının iadesi istenmiştir.

16 Ekim - 3 Kasım 1989 tarihlerinde Sofya'da yapılan AGİK Çevre Konferansı'nda ise 10 ülke ismen belirterek 7 ülkede de isim vermeden ancak anlaşılır biçimde Türk Azınlığın sorunlarını dile getirerek Bulgaristan'ı kınamış fakat ABD'nin Türk azınlığa sadece "etnik ve dini azınlık" diye atıfta bulunması hayal kırıklığı yaratmıştır. Türk heyeti başkanı Sofya Büyükelçiliği Müsteşarı Alev Kılıç Bulgaristan'ı çok ağır ifadelerle eleştirmiştir. (377)

(376) Bulgar Raporu neden istediğimiz gibi çıkmadı?,
Milliyet Gazetesi, 30.9.1989

(377) Bulgaristan ise Türkiye'ye yönelik "Türkiye'nin halen 'Pan-Turkist' emeller peşinde koştuğunu da ileri süren Radukov, Kıbrıs ve Kürt sorunlarını da dile getirdi. Türkiye'nin Kıbrıs'ın yarısını halen işgal altında tuttuğunu iddia eden Radukov daha sonra, 'Sayın Türk delegesinin dediği gibi tarihi paradokslar var. Onlardan biri de, insan haklarını ve azınlık haklarını en çok ihlal eden bir ülke -ki burada Kürt azınlığı kastediyorum- bugün bu hakların baş savunucusu olarak geçiniyor.'" savlarını ileri sürdü. Semih Idiz, Sofya'ya Sert Eleştiri, Cumhuriyet Gazetesi, 18.10.1989

İslam Konferansı Örgütü Dışişleri Bakanları 4 Ekim 1989'da New York'ta yaptıkları olağanüstü toplantıdan sonra yayınlanan bildiride:

"Yapılan tartışmaların ışığında ve İslam Konferansı Örgütü Genel Sekreteri'nin 22 Temmuz 1989 tarihli raporuyla yine İKO temas grubunun 5 Eylül 1989 tarihli raporlarını göz önünde tutarak, Bulgar hükümetini uluslararası yükümlülüklerini yerine getirmeye ve Bulgaristan'daki Türk azınlığı ile Müslüman azınlıkların dini, etnik ve kültürel haklarını iade etmeye ve bunlara saygı göstermeye çağırışlardır.

"Bakanlar, Bulgar hükümetini, parçalanmış ailelerin birleştirilmesinin ve Türkiye'ye göç etmek isteyebilecek Türk azınlığı mensuplarının göçünün sosyal ve mülkiyet hakları zarara uğramadan sağlanması amacıyla, kapsamlı bir göç anlaşması imzalamak üzere Türk hükümeti ile anlamlı müzakerelere başlamaya davet etmeyi kararlaştırmışlardır." deniliyor (381) "Türk-Bulgar Dışişleri bakanlarının "ikili ilişkileri ve Türk kökenli Bulgaristan Müslüman azınlığı ile ilgili konuları görüşmek üzere, Kuveyt bir araya gelmesi" de öneriliyordu. (382)

Türkiye bu teklifi hemen kabul etti. Bulgaristan ise İKO.'nün bildirisinin kendisini bağlamadığını belirtmesine rağmen Kuveyt'te 30 Ekim'de buluşmayı kabul etmiştir.

5.3.1.1. Türkiye ve Bulgaristan Arasında Görüşmeler

Türkiye ve Bulgaristan 30 Ekim 1989'da Kuveyt'te Dışişleri Bakanı Mesut Yılmaz ve Bulgaristan Başbakan Yardımcısı Georgi Yordavnov (Dışişleri Bakanı Mladenov rahatsızlandığı için arasında Belgrad Protokolünden bu yana ilk kez üst düzeyde temaslara başlamışlardır. (383)

(381) Iskender Songur, İslam'dan Tam Destek, Milliyet Gazetesi, 6.10.1989

(382) Sami Khen, Bulgar buna ne der?, Milliyet Gazetesi, 6.10.19

(383) 17 Ocak 1989'da Viyana'daki görüşmenin 10 dakika sürmesi ve Mladenov'un "Bizim için Bulgaristan'daki Türk azınlığı diye bir sorun yok. Bana olmayan sorunları getiriyorsunuz" diyerek görüşmeyi terk etmesinden sonra ilişkiler tamamen kopmuştu.

Bu temasları "Olumsuz değil, ama yeterli de değil" diye açıklayan Dışişleri Bakanı Mesut Yılmaz, Türkiye'nin görüşmelere çok dikkatli ve ihtiyatlı bir iyimserlikle yaklaştığını göstermiştir. Bu görüşmenin ayrıntıları gizli tutulurken, Kuveyt Dışişleri Bakanı Şeyh Sabah el Ahmed, Türk-Bulgar görüşmesini "iki ülke arasında atılan ilk olumlu adım" olarak nitelendirmiştir. (384) İki ülke Kasım 1989 içinde Kuveyt'te tekrar buluşmaya karar vermişler, fakat Bulgaristan'da ortaya çıkan önemli siyasi gelişmeler yüzünden Bulgaristan görüşmelerin ertelenmesini önermiş ve 9 Ocak 1990'da Kuveyt'te tekrar biraraya gelinmesi konusunda anlaşmaya varılmıştır.

9 Ocak 1990'da Kuveyt'te biraraya gelen Dışişleri Bakanı Mesut Yılmaz ile Bulgaristan'ın Dışişleri Bakanı Boiko Dimitrov, Bulgaristan'da yaşanan çok önemli siyasi değişikliklerin: Jivkov'un devrilmesi, komünist partisinin ülkedeki muhalefet gruplarıyla görüşmelere başlaması, demokrasi istekleriyle yapılan mitingler, komünist partisinin öncü rolünün kaldırılması Türk kökenli vatandaşlarına adlarını kullanma hakkının verilmesi gibi önemli değişikliklerin, ardından görüşmelere başlamışlar. Bakanlar 2 gün süren görüşmeler sonucunda "görüşmelere devam etme" yolunda anlaşmaya varmışlardır.

Dışişleri Bakanı Mesut Yılmaz: "Birçok konuda yaklaşımımızın benzer olduğunu, başka bir ifade ile görüş benzerliklerinin görüş ayrılıklarından daha fazla olduğunu tespit ettik" derken, Dimitrov, bu çerçevede özellikle içişlerine karışmama, kuvvet kullanımı tehditlerinin bertaraf edilmesi, güveni zedeleyen veya ayrılıkçı eğilimleri teşvik eden hasmane politika ve propagandalardan kaçınılması ve toprak taleplerinin ileri sürülmemesi ilkelerinin bu tür bir pakette yer alması gerektiğini söyledi.

Dimitrov, Bulgaristan'daki azınlıklar konusundaki bir soru üzerine de hiçbir ülkenin Bulgaristan'da bir azınlık sorunu olduğunu öne sürmek için bir meşru, politik ya da tarihi konuma sahip olmadığını, azınlıklar meselesinin 19. yüzyıldaki romantik milliyetçi akımların bir kalıntısı olduğu görüşünü savunan Dimitrov, bu anlayışın artık devrini tamamladığını söyledi." (385)

(384) Nilüfer Yalçın, Bulgaristan'la Hassas İlişkiler, Milliyet Gazetesi, 1.11.1989

(385) Kuveyt'le Bulgarlarla "ortak dil", Cumhuriyet Gazetesi, 11.1.1990

Yayınladıkları ortak bildiride şu düşüncelere yer verdiler: "Bakanlar, hükümetlerinin ilişkilerini sağlam ve karşılıklı yarar sağlayacak bir zemin üzerinde iyileştirme hususundaki siyasi iradelerini ifade etmişlerdir.

Bakanlar, 'açık semalar' konferansının 12-15 Şubat 1990 tarihinde Ottawa'da düzenlenecek olan açılış oturumu vesilesiyle bir görüşme yapmayı daha kararlaştırmışlardır." (386)

Türk ve Bulgar Dışişleri Bakanları Kanada'nın Ottawa kentinde 12 Şubat 1990'da başlayan Nato ve Varşova Paktı üyesi ülkelerin hava sahalarını birbirlerine açmalarını amaçlayan "Açık Semalar" Konferansı'nda, 3. kez biraraya gelmişlerdir. 13 Şubat günü gerçekleşen görüşme sonrasında yapılan açıklamada: İki ülke Dışişleri Bakanlığı Müsteşarlarının Mart ayının ikinci yarısında Ankara'da buluşacakları, müsteşarların görüşme çerçevesinin: "tam yetkili" olarak ikili ilişkileri yenilemek, ikili ilişkileri yeniden canlandıracak yol ve yöntemler konusunda öneri yapmak ve mevcut sorunlara iyi niyetle eğilmek" olduğu belirtilmiştir. (387)

İki ülke arasındaki ilişkiler, bu diyalog sürecinin devam ettiğini göstermektedir.

5.4. Bulgaristan'dan Göç Sorunu ve Türk Dış Politikası

Türkiye, Mayıs ayının (1989) sonundan itibaren Bulgaristan Türk-Bulgar antlaşmalarını, uluslararası hukuku ve insan haklar sözleşmelerini çiğneyerek sınırdışı ettiği Bulgar uyruklu Türk azınlığının Türkiye'ye göçleriyle birlikte büyük sıkıntılar içine girmiş, her geçen gün sayıları artan vizesiz göçmenler, 310 bini aşınca vizesiz girişlerini 22 Ağustos 1990'da sona erdirmek zorunda kalmıştır.

Bulgaristan'a sınırdışı eylemi öncesinde daha 1985 yılında Türk ve dünya kamuoyunun önünde dönemin başbakanı "isterlerse 500 bin değil daha fazla insan göndersinler." (388) demiş, bu

(386) Aynı gazete

(387) Sofya ile diyalogda önemli adımlar, Cumhuriyet Gazetesi, 14.2.1990

(388) Özal: Değil 500 bin, çok daha fazla soydaşımıza kucak aç Cumhuriyet Gazetesi, 28.2.1985

sözlerin benzerlerini Mayıs 89'da göç öncesi ve sonrasında da hatta "diplomatik dilin" ötesine varan hakaretlerle dile getirebilmiştir. (389) Bu ülkeyle sorunu "görüşmeler yoluyla çözme" politikasıyla, bu hareketlerin yarattığı çelişki olayın diğer bir boyutudur.

1985 yılından beri aynı sözleri yineleyen hükümetin 4 yıl sonra "kaç kişi gelirse gelsin, bağrımız açıktır" "taktiğine" başvururken, geçen 4 yıl içinde Bulgaristan'daki Türk Azınlığı'nın Türkiye'ye göçü konusunda bir "strateji" saptamadığı ve hiçbir politik-ekonomik önlem almadığı sınırı vizesiz göçmenlere kapatırken Başbakanın dile getirdiği sözlerde açığa çıkmıştır:

"2.5 ayda göçmen sayısı 320 bini geçti. Bulgarların turist pasaportuyla gönderdiği ve kamyonlara hayvan yükler gibi bindirdiği bu insanların gelişini belli bir düzen içinde yapmamız gerekiyordu. Yaptığımız hesaba göre ayda yaklaşık 100 binin üzerinde soydaşımız gelmiş, bu demektir ki sekiz, dokuz ayda tamamlamayı düşünüyorlar. Eğer biz bu tempoyla devam etseydik, dört ay sonra 1.5 milyon insan Türkiye'ye gelmiş olacaktı. En güçlü ülkeler bile bu kadar insanın karşısında duramaz." (390)

Hükümetin Dış Politikası'nda içine düştüğü açmaz, muhalefet partileriyle girilen tartışmalar, Türk kamuoyunda "göç" konusunda izlenen politikanın tam bir karmaşa içinde uygulandığı kanısını uyandırmış, göçmenlerin yerleştirilmesi ve sorunlarının giderilmesi yolunda yapılan çalışmaların da yetersizli-

(389) "Gerçekten de Özal 17 Haziran'da Kapıkule'de yaptığı konuşmada göçmenlere şunları söylemişti: "Yapılan zulümler, Allah'ın izniyle sona ermiştir. Bundan sonra da orada kalanların hepsini alacağız. 1 milyon da 2 milyon da yollasalar onlar korkmalılardır. Türkiye, 2 milyon daha gelirse 58 milyon olur. Jivkov'un blöfünü gördük. Açtım kapıyı. Türkler kapıyı kapattılar diye bir sürü yalanlar söylüyorlar. Açtım kapıları. Hadi göndersin bakalım!.. Dış Politikada Şaşkınlık! Cumhuriyet Gazetesi, 22.8.1989 "1,5 milyon gelsin, Jivkov da gelsin, ümüklerini sıkarsız, hiçbir bok yiyemezler" diyen Özal..."

Dr. Baskın Oran, Dış Politikada Ağustos '89, Mülkiyeliler Birliği Dergisi, Sayı: 112, (Ekim 1989), s.28; "Büyük Söze Ağız Fatura, Cumhuriyet Gazetesi, 22.8.1989

(390) Hasan Cemal, Yeter Artık!, Cumhuriyet Gazetesi, 23.8.1989 Türkiye'nin olası birgöç için, 4 yıl boyunca ekonomik ve siyasi açıdan alacağı önlemleri belirleyecek uluslararası platformda izleyeceği politikayı saptayacak, ekonomik kapasitesini hesaplayacak, zamanı olduğu çok açıktır.

ğiyle "göç"ün, içi boş bir "blöfün", yüksek bir maliyeti olduğu ve dış politikadaki inanırlılığımızın büyük ölçüde zedelendiği anlaşılmıştır. (391)

Türkiye'de Haziran ve Ağustos ayları arasında ve Bulgaristan'da bazıları güdümlü mitingler yapılmıştır. Bulgaristan, göçün başladığı tarihten itibaren dünya kamuoyuna sınırdışı edilen göçmenleri "turist" (!) olarak göstermeye çalışırken, bu yalanı yüzüne vurmak dünya kamuoyunu harekete geçirmek için yoğun bir kampanyaya girişilememiştir.

Dünya, Çin'deki olaylar ve Doğu Almanya'dan, Batı Almanya'ya göç konusuyla ilgilenirken, Türkiye göç sorununun uluslararası kamuoyu ve forumlarda hak ettiği önemde işlenmesini uzun bir süre sağlayamamıştır.

Göç'ün vize koşuluna bağlanması 21 Ağustos 1988'de Dışişleri Bakanlığından yapılan açıklamada şöyle dile getirilmiştir:

"Bulgar politikasının amacının, soydaşlarımızın Türkiye'ye gidişine müsaade etmekten ziyade, onları ülkesinden kovarak sorunu ortadan kaldırmak, göç olayını münhasıran kendi koşulları altında gerçekleştirmek ve Bulgaristan'da kalacak soydaşlarımızı da zaman içinde daha kolayca asimile edebilmek olduğu anlaşılmıştır. Bütün bu gelişmeler, Bulgaristan hükümetinin tek sorumlusu olduğu bu insani sorunun halli için hiçbir katkıda bulunmaya niyetli olmadığını, bilakis Pasaport Yasası'ndaki değişiklikleri bir araç olarak kullanıp Türkiye'ni gösterdiği anlayışı suistimal ederek bu meseleden bir an evvel ve külfetsizce kurtulmaya çalıştığını açıklıkla ortaya koymuştur." (392)

(391) Sınırın vizesiz gelenlere kapatılması konusunun uzun bir süre dış basında sınırın tamamen kapatıldığı biçiminde anlaşılması da sorun yaratmıştır.

Semih Günver, Ortalık toz duman, Milliyet Gazetesi, 25.8.1989
(392) Dışişleri'nin Açıklaması, Cumhuriyet Gazetesi, 22.8.1989
Göçün gerçekleştiği ilk iki aydan sonra Bulgar ekonomisinin iş gücü açısından dolayı büyük bir darboğaz oluşmuştur. Örneğin: "Bulgaristan'ın önemli ihraç mallarından olan tütünün toplanamayarak zamanında işlenememesi yüzünden, ihracatın darboğaza girebileceğini belirten uzmanlar, fabrikalarda da üretimin düştüğünü ve askeri birlikler içinde oluşturulan özel çalışma gruplarıyla üretimin normal seyrinin sürdürülmesine çalışıldığını belirtiyorlar."
Rıfat Akkaya, Bulgar Ekonomisi Zorda, Milliyet Gazetesi, 29.Eylül.1989

5.5. Değişen Bulgaristan ve Türk Azınlığı

Doğu Avrupa'da yaşanan "Değişim" Bulgaristan'a biraz geç ulaşmakla birlikte ulaştığı anda rejimin köklerini sarsmaya başlamış fakat diğer komünist ülkelerde olduğu gibi hızlı bir değişim sürecine girilmemiştir.

Bulgaristan'da, Türkiye ve Türk Azınlığını da ilgilendiren en önemli değişiklik 10 Kasım 1989 Jivkov'un devrilmesi ve bir süre sonra da cezaevine konularak yargılanacağını açıklanmasıdır. (393) Jivkov'un devrilmesinin ardından, 2 ay geçmeden 29 Aralık'ta Komünist Partisi Merkez Komitesi'nin aldığı kararla "Bundan böyle Bulgaristan'da yaşayan herkesin adını, dinini ve dilini özgürce seçebileceği" açıklandı ve açıklamayı yapan Politbüro üyesi Aleksandr Lilov, açıklamanın ardından şu sözleri söyledi: "Eski lider Todor Jivkov tarafından yürütülen, Türklerin isimlerinin değiştirilmesi yolundaki uygulamalar ağır bir politik hataydı...Jivkov'un isim değiştirme politikası uluslararası planda ağır sonuçlara neden oldu." (394)

(393) Semih Idiz, Jivkov Cezaevinde, Cumhuriyet Gazetesi, 31.1.1990

Jivkov da gitti, Cumhuriyet Gazetesi, 11.11.1989

(394) Sofya'dan Türklere Vaatler, Cumhuriyet Gazetesi, 30.12.1989
"Bulgar resmi makamları azınlık haklarının iadesi yolunda aldıkları karar metninde "Türk azınlık" konusunda bazı kelime oyunlarına da başvurdular. Sofya'da Milliyet'e bu konuda bir açıklama yapan Türkolog ve gazeteci Apostol Sarıivanov, "Bulgar dilinde Türkçe anlamına gelen 'Turski', Türk dilleri ailesi anlamına gelen 'Türkski' diye iki ayrı kelime bulunduğunu azınlık haklarının iadesi kararında da 'Türkski' kelimesinin (Türk dilleri ailesi) kullanıldığını" belirtti. Apostol Sarıivanov bu nedenle de Bulgar makamlarının "Türkçe konuşan veya Türk dilleri ailesinden bir dili konuşan azınlığı kastettiklerini" kaydetti."
Ali H. Yurtsever, Türk Azınlık Tanınmıyor, Milliyet Gazetesi, 8.1.1990

Bulgaristan'daki reform rüzgarları, Doğu Avrupa'dan ve özellikle SSCB'den kaynaklanınca Jivkov'un bu güçlü rüzgarlara dayanması mümkün olmadı. 3 Ekim 1989 günü Sofya'da ülkedeki muhalefet gruplarından, çevreci Ekoglasnost tarafından düzenlenen ve 45 yıldır ilk kez gerçekleşen 4 bin kişinin katıldığı gösteride "demokrasi ve glasnost" yanlısı sloganlar atılıyordu. Bu Jivkov için sonun başlangıcıydı.

The Economist Dergisi, Jivkov'un devrilmesini sağlayan Dışişleri Bakanı Mladenov'un bunu gerçekleştirmeden önce, Çin'i ziyarete giderken Moskova'da görüşmeler yaparak yolu açtığını ve dönüşte Politbüro üyelerini ziyaretinden sonra, Jivkov'u destekleyen son üyelerden Rencho Kubadinski'nin kendi tarafına geçmesini sağlayarak parti liderliğini ele geçirdiğini belirtiyor. Dergi, ayrıca Mladenov'un bu hareketine yol açan olayların 310 bin etnik Türkün Türkiye göçü ve Bulgaristan'ın uluslararası planda yitirdiği prestij olduğunu vurguluyor. (395)

Jivkov'un devrilmesinin ardından, 18 Kasım'da Sofya'da 100 bin kişi "demokrasi" isteğiyle gösteri yaparken, Jivkov'un yargılanması istendi ve gösteriye Türkler de katıldı. 19 irili ufaklı gruptan oluşan muhalefet, "Demokratik Güçler Birliği" olarak ölenmiş ve "demokrasi" isteklerini dile getirmişti. 12 Aralık 1989'da Mladenov'un açıklamalarıyla Bulgaristan yeni bir dönemin kapılarını aralamıştır: Komünist Partinin öncü rolünün kaması iktidar tekeline son verilmesi, en geç bir yıl içinde özgürlükçü, demokratik bir Anayasa ve Haziran 1990'da da yeni bir meclis için seçimler. (396)

Bulgaristan'daki Türk azınlığı bu gelişmeler karşısında 3 Aralık 1989'da Sofya'da yaptıkları gösterilerde haklarının iadesi ve baskılara son verilmesi isteklerini dile getirirken ülkede daha çok demokrasi isteğiyle ilgili gösterilere katılarak yıllardır süren baskıları kınamaya başlamıştır.

(395) How Zhivkov Fell, The Economist, 18 Kasım 1989, s.30-32

(396) Bulgar halkı yürümeyi öğreniyor, Cumhuriyet Gazetesi, 19.11
- Sami Kohen, Komşu da hızlandı, Milliyet Gazetesi, 13.12.19

Fakat Türk Azınlığa bazı haklarının iadesi kararından sonra Bulgaristan'ın çeşitli yerlerinde, Türklerin geleceği ile ilgili kararların halk oylamasıyla belirlenmesi gerektiği yolunda gösteriler yapılmaya başlandı. 7 ocak 1990'da Sofya'da toplanan 10 bin Bulgar Türklere ad, din ve dil seçme özgürlüğünün tanınmasını protesto etti. Bulgaristan Meclis Başkanı Todorov bu gösteriler üzerine ülkedeki azınlık sorunlarını görüşmek üzere özel bir forum yapılmasını önerdi. (397)

Sosyal Forum, Türklere verilen haklardan geri dönmeyeceği kararını alırken bu karar 15.1.1990'da Bulgaristan parlamentosu tarafından kabul edildi. Aynı gün Jivkov döneminde mahkum edilen 40 kadar Türkün serbest bırakılacağı açıklanırken, parlamento Komünist Parti'nin iktidar tekeline de son verdi. (398)

3 Şubat 1990'da Bulgaristan'da yönetim baştanbaşa değişti. Millet Meclisi üyelerinin oybirliği ile reformist Andrei Lukanov'u Başbakanlığa getirmelerinin ardından, Lukanov 28 Şubat'ta bir "bunalımla mücadele" programı açıklayacağını ilan etti. (399)

Bulgaristan'da Türk Azınlığın durumuyla ilgili son değerlendirmelerde, Türklerin karşılaştıkları sorunların henüz çözülmediği, geri dönen Türklerin işe alınmadığı, çocuklarının okula kabul edilmediği, evlerinin yıkıldığı,

(397) Sofya'da gerilim dorukta, Cumhuriyet Gazetesi, 8.1.1990

(398) "Bulgaristan'daki durumu yerinde incelemek üzere bu ülkeye giden bir İsveç heyeti, Türkler için "risk olmadığı" iddiasında bulundu. Heyetin başkanı Büyükelçi Bo Walfors, İsveç radyosuna yaptığı açıklamada "Bulgaristan'da demokrasiye doğru atılan adımlar bizi etkiledi. Türklerin hakları garanti altında" dedi. Walfors, Bulgaristan'dan kaçarak İsveç'ten sığınma hakkı isteyen 2 bin 500 Türk'ün "dönmemeleri için bir neden görmediğini" söyledi."

Soydaşların hakkı resmileşti, Milliyet Gazetesi, 16.1.1990

(399) Lukanov Başbakan, Milliyet Gazetesi, 4.2.1990

tarlalarının yağma edildiği belirtiliyor. (400) Değişen ve demokratikleşen Bulgaristan'ın ülkesindeki insan hakları ihlallerini çözümlerken, Türk azınlığa karşı da eski tutumunu sürdürmeyeceği yolunda önemli önlemler alması gerekmektedir.

(400) "- Biz Türkiye'ye gittik ve geriye döndük... Ayrılırken evlerimizi eşyalarımızı bırakmıştık... Bir de gördük, hepsi yerle bir olmuş yıkılmış!.. Tarlalarımız, her şeyim yağma edilmiş!..
Ve çocuklarının okula, kendilerinin işe alınmadığını acı anlatıyorlar..
İngiliz gazeteciler araştırmışlar kimin evleri yıktırdığını Hasköy'de Komünist Parti sorumlusu çıkmış... "Buldozerle ben yıktım" demiş... Vermiş veristirmiş bizimkilere... İnsanlık dışı, Gestapo davranışını sürdürmüş!..
Ve bütün bunlar BBC'nin yayınında var... Apaçık önemli bir belge!.. Gazeteciler de kınayarak bunları anlatıyorlar...
2 gün sonra pazartesi akşamı, TV 2. kanaldan Guardian gazetesine atfen bu haberi dinlemiyelim mi? Evlerin buldozerle yıkılması, parti sorumlusunun gaddarlığı filan yok!.. Sadece evlerini bulamamışlarmış!.. Kendilerine iş verilmiş!.. Ne olmuş, koskoca evler uçmuş mu?"
Yılmaz Çetiner, TV Çağ Değil Haber Atlıyor, Milliyet Gazetesi
22.2.1990

Güçler ve fırsatlar dengesi ancak pratik alternatifler olduğuna dair ortak bir inanç ve kararlılık paylaşılmaya başlandığı zaman değişmeye başlar. Kaçınılmaz olduğu düşünülen durumlara karşı konulmaya başlandığında artık umut yolculuğumuza çıkmaya hazırlanabiliriz. Çözümler pek kolay olmayabilir, ama hala bulunabilecek ve keşfedilebilecek zor çözümler de vardır ve bizim de oluşturmayı ve paylaşmayı öğrenebileceğimiz çözümler bunlardır.

Raymond Williams*

*Raymond Williams, İkibin'e Doğru, Çev: Esen Tarım, İstanbul 1989
1. basım, s.256

6. DEĞİŞEN DÜNYA, BULGARISTAN VE TÜRKİYE BAĞLAMINDA, ELEŞTİRİ VE ÖNERİLER

Bu bölümde Doğu Avrupa'da yaşanan değişim ve SSCB'de artık gittikçe geri dönülmez bir yola girdiği anlaşılan demokratikleşme çabaları ve insan hakları anlayışının, dünyaya çok önemli bir katkı sağladığını ve birçok ülke gibi Türkiye'nin de bu katkıyı kavramak, bu anlayışın gerisinde kalmamak zorunda olduğunu vurgulayacağım.

6.1. İnsan Hakları Türkiye ve Bulgaristan*

Türkiye'nin kimi zaman uluslararası platformlarda yalnızlığa sürüklenmesi, Türkiye'ye karşı çalışan lobilerin sürekli malzemesi ve uluslararası kamuoyundaki kötü imajının temel nedeni, insan hakları konusunda atması gereken adımları bir türlü atmamasıdır.

Türkiye, Bulgaristan'dan göç sorunu konusunda da, insan hakları konusuna yaklaşımı yüzünden uluslararası planda anında ve önemli bir etki yaratamamıştır.

B.M.'nin Nisan 1989'da yayımladığı bir kitapçıkta B.M.'ler üyesi ülkelerin 1 Mart 1989 itibariyle İnsan Hakları Belgeleri karşısındaki durumunu sergiliyordu. Bu kitapçığa göre Bulgaristan 14 insan hakları belgesine imza koymuş ve/veya onaylamışken Türkiye aynı belgelerin 10'una imza koymuş ve/veya onaylamış, birine imza koymuş fakat onaylamamıştır. (401)

Bulgaristan yönetiminin katı bir komünist rejime sahip olduğu dönemde imza koyduğu bu sözleşmeleri Türkiye niçin imzalamamıştır? Türkiye'nin imzalamadığı, ancak Bulgaristan'ın zaladığı sözleşmeler arasında: "1966 Ekonomik Toplumsal ve Kültürel Uluslararası Haklar Sözleşmesi - 1966 Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi - Apartheid suçunun

(401) Human Rights..., a.g.e., s.3-13

* The Economist'e göre 1986 yılında Türkiye ve Bulgaristan'daki "İnsan Hakları" uygulamalarının ayrıntılı dökümü için bkz.:

EK 13 (Yorumlar ve diğer bilgiler tamamen "The Economist"e at

Bastırılması ve Cezalandırılması için Uluslararası Sözleşme" gibi birçok insan hakları belgesi bulunmaktadır.

1965 tarihli Irksal Ayrımcılığın her biçiminin kaldırılması sözleşmesini imzalayıp, onaylamadığı için Türkiye, bu sözleşmeyi 1968'de onaylayan Bulgaristan'ın Türk Azınlığa asimilasyon politikasını zamanında ve yerinde mahkum etmek, uluslararası kamuoyunu oluşturmak şansını da kaybetmiştir.

Şu yanlış anlaşılmalıdır, önerilen insan hakları konusunda pragmatik bir tavır değildir. Amaç İnsan Haklarına hemen her alanda saygı duyan bir ülkenin uluslararası toplum içinde yalnız kalmayacağını vurgulanmasıdır. (402)

İnsan hakları alanında tutarlı ve inandırıcı olabilmenin temel koşulu ise, Türkiye'nin insan haklarına "tam saygıya" dayanan bir rejimi kurumsallaştırmanın gereğini ve önemini kavramasıdır. Sorun sadece "yasalardan" kaynaklanmamaktadır, sorun aynı zamanda bir "zihniyet" sorunudur.

Türkiye'nin kendisi için yayımlandığında sözünü bile etmediği, ancak Bulgaristan için yayımlanınca baş tacı ettiği "Uluslararası Af Örgütü" raporları konusundaki çelişkili tutumunu anımsamakta fayda vardır. Türk hükümetleri bu çelişkili tavırlarını sürekli bir tutuma dönüştürmüşlerdir. Bu çelişki-

(402) "Yeni çağın ideolojisinin insan hakları olacağı, bugün artık tartışmasız kabul edilir olmuştur. Çağın en önemli özelliğinin de çekirdeğini AGİK üyelerinin teşkil edeceği, insan haklarından evrensel bir bütünleşme süreci olacağı belirgin hale gelmektedir. Türkiye'nin daha başlangıçta bu çekirdek içinde yerini alması, çağdaş uygarlığı yakalama özleminin bir gereği olduğu kadar kendi insanının onur, kişilik ve özgürlüğüne verdiği değer ve gösterdiği saygının simgesi olacaktır."
Dr. Şükrü Elekdağ, İnsan Hakları ve Dış Politika, Cumhuriyet Gazetesi, 10.2.1990

lerden "tamamen" sıyrılmamak için hiçbir neden yoktur. Türkiye' karşı her eleştirinin "hasmane duygulardan" kaynaklandığını idd etmenin de bir anlamı yoktur. Batı'nın kimi zaman "çifte standa uyguladığı "Azerbeycan olayları"nda çok açık bir biçimde görülm

Fakat, bütün bunlar Türkiye'nin kendi eksiklerini görmek uluslararası yükümlülüklerini uygulamaması (403), Anayasa ve ya salarındaki anti demokratik hükümleri kaldırmaması için bir gerek oluşturmaz.

Türkiye, insan hakları ve demokrasi konusunda vakit kaybetmeden gerekli reformları gerçekleştirmelidir.

İnsan haklarına saygılı, özgürlükçü bir demokratik rejim anlayışının "Türkiye'nin bölünmez bütünlüğünün de" tam anlamıyla yanında yer aldığıının "artık" kavranması gerekiyor. Türkiye, sadece Bulgaristan'a karşı değil, bütün ülkelere karşı insan hakları ve demokrasiye olan bağlılığı sayesinde güçlü ve inandırıcı bir dış politikayı yürütebilir.

(403) "Türkiye'ye insan hakları alanında yöneltilen eleştirilerin devam etmesinin bir nedeni de, uluslararası alanda üstlenilen ve "alayü vala" ile dünyaya ilan edilen yükümlülüklerin uygulamaya intikal ettirilmemesinden ileri gelmektedir. Nitekim bunun Türkiye'nin görüntüsünü bulandıran bir örneğini de son günlerde yaşadık. Kişisel başvuruları soruşturmak üzere Türkiye'ye gelen Avrupa İnsan Hakları Komisyonu üyelerini, görevlerini tam anlamıyla yapmalarına izin vermeden geri döndürdük. Oysa uygulamak istedikleri yöntemler, Türkiye için uluslararası bir yükümlülük teşkil ettiği gibi, iç hukukumuzun da bir gereği idi."

Elekdağ, a.g.m.

- Aziz Nesin, "Bulgaristan'da Türkler Türkiye'de Kürtler" adlı kitabının bir bölümünde Bulgaristan'daki Türk azınlık karşı yapılan asimilasyon nedeniyle Türkiye Yazarlar Sendikası'nın Bulgar Yazarlar Birliği'ne yolladığı mektuba, gel yanıtı, bu yanıtı verilen yanıtı ve bu konuda yaptıkları basın toplantısına yer vermektedir. Kitapta yer alan bazı yazılar hem Bulgaristan hem de Türkiye'deki insan hakları uygulamaları karşılaştırmak açısından çok önemli saptamalar içermektedir.

Aziz Nesin, Bulgaristan'da Türkler Türkiye'de Kürtler, İstanbul 1989, 4. basım

6.2. Değişen Dünya, Türk Dış Politikası Üzerine Değerlendirme ve Öneriler

Değişen dünyada Türkiye'nin konumu, SSCB ve Doğu Avrupa'da demokratikleşme yolunda ortaya çıkan hızlı gelişmelerle birlikte yeniden sorgulanmaya başlandı.

Türkiye'nin Doğu ve Batı arasındaki soğuk savaşın ardından oluşturduğu Batı'ya dayalı güvenlik stratejisi ve Avrupa Topluluğu'na girme yolundaki hedefi, Sovyet tehdidinin göreceli azalmasıyla birlikte bölgesinde artan stratejik önemi kısaca, hızla oluşan yeni uluslararası düzen içinde izleyeceği dış politika stratejisi ne olacaktır? Türkiye'nin yanıtlaması gereken temel soru budur.

I- Türkiye ne yapacak?

a) Avrupa Topluluğu'na üye olma yolunda izlenen politika-
nın AT'nin geçireceği evrimde gözönüne alınarak yeniden yorum-
lanması gerekmektedir.

b) 21. yy. Avrupa'sının AGIK çerçevesinde oluşacağı yönünde
de bir yaklaşım izlenerek iki Almanya'nın birleşmesiyle ortaya
çıkacak yeni dengeler içinde NATO'nun yeri, AT'nin konumu sorgu-
lanmalı ve 35'ler Avrupa'sının üyeleriyle eski gruplaşmalarının
ötesinde ikili bağlar güçlendirilmeli, çok boyutlu bir dış
politika izlenebilmelidir.

c) Türkiye, Batı'nın ortak güvenliği açısından azalan fakat
bölgesinde gittikçe artacak olan önemi doğrultusunda kendi bölge-
sine dönük uzun ve kısa vadeli stratejiler oluşturmali, (404)
örneğin, iki komşumuzla yaşadığımız "Su sorunu" için şimdiden
alternatif politikalar üzerinde çalışmalıdır. (405)

(404) Haluk Özdalga, Değişen Avrupa Değişmeyen Türkiye,
Cumhuriyet Gazetesi, 17.1.1990

(405) Prof. Dr. Doğu Ergil, Ortadoğu'da Su Kavgası, Milliyet
Gazetesi, 2-4 Şubat 1990. (Yazı dizisi)
- Özcan Ercan, Istersek su vermeyiz, Milliyet Gazetesi,
14.1.1990

d) Sander'e göre sorulması gereken önemli sorulardan biri de "Türkiye belirlemede olan ekonomik ve siyasal nitelikli Kuzey-Güney ekseninin üstünde mi, yoksa altında mı yer almalıdır?" Bu sorunun yanıtını Sander şöyle vermektedir: "Demokratik kurumlarına çekidüzen verdiği, çok partili parlamenter sistemi sürdürdüğü ve ekonomisini geliştirdiği varsayımlarıyla Türkiye'nin sırtını dayayacağı yer 'Kuzey'dir.'" (4

e) Avrupa'daki yeni gelişmeler, başta ABD ve SSCB olmak üzere pek çok ülkenin savunma giderlerinin önemli ölçüde azaltılmasına olanak sağlamıştır. Fakat Türkiye'nin jeopolitik konumu, güvenlik gerekleri savunma harcamalarında aynı oranda azaltma yapmasına imkan vermemektedir. Caydırıcı niteliklerini koruyan ve "uygun sayı ve kalitede insan ve silah sistemlerinden meydana gelen bir silahlı kuvvetler oluşturmak ve idame ettirmek" gerekiyor. (407) Türkiye, geleceğin bilgi toplumunun eğitim yatırımlarındaki oranlara bağlı olduğunu unutmadan savunma bütçesini ayarlamalıdır.

(406) "1945'ten sonra Doğu-Batı arasında çizilen askeri, siyasa ve ideolojik eksen belirsizleşiyor. Bunun yerine, Kuzey-Güney eksenini giderek belirginleşerek dünyayı bölmek yolunda. Tıpkı 350 yıl önce Westfalya'nın yapmış olduğu gibi. Asıl çok merkezlilik güneyde gerçekleşiyor. Soğuk savaş, Sovyetler Birliği ve Amerikası'yla Avrupa'nın, yani Kuzey'in ekonomik çıkarlarına aykırıydı. Barışseverlikten değil, bu yüzden ortadan kalktı. Bu ekonomik çıkara temelden dokunmadığı sürece, Malta sürecinin yeni kuralları Güney'de işlemeyecektir. Güney'in barışı öncelikler listesinin başında yer almıyor. Yine tıpkı Westfalya düzeninde, sömürgelerdeki şiddetin Avrupa'nın pek umurunda olmadığı gibi."

Prof. Dr. Oral Sander, Türkiye ne yapacak?, Cumhuriyet Gazetesi, 1-2.1.1990

(407) Amiral Yılmaz Usluer, Savunma sanayii yerli üretimle gelişiyor, Cumhuriyet Gazetesi, 26.1.1990

"Genelkurmay Başkanlığı tehdit konusunda yeniden değerlendirmeler yapıyor. Üzerinde çalışılan 7-8 proje var. Yeni senaryolar oluşturularak, bilgisayarlara savaş oyunları yüklenerek sonuçlar alınıyor. Bu sonuçların analizinden sonra nerede, ne kadar indirim olur, öncelikler nereye ka yeni yapılanma nasıl olabilir, kısacası istikrarlı savunma nasıl sağlanır, bunlar ayrıntılı olarak değerlendiriliyor. Bu çalışmalar Kuzey'i, Trakya'yı, Ege Denizi'ni ve Batı ile Güney'i esas alıyor."

- Semih Idiz/Evren Değer, Kuzey'den tehdit kalkmaz, Cumhuriyet Gazetesi, 15.12.1989

II- Türkiye nasıl yapacak?

Türkiye'nin yeni bir ulusal güvenlik stratejisi ve doğal olarak dış politika ve savunma stratejisi saptaması kaçınılmazdır. Bu doğrultuda izlenecek politikalar Türk toplumu adına hükümet ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'nce yürütülecektir. Sorumluluk ise toplumun bütün kesimlerine dağılmaktadır.

Oneriler:

a) Ulusal güvenlik stratejisinin "tam bağımsızlık" esasları üzerine kurulması zorunludur. Bu zorunluluk değişen dünya koşulları içinde ortaya çıkan ülkeler arasındaki karşılıklı bağımlılık ve eşit düzeyde ilişkiler açısından bir çelişki doğurmamaktadır.

b) Açık, insan haklarına saygılı demokratik bir toplumun bütün gerekleri yerine getirilmeli, Türk toplumu dış politika konusunda bilgilendirilmeli ve sorunlar açık bir biçimde tartışılmalıdır. Topluma ulaştırılan mesajlarla, dış ülkelere verilen mesajlar arasında fark oluşturulmamalıdır. Bunun aksi bir tutumun dış politikaya desteğini çekmesiyle ve bir güven bunalımının doğmasıyla sonuçlanabilir. (408)

c) Dış politikaya ilgi ve siyasi partiler:

1989 Aralık ayında yapılan Dışişleri Bütçesi görüşmelerine katılan milletvekillerinin sayısının, görüşmeleri izleyen Dışişleri mensupları kadar olması, TBMM'nin dış politikaya gösterdiği ilgisizliğin ilginç bir örneğini oluşturmuştur.

(408) Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın, AT raporunu açıklanmasından hemen sonra "memnuniyet verici" olarak nitelemesi, Fransa ziyaretinde ise aynı raporun "düş kırıklığı" yarattığını belirtmesi, daha sonra da Cumhurbaşkanlığı Sözcüsünün "iç kamuoyu ile dış kamuoyuna verilecek mesajların farklı olması gerekebileceği" yolundaki açıklaması tepki yaratmıştır.
"Dışişleri'nde 'açıklama' krizi", Cumhuriyet Gazetesi, 17.2.1990

Sami Kohen, aynı günlerde kaleme aldığı yazısında bu durumu eleştiriyor ve şu önerileri sıralıyordu:

"Partilerimizin -Batı'da olduğu gibi- mutlaka kendi bünyeleri içinde, dış politika, savunma ve strateji konuları ile ilgili uzman kişilerden oluşan bürolar veya ekipleri kurması gerekir. İngiltere gibi ülkelerde muhalefetteki parti daha ileriye giderek bir "gölge kabine" kurar. "Gölge Dışişleri Bakanı", yanındaki ekibi ile, olayları sanki "Foreign Office"te oturuyormuş gibi izler. Partinin dış politikasının ana hatlarını o çizer, Meclis'te veya Meclis dışında, önemli bir gelişme karşısında görüş ifade etmek gerektiğinde, o (veya bir yardımcısı) konuşur. Gene önemli olaylar karşısında yeni tutum ve fikirler ortaya koymak gereği duyulduğunda, bir "beyaz kitap" yayınlar. Böylece kamuoyu, falan partinin ne gibi seçenecekler önerdiğini de öğrenir, çeşitli kuruluşlar bu görüşleri tartışır... Ve bütün bunlar hükümete ışık tutar.

Dış politika ve savunma konularında kamuoyunun oluşmasında ve iktidara yol gösterilmesinde rol alması gereken -partilerin dışında- daha birçok kuruluş vardır tabii. Batı'da "Think Tank" denilen grupların bu alandaki katkıları büyüktür. Bu gruplar eski diplomatlardan, stratejistlerden, akademisyenlerden yazarlardan, vs. oluşur. Onların hazırladığı etüdler, raporlar dış politika yapımcıları için çok değerli bir kaynak oluşturur. Aynı şekilde, değişik isimler altında faaliyette bulunan strateji araştırmalarla ilgili kuruluşlar da büyük yarar sağlarlar." (409)

d) Türk basını, Türkiye'ye haber akışının sağlanmasında dış politika muhabirleri ve dış temsilciliklerinde görevli gazeteciler aracılığıyla kamuoyunun "birinci elden" bilgilendirmesini sağlamalıdır. Bu konuda, yeni yetiyecek dış politika muhabirleri için basın ve devlet ortak çaba sarfetmelidir.

TRT, dış politika konusundaki haberlerinde yorum yaparak düzenli analizler yayınlamakla kamuoyu oluşturmakta önemli görevler üstlenebilir. Dış dünyayımagazin haberlerinin dışında ciddi haber programları ve açikoturumlarla topluma sunmalıdır.

e) Dışişleri Bakanlığı ile diğer bakanlıklar arasında Doğu Avrupa'daki değişikliklerin Türkiye'ye yansıyacak yönleri konusunda bir eşgüdüm oluşturulmalı ve Genelkurmay'ın bu konudaki çalışmalarından da yararlanılmalıdır.

(409) Sami Kohen, Dış Politika Öyle mi olur? Milliyet Gazetesi 28.12.1989

f) Dışışleri Bakanlığı'nın kurmayı düşündüğü "Stratejik Araştırmalar Enstitüsü'nün" bir an önce faaliyete geçmesi sağlanmalı, Enstitü için üniversitelerin öncelikle Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim üyeleri ve öğrencileriyle ilişki kurulmalı, düşünceleri ve eleştirileri alınmalıdır. (410)

g) Dış Türkler ve Türkiye üzerine senaryolar:

Batı basını, özellikle Ocak 1990'da Azerbaycan'daki olaylardan sonra "Türkiye ve Dış Türkler" konusunda yorum ve haberlerini artırdı. (410)

Sovyetler Birliği'ndeki Dış Türkler, bugüne kadar Türkiye'nin dış politikasında ağırlıklı bir yer almamıştır. Batı Trakya'daki ve Bulgaristan'daki Türk Azınlığı konusunda ise her zaman duyarlılık gösterilmiş bu duyarlılık hiçbir zaman "Pan Türkist" bir politikanın yansıması biçiminde gelişmemiştir.

Sovyetler Birliği'nde değişen dengeler ve en son Azerbaycan olayları, dış Türkler konusunu Türkiye'nin gündemine sokmuş, özellikle düzenlenen bazı mitinglerde aşırı milliyetçi istekler dile getirilmiştir.

Türkiye değişen dünya dengeleri içinde, Bülent Ecevit'in belirttiği gibi "Hiçbir yayılmacı hevese kapılmamak ve Sovyetle Birliği'nde kuşku ve tedirginlik uyandırmamak koşuluyla, dış Türkler konusunda gerçekçi ve etkin bir politika" oluşturmalıdır. (412)

-
- (410) Bir bilim adamının yaptığı çalışma bir ülkenin dış politikasının yönlendirilmesinde çok önemli bir kaynak görevi görebilmektedir. Örneğin; İsveçli iktisatçı ve sovyetolog Anders Aslund'un "Gorbaçov'un Ekonomik Reform Mücadelesi" adlı kitabının batı siyasi platformunda büyük etki yarattığı, hatta ABD Dışışleri Bakanı James Baker'ın kitabı okuduktan sonra CIA'nın bütün raporlarını bir kenara ittiği ileri sürülmüştür. Aslund'la yapılan bir söyleşi için bkz.: Yavuz Baydar, "Gorbi'nin fazla vakti yok", Cumhuriyet Gazetesi, 15.1.1990
- (411) Financial Times, 30.1.1990 tarihli sayısında Türkiye'nin Sovyet gücü çökerse Kafkasya'ya müdahale edebileceğini ileri sürüyordu. L'Express dergisi de Ocak 1990'da yayımlanan sayısında "Ankara kendine yeni ufuklar arayabilecek ve yüzünü Turan ülkelerine çevirebilecektir" denmektedir.
- (412) Bülent Ecevit, İkibine on kala dünya ve Türkiye, Güneş Gazetesi, 11.2.1990

Türkiye üzerine yazılan bazı senaryolar, "Türkiye'nin Ortadoğu'da aktif bir politika izlemeye yöneleceğini iddia etmektedir. (413) Fransa Uluslararası Araştırma Enstitüsü'nün yayımladığı "Herkes 90" adlı raporda:

"Ortadoğu'yu yakın gelecekteki savaşlarda kimyasal ve hatta nükleer silah kullanılması tehlikesinin beklediği, bu arada bölgenin en hızlı silahlanan iki ülkesi olarak bilinen Irak ve Suriye'nin sadece Arap ülkeleri arasındaki dengeleri değil, Türkiye'nin savunma stratejisini de etkileyecekleri öne sürüldü."

Rapor ayrıca, "ellerinde kimyasal başlık bulunan ve nükleer başlık için hazırlık yapan Ortadoğu ülkeleri, balistik güçlerini de buna paralel olarak geliştiriyorlar.

7 bölge ülkesinin menzilleri 300 ila 2.000 km. arası değişen farklı tipte füzelere sahip olduklarına dikkat çekecek rapor, füzelerle 500 kiloluk başlıkların fırlatılabileceğini açıklıyor."

Türkiye, bu ve benzeri raporlar karşısında bölgesinde siyasal, askeri ve ekonomik dengeleri sürekli izlemeli ulusal güvenlik stratejisi: ülkenin global açıdan değerini ve diğer devletleri etkileme gücünü en üst düzeyde tutmak zorunda olduğu açıktır.

Türkiye'nin sınırlarını paylaştığı ülkelerle tarihsel açıdan ve ideolojik boyutları geçen yıllar içinde belirginleşmiş akımlar da her an gündemin önemli olgularından biri olmaya adaydır.

Bu akımlar şu biçimde sıralanabilir:

1. Yunanistan'ın, Trakya, Batı Anadolu ve İstanbul'u kapsayan Megola ideası ve Kıbrıs'ın kendisine ilham kaynağına yönelik Enosis hedefi,
2. Suriye'nin Hatay'ı kapsayan büyük Suriye hedefi ve şu anda "Su sorunuyla" soğuklaşan ilişkiler,
3. Sovyetler Birliği'nin, Moskova Prensipliği'nden bu yana sıcak sulara inme ideali ve Türk boğazlarına yönelik ilgisi, (SSCB'nin Akdeniz ve Ortadoğu'daki çıkarları)

4. Bulgaristan'ın İstanbul'u ve Trakya'nın bir bölümünü, Yunanistan'ın Batı Trakya sınırlarını kapsayan "Büyük Bulgaristan" hedefi,
5. Türkiye'nin en yakın müttefikleri olduğunu iddia eden kimi ülkelerce de gündeme getirilen ve Doğu, Güneydoğu Anadolu'da bazı bölgeleri Türkiye'den kopararak "Kürdistan" kurmaya yönelik terör faaliyetleri,
6. Ermenilerin bazı doğu illerimizi hedef alan ve Sovyet Ermenistan'ının sınırlarını genişleterek bağımsız bir Ermenistan kurma hedefi,
7. İran'ın 1980 yılında gerçekleştirdiği İslam Devrimini Türkiye'ye ihraç ederek, laik-demokratik eğilimli aydınlara terör uygulayarak (destekleyerek) Türkiye'yi içten çökertme girişimleri... Bazı Ortadoğu ülkeleri de bu yönde çaba harcamaktadırlar.

Yukarıda sayılan ve Türkiye'yi hedef alan bu akımların biçoğu günümüzde nitelik değiştirmiştir. Avrupa'da soğuk savaş izleri silinmeye çalışılmakta, Türkiye'ye yönelik tehditlerde ise göreceli olarak bu ortamdan kaynaklanan bir azalma söz konusu olmaktadır. Örneğin, Bulgaristanda'ki Türk azınlığı nedeniyle bozulan Türk-Bulgar ilişkileri Bulgaristan'da esen demokratikleşme rüzgarıyla olumlu bir havaya bürünmüştür.

Yumuşama ortamının uluslararası ilişkilere egemen olmasıyla Sovyetler Birliği'nin Türkiye'nin, özellikle "boğazlar" gibi jeopolitik/jeostratejik değerlerini olumsuz olarak etkileyeceği söylenemez. Ancak "Sovyetler Birliği'nin global, kıtasal, bölgesel hedef ve çıkarlarında ne gibi değişmelerin olacağı henüz açıklığa kavuşmamıştır. Türkiye ile ilgili hedeflerde bir değişme olup olmadığı anlaşılınca kadar Türkiye'nin savunmasında ihtiyatla hareket etmesi gerekecektir."(414)

Avrupa Güvenlik ve işbirliği Konferansı'nın Kasım 1990'da toplanan Paris Zirvesi sonucunda imzalanan antlaşmalar ve Avrupa'da bloklaşmanın yerini, silahsızlanmayla taçlandırılan barış dostluk ve işbirliğine terketmesi, Türkiye'nin de 35 Avrupa ülkesiyle bu antlaşmaya imza koyması, yakın geleceğin bu bölgede - iç dalgalanmalar dışında- kaygı verici unsurları barındırmadığını göstermektedir.

(414) Yılmaz Usluer, Türkiye, İhtiyatla davranmalı, Cumhuriyet Gazetesi, 2.7.1990

Türkiye, Ortadoğu'da sürekli sarsılan dengeler içinde güney sınırlarının güvenliği konusunda, Suriye, Irak ve İran ile komşuluk ilişkilerinde bir sorun çıkmaması için kararlı dış politika izlemelidir.

Özellikle Suriye ve Irak ile yaşanabilecek "su sorunu gibi, Ortadoğu'nun yatışmayan huzursuzluğunun Türkiye'ye etkilerini yakın bir gelecekte azaltacak politikalar üzerinde Türkiye dış politikası ve güvenlik stratejisini saptayan karar alıcılar yeniden düşünmesi, eski plan ve hedefleri tamamen gözden geçirmesi, yeni ve çok yönlü stratejiler saptaması gerekmektedir. Bu konuda ciddi çalışmalar vakit yitirmeden yapılmalıdır.



6.3. Bulgaristan'dan Göç Sorunu ve Türkiye'nin Karşılaştığı Sorunlar

1989 yılının Mayıs ayında başlayan ve vizeli olarak hâlâ devam eden göç olayı, hızını büyük ölçüde yitirmekle birlikte ortaya çıkardığı sorunlar aynı hızda çözümlenememiştir.

Göçmenlerin Türkiye'ye akını devam ederken yerleştirilmeleri sorunu her geçen gün gelenlerin sayılarının artışıyla doğru orantılı olarak artmıştır. İlk aylarda devletin soruna planlı ve programlı yeterli biçimde sahip çıkamaması, geçici iskan, akrabaların yanına yerleştirilme, kira yardımı, iş bulma ve ekonomik sorunlar, özel kuruluşlar, yerel yönetimler ve ilgili Devlet Bakanlığı arasında eşgüdümün tam anlamıyla kurulamaması göçmenlerin Bulgaristan'a "Ters Göçüne" yol açmıştır. (415)

Geri dönenlerin, parçalanmış ailelerini birleştirmek amacıyla dönmesinin yanı sıra geri dönüşte Bulgaristan'daki rejim değişikliğinin de rol oynadığı öne sürülmüştür.

6.3.1. Göçmenlerle İlgili Yapılan Çalışmalar ve Ters Göç

Ercüment Konukman'ın başında bulunduğu Devlet Bakanlığı göçmenlerin sorunlarına göçün başından bu yana çözüm bulmak ve bu çözümleri eşgüdüm içinde bulunduğu diğer bakanlık, il, ilçe ve yerel yönetimlerle birlikte uygulamak için yoğun çaba harcamaktadır.

Bu amaçla oluşturulan Üst Koordinasyon Kurulu, Alt Koordinasyon Kurulları, ilgili bakanlıkların aldıkları kararlar ve yayınladıkları genelgelerle göçmenlerin sorunlarını

(415) "Bursa başta olmak üzere, yollar kapatan, soydaşlarımızı kovalayan belediye başkanları...Ellerindeki lojmanları vermeyen devlet kuruluşları...Yapabileceğinin % 1'ini ver özel sektör...Bu konuda suçun en büyüğü hükümetin (başta Özal) aldığı yanlış kararlarda, ardından hükümetin ve devlet kuruluşlarının beceriksizliğin en son örnekleriyle bezenmiş kargaşasında ve nihayet, bütün bu sirki seyredip hiçbir tepki göstermeyen, soydaşlarımıza el uzatmayan toplumda. Yani bizlerdedir... M. Ali Birand, Cumhurbaşkanlığı derken, utanmamız gereken bir olayı görmüyoruz., Milliyet Gazetesi, 24 Ekim 1989

çözmeye yönelik yasal mevzuat hazırlanmaya çalışılmıştır. (

Ters Göç sürerken, bir yandan da Türkiye'de kalan göçmenlerin yerleştirilmeleri için bu işle görevli Devlet Bakanlığı çalışmalarını hızlandırmıştır. Göçmenler için FAO'dan 3 milyon dolarlık gıda yardımı, İslam Kalkınma Bankası'ndan 5 milyon dolar yardım alınmış ve 10 milyon dolarlık kredi anlaşması yapılmıştır. Kızılay 15 milyar lira yardım yapark çeşitli kurum, banka ve kişiler de 20 milyar liralık bağışt bulunmuşlardır.

Hükümet Avrupa İskan Fonundan sağladığı 250 milyon dolar tutarındaki krediyle 40 bin konut yapmayı planlamaktadır.

Yapılan istatistiklere göre Türkiye'de kalanların çoğu doktor, mühendis, öğretmen gibi geçerli meslek sahipleri. dönenlerin büyük bölümü Bulgaristan'da tarım sektöründe çalışanlarla emeklilerden oluşuyor. (417)

Türkiye'de kalan göçmenlerin nüfus yapıları, yaş grupları, eğitim durumları ve meslekleriyle ilgili yapılan istatistiksel çalışmalar şu sonuçları vermiştir:

A) Nüfus Yapıları :

<u>Cinsiyeti</u>	<u>Sayı</u>	<u>Yüzde</u>
Erkek	104.422	49.1
Kadın	108.266	50.9
Toplam	212.688	100.00
<u>Yaş Grupları</u>	<u>Sayı</u>	<u>Yüzde</u>
0 - 15	59.783	28.1
16 - 65	143.437	67.4
65 ve yukarı	9.468	4.5
Toplam	212.688	100.00

- (416) Devlet Bakanlığı, Bulgaristan'dan zorunlu göçe tabi tutulan soydaşlarımızla ilgili devlet bakanlığının koordinatörlüğünde alınan kararlar, Yayın No: 1 Tarih
(417) Ceylan Özerengin, Kalanlar Kanada'yı İstiyor, Milliyet Gazetesi, 29.5.1990

B) Eğitim Durumları:

Yaş Grubu	İlkokul	Ortaokul	Lise	Y.okul	Diplo.sız veya belirsiz	Toplam	Yüz
7-11	23.662					23.662	12
12-14		10.414				10.414	5
15-17			10.413			10.413	5
18-25				6.942		6.942	3
26-					135.550	135.550	72
Toplam						186.981	100

Büyük göçten bu yana yaklaşık 1,5 yıl geçmiş olmasına rağmen Bulgaristan'dan gelen göçmenlerin yaşantıları tam anlamıyla bir düzene kavuşturulamamıştır.

Göçmenlerden şu anda 136 bin (28.400 aile) kişi geri dönmüştür. Geri dönüş gerekçesi olarak, ilgili bakanın belirttiği: "Türkiye'deki ekonomik şartlar, aile parçalanması ve ülkemize eşya satmak için ticari anlayışla gelenler geri döndüler". (418) Geri dönüşün nedenlerinden biri olarak gösterilen Bulgaristan'daki rejim değişikliği ve demokratikleşmenin döneleri tatmin etmediği gibi, hayal kırıklığı yarattığı bildirilmektedir: "Türkiye'ye gidip de daha sonra geri dönen 136 bin Türkün büyük bir bölümü döndüklerinde kendilerine ait olan yerlerde başkalarını bulmuşlar" (419) Haziran seçimlerinden sonra düzelmesi beklenen konulardan biri de geri dönenlerin içinde bulunduğu sorunların çözülmesidir.

C) Meslekleri :

Statü	Sayı	Yüzde
İşçi	67.313	31.7
Memur	22.518	10.6
Serbest Meslek	19.217	9.0
Emekli	9.468	4.4
Ev Kadını-Çocuk	37.740	17.8
Öğrenci	51.431	24.2
Sakat	302	0.1
Diğer	4.699	2.2
Toplam	212.688	100.00

(418) Kerem Çalışkan, Soydaşlar Ekonomik Şartları Beğenmedi, Cumhuriyet Gazetesi, 29.5.1990

(419) Fatih M. Yılmaz, Türk Azınlığının Düş Kırıklığı, Cumhuriyet Gazetesi, 29.5.1990

Türkiye'de kalan göçmenlerin (220 bin kişi) 68 bini iş bulunmuş durumdadır. 84 bin kişiye hâlâ iş bulunmazken gençlerin büyük bir kısmı Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Kuveyt ve Kanada gibi ülkelerde çalışmak için izin istiyorlar. Göçmenler genellikle kamu sektöründe çalışmayı tercih ediyorlar, "Özel sektörden kaçmalarının nedeni 'işten atılma korkusu'. Özel sektörün soydaşları "asgari ücretle çalışmaları, kadrolu sigortalı yapmaması, vaat ettiği ücreti ödemesi. Zaten devlette çalışmaya alışmış soydaşları iyice küstürmüş..." (420)

<u>İstihdam Edilen</u>	<u>Sayı</u>	<u>Yüzde</u>
Erkek	43.283	64.3
Kadın	24.009	35.7
Toplam	67.292	100.00

İstihdam Edilenlerin Stütüleri:

<u>Statü</u>	<u>Sayı</u>	<u>Yüzde</u>
Tarım işçisi	20.762	30.6
Sanayii işçisi	17.907	26.6
Memur	824	1.2
Yardımcı Hizmetler	9.542	14.2
Emekli	499	0.7
Teknik Eleman	4.970	7.4
Sağlık Hizmetleri	1.239	1.8
Serbest	6.293	9.3
Öğretmen	3.722	5.5
Ev Kadını	1.494	2.2
Sakat	40	0.5
Toplam	67.292	100.00

<u>İstihdam Yerleri :</u>	<u>Sayı</u>	<u>Yüzde</u>
Kamu Sektörü	29.993	44.6
Özel Sektör	37.299	55.4
Toplam	67.292	100.00

En son istatistiklere göre Bulgaristan'dan gelen göçmenlerin 3104'ü kamplarda kalmaktadır, 55 ilde 220 bin kişi barınma olanağı yaratılmıştır. Kira yardımı alanların sayısı

56207'dir. Yapılan toplam kira yardımı ise 72 milyar liranın üzerinde gerçekleşirken, sosyal yardım miktarı 85 milyar liraya ulaşmıştır.

Göçmenlerin yerleştirildikleri iller içinde, aile açısından en kalabalık il İstanbul (14674 aile) ardından sırasıyla Bursa (14574 aile) İzmir (6899 aile) ve Tekirdağ (4674 aile) gelmektedir. Geri kalan 20306 aile ise diğer 51 ile dağılmış durumdadırlar. (421)

Göçmenlerin konut sahibi yapılması yolunda ilk somut adımlar İstanbul'da atılmış, fakat eşgüdüm eksikliğinin bir örneğine dönüşen bu adım yerel yönetimle Bakanlığı karşı karşıya getirmiştir. Bayındırlık ve İskan Bakanlığının attığı temel belediye tarafından "yeşil alana ruhsatsız yapıldığı" gerekçesiyle mühürlenmiştir. (422)

Bulgaristan Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği'nden alınan bilgilere göre üniversitelere göçmen ailelerinin çocuklarının yerleştirilmesi için 5 bin kontenjanlık sınav açılmış 1.000 kişi sınava girmiş 900'ü kazanmıştır. Göçmenlerin 1717'sinin sağlık personeli (Sağlık Bakanlığı 1550'sinin tayinini yapmıştır) 630'u ziraat mühendisi ve veteriner, 2.800'ü öğretmen (2500'ünün Milli Eğitim Bakanlığı tarafından tayini yapılmıştır).

Göçmenlere yardım halen sürdürülmekte, "ters göç" ile "vize alarak gelen" göçmenlerin akışı da sürmektedir. Bulgaristan'da yapılan seçimlerin bu iki yönlü akışı yavaşlatması beklenmektedir. Türk azınlığa tanınan haklar tam anlamıyla yürürlüğe konulursa Türkiye'ye giriş yapanların sayısının düşeceği söylenebilir.

6.3.2. Göçmenlerin Ruhsal Durumu

17 Ekim 1989'da Mersin'de toplanan 25. Ulusal Psikiyatri ve Nörolojik Bilimler Kongresi'nde, ağır bir psiko-sosyal yüklen olarak nitelendirilen göç olayı Türkiye'ye göç eden Bulgaristan Türkleri açısından yapılan çalışmalarla da ortaya kondu. (423)

(421) Bulgaristan'dan Sınır Dışı Edilen Türklerin Giriş, Yerleş ve Son Durumlarını Gösteren Çizelge için Bkz.: EK 16

(422) Hükümet temel attı belediye mühürledi, Güneş Gaz. 24.6.199

(423) Gündüz İmşir / Vahap Şehitoğlu, Soydaşların ruh sağlığı tehlikede, Cumhuriyet Gazetesi, 19.10.1989

Trakya Üniversitesi Tıp Fakültesi Psikiyatri Anabilim Dalı ve Mimar Sinan Üniversitesi'nce yürütülen ön çalışmada sonucunda göçmenlerin endişeli, uyumsuz, kaygılı ve sinirli içinde olduğu ortaya çıktı.

Edirne Çadirkent'te gerçekleştirilen incelemede;

"Göçmenlerimizde ayrıca ruhsal yönden psikosomatik rahatsızlıkların yanı sıra korku reaksiyonları, kuruntu, şüpheli karakter, toplumla uyumsuzluk ve aşırı duyarlılık gibi ciddi psikiyatri sorunlarının varlığı dikkati çekti." (424)

Beğlan Toğrol'un göçmenler üzerine yaptığı, "Anksiyet Testleri"nde* varılan sonuçlarda,

"Bulgaristan'dan göçe zorlanmış soydaşlarımızın "deva endişe seviyelerinin Türkiye'deki normal grup ortalamalarına yakın seviyelerde olduğu ortaya çıkmıştır. Her yönleriyle normal davranış paterni sergileyen bu grubun memleketlerinde hakim grup tarafından çok çeşitli zorlamalara maruz bırakılmalarına rağmen, azimli ve sağlıklı bir tepki yapısı oluşturdukları anlaşılmaktadır. Ömürleri boyunca yaşamak ve sabretmek zorun bırakıldıkları olağan dışı stresli durumlar onları yıkıp yıpratmamış, sıhhatli dış görünüşleriyle eş değerde, zorlukla yenmeye azimli, sağlam bir iç dünyalarının gelişmesini sağlamıştır." denilmektedir. (425)

(424) "18 yaşın üzerinde 68'i kadın, 88'i erkek toplam 156 kişinin rastgele seçilerek yapıldığı araştırmada şu sonuçlar ibret verici örnekler olarak sunuldu:
Yüzde 56.4'ü erkek olan deneklerin yüzde 24.36'sı endişeli ve uyumsuz, yüzde 14.1 depresif, yüzde 7.69'unun nevrotik içsel kaygı taşıdığı, yüzde 15.38'inin psikosomatik özellikler taşıdığı ortaya çıktı. Bu özelliklerin yanı sıra göçmenlerimizin yüzde 21.5'inde korku reaksiyonları gözlemlenirken yüzde 5.77'sinin kuruntulu, yüzde 10.26'sının şüpheli ve aşırı duyarlı karakter içinde olduğu belirlendi. En önemli bulgu ise göçmenlerimizin yüzde 64'ünde toplumla uyumsuzluk yani anti-sosyal kimlik olduğu ortaya çıktı. Araştırmada ayrıca psikosomatik, kuruntu, kaygılı, sinirli, şüpheli karakter ve aşırı hassasiyetin erkeklerde daha yüksek olduğu saptanırken genel olarak bulguların zaman süresi de şöyle özetlendi: Bulgular, 31-60 gün arasında en yüksek ortalama 39.6, ikinci olarak 1-10 gün arasında ortalama yüzde 30.14, üçüncü olarak ise 21-30 gün arasındaki ortalama yüzde 22.7 olarak belirginleşti. "Gündüz İmşir/Vahap Şehitoğlu, a.g. haber Beğlan Toğrol, 112 Yıllık Göç (1878-1989), 1989 yazındaki üç aylık göç tarihi perspektif içinde psikolojik incelemesi, İstanbul 1989, 2. baskı s.42

* Anksiyete, korkuya son derece yakın olan psikolojik durumdu ve korku gibi bir güdüdür.

Toğrol yaptığı psikolojik incelemelerin sonuçlarını Türkiye'de daha önce aynı yöntemle yapılmış testlerle karşılaştırarak değerlendirmektedir. Vardığı sonuçların "anavatanında yaşayan Türklerden farklı" olmadığını belirten Toğrol, "soydaşlarımız, diğer anket ve testlerde olduğu üzere, bu testte de Anayurttaki soydaşlarından farklı bir psikolojik yapıya sahip olmadıklarını sergilemişlerdir. Onlar, deneyler sonunda da "içimizden biri" olduklarını ispatlamışlardır" demektedir. (426)

Kırklareli'ndeki göçmen kampından ilginç gözlemler aktaran Cezmi Ersöz, kampta kalanların en büyük sorunlarının ailelerinin parçalanmış olması ve Türkiye'deki işsizlik olduğunu belirttikten sonra Bulgaristan'dan evli gelip, göçün yarattığı sosyal ve psikolojik faktörlerin etkisiyle boşanmaların hissediler şekilde arttığını ileri sürüyor. (427)

6.3.3. Göçmenlerin Sorunlarına Çözüm Önerileri

Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç edenlerin, göçle birlikte Türkiye'de karşılaştığı sorunlara karşı ilk aşamada alınan önlemlerin yetersiz kalması, yeni sorunların ortaya çıkmasına yol açmıştır.

Plansız ve programsız, büyük boyutlarda gerçekleşen göç, sorunların çözümünü güçleştirmiş, ilgili bakanlık birçok önlemi almakta geç kalmış, sorunların çözümü uzun bir zaman dilimine sarkmıştır.

Türkiye'nin bu konuda yapması gereken temel işlem bir "Göçmen Bakanlığı" kurmak olacaktır.

Göçlerin geçici sorunlar olmayıp, gündemin önemli bir bölümünü her zaman kapladığı artık anlaşılmalıdır.

(426) Toğrol, a.g.e., s.58

(427) Cezmi Ersöz, 'Dönmez' Kampından Manzaralar, Güneş Gazetesi, 13.5.1990

Yeni bir bakanlık oluşturmak da gerekmiyor, Bulgaris göçmenlerinin sorunlarıyla ilgilenen Devlet Bakanlığı'nın b. "Göçmen Bakanlığı" biçiminde örgütlenmesi sağlanabilir.

Bu bakanlık dışardan Türkiye'ye göç, Türkiye'den dışarıya göç ve ülkemizde sürekli yaşanan "iç göç" sorunlarıyla ilgilenecek biçimde örgütlenebilir. (428)

Böyle bir bakanlık, olası bütün göçlerin ortaya çıkarcacağı sorunların göğüslemesiyle, gerekli plan ve programların zamanında hazırlanmasıyla, yabancı ülkelerdeki Türk işçilerinin durumu ve sorunlarıyla da ilgilenirken yurda dönen işçi ailelerinin karşı karşıya kaldığı uyum güçlüklerinin giderilmesinde de önemli görevler alabilir.

Özellikle Batı Almanya'da kabul edilen "yabancılar yasa tasarısı" ve ardından iki Almanya'nın birleşme yolunda attığı hızlı adımlar, bu ülkedeki Türk işçilerinin durumunu oldukça zorlaştıracaktır. Göçmen Bakanlığı, çok yakın gelecekte Türkiye'nin başını bir hayli ağrıtabak bu sorunla başedecek yeterli uzman ve kadrolarla kurulmalıdır.

Göçmen Bakanlığı ile diğer bakanlıklar arasında kurulacak eşgüdüm, bakanlığın görevl erini daha rahat gerçekleştirmesine yol açacak, sorunlara kalıcı çözümlerin bulunmasında sağlayacaktır.

Öneriler:

a) Bulgaristanlı Göçmenlerin Koordinasyonundan Soruml Bakanlık ile Diğer Bakanlıklar ve yerel yönetimler arasında işbirliği yoğunlaştırılmalı, iş, yerleşme ve konut sorunu bir plana bğlanmalıdır.

(428) Diğer ülkelerde yaşanan göç olaylarının anlatıldığı bir yazı için bkz: Selçuk Erez, Göçmen Bakanlığı neden gerekli? Cumhuriyet Dergi, 28 Ocak 1990, s.12

b) Göçmenlerin sağlık sorunlarıyla ilgilenecek birimler oluşturulmalı, psikolojik danışmanlık merkezleri ve ücretsiz sağlık hizmeti verilmelidir.

c) Göçmenlerin uyum, kaynaşma ve eğitim sorunlarının çözümü için uzun vadeli bir plan hazırlanmalı, alınan geçici önlemlerin kalıcı olması sağlanmalıdır.

d) Göçmenler mesleklerine ilişkin bölgelerde iskan edilmeli ve kendilerine iş kurabilmeleri için düşük faizli kredi verilmelidir.

e) Hasta ve çalışamaz durumda olanlar için maddi yardımın yanı sıra, barınma koşullarının iyileştirilmesine ve sağlıklı beslenmelerine çalışılmalıdır.

i) Konut sorunu kalıcı bir biçimde çözümlenmeli (429) mümkün olan yerlerde arsa tahsisine gidilmeli, vergi sorunları çözümlenmelidir.

g) İşe girmede, yaş sınırı yükseltilmeli, kamu işyerlerinde vasıflı ve vasıfsız işçi olarak istihdam yoluna gidilmelidir.

h) Sporcuların spora devam edebilmeleri için gerekli olanaklar sağlanmalıdır.

Bu saydığımız önerilerin bir çoğunun ilgili Devlet Bakanlığı gerçekleştirmeye çalışmaktadır. Kamplarda kalanların yaşama koşulların iyileştirilmesi, işe girenlerin işverenlerle yaşadıkları sorunların giderilmesi için önlemler alınması gerekmektedir.

Göçmen Bakanlığı, Bulgaristan'dan gelen göçmenlerin sorunlarına kalıcı çözümlerin bulunmasında, eğer kurulursa, etkili ve örgütlü bir kurum olarak katkıda bulunacaktır.

(429) Bakanlık, "Borçlandırma yolu ile 20 yıl taksitli 22 milyona 60 metrekarelik evler vereceğini" açıklamıştır. Çalışkan, a.g.y.

Bulgaristan'da kalan Türk Azınlığın sorunları ise Bulgaristan ve Türkiye arasındaki diyalog sürecinin olumlu bir temele oturtulması ve bu ülkede kalan azınlığın demokratik savaşımla ile çözüme kavuşturulacaktır.

İki ülkenin 29-30 Mart'ta yaptıkları toplantıdan "belirli ve somut sonuçlar" çıkmamıştı. "İkili ilişkilerin yeni bir temele oturtulması" (430) gereğinin vurgulanması ötesine geçmeyen, Bulgar tarafının Türk azınlıkla ilgili atması gereken "somut" adımlara ilişkin pek umut vermediği bu toplantı, sorunların 10-17 Haziran seçimleri sonrasına ertelendiğini göstermekteydi.

6.4. 10-17 Haziran 1990'da Bulgaristan'da yapılan Milletvekili Seçimleri ve Türk Azınlığın Durumu

Bulgaristan'da Haziran seçimleri öncesinde Muhalefetle İktidardaki Sosyalist Parti arasında uzun bir süre yuvarlak masa görüşmeleri yapıldı. Muhalefet ve İktidar bu görüşmelerde hazırlanacak yeni anayasada "sosyalist" sözcüğünün olmaması, devletin, "bireysel girişimciliğe dayalı bir ekonomik sistem: benimseyen demokratik hukuk devleti" olarak tanımlanması, yer anayasada komünist ideolojiye hiçbir atıfta bulunulmaması konusunda görüş birliğine vardılar. Bu görüş birliği ülkeyi demokratik seçimlere götürecek zeminin oluşmasını sağladı.

Başkent Sofya sık sık "demokrasi" yanlısı ve komünizm karşıtı gösterilere sahne olurken, Bulgaristan parlamentosu da demokratik talepleri karşılayacak yasaları ardı ardına kabul etmeye başladı. Bu yasalar arasında: çeşitli işkollarında grev yapılmasının olanaklı hale getirilmesi, Radyo ve

(430) Nilüfer Yalçın, Ankara Bulgar Diyalogundan Umutsuz, Milliyet Gazetesi, 28.3.1990

Televizyondan demokratik muhalefetin yararlanması ve yayın kuruluşlarının bundan böyle hükümete değil parlamentoya karşı sorumlu olmaları, Bulgar yurttaşlarının sınırsız gayrimenkul sahibi olabilmeleri ve bu konudaki kısıtlamaların kaldırılması bulunmaktadır. Ayrıca, tarım alanında politika-dan arındırılması ve cezaevlerinin İçişleri Bakanlığı'ndan Adalet Bakanlığı'na devredilmesi, milis güçlerinin bir bölümünün de idari organların kontroluna verilmesi gibi birçok önemli girişimde bulunuldu.

Bu sıralarda Bulgaristan Başbakanı Andrei Lukanov, Amerikan Associated Press Ajansı'na verdiği geniş kapsamlı demeçte, eski Devlet Bakanı Todor Jivkov döneminde Bulgaristan'da 1,5 milyon Türke karşı sürdürülen asimilasyon politikasını şiddetle eleştirirken, bu politikayı "Jivkov'un deliliği" olarak niteledi. (431)

"Müslüman" adlı, Bulgarca ve Türkçe bir gazetenin yayın hayatına atılması; Bu gazetedeki başyazı asimilasyon politikasının iflas ettiğini ima ediyor gittikçe belirginleşen yeni yaklaşımı şöyle dile getiriyordu:

"Biz Müslümanlar için Bulgaristan Halk Cumhuriyeti yurdumuzdur. Biz burada doğmuşuz, dedelerimiz burada doğmuş, çocuklarımız burada doğuyor ve biz, çocuklarımızın burada yaşamasını istiyoruz. Biz Bulgar yurttaşlarıyız ve Bulgar halkının bir parçasıyız. İslamiyete bağlı olmamız başka türlü gösterilmemize, başka halka mensup olduğumuz iddiasına hak kazandırmaz." (432)

(431) Türklere baskı Jivkov'un deliliğiydü, Cumhuriyet Gazetesi, 15.5.1990

(432) Haluk Şahin, Komşuda Demokrasi Fırtınası III, Güneş Gazetesi, 6.5.1990

Eski devlet bakanı Todor Jivkov'un işbaşında bulunduğu sırada Türk azınlığa her türlü baskı ve işkencenin yapıldığı hapishanelerden Belene'yi 1964'ten bu yana 10 ayrı toplama kampında kalan Sosyal Demokrat Parti'nin Başkanı Petar Derdliev şöyle anlatmaktadır: "Belene'ye, binlerce aydın ve köylü getirildi. Bunların yüzlercesi, zorla çalıştırılmaktan, açlıktan ve zulümden öldü" (433)

Bulgaristan geçmişe dönük eleştirilerin yoğunlaştığı bir ortamda seçimlere gitti. 45 yıldır ilk kez ülkede demokratik seçimler yapıldı. Ülkedeki 57 Siyasi Partiden 37'si seçimlere katıldı. Seçim öncesinde Eski Komünist Partinin devamı olan 1 milyon üyeli Sosyalist Parti yine favori kabul ediliyordu. Ülkedeki diğer güçlü siyasi partiler: Demokratik Güçler Birliği; 16 siyasi hareketin biraraya geldiği, çoğunlukla ülkenin genç nüfusunun desteklediği bu partinin liderliğini eski muhaliflerden Jah Jalev yapmaktadır. Üçüncü Parti, Bulgaristan'da çok eski bir geçmişi olan Çiftçi Partisiydi.

Türk azınlık ise 4 Ocak 1990'da yasallaşan Liderliğini 1954 Varna doğumlu ve Sofya Üniversitesi Felsefe Bölümü mezunu Dr. Ahmet Doğan'ın yaptığı "Hak ve Özgürlükler Hareketi" ile seçimlere katıldı. 130 bine yaklaşan üye sayısı ve 154 adayla seçimlere katılan partinin ilke ve hedeflerini Ahmet Doğan; Bulgar-Türk halklarının dostluğu, insan haklarına "Avrupa Standartlarında" saygı, kaybedilmiş hakların geri alınması ve korunması olarak belirliyordu.

Bulgaristan Merkezi Seçim Kurulu'nun daha önce aldığı kararından vazgeçerek Türkiye'de bulunan 150 bin kadar

(433) Bulgaristan'da 1962 yılına kadar kullanılan ve binlerce kişinin öldüğü çalışma kamplarıyla ilgili soruşturma komisyonları çalışmaktadır: Belene'de geçmişe lanet, Cumhuriyet Gazetesi, 1.5.1990; Fişlenmeye Son, Milliyet Gazetesi, 15.14.1990

Bulgar vatandaşı Türkü oy kullanma hakkından yoksun bırakması ve Vatan İşçi Partisi'nin oy pusulalarının, Hak ve Özgürlük Hareketi'nin oy pusulalarına benzetilmesi dışında önemli bir engelle karşılaşmayan Türkler, parlamentoya 40 milletvekili sokmayı hedefliyorlardı.

Seçim öncesinde, The Economist dergisinin yan kuruluşu olan Foreign Report bültenine göre "iktidardaki Sosyalist Parti'nin militanları özellikle kırsal bölgelerde halka baskı yapıyor. Devlet Bakanı Petar Mladenov da tarafsızlık ilkesine uymuyor" (434) yolunda eleştiriler yapılırken, muhalefet ve iktidar partisi birbirlerini sürekli eleştirdikleri ve somut bir program ortaya koymadıkları, demokrasinin, insan haklarının, glasnost ve perestroyka'nın ve geçmişe yönelik günah çıkarmaların yoğun olduğu söylev ve mitiglerle seçimlere girdiler.

Bulgaristan'a davet edilen Uluslararası gözlemci heyetlerinin gözetiminde 6 milyonun üzerinde bir seçmen kitlesinin oy kullanacağı seçimlerin ilk turu 10 Haziran 1990'da yapıldı. 319 sandalyenin sahibini bulduğu ilk tur seçimlerden iktidardaki Sosyalist Parti birinci parti olarak çıkarken, Demokratik Güçler Birliği ikinci, Çiftçi Partisi oy yüzdesiyle üçüncü, Hak ve Özgürlükler Hareketi de dördüncü parti olarak çıktı.

(434) Kampanyada halka baskı, Cumhuriyet Gazetesi, 24.5.1990; Federal Almanya'da yayımlanan aylık "GEO" dergisi Bulgaristan'a ve Bulgaristan'daki Türk Azınlığı'na Haziran 1990 (Sayı:) 34 sayfa yer ayrırmıştır.

Partilerin kazandıkları oy yüzdesi ve sandalye sayısı resmi sonuçlara göre şöyle:

	<u>Oy yüzdesi</u>	<u>1. tur</u> <u>Milletvekili</u>	<u>2. t</u>
Sosyalist Parti	47,15	172	211
Demokratik Güçler Birliği	36,20	107	144
Çiftçi Partisi	8,03	16	16
Hak ve Özgürlükler Hareketi	6,03	21	23
3 küçük parti bağımsızlar	2,59	3	6

Hiçbir adayın % 50 oy alamadığı 81 bölgede en çok oy alan iki adayın katıldığı seçimler sonucunda Sosyalist Parti 211 sandalyeyle seçimleri kazanırken Hak ve Özgürlükler Hareketi 2 milletvekilliği daha kazanarak 23 sandalyeyle ülkenin 3. siyasal gücü konumuna yükseldi. Ulusal Köylü Partisi'nin oy oranı yüksek olmasına karşın "tek aday listeleri" dışında "Parti listelerinde" aday çıkartamaması yüzünden sandalye sayısı 16'da kaldı.

Ana Muhalefet Partisi Demokratik güçler Birliği seçimlerden sonra yoğun bir kampanyaya girişti: Seçimlerde hile yapıldığı oyların yanlış sayıldığı ve çalındığı ileri sürülüyordu. Sofya Üniversitesi'ni işgal eden üniversite öğrencileri eylemlerini uzun bir süre sürdürdüler. Muhalefet birçok şehirde mitingler düzenledi.

Fakat seçimlerden sonra, Uluslararası Gözlemci Heyeti'nin yaptığı açıklamalar, seçimlerin demokratik olduğu yönündeydi. Avrupa Konseyi Gözlemciler Heyeti'nin düzenlediği basın toplantısında heyet başkanı İspanyol Sosyalist Milletvekili Miguel A. Martinez "seçimlerin küçük görüşler dışında demokratik ve adil geçtiğini, bazı olayların siyasal kültür eksikliğine bağlanması gerektiğini" belirtti. (436)

(435) Anavatan Emek Partisi: 1, Anavatan birliği: 2, Marksist Olmayan Sosyal Demokrat Parti: 1, Bağımsızlar: 2

(436) A. H. Yurtsever/Bülent Ayan, Eski İktidara Destek, Milliyet Gazetesi, 12.6.1990

Seçimleri kazanan Sosyalist Parti "ulusal uzlaşma koalisyonu" için bir çağrı yaptıysa da Demokratik Güçler Birliği bu öneriyi reddetti. Ve Sofya'da gösterilerini sürdürdü.

Türk azınlık için oldukça önemli bir aşama olan bu seçim sonucuna ulaşmak kolay olmadı: "Muhalefet partileri, nedense Türk azınlığın örgütlülüğünü sağlayan ve seçimlere kendi siyasal örgütüyle girerek oy isteyen "Hak ve Özgürlükler Hareketi"ne cephe alan bir kampanya yürüttü. Türk azınlığın lideri Ahmet Doğan'a yönelik karalama kampanyasına destek veren muhalefet hareketleri, bu konuda zaman zaman Komünist Parti'nin dahi önüne geçerek "insan hakları" konularındaki platform maddelerine ters düştüler.

Ahmet Doğan'ın seçim öncesi basın toplantılarından birinde açıkladığı, kendisiyle ilgili "tutuklama isteği"nin muhalefete mensup bir liderden gelmesi, "Pan Türkizm" suçlamalarına "Pan Doğanizm" kavramlarının eklenmesi, Demokratik Güçler Birliği lideri Jelu Jelev'in Türk azınlığın sorunlarından söz ederken özenle "bu konu, bu sorun" sözcüklerini kullanarak "Türk veya Müslüman" kavramlarından kaçınması, muhalefetin insan hakları gündeminde önemli bir gedik niteliğindeydi.

Aşırı milliyetçi partiler ve gruplar da seçim döneminde boş durmadılar. Geçen yıl aralık ayında Türklere isimlerinin mahkeme kararıyla geri verilmesi kararına karşı yaygın protesto eylemleri örgütleyen milliyetçiler, seçimler sırasında da Sofya'nın parlamento binası önündeki meydana "Türk bölgelerine işaret edilen haritalar" eşliğinde sürdürdükleri ateşli kampanyalarla sürekli olarak Hak ve Özgürlükler Hareketi'ni hedef gösterdiler." (437)

"Moskova Radyosu'nun Türkçe programında Bulgaristan'daki seçimlere ilişkin yayınlanan yorumda, Hak ve Özgürlükler Hareketi'nin başarısının büyük önem taşıdığı ve bunun Türklerin yaşamında yeni bir aşamaya yolaçtığı belirtilirken yorumda, Türklerin haklarının bundan böyle parlamento düzeyinde de korunacağı 'ikinci turun sonuçları ne olursa olsun Bulgaristan'da demokratikleşmenin başarıyla yerleştiği, Bulgaristan Türklerinin bu süreçte kendilerine layık bir yer almaya başladığı şüphesizdir' görüşüne yer verildi." (438)

(437) Zafer Arapkirli, Sofya'da glasnost rüzgarı, Cumhuriyet "Türklerin partisi "Hak ve Özgürlükler Hareketi'nin listesinden seçilen milletvekilleri arasında bir de Bulgar, 'Marksist olmayan Sosyal Demokratlar'ın lideri Yanko Yankov bulunuyor. Yanko Yankov, Türk azınlığına Bulgaristan'da isimlerinin değiştirildiği, baskı yapıldığı ve Belene adasında işkencelerden geçildiği dönemde hukuki yardım yapmış mahkemelerde Türk azınlık mensuplarını savunmuştu. Yankov şimdi kendi listesinden değil, Türklerin oyuyla Türk partisinden seçilebildi."

(438) Bülent Ayan, Soydaştan Bakan, Milliyet Gazetesi, 16.6.1990
Cengiz Çandar, Soydaş yeni sandalye arıyor, Güneş Gazetesi, 17.6.1990

Seçimlerden Sosyalist Parti'nin galip çıkması birçok gözlemciyi şaşırtmadı. Türk Dışışleri de sonucu sürpriz olar karşılamazken 23 milletvekilinin seçilmesini memnuniyet veri olarak niteledi.

"Birinci gelen Sosyalist Partisi'nin Hak ve özgürlükle Hareketi ile işbirliği yapılmasında bir sakınca olmadığı yönündeki açıklamaları da bu ülkede daha bir yıl önce ciddi bi i bunalıma neden olan azınlık sorunu için bir sosyal çözüm aranması gerektiği bilincini sergilediğini" belirtti. (439)

Diğer Doğu Avrupa lkelerinin aksine Bulgaristan'da seçimleri önemli bir oy yüzdesi ile komünistlerin (Yeni Sosyalistlerin) kazanması 3 önemli etkene bağlanmaktadır. Bu etkenler:

"1) Bulgar Komünist Partisi'nin (BKP), toplumda yer almış bir yeri var, BKP'nin kökleri, ta 1890'lara kadar uzanır. Bu bakımdan BKP, Sovyet Komünist Partisi'nden de daha eski bir tarihe ve geleneğe sahip.

BKP'nin iyi oturmuş bir mekanizması ve yüksek sayıda (yaklaşık 1 milyon) kayıtlı yesi var.

Bulgaristan'da komünizm, teki Doğu Avrupa ülkelerinden daha fazla destek görmüştür. Bulgarlar, diğer Doğu Avrupalıların aksine, Rusları severler. Bulgar halkı, Jivkov'un devrilmesinden sonra partinin ve devlet yönetiminin başına, onun yakın mesai arkadaşlarının gelmesinden de hiç rahatsız olmadılar. Mladenov ve arkadaşları, bugün ülkede en popüler simalardır.

2) Komünist yöneticilerin partiye daha pragmatik bir yön vermesi ve adını değiştirip (BSP) eski katı ideolojik çizgiyi terk ettiğini göstermesi de, etkileyici olmuştur.

Yeni adlı ile BSP, ite köklü bazı reformlar yapmayı, özel girişime daha geniş imkan vermeyi, dünyaya açılmayı, ekonomik sorunları da ideolojik değil, ama akılcı ve pratik önlemlerle çözümlemeyi vaat etmiştir. Bu da, birçok Bulgar seçmenine, BSP'nin bu kritik dönemde iş başında kalmasının daha iyi olacağı inancını vermiştir.

(439) Sema Emiroğlu, Ankara: Sonuç Sürpriz Değil, Milliyet Gazetesi, 13.6.1990; Semih İdiz, Bulgaristan'la diyalog arayışı, Cumhuriyet gazetesi, 22.6.1990

3) Bulgaristan'da çeşitli kuruluşları ile ve özellikle bürokrasisi ve "Nomenklatura"sı ile, Komünist Parti'ye bağlı bir düzen kurulmuştur. Birçok seçmen -özellikle sorumlu mevkilerde bulunan yerel yöneticiler- BSP'ye oy vermekte, kendi çıkarları açısından da yarar görmüşlerdir.

Bu arada tabii, muhalefetin ve özellikle 16 grubu içeren Demokratik Güç Birliği'nin dağılık olması da, kendisinden beklenen performansı göstermemesine neden olmuştur." (440)

Bulgaristan, "Sinatra doktrini" çerçevesinde hareket etmiştir. Bu açıdan çizileceği yolda demokrasiyi ve insan haklarını hiçbir zaman gözardı etmemelidir.

Yeni Anayasayı 2 yıl içinde hazırlayarak 1992'de seçimlere gidecek olan yeni meclisi çok önemli sorunlar beklemektedir. 8 milyar dış borcu olan Bulgaristan, IMF ve Dünya Bankası'na üye olmak için başvurmuş, Avrupa Konseyi üyeliği için ise çalışmalarını sürdürmektedir. AT ile işbirliği ve Ticaret anlaşmasını yakında imzalayacak olan Bulgaristan'ın bu adımlarını demokratikleşme ile aynı paralellikte yürütemezse büyük bir kaos içine düşmesi kaçınılmazdır.

Bu 2 yıllık süre için çeşitli senaryolar ileri sürülmektedir: "1- Bulgaristan Sosyalist Partisi'nin bölünmesi. Parti 1990 yılı içinde Kongreye gidecek. Bölünme halinde şu anda parlamentoda elde etmiş görüldüğü 211 sandaylelik aritmetiği de değişebilir.

2- DGB'nin bölünmesi. DGB irili ufaklı çok sayıda örgütün koalisyonu. Seçimlerden sonra başlayacak süreç içinde DGB içindeki herkesin kendi yoluna gitmesi ihtimali de var. Ancak bugüne kadar DGB birliğini koruyabildi.

3- Hükümet krizinin aşılabilmesi için, Komünistler'le DGB arasında tek uzlaşma zeminini yaratabilecek olan 'ulusal sorun'un tekrar canlandırılması, yani Türk azınlığına karşı suçlamalarla bir kampanyanın başlatılması. Hak ve Özgürlükler Hareketi bu ihtimalden ürüyor ve parlamento çalışmaya başlana kadar Bulgaristan'da hiçbir şeyi gerçekleştirmiş saymıyor.

(440) Sami Kohen, Komşu Farklı Bir Yol Seçti, Milliyet Gazetesi, 12.6.1990; Cihan Akersan, Neden hâlâ Komünizm? Milliyet Gazetesi, 12.6.1990

Zira, Türklerin isim değiştirmeleri ve haklarının ayak lar altına alınmasından sorumlu tutulan Komünistler'den başk DGB'nin de seçim kampanyası boyunca Türk azınlık haklarını hiç ağızına almaması dikkat çekti. Üstelik ikinci turda Harek yarışmadığı yerlerde DGB'yi desteklemesine karşılık, kendi yarıştığı yerlerde DGB'den destek görmedi." (441)

Türk Azınlığı da gelecek günlerde "uzun ve dikenli" bir yol beklemektedir. Türk Azınlık, Bulgar vatandaşı olarak ülkesindeki bütün haklarını sonuna kadar korumalıdır.

Türkiye, "asimilasyon" sorunu ortaya çıktığı günden bu yana izlediği temel politika iki hedefi kapsıyordu:

1. Bulgaristan Türk Azınlığın statüsünün ve haklarının iadesi. 2. Kapsamlı bir göç antlaşması (Parçalanmış aileleri birleştirilmesi)

Bulgaristan'daki son gelişmeler daha önce saptanan bu hedefleri yeniden değerlendirmeyi zorunlu kılmıştır. Özellikle birinci hedefte önemli yol katedildiği söylenebilir. 2. hedef içinse, her iki ülkede akılcı bir zeminde buluşarak Bulgaristan'a dönmek isteyen veya Türkiye'ye gelmek isteyen Türk kökenli Bulgar vatandaşlarının uluslararası hukuk ve temel insan haklarının ışığında sorunlarına çözüm bulacak politik iradeyi göstermeleri gerekmektedir.

Türkiye "açık kapı" politikasını sürdürmektedir. Bulgaristan "geçmişte" acılara sürüklediği kendi vatandaşlarının sorunlarına çözüm bulmak zorundadır.

Barış ve gerginlikten uzak bir ortam her iki ülke için de büyük olanaklar içermektedir. "Avrupa Yolu"nun demokrasiden geçtiğinin iki ülke de bilincine varmak zorunda. Dostluk ve İşbirliği, ekonomik alanda ve uluslararası platformlarda, komşu olmanın getirdiği doğal avantajlarla birleşince, ortak sorunların çözömlenmesini de kolaylaştıracaktır.

Bu durumda Bulgaristan'daki Türk azınlığı iki ülke ilişkilerinde bir çıban başı değil, kurulacak dostluk köprülerini temeli olacaktır.

(441) Cengiz Çandar, Komünistler Koalisyon Arayışında, Güneş Gazetesi, 19.6.1990

SONUÇ

Bulgaristan hükümetinin Bulgaristan'daki Türk Azınlığına karşı sürdürdüğü asimilasyon eylemini 1984 yılında açık açık uygulamaya başlamasıyla Türk-Bulgar ilişkileri kopma noktasına gelmişti. 1989 yılına kadar Türk azınlık üzerinde bir devlet terörü estirildi, göçe zorlanan insanların, temel insan hak ve özgürlükleri dünya kamuoyunun gözleri önünde çiğnendi.

Bulgaristan'ın Türk azınlığına yönelik bu eylemi tez boyuncaya tarihsel süreci ve belgeleriyle aktarıldı.

İmza koyduğu çok taraflı ve ikili bütün antlaşmalardaki azınlıklar ve insan haklarına ilişkin yükümlülüklerini yerine getirmeyen Bulgaristan hükümeti, bu antlaşmaları açık bir biçimde çiğnemıştır.

1989 yılında değişmeye başlayan dünya dengeleri ve Doğu Avrupa'da yaşanan demokratikleşme çabalarına koşut hareket etmeye başlayan Bulgaristan, kısa süre içinde Türk azınlığa karşı girişilen asimilasyon eyleminin uygulandığı ülke olmaktan çıkarak demokratik bir ülke olma yoluna girmiştir.

Yabancı gözlemcilerin gözetiminde haziran 1990'da gerçekleşen serbest seçimlere kendi partisiyle katılan Türk azınlık, 2 yıl içinde yeni anayasayı yapacak olan 400 kişilik parlamentoya 23 Türk milletvekili sokabilmiş, kendi haklarını savunabileceği demokratik bir zemine kavuşmuştur.

Bu olumlu gelişmelere, Türk azınlığa yapılan asimilasyonun mimarı Todor Jivkov'u deviren, o dönemin eski dışişleri bakanı Petar Mladenov'unda devlet başkanı seçilmesinden kısa bir süre sonra istifa etmek zorunda kalması eklenebilir. Yeni seçilen devlet başkanı muhalefetteki Demokratik Güçler Birliği lideri Jelyu Jelev'dir. Türkiye bu seçimi sessiz bir memnuniyetle karşıladı.(442)

(442) Cumhuriyet gazetesi'nde yer alan bir habere göre: "...Jelev'in 'Türkler de bu ülkenin yurttaşlarıdır. Onlar da iyi mevkilere gelerek ülke yönetiminin parçası olmalıdırlar.' yolundaki açıklaması... Dışişleri bakanlığı çevrelerinde Jelev'in yönetiminde Bulgaristan Türk azınlık ile daha yakın bir işbirliğine girmesi bekleniyor." Ankara Jelev'den memnun Cumhuriyet Gazetesi, 3.8.1990

Yalnız Bulgar parlamentosunun toplanacağı ilk gün yaşanan olaylar, "aşırı milliyetçilerin" Türk milletvekillerini parlamentoya sokmama girişimleri her ne kadar bertaraf edilmişse de, 1. olay bile Türk azınlığın önünde hakları ve özgürlükleri için savaşım vereceği uzun bir yol olduğunu göstermektedir.

Türk-Bulgar ilişkileri, Bulgaristan'daki Türk azınlığın hak ve özgürlüklerinin korunmasıyla, eski Bulgar yöneticilerin acılara boğduğu, göçe sürüklediği kendi vatandaşlarının zararlarını tazmin etmesiyle eski yapısına kavuşacaktır.

Bulgaristan'da yaşanan değişim, bozulan Türk-Bulgar ilişkilerinin büyük ölçüde onarılmasını sağladı. 7.Eylül1990'da Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın Antalya'da yaptığı toplantıya katılmak için Türkiye'ye gelen Bulgaristan Başbakanı Andrei Lukanov, Cumhurbaşkanı Turgut Özal'la da görüştü.Görüşme sonrası yapılan açıklamalar, iki ülke ilişkilerinin yapıcı ve olumlu bir çizgiye oturtulmaya çalışıldığını gösteriyordu.(443)

Hatta Bulgaristan ekonomisinin içine düştüğü darboğaza Türkiye'den çok yönlü destek sağlamak üzere Devlet Bakanı Işın Çelebi'nin Ekim 1990'nın son günlerinde Bulgaristan'a yaptığı ziyaret ve imzalanan işbirliği protokolü de bu açıdan önemli bir gelişmedir.

Türkiye ve Bulgaristan değişen dünya dengeleri içinde üyesi oldukları niteliği ve niceliği gittikçe farklılaşan askeri paktlar, bölgesel ekonomik ve siyasi olanakları büyük bir hızla yeniden sorgulamak ve değerlendirmek zorunda olan iki komşu ülkedir.

(443) Andrei Lukanov, ziyareti sırasında kendisiyle yapılan bir röportajda Bulgaristan'daki Türkler konusundaki bir soruyu şöyle yanıtlıyordu: "...Bulgaristan'daki hızlı demokratikleşme sadece Türk azınlığının değil, daha önceden yapay olarak yaratılan ve Bulgarların da karşılaştığı birçok politik ve temel hak sorunlarını da çözüyor. Şunu biliyoruz ki iki ülke arasında büyük göç hareketleri oldu. Bunlar tartışılması ve çözülmesi gereken bazı sorunları da beraberinde getirdi.Bunların bilincindeyiz..." Ali Doğan, Türk azınlığı temel sorun değil, Cumhuriyet Gazetesi, 9.9.1990

19.Kasım.1990'da Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı'nın Paris zirvesi toplandı ve "Soğuk Savaş" resmen sona ererken uluslararası ilişkilerde yeni bir dönem başladı ve geniş bir Avrupa'nın temelleri atıldı. AGİK süreci Türk-Bulgar ilişkilerinin gelişmesine kaynaklık edecek ana platformlardan biri olabilir.

Bulgaristan, Türk azınlığı konusunu iki ülke arasında imzalanan antlaşmalar çerçevesinden çıkarıp AGİK ve Avrupa'daki azınlık hakları çerçevesine oturtmaya yönelmektedir. AGİK çerçevesi önemlidir, fakat iki ülke aralarındaki ilişkileri geliştirmek ve yumuşamanın "sıcak bir dostluğa" dönüşmesini istiyorlarsa, Türk azınlığın haklarını ve özgürlüklerini ikili çerçevede de "garanti" altına almaları ve göç sorunu çözmeleri gerekmektedir.

Türk-Bulgar ilişkileri ancak bu yönde atılacak adımlarla yeni bir zemine kavuşturulabilir ve geliştirilebilir.

Ek 1

BULGAR PRENSLİĞİ'NİN KURULUSUNDAN SONRA TÜRKİYE'YE GÖÇ EDENLER (*)

YILLAR	GÖÇMEN SAYISI	YILLAR	GÖÇMEN SAYISI
1879	9.632	1939	17,769
1880	7,336	1940	6,960
1884	600.000	1941	3,803
1893	11,460	1942	2,672
1894	8,837	1943	1,145
1895	5,095	1944	489
1896	1,946	1945	631
1897	2,801	1946	706
1898	6,640	1947	1,763
1899	7,354	1948	1,514
1900	7,417	1949	1,670
1901	9,399	1950-51	154,393
1902	9,717	1951-60	83
1912-13	440.000	1968-78	130,000
1923-33	101,507		
1934	8,682		
1935	24,968	TOPLAM	1,632,601
1936	11,730		
1937	13,940		
1938	20,542		

(*) Yararlanılan kaynaklar:

1. B.N.Şimşir, Bulgaristan Türkleri, Ankara 1986, s.203-224.
2. T.Büyükoğlu, Trakya'da Milli Mücadele, 1. cilt, TTK, Ankara 1987, 2.baskı. s.92-97.
3. K.Özbir, Bulgar Yönetimi Gerçeği Bizleyemez, İst 1986, s.31-32.
4. C.Beray, Türkiye'ye ve Türkiye'den Göçler ve Göçmenlerin İstkanı 1923-1961, SSM Maliye Enstitüsü, No:9, Ankara 1962, s. 7-11.

Ek 2

BULGARİSTAN TÜRKLERİ VATAN CEPHESİ KOMİTESİNİN DÜZENLEDİĞİ
27-28 AĞUSTOS 1944 TÜRK AZINLIĞI KONFERANSI KARARLARI

I. Eğitim İşleri:

- 1- Mecburi eğitimin Türk erkek ve kız çocuklarına da yaygınlaştırılması ve uygulanması,
- 2- Bulgarca okutulan dersler dışında Türk okullarında (ilk ve orta) eğitim ve eğitimin Türkiye dilinde,
- 3- Türk okullarının müdür ve başöğretmenlerinin Türk dilleri,
- 4- Türk öğretmenlerin maaşlarının hükümet tarafından ödemesi ve Türk öğretmenlerine de emeklilik hakkı tanınması,
- 5- Türk öğretmenlerinin, Bulgar meslektaşlarının yararlandığı aynı haklardan yararlanmaları,
- 6- Türk okullarını bitiren Türk çocuklarının daha yüksek Bulgar okullarına sınavsız olarak kabul edilmeleri,
- 7- Altıncı maddedeki hakkın 9 Eylül 1944'den önce okulu bitirmiş olan Türk çocuklarına da tanınması,
- 8- Bütün Türk okullarında eğitim eğitimin yeni Türk harfleri (Latin harfleri) ile yapılması,
- 9- Haftada bir saat din dersi verilmesi,
- 10- Eski faşist hükümetler tarafından Türk azınlığın elinden alınan okul binalarının, okul vesair malların Türk azınlığına geri verilmesi,
- 11- Türklerin yaşadığı köy ve kasabalarda sağlık şartlarına uygun yeni okul binaları yapılması,
- 12- Elllerinden hakları alınmış olan Türk öğretmenlerinin haklarının geri verilmesi,
- 13- Türk öğretmenlerin mesleki bilgilerini artırmak için yaz tatillerinde pedagoji kursları açılması,
- 14- Türk okullarına öğretmen yetisttirilmesi için Kuzey ve Güney Bulgaristan'da pedagoji okulları (öğretmen okulları) açılması ve bunların hükümetçe yönetilmesi,
- 15- Şumnu'daki "Nüvvas Okulu" nun tam bir Türk lisesine (gimnazya) dönüştürülmesi ve Bulgar liselerinin yararlandığı bütün haklardan yararlanmasının sağlanması: Nüvvas'ın ali kısmının ise yüksek pedagoji enstitüsü haline getirilmesi,
- 16- Vatan Cephesi nezdinde Türk gençleri için eğitim bursları kurulması,

II. Vakıf Sorunları:

- 1- Bulgaristan Müslümanlarının Dini Teskilat ve İdareleri Hakkında Nizamname'nin bazı maddelerinin kaldırılması, bazı maddelerinin değiştirilmesi ve yapılacak bu değişiklikte yeni demokratik Vatan Cephesi yönetiminin yeni ruhunun dikkate alınması,
- 2- Vakıf mülklerinin devlet istikrazından istisna edilmesi (yeni vakıf malları arada devlet borç senetleri alma zorunluluğu konulmaması),
- 3- Başmüftülüğe gönderilen yüzde 10 vakıf geliriinin kaldırılması,
- 4- İstimlak edilen vakıf emlakının geri verilmesi veya bedelinin ödemesi,
- 5- vakıf hevalilerinin (Cemaati İdarisiye idarelerinin) maliye müfettişlerinde teftiş edilmesi ve bulundukları görülenlerin cezalandırılması,
- 6- Müslüman Gençlerinin yalnız seçim hakkına sahip olarak İslam Cemaatleri idaresine seçilmeleri,

III. Dini Sorunları:

- 1- 9 Eylül'e kadar faşist hükümetlere alet olmuş ve Bulgaristan Müslümanlarının sevgi ve güvenlerini kaybetmiş olan Başmüftü ile vadesizlerinin görevlerine son verilmesi,
- 2- Başmüftülüğe mükerrat gelecek kişinin yüksek kültür sahibi olması ve "Müslüman halkın güven ve sevgisini kazanmış bulunması",
- 3- Başmüftü'nün yalnız dini işlerle uğraşması,
- 4- Faşist hükümetlere alet olarak Türk halkını kültür ve eğitimden mahrum bırakanların aynen önceki cezalandırılmaları.

BULGARİSTAN GÖÇMENLERİNİN YERLEŞTİRİLDİKLERİ İLLER
1950-1960

VİLAYETİ	ÇİFTÇİ		SANATKAR		TOPLAM	
	AİLE	NUFUS	AİLE	NUFUS	AİLE	NUFUS
Adana	1442	6085	51	210	1493	6295
Afyon	319	1451	3	8	322	1459
Amasya	212	997	3	9	215	1006
Ankara	1136	4600	470	1470	1606	6070
Antalya	457	1778	72	256	529	2034
Aydın	810	3400	326	1246	1136	4646
Balıkesir	1474	6643	619	2548	2093	9191
Bilecik	285	1209	79	285	364	1494
Bolu	215	1036	10	33	225	1069
Burdur	103	447	82	365	185	812
Bursa	2185	9929	1356	4411	3541	14340
Çanakkale	703	3228	36	139	739	3366
Çankırı	35	154	13	54	48	208
Çorum	335	1669	5	25	340	1694
Denizli	333	1359	83	311	416	1670
D.Bakır	25	92	-	-	25	92
Edirne	880	3817	191	848	1071	4665
Elazığ	99	369	-	-	99	369
Erzincan	74	328	-	-	74	328
Eskişehir	712	2731	1116	4536	1828	7267
Hatay	98	365	-	-	98	365
İğel	686	2788	11	34	697	2822
Isparta	119	553	14	46	133	599
İstanbul	457	1674	3100	10300	3557	11974
İzmir	963	4928	1160	4835	2123	9763
Kastamonu	104	491	14	51	118	542
Kayseri	400	1655	76	274	476	1929
Kırklareli	1226	5364	353	1598	1579	6962
Kırşehir	304	1239	1	3	305	1242
Kocaeli	284	1265	425	1860	709	3125
Konya	1523	6624	8	20	1531	6644
Kütahya	264	1123	19	65	283	1188
Malatya	50	245	1	4	51	249
Manisa	1383	6186	289	1155	1672	7341
Maras	332	1406	2	6	334	1412
Muğla	274	1227	12	60	286	1287
Nevşehir	236	1081	-	-	236	1081
Niğde	546	2170	9	33	555	2203
Sakarya	462	1638	547	1700	1009	3338
Samsun	533	2258	28	99	561	2357
Sinop	44	170	-	-	44	170
Sivas	469	1977	6	21	475	1998
Tekirdağ	1619	6810	227	849	1846	7659
Tokat	141	602	8	33	149	635
Usak	70	313	27	86	97	399
Yozgat	1085	4501	11	53	1096	4554
Zonguldak	77	361	50	185	127	546
	25583	110334	10913	40115	36496	150447

İllerden gönderilen kat'i iskan cetvellerine göre Toprak ve Iskan Müdürlüğü İstatistik Subesi'nce düzenlenmiştir.

Kaynak: C.Geray, Türkiye'ye ve Türkiye'den Göçler ve Göçmenlerin İskanı 1923-1961, SBF Maliye Enstitüsü, No:9, Ankara 1962, s.7-11.

FO 371/87981

160881

COPYRIGHT - NOT TO BE REPRODUCED PHOTOGRAPHICALLY WITHOUT PERMISSION

[This telegram is of particular secrecy and should be retained by the authorised recipient and not passed on]

Cypher/OTP

WAR OFFICE DISTRIBUTION

FROM ANKARA TO FOREIGN OFFICE

Sir N. Charles

No. 351

20th July, 1950

D. 11.52 a.m. 21st July, 1950

R. 1.30 p.m. 21st July, 1950

TOP SECRET

Following for War Office from Military Attaché
Ankara.

(Begins).

Addressed Troopers for M.1.2 and M.1.3 and to Middle East
for G and I (Troopers please pass).

Telegram No. M.A./3/39/25.

Russian troop movements east frontier. Source Turkish
Director Military Intelligence.

Frontier guard posts south east of Kars report seeing two
trains with guns, vehicles and estimated one battalion of
infantry each passing south last week taking branch line to
Erivan. The trains passed in daylight. This information
considered reliable by the Director Military Intelligence.

2. Unconfirmed information from the frontier guards that new
formation in the area Ulyya [gp. unrec.] Asen approximately
50 miles south east of Erivan. Formation said to include
tanks, guns, infantry.

(Ends).

TOO 2016000

000

24 JUL 1950
X
24 JUL 1950

EX 4

236 -

P. 371/57981

160881

COPYRIGHT - NOT TO BE REPRODUCED PHOTOGRAPHICALLY WITHOUT PERMISSION

RK 1197/A

1. S. 481

[This telegram is of particular secrecy and should be retained by the authorised recipient and not passed on]

Cypher/OTP

WAR OFFICE DISTRIBUTIONFROM ANKARA TO FOREIGN OFFICE

Sir N. Charles

No. 366

D. 1.52 p.m. 2nd August, 1950

2nd August, 1950

R. 5.20 p.m. 2nd August, 1950

TOP SECRET

Following for War Office from Military Attaché Ankara.

[Begins]

Addressed to Military Attaché, Sofia repeated for information to Military Attaché, Istanbul. (Please pass to Sofia only).

M.A./3/20/5.

American Military Attaché here would be grateful for your comments on reports received from "media" Turkish sources,

1. 15th July concentration of troops areas Sofia-Samakov-Razlog - Yugoslav frontier consisting of 4 to 5 infantry divisions, 3 tank regiments, 4 to 5 cavalry regiments / 1 motorised heavy artillery regiments. Concentration said to be directed towards Salonica.

2. Russian military and civil engineers making active preparations for building bridge across the Danube between Vidin and Kalafat. Is this rail or road bridge? Does it supersede previous plan for bridge in Coria area, or is it additional?

TOO 021208G August.

[Repeated to Sofia].

1/558
2/8

Q 4 Q

AUG 4
11 11 11N. B. 1/558
PUSD

P. 371 / 57981

160584

COPYRIGHT - NOT TO BE REPRODUCED PHOTOGRAPHICALLY WITHOUT PERMISSION

RK1197/161

O. 1111 111

R
(611 111 111)

[This telegram is of particular secrecy and should be retained by the authorised recipient and not passed on].

Cypher/OTP

AIR MINISTRY DISTRIBUTIONFROM ANKARA TO FOREIGN OFFICE

Sir N. Charles

D. 1.16 p.m. 4th August, 1950

No. 369

4th August, 1950

R. 2.17 p.m. 4th August, 1950

SECRET

Following for Air Ministry from Air Attaché.

[Begins].

Telegram No. A.195.

Your A.X.3832 of 2nd August.

Source gave report to officials of Turkish Legation Sofia. Turks consider it may have been passed intentionally by Russian agents as a further step in war of nerves. Nevertheless they think it would be unwise to ignore it and they are accordingly taking precautions to enable them to learn anything they can should manoeuvres take place and to be on their guard against any possible Russian encroachments.

I have discussed this subject with my American air and naval colleagues and we are all agreed that Turks are acting wisely in taking these precautions.

Am I to inform Turks that we intend to take no part.

[Ends].

0000,

T det 10/8

11/11/50

FOREIGN OFFICE, S.W.1.

16th January, 1951.

RK1821/1.

Dear Chancery,

... I do not know whether this I.R.O. Press
Release has come your way; but if not you may
like to see it.

id 21/1
We were recently asked by the Ottoman Bank
if we would consider suggesting to the Turkish
Government that they should seek assistance from
the I.R.O. in dealing with these refugees. The
Bank itself has, most reluctantly so far as its
British Board is concerned, been compelled to
make a donation of 500,000 Turkish pounds for the
relief of the refugees. The two Directors who
came here had no information as to whether other
foreign firms were being asked to contribute.

Yours ever,

(I. D. Scott)

The Chancery,
British Embassy,
Ankara.

1035/1/11/51
CONFIDENTIAL



BRITISH EMBASSY
ANKARA

22nd January 1951

My dear Cheetham,

[RK 1821/1]

Thank you for your letter No. RK 1821/1 of the 8th January about the Ottoman Bank's contribution to a fund for the relief of Turkish refugees from Bulgaria.

2. A Central Committee, of which the heads of the principal Banks, including Garrelli, are members, and whose target is said to be T.L. 20 million, has been set up in Ankara to collect funds for this purpose. For Istanbul a committee has been formed at the Turkish Chamber of Commerce. They say that the Iz Bank is expected to give T.L. 100,000 and the lesser banks T.L. 20,000 each; and I understand that Ankara Radio announced some time ago that the Central and Ottoman Banks were expected to pay T.L. 500,000 each and the Ziraat Bank (which is financed by the Government) T.L. 1,000,000. Apart from this announcement no pressure seems to have been put on the Ottoman Bank; and apart from the Bank nobody seems to have been called upon to pay a specified sum.

3. After reading your paragraph 2, we were surprised to learn that Garrelli had presented a cheque for T.L. 500,000 to the Chairman of the Committee. The Commercial Counsellor has since learned from Garrelli that the Directors changed their minds almost immediately after Lord Cytiner's visit to you. One Turkish newspaper, in welcoming Garrelli's gift, reported him as saying that this was a modest gift and that the London and Paris offices of the Ottoman Bank were also trying to help! What Mr. Garrelli actually said in presenting the cheque was that the Bank realised that in comparison with Turkey's needs the sum was a modest one. But he did not fail to hint that it was a magnificent gesture for the Ottoman Bank to make and he seems to have been gratified by its reception. His mention of the London and Paris offices merely meant that they might be able to help with any collections (e.g. of clothing, medicines, etc.) that might be organised in the two countries.

4. Other foreign firms in Istanbul have given far more modest sums. Phillips gave T.L. 10,000 and the Shell Company T.L. 1,250; Messrs. Gisleved, a Turkish firm owned largely by Jews with a capital estimated at over T.L. 500,000, gave T.L. 1,000. The Committee do not appear to have made any unfavourable comment as yet on these subscriptions, but Garrelli thinks, and I am inclined to agree with him, that this is an occasion on which a gesture is called for and that the Shell subscription, for instance, is far too low. The Phillips subscription seems about right. The Turks are of course always happy to seek the foreigner, and they may well try to do so to build up this fund; but apart from the radio announcement about the banks, to which I referred in paragraph 2 above, there has been no evidence of undue pressure or discrimination so far.

H.J.A. Cheetham, Esq.,
Southern Department,
Foreign Office, S.W.1.



-2-

5. The Turkish Government have asked the E.C.A. for \$ 30 millions to assist in the re-establishment of the refugees. As far as we can gather at present they are likely to get \$ 10 millions, and there has been a press report of a statement by the Turkish Minister of State for Marshall Aid affairs, who is in Paris, that T.L. 30 million will be forthcoming from counterpart funds. A three-man mission from the International Refugee Organisation, which came here at the Turks' invitation, is at present studying the problems of relief and resettlement. The Turkish Government doubtless expect that this mission will be able to extract funds from some United Nations agency. The British member of the mission told a member of the staff that the I.R.O. itself could not make any contribution as its Constitution would not permit it.

*James
 [Signature]*

241 -

No. 31
1035/1/17/51
CONFIDENTIAL



BRITISH EMBASSY
ATHENS

29th January 1951.

GIZL

RK 1821/7

K1013/2

Sir,

With reference to paragraph 6 of my telegram No.1 Baving, I have the honour to inform you that the mission of the International Refugee Organisation, which arrived in Turkey on the 4th January to study the problems of the reception and resettlement of the Turkish emigrants from Bulgaria, completed its report on the 22nd January and left Ankara two days later. The mission was headed by Mr. Iyer Cohen, the American Assistant Director-General of the I.R.O. and the other two members were Dr. R.H. Coigny (French) and Brigadier M.S. Lush (British). During their stay in Turkey the members of the mission visited reception and transit centres and temporary settlement areas at Adrianople, Tekirdag, Istanbul, Bursa, Izmir and Kirsehir.

2. The mission's report, which has been seen by the Turkish Government and which will be submitted to the Director-General of the I.R.O., was shown to members of my staff in confidence. After estimating the Moslem minority in Bulgaria at about 800,000, of whom 600,000 are of Turkish origin, the report refers to the Convention annexed to the 1928 Treaty of Friendship between Turkey and Bulgaria and observed that between 12,000 and 15,000 persons emigrated to Turkey every year up to the outbreak of the war, that by the end of the war the numbers were insignificant but that in 1948-9 they again increased owing to conditions in Bulgaria. Between the 1st January 1950 and the 7th October 1950 (when the Turkish Government closed the frontier) 30,778 emigrants arrived in Turkey. All these were required to produce evidence that they had relatives in Turkey who were willing to support them, but after the reopening of the frontier on the 2nd December 1950, the Turks dropped this requirement. Between that date and the 10th January 1951, 23,000 emigrants arrived and a further 58,000 had already been given visas and were waiting their turn to leave Bulgaria. At the present rate all these will have arrived in Turkey by the end of March 1951; meanwhile no further visas are being issued. By the spring of 1952 the Turkish Government intend to take the whole 250,000 persons mentioned in the Bulgarian note of the 10th August 1950.

3. The mission found the present reception arrangements generally satisfactory. After three or four days in Adrianople, where they pass through the customs, sanitary and security controls, the immigrants are sent to transit centres at Tekirdag or Istanbul, where they spend two or three days before travelling by rail or sea to the provinces which have been designated to receive them. Forty eight provinces, mostly in Central and Western Anatolia, are receiving immigrants at present. These provinces were chosen because they offered the best opportunities, not for employment, but for the temporary maintenance of the immigrants; and they are not necessarily the provinces in which the immigrants will finally be settled. The mission were most impressed by the hospitality shown by the villagers

/..to the immigrants.

The Right Honourable
Ernest Bevin, M.P.,
etc. etc. etc.,
Foreign Office,
London S.W.1.

242



-2-

to the immigrants, nearly all of whom depend on relatives or on local charity, sometimes supplemented by allocations from the central fund for the assistance of immigrants. Few of them find work, for there is little demand for casual labour at this season.

4. The immigrants themselves are described as healthy, intelligent and hard-working; and I understand that the mission considered them superior to the peasants of Anatolia. Eighty-nine per cent are peasants, and there is a high proportion of children. Most of those whom the mission questioned said they were leaving Bulgaria because of difficult economic conditions. They arrive in Turkey well-clothed, and bring with them their personal furniture and small tools, but no stores, agricultural implements or money.

5. Apart from a few suggestions on the improvement of feeding arrangements and accommodation, the mission's only recommendation for the present was that the Ministry of Labour should make a more careful study of the "economic value" (especially the secondary skills) of each family whilst the immigrants are in Adrianople. A systematic use of occupational data would help in deciding to which provinces immigrants should be sent and might thus avoid the possibility of a second move later on.

6. The main recommendations of the mission deal with the future. They point out that 'temporary maintenance' should not last too long, for even Turkish hospital life will wear thin in time: in fact immigrants who have been here for some months without work are finding that their relatives are becoming unwilling to support them any longer. The immigrants are sturdy peasants, and if they were settled on land they could be an asset, not a burden, to the community. The mission consider that even in the 48 provinces in which immigrants are now being received there should be enough Government land on which to settle them. Unfortunately there is no proper record of the state domain in Turkey, but the mission think that after an intensive investigation of title, enough land might be provided to settle within the next two or three months all those immigrants who are due to arrive by the end of March. I cannot help feeling that in this recommendation the mission have over-simplified the problem of defining land-title.

7. For the final resettlement of the immigrants the Government have in mind the Eastern provinces of Mug, Bitlis, Bingol and Van. Here land development projects, such as roads and small irrigation works, will be required. The mission, who were not able to visit Eastern Turkey, confined themselves to recommending that development should be centred round existing villages, that in the spring and summer months immigrants should be sent directly to these areas, and that they should be given essential building materials and food to last until the 1958 harvest, so that they could work on the development projects in the meantime. The mission recommended that a special agency, with the necessary authority and funds, should be created to implement this programme. They added that technical experts, possibly foreign, would be necessary to help in the selection of immigrants and to deal with the social problems that would arise. There is one important social problem which the mission, perhaps

/..intentionally

1 - 243 -



-3-

intentionally, omitted to mention in their report; if the Government are to give immigrants title to state domain, in areas where many of the autochthonous peasants are landless, they will in effect be making the immigrants a privileged class. This situation will need very careful handling.

8. Beyond observing that the 1950 budget appropriation of T.L. 1,695,000 for reception and transit would have to be increased this year, the mission did not deal with finance, which is apparently outside the scope of the I.R.O. The Turkish Government had probably hoped that the mission would either make an offer of funds from the I.R.O. itself, or suggest other ways in which financial help from abroad might be obtained. I learn that the President of the Republic was extremely disappointed by the failure of the mission's report to deal with finance, and as a result refused to allow the communiqué, which was to have been published on the departure of the mission from Turkey, to be released. The mission firmly refused to alter their report, but to give some satisfaction to the President, agreed to suggest to the Director-General of I.R.O. that he might care to make suggestions about finance when forwarding the report officially to the Turkish Government.

9. It is not yet possible to get a clear idea of how the Turkish Government are proposing to finance a maintenance and resettlement programme. The appropriations for the care and settlement of immigrants cannot be picked out of the total estimate for the Land Settlement Office in the 1951-2 draft budget; but such figures as are available suggest that the appropriation for reception and transit is a cost double last year's. The Society to Assist the Refugees aims to collect T.L. 20,000,000 in voluntary contributions inside Turkey; and on the 28th January the Central Committee had received T.L. 2,140,212 in money and 600,000 square metres of land in Istanbul and 50,900 square metres in Anatolia. In addition to this, T.L. 975,447 had been subscribed to the provincial committees. It is probable however that most of these funds will be used for "temporary maintenance".

10. The problem of financing resettlement still remains therefore; and if the Government attempt to settle the whole 250,000 immigrants in the way proposed by the mission, the cost will be high. A member of the mission, in conversation with members of my staff, spoke tentatively of T.L. 100 millions; but the Turkish authorities are believed to have estimated the cost at more than double that figure. It now seems clear that the Economic Cooperation Administration will release T.L. 30 millions of counterpart funds this year; and the Turks, who regard this migration as a move in the cold war, expect further substantial help from abroad as of right. But the bulk of funds required will probably have to come from within Turkey, and these can only be provided by increased taxation on industry and commerce or by a capital levy.

11. I am sending copies of this despatch to His Majesty's Minister in Sofia and the Head of the British Middle East Office.

I have the honour to be,
with the highest respect,

Sir,
Your obedient servant,

Ed Charles

- 244 -

YILLAR	NEVC. NÜFUS	TÜRKİYE'YE GELEN	KALAN NÜFUS	YILLIK ARTIŞ	TOPLAM NÜFUS	YILLAR	NEVC. NÜFUS	TÜRKİYE'YE GELEN	KALAN NÜFUS	YILLIK ARTIŞ	TOPLAM NÜFUS
1934	618,268	8,682	609,586	12,192	621,778	1960	883,669	11	883,658	17,673	901,331
1935	621,778	24,968	596,810	11,936	608,746	1961	901,331	5	901,326	18,021	919,347
1936	608,746	11,730	597,016	11,940	608,956	1962	919,347	1	919,346	18,387	937,733
1937	608,956	13,490	595,466	11,909	607,375	1963	937,733	-	937,733	18,755	956,488
1938	607,375	20,542	586,833	11,737	598,570	1964	956,488	144	956,344	19,121	975,465
1939	598,570	17,777	580,793	11,616	592,409	1965	975,465	-	975,465	19,509	994,974
1940	592,409	4,007	588,402	11,768	600,170	1966	994,974	-	994,974	19,899	1,014,873
1941	750,201	8,796	741,374	14,827	756,201	1967	1,014,873	-	1,014,873	20,297	1,035,170
1942	756,201	-	756,201	15,124	771,325	1968	1,035,170	-	1,035,170	20,703	1,055,873
1943	771,325	-	771,325	15,427	786,752	1969	1,055,873	2,548	1,053,325	21,067	1,076,392
1944	786,752	-	786,752	15,735	802,487	1970	1,076,392	10,543	1,063,849	21,277	1,085,126
1945	802,487	-	802,487	16,050	818,537	1971	1,085,126	10,189	1,074,947	21,499	1,096,446
1946	818,537	706	817,831	16,357	834,188	1972	1,096,446	10,471	1,085,975	21,720	1,107,695
1947	834,188	1,763	832,425	16,649	849,074	1973	1,107,695	5,332	1,102,363	22,047	1,124,410
1948	849,074	1,514	847,560	16,951	864,511	1974	1,124,410	1,457	1,122,953	22,459	1,145,412
1949	864,511	1,670	862,841	17,257	880,098	1975	1,145,412	400	1,145,012	22,900	1,167,912
1950	880,098	54,907	825,191	16,504	841,695	1976	1,167,912	2,421	1,165,491	23,310	1,188,801
1951	841,695	102,208	739,487	14,790	754,277	1977	1,188,801	12,005	1,176,796	23,536	1,200,332
1952	754,277	4	754,273	15,085	769,358	1978	1,200,332	60,738	1,139,594	22,792	1,162,386
1953	769,358	2	769,356	15,387	784,743	1979	1,162,386	6	1,162,380	23,248	1,185,628
1954	784,743	9	784,734	15,695	800,429	1980	1,185,628	8	1,185,620	23,712	1,209,332
1955	800,429	4	800,425	16,009	816,434	1981	1,209,332	5	1,209,327	24,167	1,233,514
1956	816,434	32	816,402	16,328	832,730	1982	1,233,514	2	1,233,512	24,670	1,258,182
1957	832,730	-	832,730	16,655	849,385	1983	1,258,182	-	1,258,182	25,164	1,283,346
1958	849,385	6	849,379	16,988	866,367	1984	1,283,346	-	1,283,346	25,667	1,309,013
1959	866,367	25	866,342	17,327	883,669	1985	1,309,013	-	1,309,013	26,180	1,335,193

Kaynak: İstatistik Yıllığı, 1940-1941, Cilt 12, Yay. No:194, Ankara, s.88.

İstatistik Yıllığı, 1942-1945, Cilt 15, Yay. No:255, Ankara, s.126.

İstatistik Yıllığı, 1959, Yay. No:380, Ankara, s.111, Tbl.57.

İstatistik Yıllığı, 1960-1962, Yay. No:460, Ankara, s.101.

İstatistik Yıllığı, 1963, Yay. No:490, Ankara, s.97.

İstatistik Yıllığı, 1968, Yay. No:580, Ankara, 1969, s.62

İstatistik Yıllığı, 1971, Yay. No:670, Ankara, 1973, s.72

İstatistik Yıllığı, 1975, Yay. No:750, Ankara, 1976, s.66

İstatistik Yıllığı, 1981, Yay. No:960, Ankara, 1981, s.77

İstatistik Yıllığı, 1983, Yay. No:1040, Ankara, 1983, s.99

Prof.Dr.Nazif Kuyucuklu, Bulgaristan, İstanbul 1987, s.334-336

BULGARİSTAN'DA TÜRK İLKOKUL, ÖĞRETMEN VE ÖĞRENCİ SAYISI
(1894/95) İLLERE GÖRE

İLLER	İLKOKUL	ÖĞRETMEN	ÖĞRENCİ
Burgaz	77	84	3407
Varna	218	236	10738
Vidin	9	11	317
Vraca	9	13	442
Küstendil	1	1	47
Loveç	11	12	562
Lom	6	7	284
Filibe	29	39	2078
Plevne	4	5	458
Razgrad	123	132	8879
Rusçuk	114	133	8096
Zistovi	22	27	1374
Sevlieve	13	17	733
Silistre	171	184	9620
İslimye	13	20	891
Sofya	2	2	87
Eski Zagra	27	44	1998
Tatar Pazarcısı	18	23	925
Tırnovo	47	49	1827
Hasköy	38	40	1666
Sumnu	294	325	15507
Toplam	1243	1404	69936

Kaynak: Statistiques des Ecoles dans la Principauté de Bulgarie, l'année scolaire 1894-95,
1^{ère} partie, Sophia: 1897

B.N.Simsir, Bulgaristan Türkleri, Ankara 1986, s.36.

BULGARİSTAN'DA TÜRK İLKOKUL, ÖĞRETMEN VE ÖĞRENCİ SAYISI
(1909/1910 DERS YILI)

İLLER	OKUL	ÖĞRETMEN	ÖĞRENCİ
Burgaz	82	106	4195
Varna	293	334	13655
Vidin	6	22	309
Vraça	4	8	204
Küstendil	1	1	8
Filibe (Plovdiv)	46	58	3476
Plevne (Pleven)	20	25	1107
Ruse (Ruse)	302	365	18260
Eski Zagora (Stara Zagora)	54	71	2382
Tirnov	66	66	3585
Sumnu (Sumen)	340	365	16918
Toplam	1214	1421	64103

Kaynak: Arhiv na Ministerstvoto na Narodnoto Prosvesteniye
(Bulgar Milli Eğitim Bakanlığı Arşivi), Yıl III, Kitap III,
Sofya, Eylül 1911, s.141.
E.N.Simsir, Bulgaristan Türkleri, Ankara 1986, s.50.

BULGARİSTAN TÜRKLERİ ARASINDA OKURYAZAR ORANI

YILLAR	ERKEK	KADIN
1900	% 6.48	% 1.76
1905	% 6.46	% 1.65
1910	% 9.10	% 3.10

Kaynak: J.Taggar, Expose sur l'activite du Ministère de l'Instruction publique
l'Instruction publique du Royaume Bulgarie, Sofya:190, s.278.
E.N.Simsir, Bulgaristan Türkleri, Ankara 1986, s.51.

Ek 8

BULGAR RESMİ İSTATİSTİKLERİNE GÖRE BULGARİSTAN'DA
TÜRK OKULLARI

DERS YILLARI	İLKOKULLAR (İPTİDAİYELER)	ORTAOKULLAR (RUSTİYELER)	TOPLAM
1921-22	1673	39	1712
1928-29	922	27	949
1936-37	518	27	545
1943-44	397	27	424
1949-50	1018	157	1199(*)

Kaynak: E.N.Simsir, Bulgaristan Türkleri. Ankara 1936, s.149-198.

(*) Toplama 2 gece okulu, 1 pedagoji enstitüsü, 1 lise, 20 anaokulu dahil edilmiştir.

1956 NÜFUS SAYIMINA GÖRE BULGARİSTAN TÜRKLERİNİN EĞİTİM DÜZEYİ

(8 VE DAHA YUKARI YAŞAKI)

	ERKEK	KADIN	TOPLAM
1. Okuma yazma bilmeyen	69,129	113,952	183,081
2. Yarı ilkokul eğitimi görmüş olan	60,031	50,069	110,100
3. İlkokul bitiren (I - IV. sınıf)	96,586	72,569	169,155
4. Ortaokul bitiren (I - VII. sınıf)	29,196	9,912	39,108
5. Liseyi bitiren (I - XII. sınıf)	2,699	679	3,378
6. Yarı yüksek öğrenim gören	180	33	213
7. Yüksek öğrenim	159	33	192
8 ve daha yukarı yaşta olanların toplamı	257,980	247,247	505,227

Kaynak: Prebroyavane na naseleniye v NRB na 1.12.1956 Obeti rezultati. Kn 2 (Bulgaristan Halk Halk Cumhuriyetinde 1.12.1956 tarihinde yapılan nüfus sayımı. Genel sonuçlar. İkinci Kitap) Sofya 1960, s.124-125.

- Simsir, age, s.248

1956 Yılında Bulgar Nüfus Sayımına Göre Bulgaristan'da Bulgar, Türk, Tatar ve Çingene Nüfusun illere Göre Dağılımı (*)

İLLER	BULGAR		TÜRK		TATAR		ÇİNGENE	
	ERKEK	KADIN	ERKEK	KADIN	ERKEK	KADIN	ERKEK	KADIN
Blagovgrad (Yukarı Cuma)	46,542	47,129	1,691	1,528	-	-	2,416	2,359
Burgaz	192,011	189,755	21,931	19,714	1	2	4,582	4,578
Varna	235,023	229,886	32,718	30,956	1,584	1,584	14,977	14,985
Şumnu (Kolarovgrad)	125,974	129,138	60,335	58,270	265	267	9,256	8,952
Pleven (Plevne)	283,813	284,280	11,120	10,239	60	49	6,762	6,610
Plovdiv (Filibe)	422,760	431,992	14,473	13,414	1	-	15,672	15,794
Ruse (Ruscuk)	194,951	199,712	75,650	73,278	1,111	1,073	8,457	8,240
Sofya (şehir)	345,570	351,880	973	509	7	5	4,171	3,932
Sofya (köy)	332,869	335,668	712	386	-	-	4,812	4,797
Stara Zagora (Eski Zagora)	293,242	296,585	9,822	9,218	1	-	12,373	12,290
Tirnova	209,763	219,408	7,290	6,890	-	-	4,794	4,829
Haskovo (Hasköy)	194,483	189,390	96,215	95,146	-	-	5,809	5,659
TOPLAM	2,879,001	2,904,823	332,930	319,548	3,030	2,960	94,081	93,025
B.N.Simsir'in Verdiği Toplam	3,236,001	3,269,781	334,844	321,181	3,033	3,960	99,611	98,854
FARK	357,759	364,958	1,914	1,633	3	1,000	5,530	5,829

(*) Kaynak: Prebroyavane na Naselenieto v NRB na 1 XII 1956 (Bulgaristan Halk Cumhuriyetinde 1 Aralık 1956 tarihinde yapılan nüfus sayımı), Kniga II (2.Kitap) Sofya, 1960, s.106-107
B.N.Simsir, Bulgaristan Türkleri, Ankara 1986, s.266.

Bulgaristan Çiftçi Birliği'nin 1945'teki Kongresinde
Aldığı Kararlar

Bulgaristan Çiftçi Birliği 29-30 Aralık 1945 günlerinde Sofya'da yaptığı kongerede Türk azınlıkla ilgili olarak şu kararları aldı:

- 1) Türk okullarının özel okullar olarak kalmaları, ama bunların iradesinin hükümetçe üstlenilmesi,
- 2) Türk okullarında öğretimin Bulgarca okutulması zorunlu olan dersler dışında, Türkçe olarak yapılması,
- 3) Türk ilkokullarında Başöğretmenlerin ve ortaokul müdürlerinin Türk olmaları,
- 4) Türk Öğretmenlerine Bulgar Öğretmenleriyle eşit sosyal haklar tanınması, Örneğin Öğretmenlerin yolculuklarda indirimlerden yararlanmaları,
- 5) Türk okullarına denklik tanınması ve bu okulları bitiren öğrencilerin ayrıca bir sınavdan geçmeksizin Bulgar jimnazyumlarına girebilmeleri,
- 6) Din derslerinin okul programlarında yer alması,
- 7) Faşist yönetim zamanında Türklerin elinden alınmış olan okul tarlalarının ve okul binalarının geri verilmesi,
- 8) Türk okul encümenlerine, okul binaları için tapu çıkartmakta kolaylık gösterilmesi ve bu işlerde vergi alınmaması,
- 9) Gerekenler yerlerde yeni, sağlığa elverişli, modern Türk okullarının yapılması,
- 10) Türk Öğretmenleri için yaz aylarında Kırcaali ve Şumnu'da pedagoji kursları açılması,
- 11) Faşistler tarafından iki Türk pedagoji okulunun kapatıldığı da göz önünde tutularak, biri Razgrad'da, öteki Kırcaali'de iki Türk pedagoji okulu açılması,
- 12) Vakıf mallarının her türlü vergiden muaf tutulmaları,
- 13) Faşist rejimde el konulan Türk vakıf mallarının geri
- 14) Faşist rejimde X. Rodop tümenince işgal edilmiş olan Kırcaali Türk okulunun onarılması,
- 15) Göçe kalkışıp da gidemeyen Türklerin sattıkları taşınmaz malların hiç değilse yarısının kendilerine geri verilmesi...

BULGARİSTAN TÜRKLERİNİN BULGARİSTAN'DA YAYIMLANAN
YAPITLARI

1. Bulgaristan'da Yaşayan Türk Ezan ve Yazarlarının Yayımlanmış Kitapları

A. Ezanlar ve Şiirleri

1 . Ahmet Serifof	Müjde	1960 , 42
2 . Ahmet Serifof	Azın Çoğu	1963 , 72
3 . Ahmet Serifof	Üçüncü Adım	1969 , 92
4 . Ahmet Serifof	Sensizliğimle Beraber	1968 , 112
5 . Alis Saidof	Bulutsuz Günler	1966 , 80
6 . Durhan Hasanof	İnsan Kardeşlerim	1965 , 108
7 . Faik İsmailof	Aşarınca Tan	1966 , 46
8 . Hasan Karahüseynof	Sarhoş Bönül	1961 , 82
9 . Hacı Karahüseynof	Bir Günüñ Romanı (Destan)	1966 , 76
10 . Hasan Karahüseynof	İç İçe	1967 , 144
11 . (T) İshak Rasidof	Dostlar ve Düşmanlar (Çocuk Şiirleri)	1967 , 80
12 . İsmail A. Çavuşef	Dilek	1967 , 88
13 . Latif Aliyef	Bir Bahçeden Bir Bahçeye	1961 , 72
14 . Latif Aliyef	Bir Yeşil Seviyorum	1969 , 76
15 . Lütfi Demirof	Safak	1963 , 84
16 . Mefkure Mollova	Şiirler	1964 , 80
17 . (T) Mehmet A. Çavuşef	Yılların Seranadı	1964 , 136
18 . (T) Mehmet Davudof	Demette Bir Çiçek	1966 , 74
19 . Mehmet Müzekka Con	Alın Terim	1964 , 72
20 . Mustafa Mutkof	Sabah Yolcusu	1965 , 120
21 . Naci Fernadof	Dağlı ve Deniz	1966 , 148
22 . Nevzat Mehmedof	Ayı Dayı (Çocuk Şiirleri)	1959 , 30
23 . Nevzat Mehmedof	Deniz (Çocuk Şiirleri)	1966 , 48
24 . Nevzat Mehmedof	Uğ Beygir (Çocuk Şiirleri)	1967 , 64
25 . Niyazi M. Hüseyinof	Köy Yankıları	1964 , 84
26 . Osman Azirof	Büyük Ates	1965 , 90
27 . Recep Küpçü	Ötesi Var	1962 , 88
28 . Recep Küpçü	Ötesi Düş Değil	1967 , 128
29 . Sabahattin Beyramof	Adresin Sudur	1962 , 84
30 . Sabahattin Beyramof	Ahmet (Destan)	1964 , 104
31 . Sabahattin Beyramof	Sokakların Çağrısımlar İçinde	1966 , 124
32 . Süleyman Yusuf	Bir Uçtan Bir Uca Memleket	1966 , 142
33 . Saban Mahmudof	Gerginlik	1966 , 104
34 . (T) Şaban Mahmudof	Vatan Toprağı	1965 , 124

B. Yazarlar, Hikaye ve Romanları

1 . Ahmet Serifof	Sirin (Büyük Hikaye)	1966 , 92
2 . Ahmet Serifof	Adım Adım Memleket (Gezi Not.)	1967 , 166
3 . Ahmet Timişef	Aydınlık	1965 , 80
4 . Ali Kadirof	Eserleri	1965 , 88
5 . (T) Ali Kurtazof	Dostluk (Uzun Hikaye)	1961 , 146
6 . Halit Alicemano	Dağların Oğlu	1963 , 124
7 . Halit Alicemano	Verdiveren Güllü	1966 , 120
8 . Halit Alicemano	Seçilen Kıvılcıklar (Roman)	1965 , 228
9 . Hüsmen İsmailof	Bakleyis	1965 , 78
10 . (T) İshak Rasidof	Yeşil Kuşak (Büyük Hikaye)	1966 , 112
11 . (T) İshak Rasidof	Ayrılırken (Roman)	1969 , 176
12 . Karaoğlu (Karahüseyn)	Yigirlik özüdür Yigidin	1966 , 124
13 . Kemal Bunarciyef	Yıllardan Sonra	1969 , 112
14 . Kazım Memişef	Kalbimin Sesi	1961 , 112
15 . Mehmet Bekirof	Yel Değirmeni (Mizah Hikayeleri)	1968 , 116

16 . Mehmet Baytullov	Aranizovaliler	1966 , 180 s.
17 . Muharrem Tahsinov	Ayak Sesleri	1966 , 144 s.
18 . Muharrem Tahsinov	Çarıklı Filozof	1969 , 102 s.
19 . Muhittin Mehmedeminov	Zaman Zaman İçinde (Masallar)	1965 , 188 s.
20 . Mustafa Kahvecief	Hayat Yolcusu	1968 , 64 s.
21 . Nadiye Ahmedova	Mavi Kordeli Güvercin (Çocuk H.)	1964 , 84 s.
22 . Nadiye Ahmedova	Güldali (Nuvel)	1965 , 104 s.
23 . Nadiye Ahmedova	Solmiyan Karanfil (Ç.H.)	1966 , 92 s.
24 . Osman Salief	Hayat Yollarında	1966 , 94 s.
25 . Ömer Osmanov	Yaralı Güvercin	1965 , 96 s.
26 . Ömer Osmanov	Bırak Kocamı (Nuvel)	1967 , 106 s.
27 . Rıza Mollof	Olan Seyler	1965 , 124 s.
28 . Sabahattin Bayramov	Türk Ata Sözleri (Derleme)	1965 , 140 s.
29 . Sabri Tatof	Gün Doğarken (Roman)	1963 , 224 s.
30 . Sabri Tatof	Köyün Haymanası (Nuvel)	1964 , 116 s.
31 . Sabri Tatof	İki Arada (Roman)	1967 , 384 s.
32 . Salih Baklaciye	Çay Boyunda	1961 , 66 s.
33 . Salih Baklaciye	Arda Dile Belse (Büyük Hikaye)	1964 , 114 s.
34 . Selim Bilalof	Gerçekleşen Emel	1965 , 96 s.
35 . Süleyman Bavazof	Tanıdığım İnsanlar	1961 , 110 s.
36 . Süleyman Bavazof	Yol	1968 , 108 s.

C. Antolojiler

- 1 . İbrahim Tatarliye
- Antologiya (9.9.1944'ten sonra Bulgaristan Türklerinin Edebiyatı - 26 şair ve yazarı içine alır.) 1960, 208 s.
- 2 . İbrahim Tatarliye
- Antoloji (Bulgaristan Türklerinin 1944-1964 arası Edebiyatı - 38 şair ve yazarı içine alır.) 1964, 360 s.

II. Çeşitli Türkçe Şiir ve Hikaye Derlemeleri

1 . Kaynak (Edebi Der.)	1957 , 120 s.	Der: B.Çakirof ve H.Karahüseyinov
2 . Çağlayan (Edebi Der.)	1958 , 120 s.	Der: Akif Bolakof
3 . Şiirler - 1958	1959 , 68 s.	Der: Ahmet Serifof
4 . Şiirler - 1959-1960	1961 , 84 s.	Der: Sabahattin Bayramov
5 . Şiirler - 1961	1962 , 84 s.	Der: Sabahattin Bayramov
6 . 1964'ün Bıraktığı - Şiirler	1965 , 132 s.	Der: Sabahattin Bayramov
7 . 1965'in Bıraktığı - Şiirler	1966 , 118 s.	Der: Sabahattin Bayramov
8 . 1966'nın Bıraktığı - Şiirler	1967 , 124 s.	Der: S.Tahirov, I.Cavusev ve I.Baytullov
9 . 1967'nin Bıraktığı - Şiirler	1969 , 100 s.	Der: N.Ferhadov ile A.Eminov
10 . Hikayeleri: 1959-1960	1960 , 66 s.	Der: M.Ivanova
11 . Hikayeleri: 1960-1961	1961 , 118 s.	Der: Sabri Tatof
12 . Hikayeleri: 1961-1962	1962 , 88 s.	Der: S.Bayramov
13 . Hikayeleri: 1962-1963	1963 , 100 s.	Der: T.Deliorman
14 . 1964'ün Bıraktığı - Hikayeler	1965 , 126 s.	Der: S.Bayramov
15 . 1965'in Bıraktığı - Hikayeler	1966 , 124 s.	Der: S.Bayramov
16 . 1966'nın Bıraktığı - Hikayeler	1967 , 196 s.	Der: I.Baytullov, M.Tahsinov, F.Saliyev ve S.T.
17 . 1967'nin Bıraktığı - Hikayeler	1968 , 168 s.	Der: M.Tahsinov, K.Menisev ve H.Aliosmanov

Not: Liste, şair ve yazarların özlükleri gözönünde bulundurularak alfabetik sıraya göre hazırlanmıştır; yoksa eserlerin çıktığı yıla göre değil.

Listede adları belirtilen bütün eserler Türkçe olarak Sofya'daki Narodna Prosveta (Halk Eğitimi) Yayınevinde yayımlanmıştır.

Özlüklerin önünde bulunan (T) işareti, o kişinin 1969'dan sonra Türkiye'ye göç veya iltica etmiş olduğunu belirtmeye yarar.

Kaynak: "Ankara Devlet Tiyatrosu rejisörlerinden sayın İsmail Ağlağül'ün bu alanda henüz basılmamış eserinden alınmıştır." B.N.Şimşir, Bulgaristan Türkleri, Ankara 1986, s.303-306

BULGARİSTAN'DA ÇIKMIŞ OLAN TÜRK GAZETE VE DERGİLERİ
ÇIKIŞ TARİHİ SİRASINA GÖRE

GAZETE VE DERGİ	ÇIKTIĞI GÜN	KAPANDIĞI GÜN	ÇIKTIĞI YER
1 . Tuna	14.03.1865	13.06.1877	Rusguk
2 . Mecera-ı Efkar (Dergi)	12.03.1867	14.12.1867	Rusguk
3 . Slava	01.08.1871	25.07.1873	Rusguk
4 . Uçiliste (Dergi)	24.01.1872	23.02.1874	Rusguk
5 . Eidiisseis Tu Ainu	01.01.1874	30.12.1888	Filibe
6 . Philippopolis	15.01.1875	30.12.1887	Filibe
7 . Bünes - Le Soleil	13.03.1875	31.12.1875	Rusguk
8 . Maritza	12.01.1878	30.09.1885	Filibe
9 . Tarla	01.04.1880	28.04.1880	Sofya
10 . Bulgaristan Resmi Gazetesi Tercümesi	12.10.1880	15.03.1882	Sofya
11 . Hilal	13.11.1884	01.02.1889	Filibe
12 . Dikkat	01.06.1884	28.02.1886	Sofya
13 . Çaylak	02.12.1884	31.01.1885	Sofya
14 . Balkan	01.03.1885	31.12.1886	Rusguk
15 . Varna Postası	15.03.1887	30.09.1887	Varna
16 . Serbest Bulgaristan	14.11.1887	01.12.1887	Sofya
17 . Bulgaristan	13.01.1888	01.03.1888	Varna
18 . Başlangıç	13.03.1888	27.02.1889	Sofya
19 . İttifak	01.03.1894	01.08.1908	Sofya
20 . Sebat	20.11.1894	16.12.1895	Rusguk
21 . Gayret	13.03.1895	25.12.1897	Filibe
22 . Bedreka-ı Selamet	15.01.1896	30.09.1896	Filibe
23 . Muvazene	20.08.1896	27.03.1905	Filibe
24 . Emniyet	29.10.1896	15.01.1908	Filibe
25 . Sems	25.11.1896	31.12.1907	Filibe
26 . Sada-ı Millet	15.01.1897	15.06.1897	Sofya
27 . Sada	01.09.1897	31.12.1897	Filibe
28 . Resimli Emniyet	30.12.1897	31.01.1898	Filibe
29 . Haniyet	30.12.1897	31.01.1898	Filibe
30 . Doğru Yol	01.01.1898	22.02.1898	Filibe
31 . Mecera-ı Efkar	11.02.1898	01.05.1907	Filibe
32 . Nadas	01.05.1898	08.06.1898	Filibe
33 . Resimsiz Emniyet	01.05.1898	30.07.1898	Filibe
34 . Balkan	14.05.1898	30.07.1898	Rusguk
35 . Malumat	21.09.1898	01.08.1908	Filibe
36 . İslah	01.01.1899	27.02.1902	Rusguk
37 . Kaner	01.03.1899	31.07.1908	Filibe
38 . Müsademme-ı Efkar	12.12.1899	25.02.1901	Filibe
39 . Müdafa-ı Hukuk	01.04.1901	30.06.1905	Rusguk
40 . Ragbet	30.11.1902	16.02.1904	Filibe
41 . Le Courrier des Balkans	02.01.1903	31.08.1908	Sofya
42 . Unıvet	24.05.1904	01.03.1908	Rusguk
43 . Terassa-ı Esrar	01.10.1904	30.06.1905	İslinye
44 . Efkar-ı Umumiye	27.12.1904	28.02.1905	Rusguk
45 . Rumeli Telgrafları	13.01.1905	28.02.1906	Filibe
46 . Sark	14.01.1905	15.02.1905	Sofya
47 . Efkar-ı Umumiye	05.03.1905	30.11.1905	Sofya
48 . Ahali	06.04.1905	01.08.1908	Filibe
49 . Tuna	01.09.1905	28.02.1910	Rusguk
50 . Feryad	14.12.1905	31.12.1907	Sofya
51 . Temasa-ı Efkar	01.05.1906	07.06.1906	İslinye

GAZETE VE DERGİ	ÇIKTIĞI GÜN	KAFANDIĞI GÜN	ÇIKTIĞI YER
52 . Dritta	01.06.1906	31.08.1908	Sofya
53 . Balkan	01.07.1906	01.12.1912	Filibe
54 . Rumeli	01.07.1906	06.07.1906	Filibe
55 . Şark Muhabiri	01.11.1907	01.12.1907	Filibe
56 . Günes	24.12.1909	01.12.1909	Filibe
57 . Peyam	20.09.1909	01.11.1909	Sofya
58 . Sofya Muhabiri	14.02.1910	10.03.1910	Sofya
59 . Torpan	14.02.1911	30.04.1911	Eskicuma
60 . Hürşid	23.01.1912	01.03.1913	Filibe
61 . Eyyam	01.08.1912	30.09.1912	Filibe
62 . Tunca	01.03.1913	01.01.1915	Filibe
63 . Tunca	14.09.1913	01.01.1915	Sofya
64 . Türk Sadası	01.12.1913	30.06.1914	Filibe
65 . Balkan	01.02.1914	10.11.1918	Sofya
66 . Resimli Türk Sadası (Dergi)	01.07.1914	07.01.1915	Sofya
67 . Türk Sadası	14.11.1915	31.12.1920	Sofya
68 . Resimli Balkan (Dergi)	14.03.1917	28.02.1919	Sofya
69 . Çiftçi Bilgisi	14.01.1919	19.05.1934	Sofya
70 . Balkan	15.03.1919	14.12.1920	Filibe
71 . Sada-ı Millet	15.11.1919	12.12.1919	Filibe
72 . Türk Sözü	13.03.1920	09.10.1921	Filibe
73 . Arda	01.12.1920		Kırcaali
74 . Ziya	07.11.1920	09.06.1923	Sofya
75 . Mecmua-ı İrsad (Dergi)	01.12.1920	30.11.1921	Sofya
76 . Ahali	18.12.1920	14.09.1922	Sofya
77 . Tunca	14.01.1921	01.11.1925	Sofya
78 . Koca Balkan	01.09.1921	30.11.1921	Filibe
79 . Terbiye Ocağı (Dergi)	01.09.1921	02.01.1922	Eskicuma
80 . Voldas (Dergi)	15.12.1921	01.09.1922	Sumnu
81 . Ahali	04.10.1922	01.12.1924	Rahova
82 . Deli Orman	21.10.1922	12.01.1926	Razgrad
83 . Spor Gazetesi	16.03.1923	09.05.1926	Razgrad
84 . Bulgaristan Türk Muallimler Mecmuası	01.12.1923	17.03.1925	Sumnu
85 . Altın Kalem (Dergi)	10.01.1924	15.06.1924	Rahova
86 . Başlangıç - Nacelo	13.03.1924	14.07.1924	Kırcaali
87 . Rumeli	15.08.1924	01.09.1925	Eskicuma
88 . Genç Mektebli	14.10.1924	01.12.1924	Sumnu
89 . Koca Balkan	16.02.1925	25.07.1925	Sofya
90 . Rumeli	01.03.1925	27.02.1926	Kırcaali
91 . Yeni Söz	15.06.1925	01.02.1929	Sumnu
92 . Dostluk	20.06.1925	14.03.1935	Sofya
93 . Bulgaristan	27.01.1926	30.10.1926	Sofya
94 . Mücadele	14.06.1926	30.09.1926	Gazi Plevne
95 . Tuna Boyu	14.12.1926	29.12.1926	Razgrad
96 . Başlangıç	01.01.1927	31.03.1927	Kızanlık
97 . Deli Orman	14.01.1927	30.10.1929	Razgrad
98 . Tuna Boyu	24.03.1927	30.04.1927	Gazi Plevne
99 . Yeni Başlangıç	03.12.1927	30.07.1928	Kırcaali
100 . İntibah	23.12.1927	01.11.1928	Osmanpazar
101 . Rehber	14.01.1928	31.12.1938	Sofya
102 . Turan	06.05.1928	30.06.1932	Kırcaali
103 . Yeni Başlangıç	14.08.1928	01.02.1929	Kızanlık
104 . Yenilik	28.10.1928	03.09.1929	Yambolu
105 . Rodop Sesi	13.01.1929	31.10.1929	Kırcaali

GAZETE VE DERGİ	ÇIKTIĞI GÜN	KAPANDIĞI GÜN	ÇIKTIĞI YER
106 . Savas	14.01.1929	28.03.1929	Sumnu
107 . Tebliğat	14.01.1929	14.12.1929	Sofya
108 . Rodop	01.04.1929	31.05.1930	Kırcali
109 . Çiçek (Dergi)	01.06.1929	15.05.1929	Sofya
110 . İkbâl	01.06.1929	02.06.1929	Lom
111 . Halk Sesi	27.09.1929	31.03.1934	Sofya
112 . Deli Orman	01.12.1929	12.02.1934	Sofya
113 . Birlik	16.12.1929	30.06.1930	Egirdire
114 . İntihah	02.03.1930	01.11.1931	Sumnu
115 . Yeni Yol	01.05.1930	31.03.1931	Kırcali
116 . Açık Söz	14.03.1931	14.04.1937	Filibe
117 . Sade-ı İslam	26.04.1931	14.08.1931	Sumnu
118 . Birlik	01.05.1931	15.05.1931	Kızanlık
119 . Birlik	22.08.1931	30.11.1931	Kırcali
120 . İrfan (Dergi)	01.10.1931	15.02.1932	Filibe
121 . Öz dilek	01.10.1931	01.06.1934	Kırcali
122 . İstikbal	20.12.1931	19.05.1934	Vidin
123 . Rodop	26.12.1931	31.05.1934	Filibe
124 . İtisam (Dergi)	01.03.1932	30.06.1933	Filibe
125 . Karadeniz	08.04.1932	19.05.1934	Razgrad
126 . Birlik	02.05.1932	31.12.1932	Yambolu
127 . Turan	01.07.1932	30.09.1932	Vidin
128 . Turan	01.10.1932	10.05.1934	Varna
129 . Çocuk Savinci (Dergi)	01.12.1932	01.01.1933	Sofya
130 . İleri	15.01.1933	31.01.1933	Kırcali
131 . Şahid-ül-Hakaik (Dergi)	01.02.1933	01.12.1935	Razgrad
132 . Birlik	01.05.1933	30.10.1933	Egirdire
133 . Yarın (Dergi)	01.05.1933	30.05.1933	Sofya
134 . Terbiye	15.06.1933	11.07.1933	Sofya
135 . Medeniyet	19.08.1933	01.10.1933	Filibe
136 . Çiftçi Kurtuluşu	01.01.1934	19.05.1934	Sofya
137 . Yarın	30.01.1934	10.07.1934	Sumnu
138 . Balkan Postası	20.04.1934	26.05.1935	Filibe
139 . Medeniyet	07.05.1934	14.02.1943	Sofya
140 . Yeni Gün	15.07.1934	01.12.1934	Sofya
141 . Doğru Yol	17.07.1935	31.08.1939	Sofya
142 . Yıldırım	18.09.1935	31.12.1935	Sofya
143 . Hakikat Şahidi (Dergi)	01.01.1936	31.12.1944	Kızanlık
144 . Havadis	01.02.1936	28.02.1941	Sumnu
145 . Vatan	06.02.1945	10.04.1945	Sofya
146 . Isık	01.04.1945	30.07.1945	Sofya
147 . Ses-İsıl	05.10.1948	01.12.1948	Sofya
148 . Yeni Isık (Dergi)	14.12.1948	01.12.1950	Sofya
149 . Titocu	07.11.1951	31.12.1951	Sofya
150 . Duvar Gazetesi	01.04.1953		Mompilgrad
151 . Halk Gençliği	1947	1970	Sofya
152 . Eylülcü Çocuk	1947	1970	Sofya
153 . Yeni Hayat (Dergi)	1953	1970	Sofya

Kaynak: - Adem Ruhi Karapöz, Bulgaristan'da Türk Basını 1879-1945, İstanbul 1945, s.7-12.
- Bulgaristan'da Türk Basını, Ankara 1982, Turizm Tanıtma Bakanlığı Yayını, s.2-6
- B.N.Simsir, Bulgaristan Türkleri, Ankara 1986, s.307-314.

BULGARISTAN VE TÜRKİYE'NİN
İNSAN HAKLARI PUANLARI

BULGARİSTAN

Nüfus: 8,969,000

Ortalama ömür uzunluğu: 72

Bebek ölümlü (0-1 yaş): % 0.17

Hükümet Şekli: Komünist Halk Cumhuriyeti

BM Sözleşmeleri:

Onaylanan - Sivil ve Politik Haklar;

Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar;

Kadınların Eşitliği Sözleşmesi.

İnsan hakları puanı: % 23

Kişi başına gelir: \$ 2,900 (1982)

Askeri harcamalar, % GSH: Elde edilememiştir.

Devletin sağlık için harcadıkları, % GSH: Elde edilir.

Devletin eğitim için harcadıkları, % GSH: Elde edilir.

EVET: 4

evet: 3

HAYIR: 23

hayır: 10

İnsan Haklarını Etkileyen Etkenler:

Halk, devletin ve bastaki partinin ideallerine ve amaçlarına hizmet vermek için bir zorlama altındadır.

İnsan hakları, sadece bu amaçlara hizmet ettiğinde tanınmaktadır. Varsova Fakti ve Comecon üyesi

olarak, ülke, SSCB'nin politikaları ve gücünün etkisi altındadır. Seçimlerde, Bulgar hükümeti,

% 99.9 bir çoğunluk oy almaktadır.

- e Özgürlük:

Yorumlar:

- | | | |
|---|-------|---|
| 1) Kendi ülkesinde seyahat | HAYIR | İç pasaport. Uzak bölgelere sürgün. Devamlı polis göz |
| 2) Dış ülkelere seyahat | HAYIR | Çıkma izni. "ülke varalarına uymuyorsa" reddedilir. |
| 3) Barışçı bir şekilde toplanma ve birleşme | HAYIR | Yalnızca devlet politikalarını ve sosyalist amaçları desteklediğinde. |
| 4) Fikirleri öğretme ve bilgi kabul etme | HAYIR | Tüm öğretim, devlet idealleri ve politikalarıyla uyum içinde olmalıdır. |
| 5) İnsan hakları ihlallerini kontrol etme | HAYIR | "İç işlerine karışma" olarak niteleniyor. |
| 6) Etnik dillerde yayın yapma ve eğitim | HAYIR | Türk azınlığı nüfusun % 10'udur. Kültürlerinin ve isimlerinin " Bulgarlaştırılma " sına karşı yeni ve da sıkı kontrole maruz kalıyorlar. Türk okulları kasandı. |

- den Özgürlük

Yorumlar

- | | | |
|--|-------|---|
| 7) Serflik, kölelik, zorla veya çocuk işgücü | hayır | İşgücünün yönetimi. Çalışma tuğayları. Durum kötüleşti |
| 8) Mahkeme dışı öldürmeler veya yokolmalar | HAYIR | En son öldürmeler, hükümetin " Bulgarlaştırma " çabala karşı direnen Türk direnişçilerinin öldürülmesi olayıdır |

9) Devlet tarafından işkence veya zulüm	hayır	Vurma, uvutma, psikolojik baskılar, ve
10) Zorunlu iş izinleri veya işçilerin askere alınması	HAYIR	Kontrol altında ve yönenilen işçiler.
11) Devlet tarafından ölüm cezası	HAYIR	İhanet, cinayet, "devleti zayıflatma" vs.
12) Mahkeme tarafından bedensel ceza verilmesi	EVET	Haklara saygı gösteriliyor
13) Suçlama olmaksızın sınırsız alıkoyma	HAYIR	10 günlük sınıra, "devlete düşmanlık" durumunda uyul. Çok uzun alıkoymalar, bazıları "psikiyatrik kelepçe" olarak adlandırılıyor.
14) Devlet kuruluşlarına ve partilere zorunlu üyelik	hayır	Birçok meslek için parti üyeliği zorunlu.
15) Okullarda zorunlu din veya devlet ideolojisi	HAYIR	Marxizm - Leninizm, zorunlu okul konusudur.
16) Sanat eserlerini kontrol etmek için tehlikeli devlet politikaları	HAYIR	"Sanat halk içindir" doktrini, sanatçının hem geçimini hem de yaratıcı özgürlüğünü etkilemektedir.
17) Basının siyasi sansürü	HAYIR	Tam anlamıyla sansür. Gazeteler parti kontrolünde.
18) Posta veya telefonun sansürü	HAYIR	Yazışmaların sıkça gözden geçirilmesi ve tüm iletişim genel gözetimi.

Özgürlükler veya Haklar

Yorumlar

19) Barışçı siyasi muhalefet	HAYIR	Muhalefete izin yoktur.
20) Gizli ve evrensel oy pusulasıyla çok partili seçim	HAYIR	Seçimler, parti adayları için hemem hemen tam destekle sonuçlanıyor. Hükümetle birlikte oynanan bir azınlık partisine, demokratik çoğulculuk izlenimi vermek için izin verilmiştir.
21) Kadınlara siyasi ve vasal eşitlik	evet	Kadınlar, üst kademelerde, az sayıda temsil ediliyorlar fakat Ulusal Meclis'in % 20'sini oluşturmuyorlar.
22) Kadınlara sosyal ve ekonomik eşitlik	evet	Üniversite konferanslarının % 50'si kadınlar için ayrı fakat ücretlendirmede ve işe yerleştirmede farklılık
23) Etnik azınlıklara sosyal ve ekonomik eşitlik	HAYIR	Birçok Türk ve Pomak, "Bulgarlaştırma" ya karşı direni sonuç sosyal ve editsel cezalar. Bazı etnik isimlerin değiştirilmesi.
24) Bağımsız gazeteler	HAYIR	Devlet mülkiyetinde ve kontrolünde.
25) Bağımsız kitap yayını	HAYIR	Devlet mülkiyetinde ve kontrolünde.
26) Bağımsız radyo ve televizyon sebekeleri	HAYIR	Devlet mülkiyetinde ve kontrolünde.
27) Tan ve bağımsız tankemeler	hayır	Tehditler veya partiye bağılıklar, adaleti etkileyebilir. Siyasi davalarda "mahkeme - doldurma", yasal halk temsil sağlama yollarından biri.
28) Bağımsız sendikalar	HAYIR	Hükümet kontrolünde. Grev yasağı.

Yasal Haklar		Yorumlar
29) Milliyetten çıkarmaya karşı	HAYIR	Genellikle siyasi rakiplere karşı uygulanıyor.
30) Süpü olduğu kanıtlanana kadar suşuzluğun kabulü	hayır	Zanlar sıklıkla siyasi suçta durumlarında vabilıyor.
31) Berektiği anda ücretsiz yasal yardım ve avukatını seçme hakkı	hayır	Yasal yardım pek yakında gerçekleşerek olmasına rağmen, avukat bir hükümet görevlisi olacak ve mahkeme tarafından atanacak.
32) Gizli sivil mahkemelere karşı	HAYIR	Güvenlikle ilgili veva siyasi davalar gizli celsece görülebilir.
33) Bir yargıcın yada mahkemenin önüne hemen çıkarılabilme	hayır	10 gün içinde, fakat özel suçlamalarda 6 aylık ya da daha fazla gecikmeler olabilir.
34) Arama emri olmadan polislerin evi aramalarına karşı	hayır	Eğer polis eylemin acil olduğunu düşünürse arama için keyfi güçleri vardır.
35) özel mülkiyete keyfi hacize karşı	hayır	Yasadışı göçmenlerin mülkiyeti haczediliyor.

Kişisel Haklar		Yorumlar
36) Irklar-arası, dinler-arası yada medeni nikah	EVET	Haklara saygı gösteriliyor.
37) Evlilik süresince ve boşanma işlemlerinde cinsiyetlerin eşitliği	EVET	Haklara saygı gösteriliyor.
38) Herhangi bir dini uygulayabilme	evet	Müslümanların düzenli olarak tacizi. Din ceğistirmeve zorlana yok.
39) Sebatiği önleyici ilaç ve cihaz kullanma	EVET	Haklara saygı duyuluyor.
40) Homoseksüelliğin, yetişkinler arasında uygulanabilmesi	hayır	"Burjuva Sebatiği". 3-5 yıl hapis, fakat cezadan ziyade uyarılar veriliyor.

YURTİTASLAR İÇİN ZORUNLU BELGELER

- Her zaman yasal olarak gerekli olan:	Kimlik kartı
- Kendi ülkesinde işe girmek için:	Kimlik kartı
- Pasaport için müracaat edildiğinde:	Kimlik kartı, Polisten temyiz belgesi, vs.
- Pasaportun geçerlik süresi:	Çoğunlukla bir seyahat. Geçerlik süresi: seyahatin nedenine bağlı.
- Pasaport sahibine yasak ülkeler:	Gitmek için pasaport çıkarılan ülke hariç tüm ülkeler.

Nüfus: 50.207.000

Ortalama Ömür Uzunluğu: 63

Bebek Ölümü (0-1 yaş): % 0.82

Hükümet Şekli: Sözde Parlamenter Sistem

BM Sözleşmeleri:

Kabul edilen yada imzalanan - Hiçbiri

Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar:

Kadınların Eşitliği Sözleşmesi.

İnsan hakları puanı: % 40

Kişi başına gelir: \$ 1.230

Askeri harcamalar, % GMD: 3,54 (1991)

Devletin sağlık için harcadıkları, % GMD: 0,49 (1991)

Devletin eğitim için harcadıkları, % GMD: 3,91 (1991)

EVET: 7

evet: 9

HAYIR: 12

hayır: 12

İnsan Haklarını Etkileyen Etkenler:

İnsan haklarına az saygı gösteren sert bir askeri idareden sonra ülke, ihtiyatla, bir parlamenter sisteme dönüşüyor. Buna rağmen cumhurbaşkanı, ordunun da desteğiyle bazı güçleri hala elinde tutmaktadır.

Sıkıyönetime, ülkenin genişli bölgelerinde, otoritelere karşı gelmelere bağlı olarak başvurulmaktadır.

Kişi başına gelir düşüktür, ülke uzun bir demokratik gelenekten yoksundur ve Kürt azınlığının (%7)

hükümet kuvvetlerine karşı eylemlere girişen, ayrılıkçı emeller taşıyan militan bir grubu vardır.

- e özgürlük:Yorumlar:

- | | | |
|---|-------|---|
| 1) Kendi ülkesinde seyahat | evet | "Güvenlik Bölgeleri " nde sıkıyönetim kısıtlamaları. Muhafiflerin yurtiçi sürgünlerine ait bazı örnekler. |
| 2) Dış ülkelere seyahat | hayır | Güvenlik ve askerlikle ilgili gerekçelerle pasaport verilmemesi. |
| 3) Barışçı bir şekilde toplanma ve birleşme | hayır | İzin gerekli. sıkıyönetim uygulamaları durumu etkileyebiliyor. |
| 4) Fikirleri öğretme ve bilgi kabul etme | hayır | Hükümet, üniversiteleri "depolitize" etmeye çalışıyor. Öğrenciler yasaklanmış hiçbir kuruluşa ve birliğe üye olamazlar. Öğretmenler siyasi zeminde artık görünmüyor |
| 5) İnsan hakları ihlallerini kontrol etme | hayır | İç kontrol, eskisinden daha az olmakla birlikte, yine tedirginlik verici. Uluslararası insan hakları örgütleri işbirliği yapmak "Güşmanca" bir tavır olarak niteleniyor |
| 6) Etnik dillerde yayın yapma ve eğitim | HAYIR | Bazı etnik diller, yasalar tarafından yasaklanmıştır. hüküm: " Türkçe tüm yurttaşların dili olmalıdır ". Bunun çok Kürt azınlık etkileniyor. |

- den özgürlükYorumlar

- | | | |
|--|-------|---|
| 7) Serflik, kölelik, zorla veya çocuk işgücü | evet | Kırsal kesimde çocuk işçiler. |
| 8) Mahkeme dışı öldürmeler veya yokolmalar | HAYIR | Ayrıcalıklı gruplara ve teröristlere karşı hükümet operasyonları. Her iki taraftan da pek çok ölü. Bazıları " mahkeme dışı" |

9) Devlet tarafından iskence veya zulüm	HAYIR	Hükümetin, suçlu görüldüğü resmi görevlilere en ağır cezalar verdiği iddiasına rağmen, birçok ağır iskence olayları.
10) Zorunlu iş izinleri veya işçilerin askere alınması	EVET	Haklara saygı gösteriliyor.
11) Devlet tarafından ölüm cezası	HAYIR	Asılma, Cinayet, ihanet, devlet aleyhinde faaliyetler, vs.
12) Mahkeme tarafından bedensel ceza verilmesi	evet	Yasal olarak değil fakat iskencenin boyutları. Hükümetin, güvenlik kuvvetlerini disiplin altına almadaki başarısızlığı ya da isteksizliğini vansıttıyor.
13) Suçlama olmaksızın sınırsız alıkoyma	HAYIR	En çok 45 gün, fakat, sıkıyönetim, güvenlik kuvvetlerine, alıkoymayı uzatmaları için geniş yetkiler veriyor.
14) Devlet kuruluşlarına ve partilere zorunlu üyelik	EVET	Haklara saygı gösteriliyor.
15) Okullarda zorunlu din veya devlet ideolojisi	hayır	Müslüman çoğunluk, her hafta 2 saat din bilgisi dersi alma zorunda.
16) Sanat eserlerini kontrol etmek için temkinli devlet politikaları	EVET	Haklara saygı gösteriliyor.
17) Basının siyasi sansürü	HAYIR	Sıkıyönetim görevlileri, içerikleri kontrol ediyorlar. Cumhurbaşkanı veya orduyu eleştirmek yasak. Gazetecilerin sıkça tutuklanmaları.
18) Posta veya telefonun sansürü	HAYIR	Sıkıyönetim tüm gazetimi kapsıyor.

Özgürlükler veya Haklar

Yorumlar

19) Barışçı siyasi muhalefet	hayır	önceki sıkı kontrolde biraz gevşeme var. "Yazılı olmayan" bazı kurallar çerçevesinde, siyasi partilerin, cumhurbaşkanı onayını almaları gerekebiliyor.
20) Gizli ve evrensel oy pusulasıyla çok partili seçim	hayır	Önceki 6 parti. Diğerleri yasa-dışı olmaya devam ediyor. 2 eski başkanın aktif politika yapmaları yasaklandı. Protestocular tutuklandı.
21) Kadınlara siyasi ve yasal eşitlik	evet	Hükümet eşitliği sağlamaya çalışıyor fakat pratikte hala :
22) Kadınlara sosyal ve ekonomik eşitlik	evet	Laik bir devlet olarak kadınların durumları düzeldi fakat geleneksel etkiler ve zayıf ekonomi ücretlendirme ve işe yerleştirmede ayrımlara neden oluyor.
23) Etnik azınlıklara sosyal ve ekonomik eşitlik	hayır	Güçlü milliyetçi duygular, Kürtlere, Ermenilere, Suriye Hristiyanlarına (Süryani) ve diğerlerine karşı geniş sosyal ekonomik ayrımlara neden oluyor.
24) Bağımsız gazeteler	evet	Fakat yasaklamalar ve hükümet baskıları bağımsız politika götürmeyi ve haber vermeyi kısıtlıyor.
25) Bağımsız kitap yayını	hayır	Sıkıyönetim, kitapları kontrol edip yasaklayabiliyor.
26) Bağımsız radyo ve televizyon şebekeleri	HAYIR	Devlet mülkiyetinde ve kontrolünde.
27) Tam ve bağımsız mahkemeler	HAYIR	Ülke savunmasıyla ilgili siyasi suçlar yalnızca sıkıyönetim mahkemelerinde görülebiliyor.
28) Bağımsız sendikalar	hayır	Bundan önceki grev yapma kısıtlamaları nedeniyle duraklanan Siyasete yalnızca sınırlı katılım.

<u>Yasal Haklar</u>		<u>Yorumlar</u>
29) Milliyetten çıkarmaya karşı:	HAYIR	Yurtdışındaki vatandaşlar, hükümetin geçirilarına uyar dönmeı reddederlerse milliyetlerini kaybediyorlar.
30) Suçlu olduğu kanıtlanana kadar suçsuzluğun kabulü	hayır	"Güvenlik suçları"nın tanımı ve polisın tutuklama ve birçok ihlale yol açeneı kadar belirsiz.
31) Berektığı anda ücretsiz yasal yardım ve avukatını seçme hakkı	EVET	Başvuru üzerine ve serbest. Savunmaya yardım için yal avukat seçimini de kapsıyor.
32) Gizli sivil mahkemelere karşı:	HAYIR	Sıkıyönetim Yasası'nın, tüm davaları "gizli telse" de yetkileri var.
33) Bir yargıcın yada mahkemenin önüne hemen çıkarılabilme	hayır	Uzun gecikmeler. ihzar emri yok. Birçok dava. uzun so yüzünden ileri tarihlere atılıyor.
34) Arama emri olmadan polislerin evi aramalarına karşı	HAYIR	Sıkı yönetim altında, arama emri olmadan inceleme yap serbest bırakılmış.
35) Özel mülkiyete keyfi hacize karşı	EVET	Haklara saygı gösteriliyor.

<u>Kişisel Haklar</u>		<u>Yorumlar</u>
36) Irklar-arası, dinler-arası yada medeni nikah	EVET	Haklara saygı gösteriliyor.
37) Evlilik süresince ve boşanma işlemlerinde cinsiyetlerin eşitliği	evet	Hükümetin, eşitlik politikasına rağmen, birçok gelenek dinsel inançlar ve adetler, kadınların aleyhinedir - mülkiyet, vs.
38) Herhangi bir dini uygulayabilme	evet	Yahova Sahitlerine kısıtlamalar. Bazı Müslüman olmayı faaliyetlere engeller.
39) Gebeliği önleyici ilaç ve cihaz kullanma	EVET	10 haftaya kadar kurtaj olanaklı. 18 ve daha yukarı yas kısırlaştırma, yasal.
40) Homoseksüelliğin, yetişkinler arasında uygulanabilmesi	evet	Sosyal olarak hoşgörü.

YURTTAŞLAR İÇİN ZORUNLU BELGELER

- Her zaman yasal olarak gerekli olanı:	Kimlik kartı
- Kendi ülkesinde ise girerek için:	Kimlik kartı
- Pasaport için müracaat edildiğinde:	Kimlik kartı, askerlik hizmetinden muafiyet belgesi ve halk sev temiz kağıdı.
- Pasaportun geçerlik süresi:	Turistler için bir yıl, göçmen işçiler için üç yıl.
- Pasaport sahibine yasak ülkeleri:	Yok.

ЗАПОВЕД

№ 21...

Асеновград, 16.1.1985 год.

За връзка с официалността на мерките по преобличане на
националистично настроените българи

НАРЕЖДАК

1. Да се запази приютителите на работи по форма 70 за
1.1.1985 год. с външностите български имена.
2. Същите изказвания да се правят при излизането на
за, та да въртат, соленици джотери и други съществителни за община
срещателно обслужване.
3. Да се приютят всички изказвания на всички работи
и отговарят на място.
4. Водачи има всички работи, които не предоставят
изказванията документи за приютяване да не се допускат на работи.
5. Заповедта да бъде доведена до знанията на всички работи
на следване и изпълнение.
6. Контрол по изпълнението възлаган на поканите
управления на място.

Ген. Директор: /4/
Ген. З. Басамakov

Възможно!

"ASENOVA KREPOST" FABRIKASI

ASENOVGRAD

21 No.lu EMİR

Asonovgrad, 16.1.1985

Zorla Müslümanlaştırılan Bulgarların tekrar kazanılması
konusunda alınacak tedbirlerin etkinliği açısından aşu-
ğıda belirtilen hususların uygulanmasını

EMREDİYORUM

1. Ocak 1985 yılı için 70 No.lu form gereğince çalış-
ma yeniden kazandırılan Bulgar isimleri ile yapılacak.
2. İdari hizmetler, doktor vizitesi ve tatil kartları
verilirken de aynı husus uygulanacak.
3. Toplum yerleri ile işyerlerinde Türk dilinin kul-
lanılmasına son verilecek.
4. Adını değiştirdiğine dair gerekli bilgileri ibraz
etmeyen tüm Arap isimli şahıslar, işyerlerine bırakılmayacak.

İşbu emir, tüm örgüte bilgi ve uygulama için iletilecek.

Emrin uygulanması ve kontrolü ünite yöneticilerince yü-
rütülecektir.

Genel Müdür

/ Mühendis Z. Basamakov

Mühür
Aslı gibidir

МОЛБА,

- 263 -

От _____

От _____

Жители на село: СЪРНИЦА, Пазарджикски, записани в том _____
страница _____

Др. Председател,

Молим въз основа на настоящата молба и съгласно из-
пълнението на правилника за водене на регистрите по граж-
данското състояние публикувано в вестник - ИЗВЕСТИЕ -
брой: 2. от 1970 Година да бъдат вкрити в регистрите по
изродност БЪЛГАРИН, да се променят имената им както следва:

1- От: _____	На: _____
2- От: _____	На: _____
3- От: _____	На: _____
4- От: _____	На: _____
5- От: _____	На: _____
6- От: _____	На: _____
7- От: _____	На: _____
8- От: _____	На: _____

1982 / Година

С.Сърница /Пазарджикско.

О Поздрав:

1. _____

2. _____

BELGE: 3

Köy İşleri Bakanlığına
Pazardjik Vilayeti
Sırnitza Köyü

D İ L E K Ç E

..... dan(den)
..... dan(den)
Pazardjik Vilayeti, Sırnitza köyünde ikamet eden, dos-
ya..... sahifede kayıtlı.

Sn. Başkan

Ricamız, Sayı-2-1970 tarihli, "Izvestive" gazetesinde
yayınlanan, yazınıza göre, ikamet durumumuz değiştirilip, Bulgar
olup isimlerinizin de aşağıda sıraladığımız gibi değiştirilmesini arz
ediyoruz.

1. İdim (dan)	(Olacağım)
2.	(.....)
3.	(.....)
4.	(.....)
5.	(.....)
6.	(.....)
7.	(.....)
8.	(.....)

Yıl 1982

Sırnitza Köyü / Pazardjik

Saygılarımla

1.

Kaynak: Kamuran Üzbir, Bulgar Yönetimi Gerçeği Gizleyemez, İstanbul 1986, s. 46
- Amnesty International, Bulgaria, Imprisonment of Ethnic Turks, Londra 1986,

Д Е К Л А Р А Ц И Я

Подписаното:
(име, презиме и (хителен или ботелен)

л.п.сериял..... изметен на

ч. М В Р ЕПН.....

Н.....
(име, презиме и (хителен или ботелен)

л.п.сериял..... от..... год. изметен от.....

ЕПН..... с протестната декларация

содержание, че поемате задължение да не извършвате окупация на етнически

..... рожен на

(гласно име на детето)

год. в гр.....

тъй като това е посегателство върху живота и здравия на

детето,

Удостоверявам, че при извършване на така посегателство

не поем отговорност по член 324, ал. II във връзка с чл. 20 ал. III от

Изказвателния кодекс.

Исходната декларация подписана в присъствието на

.....

(име и презиме и длъжност на длъжностното лице)

.....

Декларатори: 1.....

2.....

Длъжностно лице:.....

BAYANNAME

Aşağıda imzaları bulunan:

(Adı, soyadı)

Nüfus Cüzdanı..... No Veriliş Yeri

Emniyet Müdürlüğü

Nüfus Cüzdanı..... No Veriliş Yeri

Emniyet Müdürlüğü Bu beyanname ile çocuğum.....

.....sünnet işlemini yaptırmıyacağımı beyan ederim.

Çünkü bu çocuğumun hayatı ve sağlığı ile oynamak domektir.

Bu işlemi yaptırdığım takdirde ceza kanunlarının öngördüğü
324. Madde II. ci Fıkrası buna bağlı 20. ci Maddenin III. Fıkrası gere-
ğince cezalandırılacağımın bilinci içindeyim.

Bu beyannameyi görevli memur önünde imzalıyorum.

(Görevli memurun adı, soyadı)

HASKOVA ŞEHİRİ

Beyan eden: 1

2

Görevli memur :

EK 15

21-25 Mart 1988, 7. İslam Dışışleri Bakanları Konferansı'na "Temas Grubunun" sunduğu Bulgaristan'daki Müslüman durumuyla ilgili rapordaki öneriler:

1) O.I.C.'nin tüm üye ülkeleri ve özellikle Bulgaristan Halk Cumhuriyeti'yle yakın ilişki içinde olan ülkelerin, Müslümanların koşulları ve dinsel ve kültürel haklarının ihlali hususunda Sofya'ya derin endişelerini bildirebilecekleri;

2) O.I.C.'ye üye ülkelerin, Bulgar yetkililerine, kendi Anayasalarına ve Bulgaristan'ın da imzaladığı Uluslararası Konvansiyon ve Bildirilere uymaları (saygı göstermeleri) gerektiğini ve ülkedeki Müslüman azınlığın haklarını bir an önce geri vermelerini bildirebilecekleri,

3) Bulgaristan'da diplomatik misyonları olan O.I.C'ye üye ülkeler, kendi çalışanlarından, Bulgaristan'da Müslümanların çoğunlukta olduğu yerlere ziyaretler yaparak, dinsel hak ve ritüellerini, dinlerinin emirlerine göre, anayasal ve uluslararası garantilerin dahilinde serbestçe uygulayabilmelerine izin verilip verilmediğini izlemelerini isteyebilirler ve Bulgar yetkililerinden bu konuda eşgüdüm istenebileceği,

4) O.I.C.'ye üye ülkeler, Bulgaristan'daki yetkililere, Müslüman azınlığın asimilasyon sürecini durdurmalarına yönelik sürekli baskı yapılması için, Bulgaristan'daki Müslüman azınlığın haklarının ihlali sorununu, uluslararası forum ve kuruluşların önüne getirmekte hiçbir fırsatı kaçırmaması gerektiği,

5) Bulgaristan'la sıkı ekonomik ilişkiler içinde olan O.I.C.'ye üye ülkelerin, Sofya'daki yetkililere, Müslüman azınlığı yapılan zulümün ve dinsel haklarının reddedilmesinin devam etmesi halinde bu ilişkilerin etkilenebileceğini bildirebilecekleri;

6) Bulgaristan'dan Müslüman nüfusun göçü nedeniyle parçalanmış aileler konusunda, Sofya'daki yetkililerden, bu ailelerin üyelerinin, uluslararası konvansiyonlara uygun olarak sınırlı göçlerini izin verilmesinin istenebileceği;

7) O.I.C.'nin genel sekreteri, Bulgaristan'daki Müslüman azınlığın, sözkonusu kötü durumunun düzeltilmesi için tüm çabaları harcayabileceği ve Bulgaristan'ı ziyaret ederek ilgili yetkililerle Bulgaristan'daki Müslümanlar konusunu ele alabileceği önerilmiştir.

Kaynak: The Plight of the Turkish Muslim Minority in Bulgaria and the Organization of the Islamic Conference (1985-1988) -Documents- Ankara 1989, TTK s.57

BAĞI LİSTESİNDEKİ GENEL BİLGİLER

İL ADI	MALE TOPLAM	ERKEK TOPLAM	KADIN TOPLAM	GENEL TOPLAM
ERZİRCAN	59,593	298,424	47,737	23,435
KIRSEHİR	12,443	4,483	4,483	4,912
TOPLAM	82,424	346,217	24,155	28,400

BULGARİSTAN'IN SINIR DİŞİ EDİLEN SOYGAŞLARIYI
GİRİŞ,YERLEŞİM VE ÇIKIŞ DÜZELTİLERİNİ GÖSTERİR CİZELE

İL ADI	MALE	KADIN	ERKEK	KODUK	İSE GİRİKIR.VAR	GID.VAR	KANITA	İSE.YARD.	KIR.YARD.	
İSAVISI	İSAVISI	İSAVISI	İSAVISI	İSAVISI	İSAVISI	İAL.SAV.	İALE	S.KALAN	İGEN.TOPLAMI	
ADANA	2182	660	732	704	740	385	357	38	1024229816	457280000
AFYON	124	30	44	40	40	50	8	38	165650430	47075000
AMASYA	1221	303	405	385	427	76	101	138	428828315	116028000
ANKARA	6740	1795	2372	2287	2081	1340	871	1156	1593000000	2363085000
ANTALYA	230	73	78	76	76	244	70	179	544549225	124671000
AYDIN	1031	288	339	313	379	391	223	161	365749544	328000000
BALIKESİR	3203	1001	1008	965	1230	719	852	151	61027887	1182487000
BİLECİK	2054	637	666	642	746	349	294	98	473871532	361880000
BOLU	227	69	77	51	96	171	83	111	97668864	87680000
BURDUR	66	21	22	21	22	50	15	34	71941721	16945000
BURSA	52997	14574	15378	14560	20657	11551	14509	24	566759884	16813782000
CANAKKALE	1555	456	551	549	455	484	287	101	532412811	157687000
CANKIRI	500	154	167	152	181	112	63	20	153731708	53995000
CORUM	504	155	165	165	174	26	29	40	1241494	27885000
DENİZLİ	226	73	78	69	79	97	66	1	63048127	93110000
DIYARBAKIR	4	1	1	3	1	4	262	92	8341655101	1047200000
EDİRNE	3768	1209	1201	1237	1330	103	53	92	51856886	30700000
ERZURUM	967	257	332	316	319	103	12	92	106257141	8755000
ERZİNCAN	64	22	26	23	35	32	12	1	2011560326	1741165000
ESKİŞEHİR	7821	2317	2397	5420	5834	1977	2250	1560		
GİRESUN	9	2	2	4	3	5	20	11	75148817	20000000
HATAY	124	34	43	46	53	28	113	11	540818177	29655000
ISPARTA	1135	376	374	367	401	71	96	113	28700069817	2835687000
İSTANBUL	21061	14674	17045	16995	17017	21407	17851	1693	6253154147	7047071000
İZMİR	22846	6889	7544	6740	8952	8087	5947	5263	24999000	43960000
İCİL	432	144	144	138	150	144	52	71	67285347	5199000
KARS	102	26	30	31	45	20	7	1	122500	122500
KASTAMONU	48	13	15	12	21	22	16	134	21500000	1314037000
KAYSERİ	1142	350	407	362	573	367	216	1576	51259800	312000000
KIRSEHİR	1338	3749	4398	4351	4631	1531	1576	1576	4100000	368879000
KIRSEHİR	17	4	6	4	7	6	2551	2551	1147067150	422745000
KOTAHİ	9824	2424	2822	2700	2821	4856	3065	2551	454001509	54075000
KONYA	1022	239	324	324	374	154	154	154	65936489	120000000
KUTAHYA	438	129	129	137	140	80	80	80	165520010	
MALATYA	588	180	182	161	203	69	8			

BULGARISTAN'DAN SINIR DIŞI EDİLEN SOYDAŞLARIMIZIN
GİRİŞ, YERLEŞİM VE SON DURUMLARINI GÖSTERİR ÇİZELGE

İL ADI	KİŞİ	AİLE	KADIN	ERKEK	TOÇUK	İŞE GİRİKİR.YARISID.YARIKAMPETA	SOS.YARD.	KİR.YARD.
	SAYISI	SAYISI	SAYISI	SAYISI	SAYISI	İAL.SAY.İAİLE S.İKALAN	YARD.NIK.	İGEN.TOPLAMI
MANİSA	3825	1204	1263	1216	1345	921	720	791
MUĞLA	199	62	59	62	78	74	13	
NEVŞEHİR	52	15	16	13	18	22	10	15
NİĞDE	31	10	9	9	14	6	5	
ORDU	11	4	3	4	4	6	2	
SAKARYA	3068	921	946	849	1273	1459	841	225
SAMSUN	451	226	149	150	152	133	53	115
SİNOP	34	9	9	10	15	10	6	
SİVAS	211	74	57	52	102	115	15	
TEKİRDAĞ	18225	4674	6207	6034	6325	6686	4027	5495
TOKAT	236	37	83	78	75	28	15	31
USAK	384	116	134	136	114	98	48	
VAN	264	79	86	88	90	14	7	17
YOZGAT	26	7	7	7	12	9	7	7
ZONGULDAK	1005	298	334	321	350	102	75	143
TOPLAM	215816	61127	68729	68886	78205	67396	58027	26298
								3104
								84936988614
								72159347000

Kaynak: Bulgaristan'dan Göç Edenlerle İlgilenen Devlet Bakanlığı

KAYNAKÇA

A) İNGİLİZ DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI BELGELERİ

(FOREIGN OFFICE ARCHIVES-PUBLIC RECORD OFFICE/LONDON)

F.O. 371/87981, RK 1197/1A, No:336, 2 August 1950, (TOP SECRET)
From Ankara To Foreign Office

F.O. 371/87981, RK 1191/1, No.351, 20 July 1950, (TOP SECRET)
From Ankara To Foreign Office

F.O. 371/87981, RK 1197/1B, No:369, 4 August 1950, (TOP SECRET)
From Ankara To Foreign Office

F.O. 371/95313, RK 1821/1, 16 January 1951, From Foreign
Office To Ankara

F.O. 371/95313, RK 1821/6, 22 January 1951, (CONFIDENTIAL)
From Ankara To Foreign Office

F.O. 371/95313, RK 1821/7, No:31, 29 January 1951,
(Confidential) From Ankara To Foreign Office

F.O. 371/95313, RK 1821/11, 1 February 1951, World Health
Organization'ın "Emergency Aid for Turkish Refugees
from Bulgaria" başlığı altında yayınladığı karar

F.O. 371/95313, RK 1821/12, BBC Dinleme Servisi: Ankara
Radyosu saat: 17 Bulgaristan'dan göçe zorlanan Türk
mülteciler

F.O. 371/95313, RK 1821/13, No:41, 9 March 1951, From
Athens To Foreign Office

F.O. 371/95313, RK 1821/13A, 27 March 1951, (UNCLASSIFIED)
From Ankara To Foreign Office

B) KİTAPLAR ve RAPORLAR

Amnesty International, Bulgaria Imprisonment of Ethnic
Turks, London 1986

ANDONYAN Aram, Balkan Harbi Tarihi, Çev: Zaven Biberyan,
İstanbul 1975, 1. baskı

ARI Dr. Oğuz, Bulgaristanlı Göçmenlerin İntibakı, (Doktora
Tezi) Ankara 1960

ARMAOĞLU Fahir, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1980, Ankara
1983, 1. baskı

ATEŞ Prof. Dr. Toktamış, Siyasi Tarih, İstanbul 1982,
İstanbul Üniversitesi Yayını No: 2987

BALKANLI Ali Kemal, Şarki Rumeli ve Buradaki Türkler,
Ankara 1986, 1. basım

BARKAN Prof. Dr. Ömer Lütfü, Osmanlı Tarihinde Rumeli'nin
İskanı İçin Yapılan Sürgünler Meselesi, 1940, CHP
konferanslar serisi Kitap: 16

Türkiye'de Muhacir İskanı İşleri ve Bir İç
Kolonizasyon Planına Olan İhtiyaç, İstanbul 1951,
İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuasından
Ayrı Bası (Cilt X No: 1-4)

BULGARISTAN SEHİRLERİNİN ESKİ VE YENİ ADLARI

YENİ	ESKİ	YENİ	ESKİ
Ahtopol	Ahtopoli	Nis	Nis
Ardino	İğri Dere (Hacıköy)	Nova Zagora	Yeni Zagra (Zagra-i Cedid)
Asenovgrad	Istanimaka	Obluçitsa	Isakça, Isakçı
Aydos	Aytos	Ohrid	Ohri
Belogradgik	Belgracık	Omurtag	Osmanpazarı
Berkovitsa	Berkofçe	Oryahovo	Rahova
Blagoevgrad	Cuma-i Bala (Eski Cuma)	Panagürişte	Otlukköy
Botevgrad	Orhaniye	Pazarcık	Tatarpazarı
Burgas	Burgaz	Petric	Petric
Çernovo	Karasu	Pirost	Pirost
Çirpan	Çirpan	Pleven	Plevne
Devnia	Devne	Plovdiv	Filibe
Dobruca	Dobruca	Primorsko	Primorsko
Elena	Elena	Razgrad	Hirazgırad, Hezargrad.
Elhovo	Kızılağaç		Razgrad
Gabrovo	Gabrova	Ruse	Ruşçuk
Gorna Oriahovitsa	Rahoviçe	Samokov	Samako
Gotse Delçev	Nevrekop	Sandanski	Sveti Vrap
Harmanlı	Harmanlı	Silistra	Silistre
Haskovo	Hasköy	Sliven	İslimye
Hirsovo	Hirsova, Harisova	Smolian	Smolyan
İhtiman	İhtimen	Sofya	Sofya
İvaylovgrad	Karinabad, Karnabad	Stanke Dimitrov	Dudniçe
Karlovo	Karlova	Stara Zagora	Eski Zagra (Zagra-i Atik)
Karnobad	Kanabad, Karinabad	Svilengrad	Mustafapasa
Karvuna	Balgık	Svistov	Ziştovi
Kavarna	Kavarna	Şumen	Şumnu (Şumia)
Kazanlık	Kızanlık	Tirgoviste	Cumaya (Cuma)
Kırçali	Kırçali, Kırcaali	Tirnova	Tirnova
Kozloduy	Kozloduy	Tolbuhin	Pazarcık, Tatarpazarcık
Küstendil	Küstendil	Topolovgrad	Kavaklı
Liaskovets	Leskovça	Troyan	Troyan
Lom	Lom Palanka	Varna	Varna
Loveç	Lofça	Veliko Tırnovo	Tırnovi
Madan	Madan	Vidin	Vidin
Melnik	Menlik	Vratsa	İvraca (Vicace)
Mihaylovgrad	Ferdinand	Yambol	Yanbolu
Nesebir	Misivri	Zimmita	Kıslaköy
Nikopol	Nigbolu		

Kaynak: P. Tuğlacı, Bulgaristan ve Türk Bulgar İlişkileri, İstanbul 1984, s.212.

- KAFESOĞLU Prof. Dr. İbrahim, Bulgarların Kökeni, Ankara 1985
- KAPANİ Münci, İnsan Haklarının Uluslararası Boyutları, Ankara 1987, 1. basım
- KAFLI Kadircan, Türkiye'ye Göçler, İstanbul 1966
- KARAGÖZ Adem Ruhi, Bulgaristan'da Türk Basını 1878-1945, İstanbul 1945
- KARAL Enver Ziya, Osmanlı Tarihi, Cilt 7, Ankara 1983, 3. baskı TTK
- KESKİOĞLU Osman, Bulgaristan'da Türkler, Ankara 1985, 1. Basım
- _____ Bulgaristan'daki Bazı Türk Vakıfları ve Abideleri, İstanbul 1968, (Vakıflar Dergisi, Sayı: VII'den ayrı bası
- KEYDER Çağlar, Türkiye'de Devlet ve Sınıflar, İstanbul 1989, 1. basım
- KIYAFET Hasan, Bulgaristan'da Eğitim, İstanbul 1979
- KOÇAK Arif, Tarihte Türk Bulgar İlişkileri, Ankara 1976, Genel Kurmay Başkanlığı yay.
- KÖPRÜLÜ Prof. Dr. Fuat, Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu, Ankara 1988, TTK
- KUYUCUKLU Prof. Dr. Nazif, Bulgaristan, İstanbul 1987, İ.Ü. yay. No. 3429, SBF. yay. No.19
- MARDİN Şerif, Jön Türklerin Siyasi Etkileri 1895-1908, İstanbul 1983, 2. baskı
- MERAY Seha L., Devletler Hukukuna Giriş, 2. Cilt, Ankara 197 A.Ü. SBF. Yay. No.206, 4. basım
- MINORITIES Rights Group, Minorities in the Balkans, Ekim 198 London, No.108
- MORIN Edgar, Avrupa'yı Düşünmek, Çev: Şirin Tekeli, İstanbul 1988
- MUMCU Uğur, Silah Kaçakçılığı ve Terör, İstanbul 1986, 8. basım
- NABİ Yaşar, Balkanlar ve Türklük, Ankara 1936
- _____ Değişen Dünyamız, İstanbul 1973
- NESİN Aziz, Bulgaristan'da Türkler Türkiye'de Kürtler, İstanbul 1986, 4. basım
- NEUMARK Fritz, Boğaziçi'ne Sığınanlar, Çev: Şekip Alp Bahadır, İstanbul 1982, İ.Ü. Yay. No.3062
- Norveç Helsinki Komitesi, Bulgaristan'daki Türk ve İslam Azınlığına Baskı, Çev: Yaşar Yücel, Ankara 1988, TTK
- ÖZBİR Kamuran, Bulgar Yönetimi Gerçeği Gizleyemez, İstanbul 1986
- ÖZELÇİN H. Adnan, Türk İslamların Üzüntüleri ve Bulgar Vahşetleri, İstanbul 1986

- Türkiye'de Toprak Meselesi, İstanbul 1980
BIYIKOĞLU Tevfik, Trakya'da Milli Mücadele, Cilt 1, Ankara 1987, 2. baskı, TTK
- BOYACI Ender Kamil, 1920-23 Bulgaristan'ından Çıkan Ders. İstanbul 1979
- BOYEV E. P., Bulgaristan'daki Türk Diyaletolojisiyle İlgili Çalışmalar, Ankara 1968, (XII. Türk Dil Kurultayında Alınan Bildirilerden Ayrı Bası) TTK
Bulgaristan'dan Zorunlu Göçe Tabi Tutulan Soydaşlarımız İlgili Devlet Bakanlığının Koordinatörlüğünde alınan kararlar, Devlet Bakanlığı yay. No.1, Tarih Yok (1990)
- CARR E. H., Tarih Nedir, Çev: ?, İstanbul 1987, 2. baskı
- ÇAVUŞ Mehmet, Bulgaristan'da Soykırım 1, İstanbul 1984
- ÇELİK Prof. Dr. Edip, 100 Soruda Türkiye'nin Dış Politika Tarihi, İstanbul 1969, 1. baskı
- DALLI Hüseyin, Kuzeydoğu Bulgaristan Türk Ağızları Üzerin Araştırmalar, Ankara 1978, TDK
- ÇETİNER Yılmaz, Şu Bizim Rumeli, Ankara 1967
- DANAILOF G. TH., Bulgaristan Nüfus İstatistiklerine Ait Tetkikler, Çev: İbrahim, Ankara 1937
- ERCAN Prof. Dr. Yavuz, Osmanlı İmparatorluğu'nda Bulgarlar ve Voynuklar, Ankara 1989, 2. baskı, TTK
- EREN Ahmet Cevat, Türkiye'de Göç ve Göçmen Meselesi, İstanbul 1966, 1. baskı
- ERİM Nihat, Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri Cilt 1, Ankara 1953
- FEHER Geza, Bulgar Türkleri Tarihi, Ankara 1984, TTK
Foreign Policy Institute, The Tragedy of the Turkish Muslim Minority in Bulgaria, Ankara 1989
- GERAY Dr. Cevat, Türkiye'den ve Türkiye'ye Göçler ve Göçmenlerin İskanı (1923-1961), SBF Maliye Enstitüsü yay. No. Ankara 1969
- HANIOĞLU M. Şükrü, Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük, Cilt 1, İstanbul 1986
- Helsinki Watch Committee, Destroying Ethnic Identity the Tu of Bulgaria, September 1987, USA
- HÜSEYİN Raci Efendi, Zağra Müftüsünün Hatıraları, Baskıya Hz.: Ertuğrul Düzdağ, İstanbul
- İNALCIK Halil, Tanzimat ve Bulgar Meselesi, (Doktora Tezi) Ankara 1943
- JIVKOV Todor, İyi Komşuluk ve İşbirliği Yolunda, İstanbul
Bulgaristan Halk Cumhuriyeti'nin İç ve Dış Polit. kası, İstanbul 1979

T.C. Sofya Büyükelçiliği Ekonomi ve Ticaret Müsteşarlığı,
Bulgaristan'ın Genel Ekonomik Durumu ve Türkiye ile
Ticari İlişkileri 1986 Yıllı Raporu, Sofya 1987

Türkiye Basın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü, World Press on
the Plight of Turkish Minority in Bulgaria, Tarih yok

Uluslararası Af Örgütü, Türkiye Raporları, İstanbul 1989,
(Alan Yayıncılık)

UNAT Prof. Dr. Nermin Abadan, Türk Dış Göçü 1960-1984
Yorumlu Bibliyografya, Ankara 1986, A.Ü. SBF Yay. No. 555

United Nations, Basic Pacts About the United Nations,
New York 1987

Human Rights Status of International Instruments
as at 1 March 1989, Cenevre 1989

ÜÇOK Coşkun, Siyasal Tarih, Ankara 1980, A.Ü. Hukuk Fakültesi
Yay. No. 541, 3. basım

VERGONİTTİ M. de, Göçmen Hareketleri, Çev: Nüzhet Yakut,
Ankara 1949

YEŞİLYURT Ali Haydar, Atatürk ve Komşumuz Bulgaristan,
İstanbul 1968

C) MAKALELER

ALTUĞ Yılmaz, "Balkanlar'dan Anayurda Yapılan Göçlerin
Mahiyeti", İ.Ü. Hukuk Fakültesi, Der. C. XXXII, Sayı 2-4,
(1967)

BİLGE Dr. A. Suat, "Türk-Bulgar Göçmen Anlaşmazlığı" İnsan
Hakları Dergisi, Sayı 49-50 (Ocak-Şubat 1951)

"Bulgaristan Türklerinin Anavatanına Göçleriyle İlgili
Sınırlı Göç Anlaşmasının İmzalanması, TKD, Sayı 66
(Nisan 1968)

Cooper-Blom L.J., "Bulgaristan'daki Türk Azınlık Sorunu",
Çev: Fügen Tuğcu, İst. Barosu Ul. Huk. Semp. 21-23 Eylül
1987, İstanbul 1988

Erem Prof. Dr. Faruk, "Göçmen İşçilerinin İnsan Hakları",
İnsan Hakları Yıllığı, Yıl 1 (1979)

Eren Prof. Dr. Hasan, "Bulgarlar ve Türk Dili" Bulgaristan'da
Türk Varlığı (Derleme), Ankara 1985, TTK

Eroğlu Prof. Dr. Hamza, "Milletlerarası Hukuk Açısından
Bulgaristan'daki Türk Azınlığı", Bulgaristan'da Türk
Varlığı (derleme), Ankara 1985, TTK

FUNNEMARK Bijorn Cato, "Bulgaristan'daki Türk Azınlık",
Çev: Av. Mübin Manyasığ, İstanbul Barosu Ul. Huk. Semp.
21-23 Eylül 1987, İstanbul 1988.

Gemalmaz Mehmet Semih, "İnsan Hakları Hukuku Bağlamında
Bulgaristan'da Azınlık Haklarının Korunması Yükümlülüğü
ve Pratiği", Mülkiyeliler Birliği Dergisi, Sayı 110
(Ağustos 1989)

- PALLEY Prof. Claire, Constitutional Law and Minorities, Ninority Right Group, Report No. 36, London 1982
- PAZARCI Hüseyin, Uluslararası Hukuk Dersleri, 1. Kitap, Ankara 1985, A.Ü. SBF Yay. No. 542
- PEREMECİ Osman Nuri, Tuna Boyu Tarihi, İstanbul 1942
- RASONYİ Prof. Dr. Laszlo, Tarihte Türklük, Ankara 1971
Tuna Köprüleri, Ankara 1984, TKAE
- REFİK Ahmet, Türk İdaresinde Bulgaristan, İstanbul 1933
- REŞİT Ahmet, Ekalliyetlerin Himayesi, İstanbul 1933
- ROUX J.P., Türklerin Tarihi, Çev: Galip Üstün, İstanbul 19
- SANDER Oral, Balkan Gelişmeleri ve Türkiye (1945-1965), Ankara 1969. (Doktora Tezi) A.Ü. SBF yay. No.276
- SENCER Muzaffer, İnsan Hakları Ana Kurulaşlar ve Belgeler, Ankara 1986, TODAİE
- SOYSAL İsmail, Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları, Cilt 1, Ankara 1983, TTK
- Söz Sırası Bulgaristan'da, İstanbul 1989, 1. baskı
- ŞİMŞİR Bilal N., Bulgaristan Türkleri, Ankara 1986, 1. bas
- Rumeli'den Türk Göçleri, Cilt I, Ankara 1989, T
- Rumeli'den Türk Göçleri, Cilt II, Ankara 1989,
- Rumeli'den Türk Göçleri, Cilt III, Ankara 1989,
- Glimpses on the Turkish Minority in Bulgaria, Ankara 1986, Directore General of Press and Information
- The Turkish Minority Press in Bulgaria, Ankara 1989, Ministry of Foreign Affairs Press
- Turkish Minority Education and Literature in Bulgaria, Ankara 1986, Ministry of Foreign Affairs Press
- The Economist, World Human Rights Guide, Haz: Charles Huma: London 1986
- The Plight of the Turkish Muslim Minority in Bulgaria and the Organization of Islamic Conference (1985-1988) -Doucuments- Ankara 1989, TTK
- TODOROV Nikolay, Bulgaristan Tarihi, Çev: Veysel Atayman, İstanbul 1979, 1. basım
- TOĞROL Beğlan, 112 Yıllık Göç (1878-1989), İstanbul 1989, 2. baskı
- TUĞLACI Pars, Bulgaristan ve Türk Bulgar İlişkileri, İstanbul 1984
- TUNAYA Tarık Zafer, Türkiye'de Siyasal Partiler, Cilt 1, İstanbul 1984, 1. baskı
- Turizm Tanıtma Bakanlığı, Bulgaristan'da Türk Basını, Ankara 1982

D) GAZETE YAZILARI

AKERSON Cihan, "Neden hâlâ Komünizm", Milliyet Gazetesi, 12.6.1990

AKKAYA Rıfat, "Bulgar ekonomisi zorda", Milliyet Gazetesi, 29.9.1990

ARAPKİRLİ Zafer, "Sofya'da glasnost rüzgarı" C.G. 23.6.1990

AYAN Bülent, "Soydaştan Bakan", Milliyet Gazetesi, 16.6.1990

"Artık çocuklar da haklı", Cumhuriyet Gazetesi, 25 Kasım 1989

"Baskıya tarihi kılıf bulundu", Güneş Gazetesi, 29 Ocak 1985

BAYDAR Yavuz, "Gorbi'nin fazla vakti yok", Cumhuriyet Gazetesi, 15 Ocak 1990

BİRAND M. Ali, "Cumhurbaşkanlığı derken utanmamız gereken bir olayı görmüyoruz", Milliyet Gazetesi, 24 Ekim 1989

_____, "Sofya ile bu dosya artık kapanmalı", Milliyet Gazetesi, 14.4.1990

"Biz işi bitirdik", Milliyet Gazetesi, 3 Nisan 1985

"Bulgar halkı yürümeyi öğreniyor", Cumhuriyet Gazetesi, 19 Kasım 1989

"Bulgaristan'a geri dönenler", Cumhuriyet Gazetesi, 15 Şubat 1990

"Bulgar meselesinin peşini bırakmayacağız", Güneş Gazetesi 3 Nisan 1985

"Büyük söze ağır fatura", Cumhuriyet Gazetesi, 22 Ağustos 198

CEM İsmail, "Yabancılar sağolsun", Güneş Gazetesi, 17 Mart 19

CEMAL Hasan, "Yeter artık", Cumhuriyet Gazetesi, 23 Ağustos 1

ÇANDAR Cengiz, "Komünistler Koalisyon Arayışında", Güneş Gazetesi, 19.6.1990

_____, "Soydaşlar yeni sandalye arıyor", Güneş Gazetesi, 17.6.1990

_____, "Bulgaristan'la Dostluk Şart" Güneş Gazetesi, 20.6.1990

ÇETİNER Yılmaz, "TV çağ değil haber atlıyor", Milliyet Gazetesi, 22 Şubat 1990

"Dış politikada şaşkınlık!", Cumhuriyet Gazetesi, 22 Ağustos

"Dışişleri Bakanlığı'nın açıklaması", Milliyet Gazetesi, 22 Ekim 1985

"Dışişleri'nde açıklama krizi", Cumhuriyet Gazetesi, 17 Şubat

"Dışişleri'nin açıklaması", Cumhuriyet Gazetesi, 22 Ağustos 1

ECEVİT Bülent, "İkibine on kala dünya ve Türkiye", Güneş Gazetesi, 11 Şubat 1990

ELEKDAĞ Şükrü, "İnsan Hakları ve Dış Politika", Cumhuriyet Gazetesi, 10 Şubat 1990

Geray Prof. Dr. Cevat, "Göçler Ülkesi Türkiye ve Son Göç Olayı", Mülkiyeliler Birliği Dergisi, Sayı 110 (Ağustos 1989)

Gündüz Dr. Aslan, "İki Taraflı ve Çok Taraflı Milletlerarası Anlaşmaların Işığında Bulgaristan Türklerinin Durumu, Bulgaristan'daki Türklerin Dramı", Haz: Abdurrahim Dedecan, İstanbul 1985

Iqbal Dr. Javid, "Türk-Bulgar İkili Anlaşmaları Işığında Bulgaristan'daki Müslüman Türk Azınlığı Sorunu" Çev: Av. Mübin Manyase, İstanbul Barosu Ul. Huk. Semp. 21-23 Eylül 1987, İstanbul 1988

KONUKÇU Enver, "Türkiye'de İlk Kazak Göçü2, TKD, Sayı: 89 (Mart 1970)

KUYUCUKLU Prof. Dr. Nazif, "Bulgar Ekonomisinde Yapısal Gelişme" Prof. Ümit Doğanay'ın Anısına Armağan 2, i.Ü. SBF yay. No. 1, İstanbul 1982

MİJATEV Petar, "Bulgaristan'daki Osmanlı Anıtları", Çev: Yaşar Yücel, Belleten Cilt: L, Sayı 196, (Nisan 1986)

ORAN Baskın, "Dış Politikada Ağustos 1989", Mülkiyeliler Birliği Dergisi, Sayı 112, (Ekim 1989)

ÖZBEK Erol, "İmamın Adı Hristo", Yeni Gündem Dergisi, Yıl: Sayı: 18 (7-13 Temmuz 1986)

PAZARCI Prof. Dr. Hüseyin, "İkili Anlaşmalardan Doğan Uluslararası Kurallar Işığında Bulgaristan'daki Türk Azınlığının Sorunu", Çev: Stj. Av. Ahter Kutadgu, İstanbul Barosu Ul. Huk. Semp. 21-23 Eylül 1987, İstanbul 1988

POIX Giles de, "Bulgaristan'daki Türk-Müslüman Azınlıkları Sorunu Üzerine", İstanbul Barosu Ul. Huk. Semp. 21-23 Eylül 1987, İstanbul 1988

RUMPF Christian, "Bulgar Anayasasının Temel Haklar Rejimi Sosyalist İnsan Hakları Anlayışı ve Azınlık Sorunları Hakkında Bir Görüş", Çev: Av. Gülsaniye Ergezer, İstanbul Barosu Ul. Huk. Semp. 21-23 Eylül 1987, İstanbul 1988

ŞİMŞİR Bilal N., "Bulgaristan Türkleri ve Göç Sorunu, Bulgaristan'da Türk Varlığı, Ankara 1986 TTK

TÜRKER Ahmet, "Bulgaristan'dan Türkiye'ye Yakın Akraba Göçü Antlaşması", TKD, Sayı 65, (Mart 1968)

TOLUNER Prof. Dr. Sevim, "İkinci Oturum Konuşmaları", İstanbul Barosu Ul. Huk. Semp. 21-23 Eylül 1987, İstanbul 1988

YEŞİLYURT Zeliha, "Rodoplar'daki Türk Katliamının İçyüzü2, Türk Kültürü Dergisi, Sayı 22, (2 Aralık 1970)

YÜCEL Prof. Dr. Yaşar, "Balkanlar'da Türk Yerleşmesi ve Sonuçları", Bulgaristan'da Türk Varlığı (derleme), TTK, Ankara 1985

ZANGHI Prof. Dr. Claudio, "Uluslararası Hukuk ve İnsan Haklarının Korunması Bağlamında Ulusal Azınlıklar", Çev: Stj. Av. Ahter Kutadgu, İstanbul Barosu Ul. Huk. Semp. 21-23 Eylül 1987, İstanbul 1988

- ÖZDALGA Haluk, "Değişen Avrupa, değişmeyen Türkiye", Cumhuriyet Gazetesi, 17 Ocak 1990
- ÖZERENGİN Ceyhan, "Kalanlar Kanada'yı istiyor", Milliyet Gazetesi, 22 Şubat 1985
- "Özal: Bulgarlar yarını düşünsün", Milliyet Gazetesi, 22 Şubat 1985
- "Özal: Değil 500 bin, çok daha fazla soydaşımıza kucak açarız", Cumhuriyet Gazetesi, 28 Şubat 1985
- SANDER Prof. Dr. Oral, "Türkiye ne yapacak?", Cumhuriyet Gazetesi, 1-2 Ocak 1990
- "Sofya ile diyalogda önemli adımlar", Cumhuriyet Gazetesi, 14 Şubat 1990
- "Sofya'da gerilim dorukta", Cumhuriyet Gazetesi, 8 Ocak 1990
- "Sofya'dan Türklere vaatler", Cumhuriyet Gazetesi, 30 Aralık 1989
- "Sofya'ya Nota verdik", Milliyet Gazetesi, 23 Şubat 1985
- "Sofya yine hayır dedi", Cumhuriyet Gazetesi, 27 Mart 1985
- "Soydaşların hakkı resmileşti", Milliyet Gazetesi, 16 Ocak 1990
- ŞAHİN Haluk, "Komşuda Demokrasi Fırtınası III," Güneş Gazetesi, 6 Mayıs 1990
- ŞENYURT Hasan, "Bulgaristan Türklerinin dramı", Milliyet Gazetesi, 22 Şubat 1985
- "Todorov: Türkiye'ye göç etmek isteyen sürgüne gider", Cumhuriyet Gazetesi, 3 Nisan 1985
- "Türkler uyanırsa", Milliyet Gazetesi, 14 Ocak 1990
- USLUER Amiral Yılmaz, "Savunma sanayii yerli üretimle gelişir", Cumhuriyet Gazetesi, 1-2 Ocak 1990
- VAROL Sabetay, "Avrupa'yı Avrupa yapan coğrafya değil", Cumhuriyet Gazetesi, 12 Aralık 1989
- YALÇIN Nilüfer, "Ankara Bulgar Diyalogundan Umutsuz", Milliyet Gazetesi, 28.3.1990
- YILMAZ Fatih M., "Türk Azınlığın Düş Kırıklığı", Cumhuriyet Gazetesi, 29.5.1990
- YILMAZCAN Yrd. Doç. Dr. Dilek, "Türkiye Bulgaristan Ekonomik İlişkileri", Dünya Gazetesi, 16 Nisan 1990
- YURTSEVER A. H., "Türk Azınlık Tanınmıyor", Milliyet Gazetesi, 8 Ocak 1990

E) SÖZLÜKLER - ANSİKLOPEDİLER

- AnaBritannica Ansiklopedisi, Cilt 3-9, İstanbul 1988
- GİRGİN Kemal, Politika Sözlüğü, İstanbul 1982
- International Encyclopedia of Social Sciences Cilt 10, USA 1
- TKD Sözlüğü, Ankara 1983, 7. baskı
- THE EUROPA YEAR BOOK 1986, Volume I, London 1986

T. C.
Yükseköğretim Kurulu
Dokümantasyon M.

- EKŞİ Oktay, "Niçin gizlediler", Güneş Gazetesi, 20 Şubat
ERCAN Özcan, "İstersek su vermeyiz", Milliyet Gazetesi,
14 Ocak 1990
- ERGİL Prof. Dr. Doğu, "Ortadoğu'da su kavgası", Milliyet
Gazetesi, 2-4 Şubat 1990
- Erez Selçuk, "Göçmen Bakanlığı neden gerekli", Cumhuriyet
Dergi, 28 Ocak 1990
- ERSÖZ Cezmi, "Dönmez Kampından Manzaralar", Güneş Gazetesi
13.5.1990
- "Evren Jivkov'dan çözüm istedi", Cumhuriyet Gazetesi,
16 ocak 1985
- GÜLDEMİR Ufuk, "Türkiye'nin rolü Ortadoğu'da", Cumhuriyet
Gazetesi, 26 Şubat 1990
- GÜNVER Semih, "Bulgaristan'daki Türkler", Cumhuriyet
Gazetesi, 4 Nisan 1985
- _____ "Ortalık toz duman", Milliyet Gazetesi,
25 Ağustos 1989
- "Halefoğlu-Kostantinov tartışması", Milliyet Gazetesi,
20 Şubat 1985
- IDİZ Semih, "Jivkov cezaevinde", Cumhuriyet Gazetesi,
31 Ocak 1990
- _____ "80'lerden 90'lara Türk dış politikası", Cumhuriyet
Gazetesi, 2 Ocak 1990
- _____ "Bulgaristan'la diyalog arayışı" Cumhuriyet
Gazetesi, 22.6.1990
- IDİZ Semih/Değer Evren, "Kuzey'den tehdit kalkmaz",
Cumhuriyet Gazetesi, 15 Aralık 1989
- "İlk destek dört ülkeden", Güneş Gazetesi, 16 Mart 1985
- İMŞİR Gündüz/Şehitoğlu Vahap, "Soydaşların ruh sağlığı
tehlikede", Cumhuriyet Gazetesi, 19 Ekim 1989
- "İşte eritme planı", Güneş Gazetesi, 9 Mart 1985
- "Jivkov da gitti", Cumhuriyet Gazetesi, 11 Kasım 1989
- KOHEN Sami, "Komşu da hızlandı", Milliyet Gazetesi,
13 Aralık 1989
- _____ "Dış politika öyle mi olur?", Milliyet Gazetesi
28 Aralık 1989
- _____ "Komşu Farklı bir yol seçti", Milliyet Gazetesi,
12.6.1990
- KURTBÖKE Oktay, "Balkanlarda Kan Olmasın", Cumhuriyet
Gazetesi, 6.5.1990
- "Lukanov başbakan", Milliyet Gazetesi, 4 Şubat 1990
- "Kuveyt'te Bulgarlarla ortak dil", Cumhuriyet Gazetesi,
14 Şubat 1990
- ÖYMEN Altan, "Yok öyle şey", Milliyet Gazetesi, 25 Ocak 19

T. C.

Yükseköğretim Kurulu
Dokümantasyon Merkezi